

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

**12 EYLÜL 1980 MÜDAHALESİ ÖNCESİ VE
SONRASINDA HÜRRİYET GAZETESİNİN
YAYIN POLİTİKASI**

TAYLAN MARAL

2502180101

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. MURAT ÖZGEN

İstanbul

2022

ÖZ

12 EYLÜL 1980 MÜDAHALESİ ÖNCESİ VE SONRASINDA HÜRRİYET GAZETESİNİN YAYIN POLİTİKASI

Taylan MARAL

Türkiye tarihini siyasal, sosyal ve ekonomik nedenler başta olmak üzere değiştiren ya da etkileyen olaylar arasında 12 Eylül 1980 dönemi oldukça önemli bir yere sahiptir. Askeri müdahale olması nedeniyle daha çok bu yönüyle değerlendirilse de 12 Eylül, özellikle ekonomik nedenleriyle ve sonuçlarıyla araştırılmaya, incelenmeye değer önemli bir hadisedir. Askeri müdahalede bulunulmasının, özellikle Türkiye gibi batılılaşma toplumsal olarak amacında olan, ekonomik zorluklar ile boğuşan ve küresel olarak değerlendirildiğinde jeopolitik öneme sahip bir ülkede ‘darbe’ yapmak veya yapabilmek kapsamlı olarak planlanması gereken, hazırlığı ve sonuçlarıyla çok yönlü olarak değerlendirilmesi gereken bir süreçtir.

Her ne şart altında olursa olsun toplumlar, baskıcı yönetimler altında bulunmaktan hoşlanmasa da bu durumu kabul edilebilir kılan bazı nedenler ‘toplumsal rıza’ ile hayata geçirebilir olmuştur. Bu noktada toplumun ekonomik olarak yaşadığı aşırı zorluk, sosyal olarak yaşadığı kaotik ortam veya ulusal olarak yaşadığı savaş ortamı veya tehdit gibi durumlar kendiliğinden rejim veya sistem değişiminde toplumsal rızayı üretebilecek hazırlamaktadır.

Bu noktada –dönemin şartlarıyla birlikte değerlendirilmek şartıyla- devreye Althusser’in ‘Devletin İdeolojik Aygıtları’ olarak tanımladığı mekanizmalar girmektedir. Althusser’in tanımladığı DİA’lar okul, ibadethane, siyasal partiler ve haberleşme gibi sosyal kurumlardır. Çalışma ekseninde ‘Haberleşme DİA’sı’ olarak değerlendirilen basın ele alınmıştır. Günümüzde ‘medya’ olarak tanımlansa da çalışmanın örneklem evreni gereği Basın olarak adlandırılan yazılı basın-gazete kavramının sahiplik ilkesi, ekonomik bağlantı ve çıkar denklemi değerlendirildiğinde

basının toplumsal yönlendirici veya diğ er bir tabirle ‘toplumsal rıza’ üretim merkezi olarak da konumlandırılabilir.

Çalışmamızın temelini Hürriyet gazetesinin sahibi Erol Simavi’nin, 12 Eylül müdahalesinden 8 yıl sonra kendi gazetesinde yaptığı bir röportajda söylediğı ifadeler oluşturmaktadır. Simavi röportajında basının beş büyük kuvvetten biri olduğunu ve ihtilalleri ordu yapsa da, ihtilallere orduyu basının hazırlayacak güçte olduğunu söylemiştir. Bu ifade kimi çevrelerce geç gelen itiraf olarak değerlendirilmişse de araştırma ekseninde çeşitli açılardan değerlendirilmiştir.

Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından hükümete vermeye çalışılan ihtar mektubunun Hürriyet gazetesinde yayınlandığı 2 Ocak 1980 tarihi esas alınarak, müdahalenin gerçekleştiğı yılsonuna kadar olan süre (01.01.1980-31.12.1980) müdahaleye giden süreç ve sonrası olarak ele alınmış ve bu süre zarfındaki Hürriyet gazeteleri gün be gün incelenerek söylem analizi uygulanmış ve gazetenin müdahaledeki rolü ve tutumu, yayın politikası üzerinden incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: 12 Eylül Müdahalesi, Basın, Sedat Simavi, Hürriyet Gazetesi.

ABSTRACT
BEFORE AND AFTER SEPTEMBER 12,1980 PUBLICATION
POLICY OF HÜRRİYET NEWSPAPER

Taylan MARAL

The period of September 12, 1980 has a very important place among the events that changed or affected the history of Turkey, mainly due to political, social and economic reasons. Although it is mostly evaluated from this aspect because it is a military intervention, September 12 is an important event worth investigating and examining, especially with its economic reasons and results. Making a military intervention, especially in a country like Turkey, which has a social purpose of westernization, struggling with economic difficulties and having geopolitical importance when evaluated globally, is a process that needs to be planned comprehensively and evaluated in terms of its preparation and results.

Under any circumstance, although societies do not like to be under oppressive administrations, some reasons that make this situation acceptable have been put into practice with what so called 'social consent'. At this point, the extreme difficulties of the society going through economically, the chaotic environment in which it is affected socially, and the war environment or the imminent threat related to it, prepares the nation to produce social consent about the regime or system change.

At this point – on the condition that it is evaluated together with the conditions of the period – the mechanisms that Althusser defines as 'Ideological Devices of the State' come into play. IDSs according to Althusser are social institutions such as schools, places of worship, political parties and communication. In this study's scope, the press, which is considered as the 'Communication ISA', has been discussed. Although it is defined as 'media' today, when the ownership principle of the concept of the printed press-newspaper, which is called the Press due to the sample universe of the study, and the economic connection and interest equation are evaluated, the press can also be positioned as a social guide or, in other words, a production center of 'social consent'.

The basis of our study is the statements made by the owner of Hürriyet newspaper, Erol Simavi, in an interview 8 years after the September 12 intervention in his own newspaper. Simavi stated in his interview that the press is one of the five great forces and that although the army made the coup d'etat , the press had the power to prepare the army for the coup d'etats. Although this statement has been considered as a late confession by some circles, it has been evaluated from various angles in the axis of the research.

Based on the date of January 2, 1980, when the “warning letter” was given to the government by the Turkish Armed Forces was published in the Hürriyet newspaper, the period until the end of the year when the intervention took place (01.01.1980-31.12.1980) was handled as the process leading up to and after the intervention, and Hürriyet newspapers during this period which were published daily had been analyzed accordingly. Discourse analysis was applied by examining the paper day by day, and the role and attitude of the newspaper in the intervention was examined through its editorial policy.

Keywords: September 12 Intervention, Press, Sedat Simavi, Hürriyet Newspaper.

ÖNSÖZ

Günümüzde yazılı basının önemini kaybettiği ya da en azından önem sırasında gerilere gittiği değerlendirilse de, televizyon ve internet üzerinden mesleki etik olarak gazetecilik faaliyetleri devam ettirilmektedir. Mecrasını değiştiren gazetecilik, etki alanını cep telefonları ve gelişen teknoloji sayesinde hemen hemen her yaşa ve her yere daha hızlı şekilde yayabilmektedir. Ancak internet gazeteciliği veya cep telefonu uygulamaları olarak karşımıza da çıksa gazetecilik ve basın anlayışı, toplum üzerinde söylem geliştirilmesi bağlamında ve/veya algı yönetimi kapsamında değerlendirildiğinde etkili bir güç olarak yerini korumaktadır.

Hürriyet gazetesi de önemli basın ve medya kuruluşları arasında olup, değişen sahiplik yapısı ile birlikte çeşitli dönemlerde farklı yayın politikaları izlemiştir. Çalışmamızda Türkiye tarihine damga vuran en önemli olaylardan birisi olan 12 Eylül müdahalesinin öncesi ve sonrasına bu büyük basın kuruluşunun yayın politikası değerlendirilmiş ve müdahaledeki etkisi araştırılmıştır. Bu amaçla 2 Ocak 1980-31 Aralık 1980 tarihleri arasındaki Hürriyet gazetesinin manşetleri söylem analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir.

Karmaşık ve uzun bir yol olan akademik hayata dair önümde bir ideal oluşturan, bu yolu aydınlatarak ilerlememe ve bir amaç olarak devam etmeme sebep olan değerli hocam Prof. Dr. Murat ÖZGEN'e en derin saygı ve teşekkürlerimi borç bilirim.

Taylan MARAL

İstanbul – 2022

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	vi
TABLolar LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

GELENEKSEL YAZILI BASIN VE YAZILI BASINDA ETİK

1.1. Kitle İletişimi	4
1.2. Gazete ve Gazetecilik Mesleği	9
1.2.1. Gazete	10
1.2.2. Gazeteci	16
1.2.3. Gazetecilik	20
1.3. Yazılı Basında Haber Kavramı	23
1.3.1. Haberin Bağımsızlığı	25
1.3.2. Haberin İşlevi.....	29
1.3.3. Haberin Öğeleri.....	30
1.3.4. Haber Üretim Süreçleri.....	33
1.4. Yazılı Basında Etik Değerler	34
1.4.1. Gazetecilik Etiğinin Tarihsel Gelişimi	36
1.4.2. Gazetecilik Etiği ve Sosyal Sorumluluk.....	40
1.5. Dördüncü Kuvvet: Basın	44
1.6. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Yaşanan Siyasal Gelişmeler	48
1.7. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Türk Basını.....	52

İKİNCİ BÖLÜM

HÜRRİYET GAZETESİ VE SAHİPLİK YAPISI

2.1. Hürriyet Gazetesinin Kuruluşu	54
2.2. Hürriyet Gazetesinin Tarihçesi	58
2.2.1. Simavi Ailesi	62
2.2.1.1.Sedat Simavi Dönemi	70

2.2.1.2.Haldun Simavi Dönemi	74
2.2.1.3.Erol Simavi Dönemi	80
2.2.2. Doğan Holding Dönemi.....	90
2.2.3. Demirören Medya Grubu Dönemi.....	96
2.3. Tarihsel Süreçte Hürriyet Gazetesi ve Eleştiriler	98

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

12 EYLÜL 1980 MÜDAHALESİ SÜRECİ VE HÜRRIYET GAZETESİ

3.1. Askeri Müdahaleyi Doğuran Etkenler	103
3.1.1. Ekonomik İstikrarsızlık	105
3.1.2. Terör Olayları	107
3.1.3. Bunalım Yılı: 1979	111
3.1.4. 14 Ekim 1979 Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Üçte Bir Yenileme ve Milletvekili Ara Seçimleri.....	115
3.1.5. Ordunun 2 Ocak 1980 Tarihli Uyarı Mektubu.....	117
3.1.6. 24 Ocak Kararları	121
3.1.7. 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi	132
3.1.8. Milli Güvenlik Konseyi	141
3.1.9. Ekonomik Tedbirler.....	144
3.1.10. Sosyal ve Kültürel Tedbirler.....	147
3.1.11. Demokratik Hükümet ve Yeni Siyasal Yapı	148
3.2. Araştırmanın Yöntemi ve Örneklemi	153
3.2.1. Yabancı Basında 12 Eylül	154
3.2.2. Müdahale Sürecinde Hürriyet Gazetesi.....	158
3.2.2.1.Ocak 1980.....	159
3.2.2.2.Şubat 1980	162
3.2.2.3.Mart 1980	163
3.2.2.4.Nisan 1980.....	166
3.2.2.5.Mayıs 1980	167
3.2.2.6.Haziran 1980.....	169
3.2.2.7.Temmuz 1980	170
3.2.2.8.Ağustos 1980	173
3.2.2.9.Eylül 1980.....	175
3.2.2.10.Ekim 1980.....	180
3.2.2.11.Kasım 1980.....	184

3.2.2.12.Aralık 1980	186
3.2.3. Anayasa Öncesi ve Sonrasında Hürriyet Gazetesi	188
3.2.3.1. Eylül 1982.....	189
3.2.3.2. Ekim 1982.....	190
3.2.3.3. Kasım 1982.....	194
3.2.3.4. Aralık 1982	196
SONUÇ	199
KAYNAKÇA	205
EKLER.....	227
ÖZGEÇMİŞ	247

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1.1. Basının Dört Kuramı	42
Tablo 2.1. Hürriyet Gazetesinin Sahiplik Yapısı.....	59
Tablo 2.2. Hürriyet Gazetesinin Genel Yayın Yönetmenleri	60

KISALTMALAR LİSTESİ

A.e.	Aynı eser
A.g.e.	Adı geçen eser
A.Ş.	Anonim Şirket
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AK Parti	Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	Anavatan Partisi
AP	Adalet Partisi
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CIA	Central Intelligence Agency
CNN	Cable News Network
DEV-SOL	Devrimci Sol
DİSK	Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
Doç. Dr.	Doçent Doktor
DP	Demokrat Parti
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DSP	Demokratik Sol Parti
DYP	Doğru Yol Partisi
HP	Halkçı Parti
IMF	International Monetary Fund
JUSMATT	Joint US Military Mission for Aid to Turkey
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsü
MBK	Milli Birlik Komitesi
MC	Milliyetçi Cephe
MDP	Milliyetçi Demokrasi Partisi
MGK	Milli Güvenlik Konseyi
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi

MİT	Milli İstihbarat Teşkilatı
MKP	Milli Kalkınma Partisi
MSP	Milli Selamet Partisi
NATO	North Atlantic Treaty Organization
ODTÜ	Ortadoğu Teknik Üniversitesi
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development
Org.	Orgeneral
Prof. Dr.	Profesör Doktor
PTT	Posta ve Telgraf Teşkilatı
RCA	Radio Corporation of America
SPJ	Society of Professional Journalists
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
THY	Türk Havayolları
TİKP	Türkiye İşçi Köylü Partisi
TİP	Türkiye İşçi Partisi
TPAO	Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
TRT	Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri
TV	Televizyon
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
Vb.	Ve benzeri
Vd.	Ve diğerleri
Vs.	Vesaire
WAN	World Association of Newspapers
Y.y.	Yüzyıl

GİRİŞ

Toplumsal oluşumun üç ayrı yapıdan oluştuğunu ifade eden Althusser, “Siyasal Pratik”, “İdeolojik Düzey” ve “Ekonomik Yapı” ile aynı zamanda ideoloji kültürünü ve düzeyini de tanımlar. Ona göre ideolojik düzey, toplumsal oluşumun sürekliliği için vazgeçilmezdir. Toplumsal oluşumun sürekliliği içinse yeniden üretim olmalıdır ve bu sayede ideoloji dolayısıyla sistem de kendisini yeniden üretecektir. Yeniden üretim kavramını Marks’tan alan Althusser, yalnızca emek gücünün yeniden üretimle süreklilik kazanmayacağını, yeniden üretimle birlikte egemen güce de boyun eğmenin yeniden üretileceğini öne sürer. Bu üretim sürecini de ‘Devletin İdeolojik Aygıtları’ olarak nitelediği sistemle açıklar.¹

Devletin tanımını da yine Marksist gelenekten alarak yapan Althusser, dört başlık altında bunu özetler:

- Devletin baskı aygıtı ‘Devlet’tir,
- İktidar ve devlet birbirinden farklıdır,
- İktidarı ele geçirmek sınıf mücadelesinin esas amacıdır ve bu mücadeleyi kazanan sınıf ‘Devlet’i kendi hedefleri için kullanır,
- Proletaryanın amacı ‘burjuva devlet’i yıkıp yerine başka bir ‘devlet’ koyup değişim sağlamak ve sonrasında ise ‘devlet’i ortadan kaldırmaktır.²

Bu noktada Marksizm’in “otoriter”, Karl Marks’ın da “otoriteryan aktivist” olduğu gerekçesiyle³ Marks’a karşı olan Noam Chomsky’nin Edward Herman ile birlikte geliştirdiği “Manufacturing Consent: The political Economy of the Mass Media – Rızanın İmalatı: Kitle Medyasının Ekonomi Politikası” adlı yapıtı öne çıkmaktadır. Üretilen ideoloji modelinin, medya kullanılarak kitlelere kabul ettirilmesi ve kitlelerin bu durumu kendiliğinden ortaya çıkan bir kabul ile –rıza ile- istemesi olarak değerlendirir. Chomsky ve Hernan’a göre zenginlik ve güç ortamında, kaynaklara sahip olmada ve sahip olunan kaynakları yönetmede adaletsizlik vardır ve adaletsizlik medya tercihlerine de yansımaktadır. Ortaya çıkan karşıtlık marjinalleşir

¹ Louis Althusser, **Yeniden Üretim Üzerine**, Çev. A. Işık Ergüden, İstanbul, İthaki Yayınları, 2005, s.55.

² Louis Althusser, **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, Çev. Alp Tümertekin, İstanbul, İthaki Yayınları, 2016, s.48.

³ İrfan Erdoğan ve Korkmaz Alemdar, **Öteki Kuram**, Ankara, Erk Yayınları, 2010, s.292.

ve hükümetle birlikte güç sahiplerinin özel çıkarları medyada temsil edilir. Geliştirdikleri modele göre medyada yer alan haberler belirli süzgeçlerden geçirilerek sunulur. Bu durum kitlelere sunulan haberin nasıl yorumlanması gerektiği ve devlet, dolayısıyla belirlenen ve istenen ideoloji tarafından ‘onay’landığı anlamına da gelmektedir.

Chomsky ve Hernan’ın geliştirdiği modele göre beş süzgeç belirlenmiştir:

- Medya gruplarının sahiplik yapısı,
- Medyanın reklam sağlayanları,
- Medyaya haber sağlayan kaynakların devlete organlarına olan bağlantısı,
- Medyaya karşı oluşturulabilecek ve finanse edilmiş tepki merkezi,
- Kontrol mekanizması ve din bağlamında⁴ Komünizm.⁵

Devletin ideolojik aygıtları arasında yer alan medyanın ana görevlerinde olan propaganda ile istenilen mesajlar ve semboller kitlelere iletilir. Medyanın eğlendirmek, haber vermek, bildirmek ve insanları birleştirmek gibi görevleri vardır.⁶ Zenginliğin belli kesimlerde toplandığı, sınırlı ancak güçlü kimse veya kuruluşların olduğu yerlerde, medya kendisinden beklenen rolü uygulayabilmesi ancak sistemli propagandaya bağlıdır. Medyanın devlet tekelinde olduğu yerlerde uygulanan sansür, tekeli kontrolün bu görevi yerine getirmesiyle gerçekleşir. Günümüzde basın yerine medya kavramının kullanılması, ekonomik düzlemde sahiplik ilkesiyle açıklanabilir. Gazetecilik etiğinden gelen aile şirketlerinin yerini, çok uluslu veya siyasi-ekonomik bağlantılı birden çok kuruluşu bünyesinde barındıran dev medya kuruluşları almış, kitle iletişim araçlarının hedef ve amaçlarını etkilemiştir.

Ortaya ilk çıktığı zamanlardan haber alma biçimini değiştirse de işlevini yitirmeyen basın, etrafına sonradan eklemlenen teknolojik gelişmelerle birlikte

⁴ Edward Herman ve Noam Chomsky, **Rızanın İmalatı: Kitle Medyasının Ekonomi Politikası**, Çev. Ender Abadoğlu, İstanbul, BGST Yayınları, 2012, s.72.

⁵ Modelin geliştirildiği dönemlerde düşman olarak “Komünizm” görülürken, bu durum 1990’lardan sonra daha çok din merkezli olmaya başlamıştır. Amerikan politikasına göre kimi zaman “düşman” Saddam Hüseyin, kimi zaman Usame Bin Ladin veya Kaddafi olarak değişiklik göstermiştir.

⁶ Wolf Schneider ve Paul Josef Raue, **Gazetecinin El Kitabı**, Çev. Işık Aygün, Ankara, Konrad Adanauer Vakfı, 2000, s.40.

(radyon, televizyon ve internet) medya organı haline dönüşmüştür. Bu organ, henüz “medya” olarak tanımlanmadan önce de etkili olduğunu, hatta bu amaç için var olduğunu dahi göstermiştir. Medya patronlarının devletle olan ilişkileri ve hatta bizzat devlet sahiplerinin medyası, toplumsal algı üzerinde oldukça etkili olmuş, bir takım fikirlerin veya planlanan hareketlerin toplumsal karşılığını oluşturmak amacıyla da kullanılır olmuştur. Bu kapsamda çeşitli gazetecilik alanları ortaya çıkmış, gazetecilik mesleği de etik olarak sınıflandırılan mesleklerden olmuştur.

Topluma iletilmek üstenen haberin veya günümüzde post-truth adı verilen yeni gerçekçiliğin imalatı ile kitlelerin şekillendirilmeye hazır hale getirilmesi mümkün kılınmıştır. Veri toplama tekniği olarak kaynak tarama yöntemi kullanılan ve üç bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde geleneksel yazılı basın, etik değerler, kavram ve kuramlar ile birlikte sosyal devlet anlayışının gelişimi üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda gazete, gazeteci ve gazetecilik temel değerleri ile birlikte, haber ve haber üretiminin etik unsurları açıklanmaya çalışılmıştır. Basının sahiplik ilkesi ile yayın politikası arasındaki ilişki sorgulanmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünya genelinde etkisi yayılan sosyal devlet olgusu, medyada da etkisini göstermiş ve medyanın dördüncü güç haline gelişi çalışmanın birinci bölümünün son bölümünde değerlendirilmiş olup, veri toplama tekniği olarak kaynak tarama yöntemi kullanılmıştır.

İkinci bölümde araştırmanın evrenini oluşturan Hürriyet gazetesinin tarihçesi ve buna bağlı olarak kurucusu, ailesi ve sahiplik yapısına göre yayın hayatı kronolojik olarak anlatılmıştır. Bu amaçla çalışmanın amacı olan 12 Eylül dönemi öncesi ve sonrasına ilişkin gazetenin sahiplik yapısı ile günümüze kadar olan süreçteki değişim ifade edilmiştir.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümü ise kendi arasında üç başlık altında toplanmıştır. İlk olarak 12 Eylül sürecine giden zaman içerisinde öne çıkan olaylar yine kronolojik olarak değerlendirilmiştir. Bu bölümdeki ikinci başlık ile çalışmanın araştırma kısmı ele alınmıştır. 1 Ocak 1980 ile 31 Aralık 1980 tarihleri arasındaki Hürriyet gazetesi günlük olarak incelenmiş, aylık olarak derlenen gazetenin manşetleri ve kullandığı dil değerlendirilmiştir. Üçüncü bölümün son başlığında ise elde edilen veriler analiz edilerek özetlenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

GELENEKSEL YAZILI BASIN VE YAZILI BASINDA ETİK

Geleneksel yazılı basının kitle iletişimlerindeki etkisi ve toplumsal algı oluşturmadaki gücü, Roma Engizisyon Kutsal Kurulu'nun basılı eserlere karşı takındığı tavır ve oluşturduğu yasaklı eserler listesi ile de değerlendirilebilir bir başlangıç olacaktır. Günümüzde internet ve dijitalleşmenin yaygın kullanımı ile birlikte belki de daha fazla bireysel bilgi talebi meydana gelmişse de, geleneksel yazılı basın açısından özellikle radyo ve televizyon öncesindeki etkisi önemli orandadır.

Bu noktada geleneksel yazılı basın açısından özellikle gazeteler, gazeteciler ve meslek olarak gazeteciliğin yapısı zaman içerisinde sorgulanır olmuştur. Bu durum gazetecinin etik kimliğini, gazetenin sahiplik ilkesini ve dolayısıyla haberin işlevini de doğrudan etkileyen unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Gazeteyi çıkaran, haberi hazırlayan ve tüm süreçler içerisinde yer alan insan faktörü etik açıdan değerlendirildiğinde, ilişkiler içerisindeki insanın yaşam kaynağının temelini oluşturduğu başvuru kaynağı olduğu gerçeği göz önüne çıkmaktadır.⁷

İnsanın yaşamındaki temel başvuru kaynağı olarak değerlendirilen etik, doğru ve gerçek haberin üretim ve yayımında toplumsal iletişimi etkilemesi açısından önemini de aynı oranda arttırmaktadır. Bu durum da etik değerlerin, gazete-gazeteci-meslek olarak gazetecilik değerlerinin arasında önemli bir bağlantı olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.1. Kitle İletişimi

İnsan merak, haber alma ve haber verme içgüdüleriyle birlikte, sürekli bir iletişim halinde kalma ve bunu sosyal hayatında kullanma ihtiyacı içerisinde olmuştur. İnsanın kullandığı iletişim metotları, kurulan ilişki çeşidine, bu amaçla kullanılan araçlara ve kullanıldığı zamana veya ortama göre de farklılık gösterebilmektedir.

İnsanın yakın çevresiyle ve sonrasında uzak çevreyle kurmaya başladığı iletişim, kitlesel hâl almaya başladığında kullanılan araç ve yöntem belirleyici

⁷ Murat Özgen, **Gazetecinin Etik Kimliği**, İstanbul, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1998, s.42.

olacaktır. Bu noktada kitle iletişimi “*Teknolojiyle Aracılanmış*” ve “*Teknolojiyle Aracılanmamış*” olmak üzere iki kısma ayrılabilir.⁸ Burada iletişimin teknolojiyle aracılanmış veya aracılanmamış olması, insanların birbirleriyle doğrudan veya dolaylı olarak iletişime geçmeleri ile belirlenebilmektedir. Antik Yunan’da Platon ve Aristoteles’in “*Retorik*” kavramı ve özellikle Hristiyanlık ve Müslümanlıkla birlikte artan “*vaaz*” uygulamaları “*Teknolojiyle Aracılanmamış*” kitle iletişimine verilebilecek örneklerdendir.

İletişimin teknolojiyle aracılanması, kitle iletişiminin yoğunluğuyla birlikte etkisinin de artmasına neden olmuştur. Teknolojiyle aracılanmış iletişimin tarihini, insanın geliştirdiği teknoloji, dolayısıyla yine insan gerçekleştirmiş olacaktır. Kitle iletişimi basılı bir gazetenin veya maddi bir ürünün kitlelerce satın alınması olarak tanımlamak, doğru bir tanımlama olmayacaktır.⁹ Elle çoğaltılmış bir gazetenin veya dini metnin (Kur’an, İncil vb.) topluluklara okutulması da bu noktada kitle iletişimi olarak değerlendirilmektedir. Asıl olanın bireylerce temin edilmesinden çok, temin edilmese de bireylere ulaştırılması olarak özetlenebilir.

İnsanların yakın ve uzak çevreleri hakkında bilgi edinmek maksadıyla kullandıkları araçlar en genel tanımıyla “*Kitle İletişim Araçları*” olarak tanımlanır. Teknolojik gelişim de göz önüne alındığında, kitle iletişim araçları endüstri gücünü de simgeler ve kitleleri birbirine bağlar.

Kitle iletişiminin toplumu yönlendirmede veya algı oluşturmadaki gücü, öncelikle iletişimin gücünün farkına varılmasıyla ortaya çıkmaya başlamıştır. İletişimin bir disiplin olarak sosyal bilimler içerisinde kendine yer bulması, 1920’lerin başıyla birlikte yapılan çalışmalarla olmuştur. Ancak iletişimin ve özellikle de kitle iletişiminin dolayısıyla propagandanın önemi II. Dünya Savaşı’yla (1939-1945) birlikte öne çıkmaya başlamıştır.¹⁰

1922 yılında Walter Lippmann’ın “*Public Opinion - Kamuoyu*” adlı kitabı, propaganda konusunda yapılmış ilk çalışma olarak değerlendirilir. Lippmann,

⁸ İrfan Erdoğan ve Korkmaz Alemdar, **Öteki Kuram: Kitle İletişim Kuram ve Araştırmalarının Tarihsel ve Eleştirel Bir Değerlendirmesi**, Ankara, Erk, 2010, s.29.

⁹ A.e., s.34.

¹⁰ Nazife Güngör, **İletişim: Kuramlar, Yaklaşımlar**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2011, s.73.

kitabında halkla ilişkiler, kamuoyu ve tanıtım gibi konularda çalışmalar yapılması, bu araçlarla kamuoyu oluşturulmasında kitle iletişim araçlarının önemini vurgularken, bir çalışma alanının da önünü açmış oluyordu. Lippmann, kitabını sekiz bölümden oluşturmuş, ilk bölümde dış dünyanın zihinlerimizde nasıl canlandığını anlatmıştır. Burada ifadelerin zihinlerde farklı imajlarla ortaya çıkabileceğine vurgu yapan Lippmann, ikinci bölümde daha çok sansür, zamanı kullanma ve fırsata çevirme konularına değinmiştir. Üçüncü bölümde kullandığı stereotip kavramını, modern psikolojideki anlamıyla ilk kez burada kullanmış, bununla birlikte zihinsel kodlama ve ilişkilendirme teorilerini öne sürmüştür. Dört ve beşinci bölümlerde ilgi ve ilginin aktarılmasını işlemiş, altıncı bölümde demokrasi algısı, yedinci bölümde gazetelerin bu doğrultudaki rolü ve gücü ile ilişkilendirmiştir. Son bölümünde ise tüm verilerin ulusal istihbarat kapsamında kullanımı üzerinde durmuştur.¹¹

Lippmann'ın çalışmalarını Harold Dwight Laswell devam ettirmiş ve 1927 yılında yazdığı “*The Theory of Political Propaganda – Siyasi Propaganda Teorisi*” adlı kitabında gazetelere özellikle yer vermiştir. Laswell, gazeteleri yayın politikaları ve manşetleri üzerinden değerlendirerek propaganda etkinliğini araştırmıştır. 1938 yılında yayınladığı “*Propaganda Technique in the World War – Dünya Savaşında Propaganda Teknikleri*” adlı kitabında, savaş süresince kullanılan propaganda yöntemlerinden, etkinliğinden ve sonuçlarından bahsetmiştir.¹² Savaş boyunca Amerikalıların ve İngilizlerin barışçıl oldukları, savaşı bitirme taraftarı oldukları yönünde metinlerin yer aldığını, Almanların ise savaş yanlısı, işgalci ve saldırgan oldukları yönünde yayınlar yapıldığını, bunun da özellikle imaj oluşturma yönünden başarılı bir tutum olduğunu belirten ifadeler kullanmıştır. Laswell, propagandayı “fikirlerle, fikirlerin savaşı” olarak nitelerken,¹³ Lynette Finch, savaşı kazanmak ve kaybetmek arasında askeri güçten çok, sivil halkın desteğinin önemine vurgu yapmıştır.¹⁴

¹¹ Walter Lippmann, **Public Opinion**, New York, Harcourt, Brace and Company, 1922.

¹² Harold Dwight Lasswell, **Propaganda Technique in the World War**, New York, Peter Smith, 1938.

¹³ A.e., s.12.

¹⁴ Lynette Finch, “Psychological Propaganda: The War of Ideas on Ideas During the Twentieth Century”, **Armed Forces & Society**, C.26, S.3, 2000, s.368.

Amerikalı araştırmacıların geliştirdiği yaklaşıma, sonrasında Avrupalı sosyal bilimciler de katılmışlardır. Ancak Avrupalıların yaklaşımı daha çok siyasal gücü elinde bulunduranların gazete ve radyo gibi kitle iletişim araçlarını halkı manipüle etmek amacıyla kullandıkları üzerine olmuştur. 1923 yılında kurulan Frankfurt Sosyal Araştırmalar Merkezi (Frankfurt Okulu) bu kapsamda çalışmalar yapmış ve modernleşmenin kitlesel etkileri bağlamında insanlık için artıları ve eksileri yönünde araştırmalar ve yayınlar yapmıştır. Özellikle 1930’lu yıllarda Avrupa’yı neredeyse saran dikta rejimlerinin, Hitler Almanyasının radyoyu etkin kullanımında olduğu gibi, kitle iletişim araçlarını yoğun ve etkin kullanımına bağlı olduğunu öne sürmüşlerdir.¹⁵

Daha az sayıdaki topluluklara sözlü olarak iletmeye başlayan etkileşimden sonra, gazeteler aracılığıyla halka ulaşılması ve ardından radyonun devreye girmesiyle birlikte kitle iletişimi etkinliğini artırarak sürdürmüştür. Bu durum teknoloji eksenli iletişimin paralellik gösterdiğini, etkinliğinin endüstriyel gelişimle doğru orantılı olduğunu da göstermektedir.

Geleneksel iletişimden kitle iletişimine geçiş, kitle iletişiminin etkinliğinin ortaya çıkmasıyla başlamış, bununla birlikte kullanılan metotlar da farklılık göstermiştir. Kitle iletişimiyle geleneksel iletişimi birbirinden ayıran temel iki özellik bulunmaktadır:

Bunlar;

- Toplumsal etki yönünden kitle iletişim araçları geleneksel iletişime göre daha etkindir. Kitle iletişim araçları, zamandan tasarruf ederken, daha kısa zamanda daha çok kişiye ulaşmakta kullanılmaktadır.
- Kitle iletişim araçları örgütlü bir yapıya ihtiyaç duymaktadır. Toplumsal örgütler ve kurumlarda olduğu gibi temel yükümlülöklere ve özelliklere sahip olmalıdır.¹⁶

Propaganda yöntemi olarak değeriendirilerek ortaya çıkan ve üzerinde çeşitli araştırmalar ve kuramlar geliştirilen kitle iletişim araçlarının günümüzde temel işlevleri arasında haber verme, eğitim, reklam, eğlence ve yine propaganda

¹⁵ Güngör, A.g.e., s.82.

¹⁶ Oya Tokgöz, **Temel Gazetecilik**, Ankara, İmge Kitabevi, 7. Baskı, 2008, s.110.

bulunmaktadır. Bu işlevleri gazete, radyo, televizyon ve artık internet ile yerine getirdiği söylenebilir.

Kitle iletişim araçlarının zaman içerisinde çeşitli kullanım alanlarına ilişkin çalışmalar ve kuramlar geliştirilmiştir. İnsanların satın alma ve tüketim eğilimleriyle, siyasal yönelimlerine kadar çeşitli veriler toplanmış ve işlenmiştir. Bununla birlikte Rogers'ın “*Yeniliğin Yayılması*” kuramı, kitle iletişim araçlarının sosyal etkileşim modeli üzerindeki temel yaklaşımlarındandır. Rogers yaklaşımını 5 aşamayla sınıflandırır. Bu aşamalar; Bilgilendirme (knowledge), İkna (persuasion), Karar (decision), Uygulama (implementation) ve Onaylama (confirmation) şeklindedir.¹⁷

Rogers'ın kuramına göre kitle iletişim araçları yeniliklerin yayılması sürecinde etkenlerden sadece bir tanesidir. İnsanların yenilikleri kabullenmesi ve hayata geçirmesi, toplumun diğer dinamikleriyle birlikte mümkün olacaktır. Toplumun yeniliklere açık olması, gelenek ve görenekler ile din başta gelen diğer dinamiklerdendir. Rogers'ın modeli temel alınarak Türkiye’de uygulanan ilk kapsamlı araştırma Aysel Aziz tarafından 1982 yılında gerçekleştirilerek “*Toplumsallaşma ve Kitleleşme İletişim*” adıyla yayınlanan çalışmadır. Çalışmada Ankara’nın Çubuk bölgesinde kitle iletişim araçlarının kullanılmasıyla yeniliklerin yayılması arasında net bir ilişki olduğu değerlendirilmiştir. İnsanların kitle iletişim araçlarına eşit seviyede ulaşmadıkları, araçların arasında ise en çok radyo kullanıldığı sonucuna varmıştır. Neden olarak eğitim seviyesini göstermiş, gazete dolayısıyla okuma oranının daha düşük olması, gazetenin kentliler tarafından daha çok tercih edilmesi gibi etmenlerin yeniliklerin yayılmasında Rogers'ın dediği gibi diğer etkenlerin önemli olduğu sonucunu çıkarmıştır.¹⁸

Rogers'ın kuramı üzerinden çeşitli alanlarda araştırmalar da yapılmış ve yayınlanmıştır. Bunlardan bazıları; Tayfun Özkaya, Ahmet Göker Elbek ve Mehmet Küçük Kurt tarafından 1991 yılında yayınlanan ve tarım alanındaki yenilikleri yayılmasını ele alan “*Tarımsal Yayım ve İletişim*” ile 2010 yılında Funda Başaran tarafından yayınlanan ve cep telefonu ile internet gibi teknolojik gelişmelerin ele

¹⁷ Everett Mitchell Rogers, *Diffusion of Innovations*, New York, Free Press, 3rd Edition, 1983, s.20.

¹⁸ Aysel Aziz, *Toplumsallaşma ve Kitleleşme İletişim*, Ankara, Ankara Üniversitesi Basım Yayın Yüksekokulu Yayını, 1982, s.175.

alındığı “İletişim Teknolojileri ve Toplumsal Gelişme: Yayılmanın Ekonomi Politikası” adlı çalışmalardır.

Yapılan çalışmalar ve araştırmalar göstermektedir ki, teknolojinin kullanım alanına göre değişiklik gösterse de kitle iletişimi kullanıldığı her alanda önem arz etmektedir. Özellikle okuma yazma oranıyla birlikte gazete okuma oranları ve alışkanlıkları da artmıştır. Gazetelerde haber ve içerik hazırlayan gazeteciler, radyonun yaygınlaşmasıyla birlikte görevlerini radyo alanına kaydırmış, televizyonla birlikte ise televizyon gazeteciliğine doğru evrilen bir tanım ortaya çıkmaya başlamıştır.

Yazılı basın (gazete ve dergiler) göze hitap eden kitle iletişim araçlarıdır. Yazılı basının haber mesajları saklanabilir ve sonra tekrar ulaşılabilir olma özelliğini taşır. Haberleri daha ayrıntılı verebilmesine rağmen, radyo ve televizyona oranla daha yavaş ulaştırır. Gazetecilik kapsamında değerlendirilen kitle iletişim araçları (gazete, radyo, televizyon ve günümüzde internet) toplum iletişiminin merkezinde yer alır. Temel işlevi olan haber vermeyle birlikte, oyalama, ikna etme, eğitim ve eğlendirme gibi birçok psikososyal ve toplumsal işlevi de yerine getirir.¹⁹ Yazılı basının tüm bu özellikleri, özellikle verinin tekrar ulaşılabilir olması özelliği yüzyıllar boyunca öneminin azalmamasında etkili olduğu söylenebilir.

1.2. Gazete ve Gazetecilik Mesleği

Tarihçilerin uzak kabileler ve eski uygarlıklar ile bunların kalıntıları arasında yaptıkları çeşitli araştırmalar, ortak bir özelliği ortaya çıkarmıştır. Pasifik adalarında da olsa, Afrika’da bir kabilede de yaşasa insan, haber almaya, vermeye ve onu taşıyacak olana önem vermektedir.²⁰ İnsanın bu ortak güdüsünü tarihçi Mitchell Stephens, tarih boyunca benzer kültürel alışveriş olarak nitelerken, bunun bir içgüdü olduğunu ve şahsen görmedikleri olaylar hakkında bilgi sahibi olmak istemelerini, güven ve emniyet duygusuna bağlar. Ona göre bu insanın tatmin edilen “bilme açlığı”dır.²¹

¹⁹ Tokgöz, a.g.e., s.120.

²⁰ Bill Kovach ve Tom Rosenstiel, **Gazeteciliğin Esasları**, Çev. Serdar Göktaş, Ankara, ODTÜ Yayınları, 2007, s.11.

²¹ Mitchell Stephens, **History of News: From the Drum to the Satellite**, New York, Viking Press, 1988, s.34.

Tarihçilerin dediği gibi bilme açlığını tatmin etmekle birlikte insan yaşamı süresince emniyet, ticaret gibi sosyal alanlarda iletişime, dolayısıyla habere ihtiyaç duymuştur. Haber sistemini oluşturan gazetecilik, bu bağlamda insanlık tarafından geliştirilmiş bir sistemdir. Bu nedenle insan, kendisine ulaştırılan haberin niteliğini önemser. Çünkü haber kalitesi, insanın düşünce ve kültür gelişimini şekillendirirken, önceden edindiği bilgiler ışığında hayatına yön vermektedir.²²

Gazete, gazeteciyle var olurken meslek ve meslek etiği bağlamında gazetecilik de şekillenmeye başlamıştır. Hayatın doğal akışı ve özelliği gereği her şey birbiriyle mutlak bağlantılı olarak gerçekleşir. Toplumda da doğada olduğu gibi varoluşsal koşullar sağlanarak gelişme sağlanır. Gazetelerin varoluşsal koşulu da bu bağlamda “haber verme” olarak belirlenebilir. İnsanın taşıdığı haber, gazeteye, taşıyan da gazeteciye dönüşürken, yaptığı eylem gazeteciliğe dönüşecektir. İnsanların gazete okumasının ilk nedeni haber almaktır. Bu noktada gazete açısından esas olan haberi okuyucuya en hızlı ve en doğru haliyle sunmaktır.²³ Okuyucunun görmek istediği haber yerine, gerçek haberi en rafine haliyle sunmak gazetenin ödevi, gazetecinin de görevidir.

1.2.1. Gazete

Gazetenin insan hayatındaki yeri, haber alma isteği ve bilme açlığıyla ifade edilmiştir. Bu noktada gazeteye olan ilgisi de birçok şekilde ifade edilebilir ve örneklendirilebilir. Bu ilgiyi ve önceliği Cevat Fehmi Başkut şu örnekle aktarmıştır:

“1952 yılında İzlanda’nın 250mil güneydoğusunda meydana gelen bir deniz kazasında, Flying Enterprise isimli Amerikan bandıralı bir şilep fırtınaya yakalanmış ve kayalıklara çarparak yan yatmıştı. Bazı yolcular ve tayfa tahliye edilirken, geminin kaptanı Kurt Carlsen gemiden ayrılmamakta ısrarcıydı. Gemi her geçen dakika daha çok sürükleniyor ve batıyordu. Geminin yanına yaklaşan bir römorkör ve bir muhrip, gemiye çelik halat atmayı başarmış, kaptan Carlsen’de halatı gemiye bağlayabilmişti.

²² Kovach ve Rosenstiel, a.g.e., s.12.

²³ Mete Çubukçu, “Zorluklara Göğüs Geren Bir Yayın Aracı ve Dördüncü Kuvvet”, **Gazete Nedir Ne Değildir? Ve Basın Özgürlüğü** içinde, İstanbul, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1987, s.14.

Bağlanan çelik halat ile kaptanın en çok ihtiyaç duyduğunu belirttiği üç şey kendisine yollandı: Sandviç, kahve ve gazete..”²⁴

Bu örnekle gazetenin önemi, insanın en zor anında bile ihtiyaç duyacağı şeyler arasından saymasıyla anlatılmaya çalışılmıştır. Haber verme, bilgi edinme gibi temel özellikleri ifade edilse de “gazete” çok farklı şekillerde tanımlanmıştır.

Tokgöz, gazeteyi “Batı Avrupa’da ticari kapitalizmin ürünü olan bir kitle iletişim aracı” olarak tanımlar.²⁵ Napolyon ise “hükümetin kararlarını destekleyen, onun istediği şekilde hareket eden, onun yasak ettiği konulara dokunmamakla vatani vazifesini yapan bir matbuat” olarak tanımlarken, Mustafa Kemal Atatürk, “Matbuat, milletin umumi sesidir. Bir milleti tenvir (aydınlatma) ve irşatta, bir millete muhtaç olduğu fikrî gıdayı vermekte, hulâsa bir milletin hedefi saadet olan istikameti müşterekede yürümesini teminde matbuat, başlı başına bir kuvvet, bir mektep, bir rehberdir”²⁶ şeklinde ifade etmiştir.

Fransız düşünür Alexis de Tocqueville gazeteyi demokratik bir olgu olarak değerlendirir. Demokrasi olmazsa gazetelerin olamayacağını, gazeteler olmazsa da gerçek anlamda demokrasiden söz edilemeyeceğini vurgular.²⁷

Daha açık bir tabirle gazete, yazı ve fotoğraf kullanılmak suretiyle halka, güncel olaylarla ilgili haberleri verir. Genel itibariyle günlük olarak yayımlanan gazeteler, sundukları haberlerin arkasında yer alan toplumsal yönelimler ve siyasal gelişmelerle ilgili yorumlarda bulunur.²⁸

Gazetecilerin, gazeteyi tarif etmeleri de yine farklılıklar meydana getirmiştir. Amerikalı gazeteci Pol Scott Mowrer, gazetenin ne olmadığından yola çıkarak cevap bulmaya çalışmıştır. Mowrer’a göre gazete bir nutuk ya da ders değildir. Bir dergi veya bir kitap da değildir. Ona göre gazete bambaşka bir şeydir. Alman Dovifat, “Gazete en taze aktüaliteyi, en geniş sahada ve en kısa zamanda nakleden vasıta” olarak

²⁴ Cevat Fehmi Başkut, **Gazetecilik Dersleri**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Gazetecilik Enstitüsü Yayınları, 1967, s.3.

²⁵ Tokgöz, a.g.e., s.107.

²⁶ Müjgan Cunbur, “Basın Yayın ve Kitap”, Ankara, **Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, C.5 S.11, 1988, s.405.

²⁷ Ömer Ersöz, **2000’li Yıllarda Yazılı Basının Geleceği**, İstanbul, Doğan Ofset, 1999, s.19.

²⁸ Atilla Girgin, **Gazeteciliğin Temel İlkeleri**, İstanbul, Der Yayınları, 2014, s.146.

özetlerken, Löbl gazeteyi “*Muntazam zamanlarda intişar eden, mekanik baskı sayesinde her tarafa yayılan ve içinde bulunan maddeler umumi değişik aktüalite haberler olan matbuattır*” şeklinde ifade eder.²⁹

Napolyon ve Atatürk gibi önemli asker ve devlet adamı kimliği olan tarihsel şahsiyetlerin gazete tanımlarında olduğu gibi, akademisyen ve mesleğin içindeki gazetecilerin de gazeteye bakışı ve tanımlamaları farklılık gösterebilmektedir. İfade özgürlüğü veya devletin sesi bağlamında görülen basın için kullanım mecraları ve dolayısıyla tanımlamalarında bu yüzden farklılıklar meydana gelebilmektedir. Gazetenin ortaya çıkışı işlevsel anlamda merak, güvenlik ve ticaret gibi temel insani ihtiyaçlar neticesinde olmuş olsa da gazetenin tarihsel gelişimi başka bir ifadeyle kurumsallaşması çeşitli tarihi kaynaklara dayanmaktadır.

Günümüz gazete kavramı dışında da olsa gazetecilik faaliyet olarak sayılabilecek uygulamalar Roma dönemine ait olanlardır. Daha çok resmi gazete özelliği taşıyan bültenlerin yayınlandığı Roma’da halk ile yönetim arasında bağ kurulmasını sağlayan, bilgi aktaran bültenler hazırlanmıştır. Acta Diurna olarak adlandırılan ve ilk resmi gazete olarak da bilinen bülten, taş veya metal plakalara kazınarak hazırlanırdı. Adından da anlaşılacağı üzere senato haberlerini veren Acta Senatus ve şehre ilişkin haberler veren Acta Urbis olarak adlandırılan bültenler de yayınlanmıştır.³⁰

Tarih anlamında farklı kaynaklar gösterilse de, günümüzde bilinen şekliyle ilk modern gazetecilik faaliyetlerinin 17.yy.’da gerçekleştiği kabul edilmektedir. Bu tarihten önce gazetenin öncülü sayılabilecek olan “haber kâğıtları ve haber mektupları”na da değinmek yerinde olacaktır. Avrupa’da 14.yy.’dan itibaren görülmeye başlanan haber kâğıtları, daha çok aristokrasi hakkında bilgi taşıma işlevi görürken, haber mektupları burjuvazinin olası sorunlarının çözümünde rol oynamıştır. Matbaanın gelişimiyle birlikte artan ve özellikle Avrupa’daki Alman prensliklerinde sıkça rastlanan haber kâğıtları, önemli bir gelişme olduğunda hemen basılarak dükkânların camlarına asılmak suretiyle kullanılmıştır. Haber mektuplarını ise

²⁹ Başkut, a.g.e., s.9.

³⁰ Kayıhan İçel, **Kitle Haberleşme Hukuku**, İstanbul, Beta Yayınları, 1990, s.87’den aktaran, Murat Özgen, **Türkiye’de Basının Gelişimi ve Sorunları**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 2004, s.4.

bankerler ve tacirler daha çok hazırlamış, ekonomik faaliyetler amacıyla istihbarat ve bilgi paylaşımı amacıyla kullanılmıştır. Haber kâğıtları ve haber mektupları önemi ve işlevi bakımından 17.yy.’da çıkacak olan süreli gazeteler için gerçek anlamda öncül olarak kabul edilmektedir.³¹

15.yy.’da matbaanın icadıyla birlikte basım yayın faaliyetleri de hızlanmıştır. Fransa’da broşür formatında “Occasionnel” adı verilen süresiz gazeteler yayımlanmaya başlanmıştır. İtalya’da ise benzer türde yayımlar yapılmaya başlanmış, bu yayınlar karşılığında ödenen bozuk paranın adı olan “Gazetta”³² olarak anılmıştır. 1536’da bu isimle anılmasıyla birlikte gazete adı da tarihe bu şekilde geçmiştir.

Gazetecilik faaliyetlerinin özellikle matbaanın icadıyla birlikte artması, Avrupa’da kilisenin otoritesi bakımından endişe verici bir durum olarak karşılanmıştır. Roma Engizisyon Kutsal Kurulu 1559’da yayınladığı Yasak Kitaplar İndeksi – Index Librorum Prohibitorum adlı sansür belgesiyle, yasakladığını duyurduğu eserleri Hristiyan dünyasına ilan etmiştir. Kurulun bu tutumu, bilime olan karşıt tavrı ve dünyanın merkezinde konumlandığı kilise yönetimi sistemini ifade etmekteydi. 1948’de son baskısı yayınlanan indeks, 1966’da tamamen kaldırılmıştır.³³

Gazetenin önemi bu sansür uygulamasıyla daha da öne çıkmış, takip eden zaman dilimi içerisinde yayınlanmaya başlayacak olan ilk gazete bu uygulamaya da karşı adeta bir sembol olmuştur. Bu ortam içerisinde Hollanda’nın Anvers kentinde yayımlanmaya başlanan “Nieuwe Tijdinghen” isimli ticari gazete, ilk süreli gazete olarak kabul edilmektedir.³⁴ 1605 yılında yayımlanmaya başlayan bu gazeteyi, 1609’da Almanya’nın Bremen yakınlarındaki Ausburg kentinde yayımlanmaya başlayan “Avisa Relation oder Zeitung” gazetesi izlemiştir.³⁵ O tarihlerde Almanların kontrolünde bulunan Strazburg’da yayımlanan “Die Strasbourger Relation” gazetesi de yine 1609’da yayımlanmaya başlayan gazetelerdendir.³⁶

³¹ Tokgöz, a.g.e., s.52.

³² Girgin, a.g.e., s.146.

³³ Bekir Zakir Çoban, **Geçmişten Günümüze Papalık**, İstanbul, İnsan Yayınları, 2009, s.149.

³⁴ Girgin, a.g.e., s.146.

³⁵ Özgen, a.g.e., s.4.

³⁶ İbrahim Toruk, **Gutenberg’ten Dijital Çağa Gazetecilik**, Konya, Literatürk Academia, 2008, s.64.

Sonraki yıllarda Batı’da çeşitli gazete ve süreli yayınlar yayınlanmaya başlamışsa da, Osmanlı’ya matbuatın gelmesi uzun zaman almıştır. Osmanlı’ya matbaanın geç gelmesinin nedenleri farklı görüşlere dayanmaktadır. Niyazi Berkes, ekonomik sistemden kaynaklandığını söylerken, eski Kültür Bakanı Fikri Sağlar toplumun gelişiminin engellenmek istendiğini, bu yüzden teknolojik bir alet olan matbaanın aynı zamanda okuma dolayısıyla bilinçlenmeyi beraberinde getireceğinden engellendiğini öne sürmektedir. Prof. Dr. İlber Ortaylı ise durumun ne ekonomik ne de dini sebepler olmadığını ifade etmiştir. Ortaylı, el yazması eserlerin bulunduğunu, o dönem toplumun buna ihtiyaç duymadığını, çünkü zaten okuma alışkanlığı olmayan bir toplum olduğunu matbaanın geç gelmesinin nedenleri olarak sıralamıştır.³⁷

Osmanlı’ya matbaanın gelişi, Macar asıllı İbrahim Müteferrika tarafından 14 Aralık 1727 tarihinde “Dar’üt-Tıba’at-Ül Amire” adıyla kurulmasıyla olmuştur. Bu matbaada basılan ilk eser “Vankulu Lügatı” olarak bilinen “Kitab-ı Lügat-ı Vankulu” sözlüğüdür.³⁸

Osmanlı’da gerçekleştirilen gazetecilik anlamındaki ilk faaliyet, Fransız Büyükelçisi Verninac’ın 1795’de hayata geçirdiği ve Fransızca olarak yayınlanan “Bulletin des Nouvelles” olmuştur. Bu gazetenin yayın ömrü çok da uzun sürememiş, sonrasında Verninac’ın yerine İstanbul’a Fransız Büyükelçisi olarak görevlendirilen Aubert Dubayet’in öncülüğünde 1796’da “Gazette Française de Constantinople” çıkarılmıştır. Ancak bu gazete de sadece iki yıl yayınlanabilmiştir.³⁹

Osmanlı’da yayınlanan ilk Türkçe gazete 1 Kasım 1831’de “Takvim-i Vakayi” olarak kabul edilmektedir. Devletin resmi gazetesi olarak yayınlanan gazete, 20 Kasım 1828’de Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa’nın yayınladığı ve Mısır’ın Osmanlı devleti karşıtı olarak Türkçe-Arapça yayın yapan “Vakayi-i Mısriyye” gazetesine karşı kurulmuştur.⁴⁰ Bu noktada önemli olan devletten bağımsız ilk özel gazetenin kurulması olmuştur. 1840’da yayınlanan “Ceride-i Havadis” ilk özel gazete olarak kabul görse de, gazetenin devlet desteği ile çıkarılmış olması nedeniyle yarı özel olarak

³⁷ Matbaa Osmanlı’ya Neden Geç Geldi?, Milliyet Gazetesi, 9 Ağustos 2001, s.2.

³⁸ Girgin, a.g.e., s.147.

³⁹ Mehmet Nuri İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, İstanbul, Der Yayınları, 1999, s.168.

⁴⁰ Atilla Girgin, **Türk Basın Tarihinde Yerel Gazetecilik**, İstanbul, İnkılap Yayınevi, 2001, s.18.

değerlendirilmiştir. Hem tamamen özel hem de Türk gazetecilik geleneği açısından 1860'da yayınlanmaya başlanan “Tercuman-ı Ahval” bu noktada ilk gerçek özel gazete olarak değerlendirilmektedir.⁴¹

Osmanlı'da devletin resmi gazetesi sıfatıyla yayınlanan Takvim-i Vakayi, 2 Kasım 1922'de Büyük Millet Meclisi tarafından “Ceride-i Resmiye” diğer adıyla “Resmi Ceride” olarak değiştirilmiştir. 2 Ocak 1928'de ise bugünkü adıyla “Resmi Gazete” olarak güncellenmiştir.⁴²

Devletin gazeteleri haber verme işlevinden çok, devletin resmi propagandasını yapmak amacıyla yayınlamış olması, ekonomik desteği özel kişilerden alan özel gazetelerin yayınlanmasıyla sonuçlanmıştır. Devletten ekonomik destek almadan çıkartılan gazeteler, devletin bazı uygulamalarına da muhalif yönde yayınlar yapmaya başladığında basında denetim veya sansür denilebilecek tedbirler de alınmaya başlamıştır. 1867'de yayımlanan “Kararname-i Âli” de bunun ilk örneklerindendir. Basına yönelik kısıtlamaların yayımlandığı “Âli Kararname” geçici olarak çıkarılmışsa da 1909'a kadar yürürlükte kalmıştır. Kararname'de kısıtlamalar şu şekilde ifade edilmiştir:

*“Gazetenin görevi bütünleştirme ve ahlaki ıslah olmaktan çıkıp, ülke çıkarlarına aykırı olan ifrat ve tefrit yoluna girdi. Devlet hakkında bile dil uzatmalar görülmüyor. Dışarıdan gelecek yermeleri def edecek yerde, düşmanlara fesat aleti olacak zararlı fikirler ve yalan haberler yayımlanıyor. Zihinlere korku salınıyor ve ahali içinde çatışmayı getirecek şeyler yazılıyor. Bunları engellemek için hükümet – yasalara başvurmadan- doğrudan doğruya yasaklama ve cezalandırmaya karar verebilir.”*⁴³

Gazetenin aynı anda birçok kişiye hızlı ulaşılabilirliği, en azından o dönem için önemli propaganda aracı olmasını sağlamıştır. Bu nedenledir ki, kitap ve gazete arasında temel farklılıklar etkileşim açısından öne çıkmıştır. Kitaplar vasıtasıyla daha kesin ve kalıcı bilgiler okuyucuya aktarılırken, gazetelerin günlük haberleri aktarması,

⁴¹ Hülya Baykal, **Türk Basın Tarihi 1831-1923**, İstanbul, Afa Matbaacılık, 1990, s.84.

⁴² Haluk Besen, **Türkiye’de Gazetecilik, Gazeteler, Gazeteciler**, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 1997, s.14.

⁴³ Hıfzı Topuz, **II.Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2003, s.46.

bazen bir konuyu sürekli gündemde tutması veya bir anda unutturup başka konuyla toplumu veya kişileri meşgul edebilmesi öne çıkan özellikleridir.

Gazetenin bilim ve fikir üretmediği, kamuoyu ve zihniyet oluşumuna katkıda bulunduğu fikri de öne sürülen düşüncelerdendir. Bu noktada Koloğlu, zihniyet ile fikir arasındaki farkı tanımlarken; “zihniyet, fikirlerin kesinliğini kaybetmiş, deforme olmuş hali” ifadelerini kullanır.⁴⁴

Burada zihniyet oluşturma olarak ifade edilen uygulama, algı yönetimi veya kamuoyu oluşturma olarak da nitelenebilir. Teknolojik gelişmeler ışığında haber alma araçları değişiklik göstermişse de gazetelerin yeri saklanabilir olması, belge niteliği taşıyor olması adına önemli bir unsur olarak kalmıştır. Matbaanın bulunmasıyla hızlanan süreç, sonrasında gelişen teknolojik baskı makinelerine yerini bırakmış, renkli, fotoğraflı gazeteler tercih edilir olmuştur. Şüphesiz bu durumun tercih edilebilir olması, halkın gerçek haber almasından öte toplumu haberdan uzaklaştırma, diğer adıyla magazinleşme olarak da tanımlanabilmektedir.

1.2.2. Gazeteci

En temel tanımıyla gazeteci, bir gazetenin hazırlanmasında ve çıkarılmasında görev alan, asıl görevi haber toplamak ve bildirmek olan kişiler şeklinde tanımlanabilir.⁴⁵ Sözlük tanımına bakıldığında gazete sahibi, gazete için çalışan ve gazete satan da gazeteci olarak tanımlanmışsa da, burada üzerinde durulmak istenen ve meslek sahibi olarak tanımlanan kişi, haber toplayan, yazan ve ileten kişi ifade edilmektedir.

Gazeteci, çeşitli tanımlamalarla ifade edilmeye çalışılsa da, her dönem tartışılan meslek grubu olarak karşımıza çıkmaktadır. Çoğunlukla sevilmeyen, güdümlü çalıştığı söylenen ya da yazdığı gerçekler bazılarını rahatsız ettiği için çeşitli ithamlara uğrayan kişiler olmuşlardır. Gazetecinin kim olması gerektiği, nasıl olması gerektiği konusunda da görüşler değişmektedir. Genel tanımıyla gazeteci, günlük

⁴⁴ Orhan Koloğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1994, s.10.

⁴⁵ Girgin, *Gazeteciliğin Temel İlkeleri*, s.152.

olayları tanıyıp, anlayan ve değerlendirebilen, olaylara eleştirel gözle bakabilen ve kamuoyunun bağımsız temsilcileri olabilen kişilerdir.⁴⁶

Gazetecinin papalar, hükümdarlar ve diktatörler tarafından düşman ilan edildiği, bazı filozof ve tarihçiler tarafından da hor görülüp aşağılanan kişiler olduğu da zaman içerisinde yazılanlardandır. Gazeteciyi, halk ve otorite sahipleri farklı şekilde tanımlarken, Fransız gazeteci ve yazar Stephanie Lousanne daha olumlayıcı şekilde tanımlamıştır. Lousanne'a göre; *“Gazeteci bir çeşit Diyojen'dir. Hayattan gelip geçer ve her yerde daima hakikati arar.”*⁴⁷

Gazetecinin toplum üzerinde güven kazanması, yaptığı haberin gerçekliği, doğruluğu ve sürekliliği ile doğru orantılıdır. Gazetesinde yazdığı yazılarla, yaptığı haberlerle okuyucusunu her gün taze tutmak durumunda olan gazeteciye bu noktada en gerekli husus özgürlüktür. Özgür yaşamak isteyen herkesin gereksinim duyduğu şey de haber ve bilgidir.⁴⁸

Gazeteci diğer adıyla da habercidir. Habercinin sorumlulukları hakikat noktasında oldukça fazladır. Kaynağını iyi araştırmayan, sadece haberi kâğıda döken gazeteci sorumluluklarından kaçan kişi olarak nitelenir ve sonrasında da meslekte tutunamayacağı söylenir. İdeal gazeteci haberi ince eleyip sık dokuyan, halka doğru haber sunmayı görev bilinciyle yapan kişidir. Doğruları savunan, halkın yanında olan kişi gazeteci olarak meslek içerisinde tanımlanır.⁴⁹

Gazetecinin tanımlanması, halk nazarında kabul görse de kanun önünde resmi tanımının nasıl olacağı konusu uzun süre belirsiz kalmıştır. 14 Temmuz 1938'de kabul edilen Basın Birliği Kanunu kapsamında Matbuat Umum Müdürlüğü tarafından yapılan çalışmada gazeteci, doğruyu, ciddiye kovalayan, heyecan verici haberden ve laubalilikten kaçınan kişi olarak tanımlanmıştır.⁵⁰

⁴⁶ Zeynep Alemdar, **Oyunun Kuralı “Basında Özdenetim”**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1990, s.13.

⁴⁷ Başkut, a.g.e., s.17.

⁴⁸ Okay Gönensin, **Gazetecinin Anayasası, Demokrasi, Özgürlük ve Basın** içinde, İstanbul, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1997, s.35.

⁴⁹ Yılmaz Tunçkol, **Gazetecinin Not Defteri**, İstanbul, Bas-Haş, 2000, s.92.

⁵⁰ Orhan Koloğlu, “Medya-Devlet ve Sermaye”, Birikim, Ocak 1999, S.117, s.71.

Basın İş Kanunu olarak da bilinen 10 Ocak 1961 tarihli 212 sayılı yasa ile değiştirilen ve bu yasanın öncülü olan 13 Haziran 1952 tarihli “Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştırılanlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi Hakkında 5953 Sayılı Kanun”un 1.maddesinde gazeteci şöyle tanımlanmaktadır:

*“Bu kanun hükümleri, Türkiye’de yayımlanan gazete ve mevkutelerle haber ve fotoğraf ajanslarında her türlü fikir ve sanat işlerinde çalışan ve İş Kanunu’ndaki ‘işçi’ tarifi şümulü haricinde kalan kimselerle bunların işverenleri hakkında uygulanır. Bu kanunun şümulüne giren fikir ve sanat işlerinde ücret karşılığı çalışanlara gazeteci denir.”*⁵¹

212 sayılı kanun, basın çalışanlarına gerekli çalışma koşullarını sağlaması adına önemli bir uygulama olarak değerlendirilmiş ancak tam anlamıyla hayata geçirilemediği öne sürülmüştür. Kanunun gerçek manada uygulanabilmesi, ülkemizde gazeteciliğin meslek ilkelerinden ödün verilmeden çalışılması da gazeteciliğin önünü açacak uygulamalardandır.⁵²

Getirilen kanunlar ve yapılan çeşitli değişikliklerle basın çalışanları genelinde gazeteci tanımlaması yapılmaya çalışılmış, gazeteciler de bu kıstaslar dâhilinde faaliyetlerini sürdürmeye çalışmaktadırlar.

Mesleki oluşumla birlikte özellikle Anglo-Amerikan bölgelerde görülen ve sıkça uygulanan bir gazetecilik modeli de “serbest gazetecilik” olarak bilinen “Freelance Gazetecilik”tir. Serbest gazeteciler, yaptıkları haberin kullanım hakkını yani telifini elinde bulunduran, ücret karşılığında bir yere bağlı kalmadan çalışan gazetecilerdir. Bazı yaklaşımlarda serbest gazeteciliği, yurttaş gazeteciliği olarak da tanımlayan olsa da bu tanım oldukça yanıltır. Çünkü serbest gazeteciler, yaptıkları eylemin bir gazetecilik faaliyeti olduğunu dolayısıyla ticari bir durumun varlığı kabul ederler, profesyonel sorumluluk üstlenirler, ancak haber endüstrisinin otoritesi altına girmezler.⁵³

⁵¹ 5953 Sayılı Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştırılanlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi Hakkında Kanun, Madde 1.

⁵² Özgen, a.g.e., s.91.

⁵³ Vaughan Smith, “Freelance Journalism”, J. Owen ve H. Purdey (Ed.), **International News Reporting: Frontlines and Deadlines** içinde, USA, Wiley-Blackwell, 2011, s.61.

Serbest gazetecilerin karşılaştıkları çeşitli sorunlar yapılan araştırmalarla tespit edilmeye çalışılmıştır. Önde gelen sorunları çoğunlukla ekonomik sebeplerdir. Sadece birkaç ülkede tatmin edici derecede ücret alabilen serbest gazeteciler, sosyal güvenlik yönünden güvensiz durumdadırlar. Aldıkları ücret de bir standarda bağlı olmayıp, kişinin bireysel olarak pazarlık gücüyle orantılı belirlenmektedir. Bu durum özellikle ülkemizde de serbest gazeteciliği güç hale getirmektedir. 5953 sayılı kanun hükümlerinden faydalanamayan serbest gazeteciler, 2821 sayılı sendikalar kanunu ile sendika kurma ve üye olma hakkında sahip olmuşlardır.⁵⁴

Gazetecinin sahip olması gereken unsurlardan birisi olarak görülen “sarı basın kartı” uygulaması da netleşmemiş konulardandır. Sarı basın kartına sahip olmak, gazeteci sıfatını taşımak için yeterli değildir. Öyle ki, günümüzde medya kuruluşu halini alan gazete sahipleri, hukuki ve ekonomik nedenleri öne sürerek, fiilen gazetecilik yapan çalışanlarını 212 sayılı yasaya göre çalıştırmadıklarından, bu kişiler sarı basın kartı sahibi olamamaktadırlar.⁵⁵

Burada anlaşılaçağı üzere gazetecilik, demokrasinin sağlıklı şekilde yürütülebilmesi ve temel ilkelere bağlanabilmesi hususunda çeşitli kurumlarla birlikte öncü görev üstlenmektedir. Gazeteci tanımının ve buna bağlı olarak çıkartılan yasa ve yönetmeliklerin, en basit uygulamasıyla basın kartını alabilecek kişinin kim olduğunun belirlenmesi o ülkedeki demokratik yapının güçlülüğü, hukukun üstünlüğü ve liyakat ile değerlendirilebilecektir.⁵⁶ Demokratik yapı ve güçler ayrılığı prensibi bağlamında değerlendirildiğinde gazetecinin üzerine düşen görev aynı zamanda basının dördüncü güç olmasını da doğrudan etkilemektedir.

1.2.3. Gazetecilik

Gazetenin ortaya çıkışı, kullanılış amaçları, etkileri ve tarihsel süreç üzerinde gazetenin konumuyla birlikte, gazete için çalışan, haber toplayıp bunu yayınlayan kişilerin tanımının yapılmasına kadar olan süreç yukarıda tanımlanmıştır. Gazetede

⁵⁴ Özgen, a.g.e., s.94.

⁵⁵ Girgin, *Gazeteciliğin Temel İlkeleri*, s.154.

⁵⁶ Özgen, a.g.e., s.95.

alışan kişilerin gazeteci olarak tanımlanması, mesleki açıdan da gazeteciliğın konumlandırılmasına neden olmaktadır.

Çünkü gazetecilik faaliyeti, gazetecilerin haberci olarak görev yapmalarının dışında kurumsal bir kimlik olarak karşımıza çıkmaya başlamıştır. Bu noktada devreye sendikalaşma ve sendikacılık faaliyetleri girmektedir. Teknolojinin gelişmesi gazetenin yapısını değiştirmiş, yayın şeklinden içeriğeye kadar her alanda etkisini gōstermiřtir. Sosyal alanda yaşanan yenilikler, gelişmeler ve uygulamalar da örgōtsel olarak gazeteciliğın gelişimini ve değişimini sağlamaktadır. Artan gazete sayısı ve buna bağlı olarak artan gazete çalışanı sayısı, gazetecilerin ve gazete sahiplerinin de ortak çıkarları etrafında birleşmelerine neden olmuştur. Bu sayede sendikalar kurulmuş ve çeşitli örgōtler meydana gelmiştir.⁵⁷

Gazeteciliğın temel ilkeleri olduğu, bu ilkelerin özellikle ekonomik bağımsızlık ve ifade özgōrlüğüne sahip olması gerektiği ifade edilir. Farklı çevrelerce gazetecilik ilkeleri çeşitli şekillerde belirlenebilmektedir. Bu amaçla belirlenen temel ilkeleri yerine getirebilmek için de belirli şartlar oluşması gerektiği öneye sür÷lmektedir. İlk olarak sahip olunması gereken ilke, kendilerini özgōrce yönetebilmeleri adına insanlara ihtiyaç duydukları gerçek ve doğru bilgiyi sunabilme özgōrlüğüdür. Bu önemli görevi yerine getirebilmek için belirlenen 9 husus vardır:

- Gerçek haber gazetecinin yüküml÷l÷ğ÷dür,
- Halka sadakatle bağlı olmalıdır,
- Her zaman gerçeği teyit etmelidir,
- Mesleklerini yerine getirirken, kişilerden ve konulardan bağımsız kalabilmelidir,
- Yaptırımı olan ve bağımsız bir gözlemci olabilmelidir,
- Eleştiriye ve kamuoyuna açık bir uzlaşma ortamı sağlamalıdır,
- Önemli olan haberi ilgi çekici hale getirebilmelidir,
- Haberi aratırmış ve kapsamlı olarak sunarken, ölçüsünü de doğru şekilde ayarlamalıdır,

⁵⁷ Başkut, a.g.e., s.20.

- Sahada gazetecilik mesleğini yürütenlerin, kişisel inisiyatiflerini kullanabilmelerine imkân tanınmalıdır.⁵⁸

Yazılı olmayan ortak mutabakat da denilebilecek ve genel kabul görmüş mesleki kurallarla uygulanan veya uygulanmaya çalışılan gazeteciliğin, kendi gelişim süreçleri de meslek olarak ortaya çıkışını hazırlamıştır. Bu süreçler matbaanın icadındaki gibi teknolojik gelişmeler, bireylerin gazeteler aracılığıyla satın aldıkları haberi-bilgiyi paylaşma isteğindeki sosyal değişimleri, sistemsal olarak bir posta hizmetinin sağlanması ve toplumsal olarak haber alma amaçlı belirli bir grubun var olması olarak özetlenebilir.⁵⁹

19.yy. sonlarında gazetelerde uzun yazıları yayınlanan Fransız yazar Jan Lakorder, gazetecilik mesleğini edebiyatı öldüren bir meslek olarak tanımlamasına⁶⁰ ve buna katılanlar olmasına rağmen, gazetecilik mesleğinin yaşam biçimi kabul edilerek icra edilmesi gerektiği ve bununla birlikte vicdani düşüncelerle formüle ederek icra edenlerin mesleği olarak da kabul gördüğünü ifade eder.⁶¹

Gazeteciliğin meslek olarak tanımlanması gerek çalışanlar, gerek okuyucular yani toplum ve gerekse yasal çerçevede devlet tarafından çeşitli sınıflamalar ve statülerle ifade edilmeye çalışılmıştır. Bu durumun belirlenmesinde ortaya gazeteciliğin ne için yapıldığı sorusu belirleyici olabilmektedir. Kovach ve Rosenstiel gazeteciliğin, toplum oluşturmak için yapıldığını ifade ederken, vatandaşlık kavramının ortak paydası olması, insanların kendi yöneticilerini seçerken doğru bilgiye sahip olarak doğru kararlar verebilmelerinin amaçlanması, kısacası demokrasi için yapılması gerektiğini öne sürer. Bu durumun daha çok yeni gelişen demokrasilerde oldukça önemli olduğunu vurgularken, haberin insan yaşamının belirleyici unsuru olduğunu öne eder.⁶²

Doğru haberi ve bilgiyi topluma sunarken bunun bir sanat icra eder gibi yapılması gerektiğini, hatta gazeteciliğin bir sanat olduğunu da öne süren ve

⁵⁸ Kovach ve Rosenstiel, a.g.e., s.15.

⁵⁹ Girgin, **Gazeteciliğin Temel İlkeleri**, s.142.

⁶⁰ Başkut, a.g.e., s.17.

⁶¹ Girgin, a.g.e., s.143.

⁶² Kovach ve Rosenstiel, a.g.e., s.19.

destekleyen görüşler de vardır. Gerçeğin kutsanması gereken bir sanat dalı olarak görülen gazetecilikte, milyonlarla ifade edilebilecek sayıda insan tarafından takip edildiğinden, güven ve gerçeğin ön planda tutulması gereklidir. Bu nedenle gazetecinin temel yükümlülüğü gerçekleri okuyucusuna aktarmak olmalıdır.⁶³

Gazeteciliğin temel esaslarının belirlenmesi hem gazeteciler hem de toplumlar tarafından doğru yaklaşım olarak kabul edilse de günümüz modern gazeteciliğinde farklı algılamalar ve konumlandırmalar da mevcuttur. Gazeteciliğin farklı amaçlar, medya patronları, ulusal veya küresel çıkarlar amacıyla kullanıldığının da ifade edildiği görüşler artmıştır. Bu nedenle özellikle son 25 yıldır gazetecilere duyulan güvenin gittikçe azaldığı görülmektedir. Bu durumu ve nedenini Carl Jensen şu şekilde ifade etmiştir:

*“Basının, çevreyi temizlemek, nükleer silahlanmayı önlemek, sahtekâr politikacıları yerlerinden etmek, fakirliği azaltmak, tüm insanlar için kaliteli sağlık hizmeti sağlamak ve hatta 1984’te Etiyopya’da yaptığı gibi milyonlarca insanın hayatını kurtarmak için insanları harekete geçirme gücü vardır. Fakat basını bunları yapmak yerine, seksi, şiddeti ve sansasyonelliği arttırmak ve hali hazırda zengin olan medya patronlarının cüzdanlarını daha da şişirmek için kullanıyoruz.”*⁶⁴

Basının dolayısıyla medyanın toplulukları hareketlendirebilme ve yönlendirebilme gücü yadsınamayacak gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Yalnızca haber aktarma işlevi olmayan basın (genel tanımıyla medya) aynı zamanda düşüncelerin açıklanabilmesinin ve bir düşünsel ortam meydana getirilmesinin de önemli bir aracı konumundadır.⁶⁵

Gazetecilikte sorumluluğun gazete sahibine karşı mı yoksa okuyucuya karşı mı olduğu sorusu, haberi hazırlayan gazeteci için bir etik sorun olarak görülmektedir. Burada, bir gazetecinin bu sorumluluğu üstlenirken, diğer sorumluluk alanını ezecek şekilde kullanmaması verilecek en doğru yaklaşım olacaktır.⁶⁶ Etik ve sorumluluk

⁶³ Tuğrul Eryılmaz, “Gazeteci Kendine de Sormalı”, **Birikim**, Ocak 1999, S117, s.27.

⁶⁴ Ian Hargreaves, **Gazetecilik**, Ankara, Dost Kitabevi, 2006, s.11.

⁶⁵ Gülsün Bozkurt, **Basın Özgürlüğü Kavramının Düşünsel Dayanakları**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2019, s.169.

⁶⁶ Girgin, **Gazeteciliğin Temel İlkeleri**, s.160.

ilkesi bakımından gazete değerlendirilmişse de esas hususun genel itibariyle bir medya sorunu olduğu unutulmamalıdır. Sahiplik ilkesi bakımından holding patronluğu söz konusu olduğundan, ticari çıkarlar öne çıkarak sunulan haberin içeriği de bu yönde değişiklik gösterebilecektir. Kitle iletişim araçları bağlamında gazeteciliğin yönlendirici güç olması, gücü kimin kontrol ettiğiyle de alakalıdır.⁶⁷ Gücü kontrol eden mekanizmaların, bu gücü ne şekilde kullandığı, nasıl etkili hale getirildiği soruları önem kazanmaktadır.

1.3. Yazılı Basında Haber Kavramı

Haber ve haberleşme isteği, günümüz gazeteciliğinin temelini oluşturan en temel unsur olmuştur. Bu nedenle Avrupa’da özellikle ticari amaçlı kullanılan haber kâğıtları, zamanla daha fazla haber ve daha fazla ilgi toplamak amacıyla gazeteye doğru dönüşüm göstermiş ve günümüzdeki halini almıştır.

1700’lü yıllarda İngiltere’de “vakitli” manasında “News-Newspaper” olarak kullanılmaya başlanan gazetenin ilk amacı haber yayınlamak ve halkı bilgilendirmektir. Gazeteyi diğer iletişim araçlarından ayıran temel özellik, ilk amacının haber vermek olmasıdır.⁶⁸

Karşılığında bir ücret ödenerek sahip olunan haberin çeşitli tanımları, kavramları yapılmıştır. En basit tanımıyla haber, sıradan olmadığı için toplumun ilgisini çeken ve ortaya çıkan olaydır. Burada olayı daha geniş anlamda ele almak gerekmekte, olayı sadece eylemle değil bazen söylemle ve bazen de her ikisiyle birlikte değerlendirmek doğru olacaktır. Burada ortaya çıkan her olayın haber olup olmadığıdır. Doğru olan ise olayı gözlemleyeninin olması durumunda, olayın haber olmaya aday olduğu gerçeğidir. Gözlemleri ve duyuları da iletme, haber üretmektir.⁶⁹

Yeni olmuş ya da olacak bir olgu üzerine bilgi olarak sözlükte geçen haber, gazeteciler açısından ayrılması gereken bir kavram olmaktadır. Köpeğin insanı

⁶⁷ Nurettin Güz, **Haberde Yönlendirme ve Kamuoyu Araştırmaları**, Ankara, Nobel Yayınları, 2005, s.2.

⁶⁸ Başkut, a.g.e., s.102.

⁶⁹ Girgin, **Gazeteciliğin Temel İlkeleri**, s.108.

ısırmasının haber olduğu ancak haber doğası gereği ilgi çekici olmadığı genel kabul görmüş olgu üzerinden değerlendirilmektedir. Buna karşın insanın köpeği ısırması haber değeri taşımaktadır. Bu simgesel tanımlamada anlatılmak istenen gazetecinin haber değeri olan, toplumu bilgilendirme görevi olan ve toplumu aydınlatıcı içeriği sunmasıdır. Kitle iletişim araçlarında haber diye sunulan olguların, toplumun gerçek habere ulaşmasını engellemek amacıyla yapılması, haberin ve habercinin etik değerlerini sorgulamasına yol açmalıdır.⁷⁰

Daha genel bir tanıma göre ise haber, toplumda çok sayıda kişiyi ilgilendiren, etkileyen ve doğruluğundan şüphe edilmeyen herhangi bir olayın, fikir veya kanaatin, halkın anlayabileceği şekilde vaktinde ve objektif olarak verilmesidir.⁷¹ Haber kavramını tanımlarken, haberin özelliklerini net bir ifadeyle belirleyebilmek için iki unsur öne çıkmaktadır:

- Toplumda kullanılan ve genel kabul görmüş iletişim teknolojisi,
- Etkileşimde bulunulacak toplumsal yapının durumu.⁷²

Haberin elde edilmesi veya üretilmesi, haberin nesnelliği ve gerçekliğini ayıran iki önemli unsurdur. Bir olgunun gazeteci tarafından haber olarak iletilmesi süreci, en basit tabiriyle haberin tanımını ve icrasını ifade eder. Ancak haberin üretilmesi kavramına gelindiğinde, haberin gazeteci tarafından üretildiği, gerçeği yansıtmadığının iddia edildiği bir durumu ortaya koyar. Cohen ve Young, haberlerin gazeteciler tarafından üretildiğini öne süren görüşü ileri sürerler.⁷³ Hall ve diğerleri ise egemen söylemlerin haber metinleri aracılığıyla yeniden kurgulanarak okuyucuya sunulduğuna dikkat çekmektedirler.⁷⁴

Haber kavramının bir olgu veya olay olduğu, bu olguyu veya olayı da gazetecinin aktardığı kabul edilmiş, ancak olgunun veya olayın aktarılırken değiştirilmiş olduğu fikirleri öne sürülen görüşlerin bir kısmını oluşturmaktadır. Ancak Schramm, haberin bir olay olmadığını, olayın gerçekleştikten sonra

⁷⁰ Tunçkol, a.g.e., s.14.

⁷¹ Başkut, a.g.e., s.104.

⁷² Tokgöz, a.g.e., s.196.

⁷³ Stanley Cohen ve Jock Young, **The Manufacture of News: A Reader**, California, Sage, 1973, s.214.

⁷⁴ Stuart Hall, Chas Critcher, Tony Jefferson, John Clarke ve Brian Roberts, **Policing the Crisis: Mugging The State, And Law and Order**, Hong Kong, The Macmillan Press, 1978, s.99.

algılanabilecek seviyede sunulan bir olgu olduğunu ifade eder. Ona göre olay, haberle özdeş olmamakla birlikte, olayın temel çerçevesinde yeniden tasarlanabilen bir olgudur.⁷⁵

Haberin tanımını oluşturan kavramların altında haberin gizli tanımları da mevcuttur. Bunları haberi hazırlayan kişinin, olayı haber değerine çevirirken gözden geçirmesi ve değerlendirmesi gerekmektedir. Haberin hitap edeceği kitlenin sayısı, yani genel kabul görürlüğü, toplumun çoğunluğuna hitap etmesi, ilgi çekici olması ancak haberin ilgi çekmesi için yalan ve abartılmış olmaması, özel hayatın gizliliği, nefsi duyguları körükleyecek haberlerden ve ifadelerden kaçınılması, suçlu ispat edilmeyen kişilerin itham edilmemesi ve bu düşüncelere yol açacak ifadelerden kaçınılması, çocukların kullanılarak haberde istismar edilmemesi ve en tabii olarak haberin teyit edilmiş olması haber kavramının içini dolduran unsurlar olarak sıralanmaktadır.⁷⁶ Gazetecinin tüm kavramlarıyla haberi hazırlaması, özgür ve bağımsız şekilde haber yapmasıyla mümkün olacaktır.

1.3.1. Haberin Bağımsızlığı

Toplum içerisinde her bireyin siyasal, sportif veya sanatsal gibi birçok alanda kendine has fikirleri ve yönelimleri bulunmaktadır. Okuyucu bir konu üzerindeki belirli fikrini kendince oluşturmuş ve buna göre olaylar karşısında yargıya varmış olabilir. Immanuel Kant bu durumu, günümüz insanının aklında meydana getirdiği fikri, tutkular, arzular ve genel itibarıyla duygularını harmanlayarak oluşturduğu şeklinde açıklar.⁷⁷

Haberin yapım ve sunuş aşamasında kullanılması gereken her sözcük ve fotoğraf, okuyucu zihninde bir algıya, bir fikre neden olabilir veya mevcut fikri aksi yönde değiştirmesine neden olabilir. Bu amaçla haberi yapan gazetecinin, haberin yapıldığı gazetenin bağımsız olması, haberi bağımsız kılacaktır.

Ancak söz konusu ulusal gelişmelerle ilgili haber olduğunda, haberin sunuşu ister istemez bir taraflılık olgusu meydana getirebilir. Burada milli menfaatler ön plana

⁷⁵ Tokgöz, a.g.e., s.203.

⁷⁶ Başkut, a.g.e., s.118.

⁷⁷ Heinz Heimsoeth, **Kant'ın Felsefesi**, Çev. Takiyettin Mengüşoğlu, Ankara, Doğubatı Yayınları, 2012, s.120.

çıkmakta ve haberde belirli çerçeveler dâhilinde meydana gelebilmektedir. Haberin topluma sunuş şeklinin veya hiç aktarılmamasının ülke yöneticileri açısından milli menfaatler öne sürülerek belirlenmesi, gazetecileri ulusal çıkarları savunmakla veya aksi durumda vatana ihanetle sonuçlanabilecek ithamlarla karşı karşıya bırakabilecektir.⁷⁸

Yönetimsel anlamda siyasi iradenin veya başka güç odaklarının basına olası müdahalesi, her toplumda sansür olarak tanımlanır. Güç mekanizmalarına dayanarak hazırlanan, eksik hazırlanan, çarpıtılarak hazırlanan veya hiç hazırlanmayan haber, bağımsızlıktan yoksun olur. Marx, bu tür durumlarda haberi yazarları veya işverenleri, güç sahiplerinin sekreteri olarak tanımlar. Sekreter amirinin görüşünü ifade edemediğinde, amiri sekreterinin üstünü çizebilir.⁷⁹

Marx'ın sekreter benzetmesini, Umur Talu “İktidar gölgesinde gazetecilik” olarak yorumlar. Talu, bu tip gazeteciliği savunanların hep var olduğunu, nedenlerinin ise onları sıkıntılardan koruduğunu ve her anlamda rahat bir yaşam sürdüklerini öne sürmüştür. Oysa bu tutumun gazeteciliği donduracağını, halkın bilgi ve haber alma hakkını, haberin kendisini, gazeteciye ve hatta günün birinde iktidarın kendisini dahi rehin alabileceğini ifade eder.⁸⁰

Gazetecileri haber yapanlarla gazete sahipleri olarak bir bütün sayarak ifade etmek gerekirse; gazetecileri yanlı davranmaya yöneltten sebeplerin başında her anlamıyla “güç” gelmektedir. Bu çoğu zaman siyasi irade yani devleti yönetenlerdir, ekonomik olarak güce sahip holding sahipleridir ya da doğrudan medya patronlarıdır.⁸¹

Gazete sahiplerinin, gazeteci-aile geleneği dışına çıkılarak farklı sektörleri de bünyesinde barındıran holding sahiplerine ve sonrasında medya gruplarına dönüşmesi süreci, basının çıkar ilişkisi bağlamında haber üretimine de neden olmuştur. Sermaye akışının basın sektörü dışından, basın sektörüne sokulması, basının farklı güç odakları

⁷⁸ Girgin, **Gazeteciliği Temel İlkeleri**, s.126.

⁷⁹ Karl Marx, **Basın Özgürlüğü Üzerine**, Çev. Önder Kulak ve Kurtul Gülenç, Ankara, Dipnot Yayınları, 2012, s.68.

⁸⁰ Umur Talu, **Bedelli Gazetecilik**, İstanbul, Everest Yayınları, 2012, s.129.

⁸¹ Girgin, **Gazeteciliğin Temel İlkeleri**, s.127.

tarafından farklı amaçlarla kullanılması anlamına da gelmektedir.⁸² Dünya genelinde olmakla birlikte Türkiye özelinde de bu değişim 1980'lerden sonra görülmeye başlanmış, medyada sahiplik yapısında köklü değişim yaşanmıştır. Gazeteci-aile sahiplik yapısı yerini çok disiplinli holding yapılarına bırakmıştır. Bu yeni sahiplik yapısı da sermayenin geliş kaynağı doğrultusunda ticarileşmeyi ve buna bağlı olarak haber süreçlerini ve gazetecileri doğrudan etkilemiştir.⁸³

Olayın veya olgunun habere dönüşme sürecinde, içeriğin kime, neye ve nasıl hizmet edeceği düşünülmeden yapılan haber bağımsız haber olacaktır. Haberi biçimlendirme sürecinde, yani haberin sunuşa hazırlanma sürecinde bir taraf veya yanlı tutum sergilemeyen gazeteci, haberin bazı süreçleri onu kendi içinde bir tarafa çekebilir. Haberin sunuluşu (başlık, punto vs.), kapladığı alan (sütun sayısı), sırası (bulunduğu sayfa ve konumu) ve tekrarı, haberin ister istemez bir taraf olmasını sağlayabilir. Bu aşamalar okuyucuda karar verme mekanizmalarını harekete geçirebilir.⁸⁴

Haberin bağımsızlığı sadece devlet kontrolüyle ifade edilirse eksik ve yanlış olacaktır. Ancak devlet tarafından sansüre maruz bırakılmamış bir medya varlığının özgürlükçü demokrasinin temel öğelerinden birisi olacağı gerçeği de unutulmamalıdır. Kitle iletişim araçlarının yayınlarında tarafsızlık ilkesinin sağlanması kadar toplumun değer yargıları bağlamında da halkı rahatsız etmeyecek şekilde dengeli bir çerçevede tutulması da önemli olacaktır. Bu kapsamda doğru ölçünün dört temel çerçevesinde belirlenebilecektir. Bunlar Anayasadaki temel maddeler, kanunlar, tüzük veya yönetmelikler ve genel teamüllerdir.⁸⁵

Ülke bazında bağımsız haberciliğin devlet yönetimleri başta olmak üzere çeşitli güç odaklarına bağlı olduğu, hatta bu güç odaklarının sermaye ilişkisi noktasında bağlı oldukları diğer ticari ortaklarına kadar dayandığı görülmektedir. Ancak durum uluslararası bir hâl aldığı anda gücün nüfuz etkisi de farklılık göstermektedir. Holding sahiplerinin veya medya patronlarının uluslararası bağlantıları, politikacıların diğer

⁸² Özgen, a.g.e., s.70.

⁸³ Lütfi Doğan Tılıç, "Milliyetçilik ve Yeni Sahiplik Yapısı Kısacasında Türk Medyası: Bazı Ahlaki Sorular", **Birikim**, Ocak 1999, S.117, s.36.

⁸⁴ Girgin, a.g.e., s.128.

⁸⁵ A.e., s.132.

uluslarla olan münasebetleri, küresel ekonomi politiğin durumu da ülke içerisinde yapılan haberlerin içeriğini, niteliği ve niceliğini de belirleyebilmektedir. Toplumu belirli bir konudan uzaklaştırmak, odağı başka noktalara toplamak kitle iletişim araçları vasıtasıyla gerçekleştirilmekte, bu durum uluslararası çıkarları da öne çıkarmaktadır.

Haberin kaynağının olay veya olgu üzerine kurgulandığı düşünüldüğünde, haberin yurtdışında gerçekleştiği durumlarda gözleri haber kaynaklarına çevirmek gerekecektir. Haberin bağımsızlığı konusu uluslararası bir sorun olarak görülmüş ve 1983 Ekim ayında düzenlenen UNESCO’nun Genel Konferansında ortak bildiri yayımlanmıştır. Konferansın ortak görüşü şu şekilde belirtilmiştir:

“Yeni evrensel habercilik ve iletişim düzeni, çeşitli bölgeler ve ülkeler arasındaki gerginlikleri zamanla azaltacak süreç içinde bulunmaktadır. Haber alış verişinde daha çok adalet, daha iyi bir denge, daha çok katılım, daha çok karşılıklılık ve daha geniş bir demokrasiye yöneliktir. Bağımlılığı ve dikey haber dağılımını azaltmaktadır. Bu, her topluma haber yaratma ve haber dolaşımına katılma olanakları sağlar. Burada en önemli şey de, haber dolaşımının ve iletişim araçlarının geliştirilmesidir. Yeni evrensel habercilik ve iletişim düzenini uluslararası bir anlaşmaya konu yapmaya hiç gerek yoktur.”⁸⁶

Haberin bağımsızlığı doğru haberin topluma ulaştırılmasını sağladığı gibi bu ayrıca en temel insan hak ve özgürlükleri arasında da sayılmaktadır. Haluk Gerger’in ifadesiyle, “İnsanın ifade özgürlüğü kadar haber alma hakkı da diğer temel hak ve özgürlükleri kapsamında” değerlendirilmelidir. Gerçeğin kitle iletişim aygıtları yoluyla çarpıtılması ya da gizlenmesi, gerçeğin yalan haberle ikame edilmesi fiziki olmayan şiddet türü olarak değerlendirilebilir.⁸⁷ Kasıtlı olarak gerçeğin çarpıtılması ve yalan haber yapılması fiziksel olmayan şiddet başlığı altında kabul edilmesinin yanı sıra, kişinin ve toplumun haber alma hakkının engellenmesi, manipülasyon ve provokasyon yapılması gibi farklı suçlar kapsamında da değerlendirilebilmektedir. Bu

⁸⁶ İdris Adil, **Haberde Dışa Bağımlılık**, İstanbul, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1991, s.32.

⁸⁷ Marx, a.g.e., s.9.

açından yapılan kasıtlı çarpıtmalar haberin, habercinin ve haber merkezinin bağımsızlığının sorgulanmasını gerektirmektedir.

1.3.2. Haberin İşlevi

Haberin temel işlevi, gazeteyle ve gazeteciyle aynıdır: haber vermek, bilgilendirmek. Haber, kültürden sanata, spordan sağlığa kadar birçok alanda toplumu aydınlatma işlevi görür. Kişilerin sahip olmak istediği haber, kimi zaman ulusal veya uluslararası olurken kimi zaman da yerel ve yöresel de olabilmektedir. Sınırlılığını belirlediği haber kaynağından kültürel, ekonomik veya herhangi bir alana ait bilgileri alabilir. Haber bu bağlamda kişileri bilgilendiren, eğiten, eğlendiren, neşelendiren, hüznendiren, bazen eyleme geçmesini sağlayan bazen de eylemden vazgeçiren işleve sahiptir.⁸⁸

Haberin toplumu yönlendirmede ve kamuoyu oluşturmadaki gücüne değinmiştik. Haberin okuyucuda uyandırdığı imaj, aynı zamanda gazetenin kendi imajını da belirleyen unsur olacaktır. Gazetenin ekonomi ağırlıklı mı, yoksa spor ağırlıklı mı veya magazin ağırlıklı mı haber yaptığı gazetenin ciddiyetini belirleyeceği gibi, okuyucu kitlesini de belirleyecek ve gazete bu döngü kapsamında yayın çizgisini belirleyecektir.⁸⁹

Gazetenin yaptığı haber, bir amaç doğrultusunda gerçekten saptırılarak veya tamamen yalan haber olarak üretilmiş ve yayınlanmışsa, güç sahiplerinin çıkar ilişkileri kapsamında değerlendirilir. Yapılan haberin işlevi, toplumda belirli bir yönelim sağlamak olduğunda haberin propaganda ile karıştırılması kaçınılmaz olacaktır. Bu noktada haberin siyasal amaçlı mı yoksa halkı bilgilendirme amaçlı mı olduğu anlaşılamamaktadır.⁹⁰

Haberin insanları bilgilendirme (haber verme), özelliği kadar magazin haberleri aracılığıyla biraz rahatlamalarını sağlamak, bulmaca vb. eğlenceliklerle de

⁸⁸ Pierre Albert, **Histoire de la Presse**, Paris, Presses Universitaires de France, 1993, s.7'den aktaran, Atilla Girgin, **Gazeteciliğin Temel İlkeleri**, İstanbul, Der Yayınları, 2014, s.109.

⁸⁹ Başkut, a.g.e., s.106.

⁹⁰ Aslı Yapar Gönenç, "Medya ve Haber", **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, 2002, S.14, s.88.

güzel vakit geçirmelerini sağlamak kısacası eğlendirmek gibi işlevi de mevcuttur. Bunun dışında gazeteyi ve doğal olarak gazete vasıtasıyla sunulan haberi, kimi zaman yazı dizisi veya araştırma şeklinde vererek eğitim işlevini de sağlamalıdır.⁹¹ Bu durum gerçeklerin gizlenmesi amacıyla değil, basının haber verme işlevinin farklı kanallarının da güçlü ve etkili şekilde kullanılması amacıyla yapılmalıdır.

1.3.3. Haberin Öğeleri

Haberin tanımının farklı çeşit ve sınıflamalarla yapılması, haberin içeriğinin de çeşitli olması ve öğelerinin ve işlevlerinin farklılığıyla doğru orantılıdır. Haberi değerli kılan ve bir olay ya da olgunun haber değeri kazanması belirli öğeler ve özelliklerle ifade edilmiştir. Haberin tanımı gibi öğelerinin de net bir ifadesi bulunmamakla birlikte beş temel unsur öne çıkmaktadır:

- Zamanlılık,
- Yakınlık,
- Önemlilik,
- Doğruluk⁹²,
- İlgi çekme.

Kimilerine göre bu beş öğe farklılık göstermekle birlikte, anlaşmazlık, gariplik, kuşku, yenilik, duygulara yönelme ve orijinallik gibi çeşitli öğeler de ifade edilmiştir.⁹³

Zamanlılık öğesi, haberin taze ve yeni olmasını ifade eder. Haberin İngilizcedeki kelime anlamının “yeni”den türediği düşünüldüğünde, haberin zamanlılık öğesinin ne denli önemli olduğu görülecektir. Zamanlılık, haberin diğer kitle iletişim araçlarıyla birbirine bağlanması ve topluma aynı güçlü etkiyi vermesi bakımından önem taşırken, insanların habere verdiği değeri de gösterir.

Haberin yakınlık öğesi, zamandan çok mekânla ilişkilidir. İnsanın, kendisine en yakın yerde gerçekleşmiş bir olaya duyduğu ilgi ve bağ, daha uzak olanlara oranla daha fazladır. Zamanla birlikte yer olgusu haberde işlendiğinde haberin ilgi alanı

⁹¹ Başkut, a.g.e., s.15.

⁹² Girgin, **Gazeteciliğin Temel İlkeleri**, adlı eserinde aynı beş maddeden bahsetmiş, ancak “Sonuç” yerine “Doğruluk” öğesini kullanmıştır.

⁹³ Tokgöz, a.g.e., s.216.

içerisinde yer alan insan habere daha fazla ilgi gösterecektir. Mekânsal haberin yayılım hızı, günümüzde internet vasıtasıyla daha hızlı bir hâl almıştır.⁹⁴

Haberin önemliliği, kuşkusuz haber değerini etkileyen diğer öğelerden daha az değildir. Bir haberi önemli yapan, habere konu kişi ve olayın niteliği veya niceliği olabilir. Örneğin bir trafik kazası haberi çok fazla önemli kılmasa da, kazadaki kişi önemli bir şahsiyet olduğunda en azından toplumun bir kesimi için önemli bir haber olarak değerlendirilecektir. Bu da haberin önemliliği öğesinin ölçü ve sonuç kısmı olduğunu göstermektedir.⁹⁵ Haberin içeriğinde geçen kişinin önemli biri olması, toplumda statü sahibi birisi olması haberin önemlilik derecesini belirleyen etken olmaktadır. Bu durum haberin öznesi olan kişilerin mevcut statüleriyle ifade edileceği gibi, öncesinde sürekli hale getirdikleri olağan olmayan hareketleriyle de açıklanabilir.⁹⁶

Doğruluk diğer bir tanımlamayla gerçeklik, haberin sayılabilecek temel özelliklerinden vazgeçilmez olanıdır. Haberde gerçek olan, olayın kendisidir. Olay olduğu şekilde aktarıldığında haber de gerçek olacaktır. Dolayısıyla haberin doğruluğu teyit ve ispat gerektirir. Haberin doğruluğu bütünlük, olayla anlatım arasında bağlantı, okuyucuya karşı dürüstlük ve anlaşılabilir anlatım gerektirir.⁹⁷ Haberin doğruluğunun önemi tartışılmazdır ancak doğruluğu teyit edebilmek oldukça zordur. Amerika’da San Jose Mercury News gazetesinin idari editörü David Yarnold’un bu amaçla hazırladığı ve “doğruluk kontrol listesi” adını verdiği bir uygulamayla editörler haberlerin doğruluğunu da teyit etmektedirler. Yedi aşamalı uygulamanın başlıklarını şu şekilde sıralamıştır:

- Haberin ana unsurunun yeteri kadar desteklendi mi?
- Haberde belirtilen tüm iletişim bilgileri bir başka kişi tarafından teyit edildi mi?
- Haberi anlamak için gerekli zemin hazır mı?
- Haberde geçen tüm taraflar belirlenip iletişime geçildi mi?

⁹⁴ A.e., s.220.

⁹⁵ Girgin, a.g.e., s.124.

⁹⁶ Curtis Daniel MacDougall, **Interpretative Reporting**, NY, Mac-Millan, 1969’dan aktaran, Oya Tokgöz, **Temel Gazetecilik**, Ankara, İmge Yayınevi, 2008, s.221.

⁹⁷ Özgen, a.g.e., 1998, s.52.

- Haber açıktan olmasa da belli bir tarafı destekliyor ya da yeriyor mu?
- Haberin eksik bir tarafı kaldı mı?
- Habere ilişkin tüm alıntılar doğru ve düzgün şekilde kaynaklarına yönlendirildi mi? ⁹⁸

Bir deney olarak başlayan uygulamanın olumlu sonuçlar verdiği görüldüğünde, gazetede genel kurallar arasına eklenmiş ve zorunluluk olarak uygulamaya konulmuştur.

Haberin işlevlerinden sayacağımız bir başka özellik, ilgi çekme özelliğidir. Haberin doğru olması, zamanında verilmesi, önemli olması ne kadar önemli başlıklarsa ilgi çekici olma işlevi de diğer süreçleri birbirine bağlama ve bir nevi vitrin görevi görmesi bakımından oldukça önemlidir. Erkek, kadın ve çocuk gibi okuyucu kitlesi ayrımı yapıldığında gruplara göre haberin ilgi çektiği başlıklar farklılık gösterecektir. Erkekler daha çok spor, politika ve cinayet gibi haberlere ilgi gösterirken, kadınların ise evlenme, boşanma ve aşk hikâyelerine erkeklere oranla daha çok ilgi gösterdikleri görülmüştür.⁹⁹ Haberin ilgi çekici olmasını, haberdeki özne ile olaydaki duygunun ilişkilendirilmesi de etkileyecektir. Başkut, haberi okuyan kişinin haberdeki özneye kendisini eşleştirdiğini, bu durumun da okuyucunun daha çok ilgisini çektiğini öne sürer. İyilik, kötülük, çirkinlik veya güzellik gibi vasıfları tek başına vermektense, toplumun ilgisini çekecek bir kişiyle birlikte verilmesi de habere olan ilgiyi arttıracaktır.¹⁰⁰ Burada haberi gerçeğinden koparmadan hikâyeleştirme yoluna gidilmesi, haberin ilgi çekiciliğini arttıracaktır. Okunmayan ve ilgi görmeyen haber işlevinden eksik kalmış olacaktır.

1.3.4. Haber Üretim Süreçleri

Meydana gelen bir olay veya olguyu habere çevirmek çeşitli süreçlerle mümkün olabilmektedir. Elde edilen haberlerin toplanması, haber merkezinde bir tasnif gerektirmektedir. Haberlerin niteliklerine göre sınıflanması işlemi olarak da ifade edilebilecek olan uygulama, dört başlık altında değerlendirilir:

⁹⁸ Kovach ve Rosenstiel, a.g.e., s.95.

⁹⁹ Tokgöz, a.g.e., s.223.

¹⁰⁰ Başkut, a.g.e., s.110.

- Konuları itibariyle sürekli meydana gelebilecek olan Genel Haberler,
- İçeriği itibariyle yoruma gerek duyulmayan Basit Haberler,
- Konu hakkında temel bilgi gerektiren Karmaşık Haberler,
- Haber hakkında teknik ve özel bilgi gerektiren ve muhabirin yorum yapmasını gerektiren Özel Haberler.¹⁰¹

Sınıflandırılan haberler içerisinden de yayınlanması planlanan, gerek görülmeyen ve daha sonra yayınlanmak üzere ayrılan haberler bir çeşit süzgece tabi tutulur. Burada haberin önemi, araştırma ve özel bilgi gerektirip gerektirmediği, toplumun genelini ilgilendirecek seviyede olup olmadığı gibi hususlar süzgeçteki aşamasını da belirleyecektir.

Çözümlemesi gereken haberler altı aşamada gerçekleşir: Seçim, Araştırma, Yeniden Seçim, Ayıklama, Biçimlendirme ve Yayınlama. Bu aşamalarda üretilmeye başlanan haber, özünden koparılmadan, mümkün olduğunca tarafsız ve en basit şekilde anlaşılacak ifadelerle yazılmalıdır.¹⁰² Burada temel gazetecilik kuralı olarak kabul edilen 5N+1K kuralı uygulanmalıdır. Ne, Nerede, Ne Zaman, Nasıl, Neden ve Kim sorularından oluşan 5N+1K kuralı haberin yazımında eksik anlatım kalmaması adına önemli bir kural olarak kabul edilmektedir.¹⁰³

Temel kural olarak kabul edilen 5N+1K kuralına son dönemlerde altıncı bir soru olarak “Nereden?” sorusu eklenmiştir. Elde edilen haberin ikincil bir kaynaktan aktarıldığı durumlarda kaynağı tespit etmek amacıyla önemli bir soru olarak 6N+1K’ya dönüşmüştür.¹⁰⁴ Temel gazetecilik kuralı olarak kabul edilen 5N1K’ya sonradan eklenen altıncı kural, aynı zamanda ikincil kaynağa atıf yapılmasını yani bir anlamda etik değerlerin korunmasına da saygı gösterilmesinin sağlanmasında önemli olacaktır.

1.4. Yazılı Basında Etik Değerler

¹⁰¹ Tokgöz, a.g.e., s.212.

¹⁰² Girgin, a.g.e., s.133.

¹⁰³ Şebnem Çağlar ve Savash Porghamrezaeieh, **Şövalyelik Mesleği Gazeteciliğin Keskin Kılıcı Haber**, İstanbul, Anonim Yayıncılık, 2012, s.36.

¹⁰⁴ Kemal Aslan, **Haberin Yol Haritası**, İstanbul, Anahtar Kitaplar Yayınevi, 2002, s.60.

İnsanın bilgiyi nereden, nasıl edindiği gibi hususlar başta felsefeciler olmak üzere araştırmacıları yakından ilgilendiren bir konu olmuştur. Bu araştırmalar, bilgi ve bilgiyle uğraşanların çeşitli yaklaşımlar ortaya koymasına yol açmıştır. Rasyonalizm ile Ampirizm, bu bağlamda öne çıkan iki başlık olmuştur.¹⁰⁵ Rasyonalizm veya Ampirizm açısından değerlendirildiğinde, bilgiye ulaşmada ve bilgiyi yaymada izlenecek yol hangisi olursa olsun, dikkat edilecek hususlardan biri hiç şüphesiz etik davranış olacaktır.

Gerek günlük yaşantımızda gerekse bilim alanında en çok karşılaşılan tanımlardan birisi olan etik, Yunan kökenli ‘töre’ manasına gelen ‘ethos’ sözcüğünden türemiş ve bireyin davranışlarının temelini meydana getiren ve araştıran felsefi bir dal olarak tanımlanmaktadır.¹⁰⁶

Etik ve ahlâk kelimeleri temelde farklı kavramlar olarak değerlendirilse de, kişisel çıkarların ön planda olmadığı, kişisel veya bölgesel durumlara göre değişiklik göstermediği, evrensel olduğu, gerekçelendirilebilir olması gibi değerler göz önünde bulundurulduğunda çoğu kez aynı anlamda kullanılmaktadır. Etik kavramı her yönüyle değerlendirildiğinde, ne denli önemli olduğu ortaya çıkacaktır. Etik bir bilgiye sahip olmak, uygulamaya yönelik olmadığına tek başına bir şey ifade etmeyecektir. Ahlâk ise evrensel değerlerin yerel pratikte farklı neticeleri olan, ortak değerlerin farklı kültürlerce farklı algılanabilme potansiyeline sahip yazılı olmayan değerler olarak da ifade edilebilir.¹⁰⁷

Genel olarak değerlendirildiğinde etik, ahlaki değerlerin kavramsal yönü ve teorik yaklaşımı olarak da özetlenebilir. Birey ve topluluklara göre değişim gösterse de her toplum ve bireyin bir çeşit ahlaki değeri olduğu varsayımından hareketle, her toplumun teorisel ahlâk yani etik değerleri de kendiliğinden oluşmuştur. Normatif anlamda değerlendirilebilen bir ahlâk anlayışı olarak kabul edilen etik, iyi ve kötünün, doğru ve yanlışın dolayısıyla erdemli bir yaşantının felsefi boyutunu da oluşturur.¹⁰⁸

¹⁰⁵ Niyazi Karasar, **Bilimsel Araştırma Yöntemleri**, 23. Basım, Ankara, Nobel Yayınevi, 2012, s.3.

¹⁰⁶ Melih Boydak, “Araştırma ve Yayın Etiği”, Nurhan Atasoy vd. (Ed.), **Bilim Etiği** içinde (15-42), İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2011, s.15.

¹⁰⁷ Abdulkadir Mahmutoğlu, “Etik ve Ahlak; Benzerlikler, Farklılıklar ve İlişkiler”, **Türk İdare Dergisi**, Vol.81, No.463-464, Mart 2009, s.226.

¹⁰⁸ Nejdet Durak, **Aristoteles ve Farabi’de Etik**, Konya, Selçuk Üniversitesi SBE, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2003, s.14.

Hukuk kavramında olduğu gibi kurallarla karşımıza çıkan ahlak, insanın çok eski zamanlarından bu yana kendine görev edindiği, bazı davranışların iyi ve ya kötü olarak değerlendirildiği inanışları hukuk kurallarıyla cezai yaptırımlarla şekillendirmiştir. Burada ifade edilen aslında hukukun vermiş olduğu görev hissidir ve ahlak da bu görev hissinden hareket eder. Bu görevler, insanın içselleştirdiği ve kendi nefesine karşı sorumlu hissettiği yalan konuşmamak, çalmamak gibi görevlerdir.¹⁰⁹

Bu anlamda düşünüldüğünde aslında bir sosyal bilim dalı olarak ele alınabilecek olan etik, yazılı kurallar ve kanunlar düzenlenirken de göz önüne alınabilmektedir. Bu çerçevede sosyal hayat belirli standartlara eriştirilirken, düzen ve adalet ilkesi sağlamaştırılmaya çalışılmış olur. Sosyal hayatı adalet, eşitlik gibi temel değerler ışığında tutmak şüphesiz insan için gerekli ve önemli değerlerdendir. Etik kavramı ele alındığında insan faktörünün ön planda değerlendirilip belirli sosyal kavramlar geliştirilmiştir. Burada kesin olan husus, “insan toplumsal bir varlıktır ve onun varlığının değeri de toplumsal yaşam içerisinde değer kazanır.”¹¹⁰

Durkheim, ahlak kurallarını veya ahlaki davranışlarını, kişinin toplum içerisinde kendi kararları dışında önceden belirlenmiş ve uygulanagelmiş kurallara göre hareket etmesi durumuyla özetler. Burada bireysel tercihlerden çok manevi kuvvetin kişi üzerinde meydana getirdiği baskı ve etkidir.¹¹¹ Durkheim daha bireyci yaklaşıp da, Auguste Comte ahlakın toplumcu olduğu yani aile, vatan ve genelde insanlık için yaşanması ve uyulması gereken kurallar bütünü olarak görür. Her iki farklı görüşte de ortak nokta aslında toplum bilincidir. İnsanın toplumla bir bütün olduğu, toplum dışında yaşayan insanın hayatında ahlaka yer olmadığıdır. Buradan ahlakın toplumsal hayat içinde var olduğu sonucuna varmak yanlış olmayacaktır.¹¹² Özet olarak değerlendirildiğinde etik, ahlak anlayışının felsefe alanına uyarlanması şeklinde ifade edilebilir. Bu yüzden toplumsal olarak açıklanması ve bir alan olarak değerlendirilmesi felsefi açıdan hayatın içinde olarak kabul edilebilir.

¹⁰⁹ Mahmut İhsan Özgen, **Basın Ahlak Kuralları ve Yasalar**, İstanbul, Kardeşler Basımevi, 1988, s.22.

¹¹⁰ Murat Özgen, “Etik Değerler Açısından Gazeteci Kimdir?”, **İstanbul, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, 1996, S.3, s.70.

¹¹¹ Mahmut Oktay, **Kitle İletişim araçlarının Uluslararası Sorumluluğu ve İletişim Ahlak Kuralları**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi SBE, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 1990, s.10.

¹¹² Özgen, a.g.m., 1996, s.71.

1.4.1. Gazetecilik Etiğinin Tarihsel Gelişimi

Haber yapmanın ve insanlara haber ulaştırmanın gün geçtikçe ilgi çekici olması, insanların bilgiye olan ihtiyacı ve yapılan işin meslek olarak kabul görmeye başlaması özellikle 19.yy. sonlarından itibaren Batı’da ortaya çıkmaya başlamıştır. Toplum için yapılan hizmetin belirli kurallar ve sınırlar dâhilinde yapılması, devlet sistemi ve toplumun içerisinde bulunduğu ahlak yapısı ile de belirlenen bir çizgiye ulaşması amacıyla belirli kurallara gereksinim duyulmuştur. Buradan hareketle meslek örgütleri meydana getirilmiş, çalışma sistemi adına devletler tarafından yasalar belirlenmiş ve kabul ettirilmiştir. Ancak meslek ahlakı açısından değerlendirildiğinde kamu ahlakı kadar önemli sayılan gazetecilik meslek ahlakının ilk maddesini de “doğruluk ve dürüstlük” ilkesi oluşturmaktadır.¹¹³

Avrupa’da ve Amerika’da basın özgürlüğü adına alınan kararlar ve uygulamalar, basın etiğini de düzenleyen ve toplumsal tepkinin ortaya çıkardığı bir reaksiyon olarak meydana gelmiştir. Batı’da yaşanan Rönesans, dinde reform ve aydınlanma hareketlerinin peşi sıra gelmesi, ABD’de Bağımsızlık Savaşı ve Fransa’da yaşanan Fransız İhtilalinin de eklenmesiyle ilintili olduğu görülür.¹¹⁴ 15 Aralık 1791’de kabul edilen Amerikan Anayasası’nın ilk değişiklik maddesi (the First Amendment) şu şekilde düzenlenmiştir:

*“Kongre, dini bir kuruma ilişkin veya serbest ibadeti yasaklayan; ya da ifade özgürlüğünü, basın özgürlüğünü kısıtlayan; ya da halkın sükûnet içinde toplanma ve şikâyet ne den olan bir halin düzeltilmesi için hükümetten talepte bulunma hakkını kısıtlayan herhangi bir yasa yapmayacaktır”*¹¹⁵

Diğer taraftan Fransız İhtilali sonrasında hazırlanan İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi’nde basın ve ifade özgürlüğü teminat altına alınarak 11.maddede şu şekilde ifade edilmiştir:

¹¹³ Atilla Girgin, **Yazılı Basında Haber ve Habercilik Etik’i**, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 2.Baskı, 2003, s.192.

¹¹⁴ Özgen, a.g.e., 1996, s.72.

¹¹⁵ Amerika Birleşik Devletleri Anayasası, 1.madde.

*“Düşünce ve kanaatlerin özgürce iletilmesi, insanın en değerli haklarından biridir. Her yurttaş özgürce konuşup, yazabilir ve basın yapabilir.”*¹¹⁶

Ülkemizde ise Osmanlı döneminde sarayın girişimleriyle başlayan (Türkçe) gazetecilik faaliyetlerinin ardından toplum tarafından benimsenmesi, kabul görmesi ve etkisinin fark edilmesi uzun sürmemiştir. Özellikle Osmanlı’nın son dönemlerinde ve Cumhuriyetin ilk kuruluş yıllarında basın ve basın çalışanları, sürekli denetlenmesi ve kontrol altında tutulması gereken kişi ve kuruluşlar olarak değerlendirilmiştir. Bu tutum ve yaklaşımları da yasal düzenlemeler ve uygulamalarla açık şekilde görülmektedir. Osmanlı döneminde teşkil edilen “*Osmanlı Matbuat Cemiyeti*”nden sonra Cumhuriyet döneminde 1938 yılında kanunla kurulan tek birlik olan Türk Basın Birliği meydana getirilmiştir. Ancak Basın Birliği, basın özgürlüğü açısından uygun bir kuruluş olmadığı gibi, gazetecilerin çalışmalarına etik açıdan bir denetim uygulayan ve cezai yaptırımları oldukça sert olan bir meslek kuruluşu özelliğinde faaliyet göstermiştir.¹¹⁷

1946 yılında kapatılan Basın Birliğinin yerine, 10 Haziran 1946’da meslek gruplarının girişimleriyle meydana getirilmiş isteğe bağlı bir meslek örgütü olan Türkiye Gazeteciler Cemiyeti kurulmuştur.¹¹⁸ 1960 ihtilalinin ardından basın mensuplarıyla basın kuruluşları tarafından Basın Şeref Divanı teşkil edilmiş, ancak sadece cezai yaptırım uygulaması nedeniyle güvenilirliğini zamanla yitirmiş ve 1967’de uygulanabilirliğini kaybederek yürürlükten kaldırılmıştır.¹¹⁹

1980 yılında gerçekleşen askeri müdahale ile basın üzerinde artan bir baskı meydana gelmiş ve sonucunda apolitik hale gelen basın zamanla magazinleşmeye başlamıştır.¹²⁰ Milli Güvenlik Konseyi’nin basındaki sorunları göstererek 1983 yılında başlattığı çalışma 1988 yılında sonuçlanmış ve Basın Konseyi kurulmuştur. Konseyin

¹¹⁶ Yasemin Giritli İnceoğlu, *Çeşitli Ülkelerde Medya*, İstanbul, Der Yayınları, 1994, s.98.

¹¹⁷ Murat Özgen, “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Mesleki Örgütler Bağlamında Basın Etiği ve Uygulamanın Tarihçesi”, *İstanbul, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 2005, S.22, s.22.

¹¹⁸ Türkiye Gazeteciler Cemiyeti, (Çevrimiçi) <https://www.tgc.org.tr/kurumsal/tarihce.html>, 10 Aralık 2020.

¹¹⁹ Mevlüt Altıntop ve Gökhan Bak, *Türkiye’de Basın Özdenetimi*, Ankara, İksad Yayınevi, 2020, s.41.

¹²⁰ Murat Özgen, “1980 Sonrası Türk Medyasında Gelişmeler ve Magazinleşme Olgusu”, 2nd International Symposium, *Communication in the Millenium: A Dialogue Between Turkish and American Scholars*, İstanbul, Türkiye, 17 - 19 Mart 2004, cilt.2, ss.469.

kuruluşuna çeşitli basın kuruluşları destek verirken karşı çıkanlar da olmuştur. Konsey, herhangi bir cezai yaptırımı olmayan, maneviyatla ilgili olduğunu söylediği 15 maddelik basın meslek ilkeleri açıklamıştır. Ahlaki ve etik olma amacı güttüğünü söyleyen konsey beklenen etkiyi gösterememiştir.¹²¹

Belirlenen ilkeler bulunulan ülkenin mevcut sosyal yapısı ve özellikle politik ortamıyla yakından ilgilidir. Dünyanın her yerinde hazırlanan bu çeşit ilkeler gazeteciliğin mesleki olarak kendisine yüklediği sorumluluğun, halkın tam ve gerçek haber alma hakkında hizmet etmekle ilgili olduğu yönündedir. Bu noktada “etik kod” yaklaşımı gazetecilik etiği açısından belirleyici olacaktır. Temelde iki farklı kod öne çıkar. Birincisi Kant’ın öne sürdüğü “görevci anlayış”, diğeri ise Mill’in “yararcı etik anlayış” yaklaşımı. Birinci yaklaşımda Kant, hiçbir amacın belirlenmiş etik kuralların üstünde olmadığıdır. Buna göre hangi nedenle olursa olsun etik kurallar ihlal edilmemelidir. İkinci yaklaşımda ise her haberi ve olayı kendi içerisinde değerlendirerek sonuçlarına ve oluşturacağı etkiye göre karar vermenin gerekliliği savunulmaktadır.¹²² ABD Profesyonel Gazeteciler Derneği SPJ’nin 1996 yılında yeniden düzenlediği etik kod’un girişinde şu şekilde ifade edilmektedir:

*“Profesyonel Gazeteciler Derneği üyeleri, kamuyu aydınlatmanın adaletin önceli ve demokrasinin temeli olduğuna inanırlar. Gazetecinin görevi, gerçeği arayarak ve olaylarla sorunlar hakkında adil ve kapsamlı açıklamalar sağlayarak bu amacı gerçekleştirmektir. Tüm medya ve özel nitelikli yayın organlarındaki vicdanlı gazeteciler, kusursuz ve dürüst davranarak kamuya hizmet etmeye çabalar.”*¹²³

Boris Libois’e göre iletişim hakkı toplulukçu özgürlüğün sorumluluk düzlemini sağlayacak düzeydedir. Basın özgürlüğünün ifade özgürlüğünden türetildiği, liberal hakların her yurttaşta tanındığı liberal ekonomik sistemi eleştirir. Basın birlikleri veya devletin yürürlüğe koyduğu kanunlarla özgürlük adı altında

¹²¹ Altıntop ve Bak, a.g.e., s.61.

¹²² Sevdâ Alankuş, **Habercinin El Kitabı: Medya, Etik ve Hukuk**, İstanbul, IPS Yayıncılık, 2003, s.36.

¹²³ Society of Professional Journalists, **Code of Ethics**, (Çevrimiçi) <https://www.spj.org/pdf/spj-code-of-ethics.pdf>, 14.12.2020.

uygulanmaya çalışılmasını, aslında kontrol mekanizmalarının faaliyet alanı olarak gördüğünü ifade eder.¹²⁴

Amerika'daki profesyonel gazeteciliğin, ifade özgürlüğündeki ilk değişiklik maddesiyle başlayan son olarak ise SPJ'nin gazetecilik ve etik tanımını içeren metinlerine Russ-Mohl destek verir. Ona göre, *“Amerika’da Avrupa’dan farklı olan, Amerikan gazeteciliği ya da gazeteciler değil, onların profesyonelliklerini ortaya çıkaran, destekleyen altyapılardır”*.¹²⁵

Gazetecilik profesyonel bir alana dönüşürken haber, reklam ve promosyon ayrımı gittikçe netliğini kaybetmeye başlamıştır. Bu durumun ülkemizdeki karşılığı 27 Kasım 1992’de başlayan ve “Ansiklopedi Savaşları” olarak hafızlarda yer eden promosyon olayıdır. Sabah gazetesinin Meydan Larousse kapmanyasını, Hürriyet Temel Britannica ve Milliyet’de Büyük Larousse kampanyalarıyla takip etmiştir. Bu rekabetin gazeteciliğin önüne geçtiğini ise promosyonlar vasıtasıyla rakip gazetelerin önüne geçmek olarak değerlendirmişlerdir.¹²⁶ 1996 yılına kadar çeşitli ürünler kullanılarak kızıştirılan promosyon rekabeti sonucunda, 31 Temmuz 1996’da çıkarılan ve “Promosyon Yasası” olarak kabul edilen yasayla tüketicinin korunması amaçlanmıştır. Ancak gazeteler hükümetin çıkardığı yasayı “basın özgürlüğüne müdahale” olarak yorumlamış, siyasi yolsuzluk davalarının “intikamını” almak amacıyla (EK-1) hazırlandığını öne sürmüşlerdir.¹²⁷ Gazetelerin ansiklopedi promosyonu, kültür hizmeti ve gazetelerin eğitim işlevi kapsamında olduğu öne sürülerek durumun etik açıdan sorun olmadığı görüşü de iddia edilmiştir. Nitekim Umur Talu, Milliyet gazetesinin gazetecilik ilkelerini gözettiğini, kültür hizmeti ile önemli işler yaptığını ve ansiklopedilerin kâğıt-cilt kalitesinin, gazetenin saygınlığını belirlediğini öne sürmüştür.¹²⁸

Promosyonun, gazetenin sahip olması gerektiği ön görülen etik değerlerin ölçütü haline gelmiş olması, normatif şartlarda gazeteciliğin toplumsal şartlarla uyumlu olacak şekilde yeniden üretilmesi savını gündeme getirir. Bu yeniden

¹²⁴ Enrico Morresi, **Haber Etiği**, Çev. Fırat Genç, Ankara, Dost Kitabevi, 2006, s.35.

¹²⁵ A.e., s.41.

¹²⁶ Oğuzhan Taş, **Gazetecilik Etiğinin Mesleki Sınırları**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012, s.184.

¹²⁷ İntikam Yasası, Milliyet Gazetesi, 1 Ağustos 1996, s.1.

¹²⁸ Umur Talu, Milliyet Gazetesi, 21 Aralık 1992, s.2.

tanımlama süreci, gazetenin ve gazeteciliğin yeniden tanımlanması ve anlamından uzaklaşması olarak da yorumlanabilir.¹²⁹ Her ne kadar amacına yönelik olduğunu savunan görüşler olsa da, promosyon savaşlarının kurumlar arası rekabetten daha fazlası olmaya başladığında, gazetecilik etiği de kendiliğinden ortadan kalkmaya başlamaktadır. Gazetelerin sahiplik yapısı, medya patronlarının siyasi ve ticari ilişkileri bu noktada da devreye girmekte ve gazete, doğru ve gerçek haber amacından sapmaya başlamaktadır.

1.4.2. Gazetecilik Etiği ve Sosyal Sorumluluk

Basını ve genel anlamıyla medya kurum ve kuruluşlarını özel mülkiyet alanına sahip olması nedeniyle hükümet ve siyasal yapısından tamamen bağımsız olması gerektiği, bu sayede hükümeti ve tüm olayların doğru şekilde izleyip aktarılması ve dolayısıyla denetlenmesi olarak ifade edilen “Liberal Gazetecilik” kavramı, John Stuart Mill, John Milton, Thomas Jefferson ve John Erskine’in düşüncelerinin neticesi olarak doğmuştur.¹³⁰ Milton, söz ve basın özgürlüğü bağlamında insanın gerçek doğruya ulaşmasının tüm düşüncelerin serbestçe dolaşmasıyla mümkün olacağı, bu sayede doğru olanın üstün geleceği fikrindedir. Ancak buradaki ön koşul, insanın aklını kullanarak kendisi dışındaki bilgiye de ulaşabilmesidir. Düşünceleri kısıtlanan insan, aklını kullansa da doğruya ulaşamayacaktır.¹³¹

Ancak liberalizm akımı, her alanda olduğu gibi basın alanında da popüler hatta ihtiyaç olarak görünse de zamanla bu özelliği kendi sonunu getirecektir. Özellikle 1.Dünya Savaşı ve 2.Dünya Savaşı dönemlerinde özgürlükçü liberalizm yerini Marksist-Leninist yaklaşım, Nazizm ve Faşizm gibi otoriter, baskıcı rejimlere bırakacaktır. Burada basın, otoriter ve baskıcı yönetimler için önemli bir güç olarak işlevini sürdürecektir.

Liberal gazetecilik kavramına ilişkin 1940’lı yılların ortalarından itibaren yöneltelen eleştiriler, Amerika Birleşik Devletlerinde çeşitli özel kuruluşların ekonomik destek sağladığı akademik araştırmaları gündeme getirmiştir. İngiltere’de

¹²⁹ Taş, a.g.e., s.215.

¹³⁰ Özgen, 1998, a.g.e., s.91.

¹³¹ John Milton, *Areopagitica Basın Özgürlüğü Üzerine*, Çev. Derman Kızılay, İstanbul, Pinhan Yayıncılık, 2018, s.45.

ise basının siyasal işlevini yitirdiği, bunun da nedeni olarak basının güncel ekonomik yapısı gösterilmiş, eksikliklerin giderilmesi amacıyla “kraliyet basın komisyonları” meydana getirilmiştir. Liberal basın teorisine karşı güven kaybının yaşandığı, bunun da nedenleri arasında basının tabloidleşmesi ve basında yaşanan yoğunlaşmalar gösterilmiştir. Gazeteciliğin modern kapitalist ülkelerde işlevinin nasıl olması gerektiğini belirleyebilmek adına gösterilen uğraşlar, sosyal sorumluluğun ahlaki kodlara kaynak olabilecek temel kavram olarak kabul edilmesi ve genel kabul görmüş gazetecilik değerlerinin normatif güce erişmesiyle sonuçlanmıştır.¹³²

ABD’nde 1947’de kurulan Basın Özgürlüğü Komisyonu¹³³ liberal basın anlayışının yeniden güçlenmesi ve eleştirilerle eksikliklerin giderilmesi bakımından Kraliyet Basın Komisyonu ile birlikte, basının sosyal sorumluluk kuramının oluşturulması adına ilk aşama olmuştur. İkinci aşama ise normatif medya kuramlarının kurucu metni olarak kabul edilen “Four Theories of the Press – Basının Dört Kuramı” yaklaşımıdır. 1956’da Fred Siebert, Theodore Peterson ve Wilbur Schramm tarafından yayınlanan “Basının Dört Kuramı” adlı kitap, farklı ulusal bağlamlarda basının farklılaşma nedenlerini açıklarken, basının bulunduğu toplumun ve ülke siyasetinin rengini aldığı, bu nedenle basının aldığı renge göre işlev gösterdiğinin öne sürüldüğü bir çalışma olmuştur.¹³⁴

Basının Dört Kuramında ulusal ölçekte farklılık gösteren basın anlayışı dört başlık altında toplanmıştır. Otoriter Basın, Liberter Basın (Basın Özgürlüğü), Sosyal Sorumluluk ve Sovyet Komünist yaklaşımıdır. Kitapta “Sosyal Sorumluluk Yaklaşımını” kaleme alan Theodore Peterson, gazetecilerin konuşmalarında toplumun bilme hakkını ve basının sosyal sorumluluk ilkesini öne süren ifadeler kullandıklarını ifade eder. Ona göre bu hiçbir şey toplumun bilgi edinme hakkının üzerinde değildir ve bu hakkı hiçbir şey tesis edemez. Gazetecinin ise bu durumda bir ahlaki pozisyon alması veya sorumluluk üstlenmesi gerekmez. Özgürlükçü teoriyi ise Wall Street Journal’dan William Peter Hamilton’ın sözleriyle özetler:

¹³² Taş, a.g.e., s.83.

¹³³ Başkanının Robert Maynard Hutchins olması nedeniyle “Hutchins Komisyonu” olarak bilinen ve orijinal adı “The Commission on Freedom of the Press” olan komisyondur.

¹³⁴ Jennifer Ostini ve Anthony Fung, “Beyond the Four Theories of the Press: A New Model of Nation Media Systems”, **Mass Communication & Society**, Kasım 2002, 5(1), s.42.

*“Gazete, halka herhangi bir borcu olmayan ve ona herhangi bir imtiyaz vermeyen özel bir girişimdir. Bu nedenle hiçbir kamu yararı olmadan etkilenir.”*¹³⁵

Peterson’un sosyal sorumluluk kuramına göre bazı gelişmelerin zemini hazırlaması gerekmektedir. Bunları; Kitle iletişimdeki endüstriyel ve teknolojik gelişmeler, medyanın önemine ve kapsamına karşın devlet düzenlemesinin oluşturacağı tehlikeler ve son olarak gazeteciliğin eğitimli kişileri etkilemesiyle gelişen profesyonel anlayış ve iş çevrelerinde yükselişe geçen sosyal sorumluluk anlayışının iletişim alanına da etkileri şeklinde sıralar.

Burada sosyal sorumluluk kuramıyla, iletişim teknolojileri arasındaki ilişkinin önemi öne çıkmaktadır. Sosyal sorumluluk kuramı ile liberter kuram arasında bir takım farklar da öne çıkmaktadır. Etik açısından değerlendirildiğinde sosyal sorumluluk kuramının daha etik olduğu değerlendirilirken, liberter kuramın özgürlük bağlamında daha etik olduğunu da savunan görüşler bulunmaktadır. Ancak temel olarak sosyal sorumluluk kuramının liberter kuramla arasındaki farkı ise liberter kuramda olmayan yayıncının sorumluluk algısının eksikliği olarak gösterir.¹³⁶

Tablo 1.1. Basının Dört Kuramı

	Otoriter	Liberter	Sosyal Sorumluluk	Sovyet-Totaliter
Gelişimi	16. ve 17. Yy. İngiltere’si	1688 sonrası İngiltere ve ABD	20.yy.’da ABD	Sovyetler Birliği, Naziler ve İtalyanlar
Kaynakları	Monarkın mutlak iktidarı	Rasyonalist felsefe ve doğal haklar doktrini	Basın Özgürlüğü Komisyonu ve medya profesyonelleri	Hegel felsefesinin, Marxist-Leninist-Stalinist düşünceyle birleşimi
Amaçları	Hükümet görüşünü desteklemek	Hükümeti denetlemek, halkı bilgilendirmek, eğlendirmek ve reklam	Bilgilendirmek, eğlendirmek ve tartışma ekseninde çoğul görüş oluşturmak	Parti diktatörlüğüne destek vermek ve sistemin devamlılığı

¹³⁵ Fred Siebert, Theodore Peterson ve Wilbur Schramm, **Four Theories of the Press**, University of Illinois Press, 1963, s.73.

¹³⁶ Taş, a.g.e., s.99.

Medyayı Kullanma Hakkı	Devlet iznine sahip olanlar	Yeterli ekonomik araçlara sahip olanlar	Söyleyecek sözü olan herkes	Parti üyeliği
Medya Denetimi	Hükümet izni, sansür	Gerçeğin kendi yönünü tayin etmesi ve mahkemeler	Topluluk görüşü ve profesyonel etik	Gözetim, hükümetin ekonomik ve siyasal kararları
Yasaklar	İktidar eleştirisi	Onur ve haysiyet kırıcı yayın, savaş kışkırtıcılığı	Özel hakların ve hayati toplumsal çıkarların ihlali	Parti ilke ve amaçlarına yönelik eleştiri
Sahiplik	Özel veya kamusal	Temel olarak özel	Genel olarak özel	Kamusal
Diğerlerinden Farkı	Doğrudan olmasa da hükümet politikalarını etkinleştirme aracı	Hükümet denetiminin ve toplumun diğer ihtiyaçlarının aracı	Medya sosyal sorumluluk işlevini karşılamalı	Medya devletin kontrolünde ve devletin açık bir parçasıdır

Kaynak: Siebert vd., 1963, s.7.

Sosyal sorumluluk kuramıyla oluşturulmaya çalışılan yeni özgürlükçü basın modeli, eleştiriler de almıştır. Sosyal sorumluluk gibi yenden tanımlanan gazetecilik anlayışlarının kapitalizmin farklı dönemlerinde meydana gelen tepkilerden doğduğu öne sürülmüştür. Gerek Hutchins Komisyonu ve gerekse devamında ortaya çıkan Basının Dört Kuramına göre gazeteciliğin sosyal sorumluluk kuramı tam olarak tamamlanamamış ve nihai olarak gazetecilik pratikleriyle şekillenecektir.¹³⁷

Basın özgürlüğüyle halkın haber alma hakkı arasındaki ilişkiyi sağlamlaştırmak adına komisyonlar kurularak kararlar alınması, kuramlar çerçeveler oluşturulması sosyal sorumluluk ilkesi bağlamında kesin bir çerçeve oluşturamamış, eleştiriler de bu ekseninde çerçevenin “zamanla” ve “kendiliğinden” oluşması yönünde olmuştur. Liberter yaklaşım da bunu desteklemiş, halkın haber alma özgürlüğüyle, basının özgür haber yapma kavramları özdeşleşmiştir. Burada basının öne çıkan özelliği hiç kuşkusuz “kontrol edilmesi gereken” ve gerektiğinde “kullanılan” güç olduğu gerçeğidir. Bu konuda baskıcı yöntemlerin, Sovyetler Birliği, Nazi Almanyası ve Mussolini İtalyası güçlü örnekler olarak gösterilebilir. Halkın haber alma hakkının engellenmesi ya da doğru haber alma hakkının engellenmesi şeklinde yapılan

¹³⁷ Dhavalasri Shelton Abeywickreme Gunaratne, “Old Wine in a New Bottle: Public Journalism, Developmental Journalism and Social Responsibility”, Londra, **Annals of the International Communication Association**, 21 (1), 1998, s.313.

uygulamalar, kimi zaman ve hatta çoğunlukla çarpıtılmış haberlerin empoze edilmesi şeklinde de kendini göstermiştir. Basının kitle iletişimde etkili olduğu, tek merkezden çok kişiye ulaşma yönüyle de özellikle savaş dönemlerinde önemli bir unsur olduğu, gerek propaganda aracı olarak kullanılmasında gerekse diplomaside tercih edilmesinde etkili olmuştur.

1.5. Dördüncü Kuvvet Basın

Topluluklara çeşitli mesajlar ileterek onların haberdar olmasını sağlayan, toplumun eğitilmesinde, bilgi sahibi olmasında ve toplumsal sorunlar bağlamında tartışma ortamları oluşturan gazete, televizyon, radyo ve günümüzde internet gibi kitle iletişimini sağlayan tüm mekanizmaların bütünü “medya” olarak tanımlanmaktadır. Medya, etkin ve etkili bir “yönlendirme aracı” olmakla beraber, demokratik toplumlarda “demokrasinin dördüncü gücü” işlevini görmektedir. Gerektiğinde toplum adına hükümeti denetleme görevini de üstlenmektedir. “Medya siyasi aktörlerden biri, dolayısıyla da kamusal alanın düzenlenmesinde söz sahibi bir unsurdur. Kamusal alan devletin, tebaasını hiçe sayarak tek düzenleyici güç olarak varlığını sürdürmesini engellemiş ve hatırı sayılır bir kontrol aracı olmuştur.”¹³⁸

John Locke’un kanunları yapanlarla uygulayanların farklı kimseler olması üzerine olan temel görüşleri, Montesquieu tarafından modern düşünce anlamında temel yapısına kavuşmuştur. Montesquieu “Yasaların Ruhu” eserinde Yasama, Yürütme ve Yargı’nın farklı güçler olduğu ve birbiriyle bağlantılı olmaması gerekliliğini “Kuvvetler Ayrılığı Prensibi” olarak ifade etmiştir. Montesquieu üç kuvvet bağlamında, kanunu yapma, uygulama ve kanuna göre ceza verme işlevlerini toplumun farklı kesimlerine paylaştırılmasını öne sürmüştür.¹³⁹

Basının dördüncü güç olarak tanımlanması ya da bu kavramlara ek olarak bir “dördüncü gücün” varlığı, 19.yy.’ın başlarında güçler ayrılığı prensibinin yerleşmesiyle yaygınlık kazanmıştır. “Dördüncü Kuvvet” kavramı, Montesquieu’nün

¹³⁸ Cemalettin Nuri Taşçı, “Siyasetin Öznesi ve Nesnesi Olarak Medya”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Medya Özel Sayısı, Cilt:1, sayı:11, Yıl:2, Eylül-Ekim 1996, s.784

¹³⁹ Ahmet Taner Kışlalı, **Siyasal Sistemler**, Ankara, İmge Kitabevi, 1998, s.201.

yasama, yürütme ve yargı olarak belirlediği kuvvetler ayrılığı prensibine ek olarak, bu üç kuvvetin etkisinden bağımsız ve güç kullanma yetisine bir dördüncü kuvvetin varlığına dayanır.¹⁴⁰

Basının dördüncü kuvvet olması, her türlü iktidarın kötüye kullanımına karşın toplumun temsilcisi olma sıfatıyla kamuyu bilgilendirme işlevine dayanır. Teoride bu “güç” demokrasinin ayrılmaz bir parçası ve daha çok gereksinimi olarak görünse de esas sorunsal basının tam olarak nerede durduğudur. Halk adına devleti kontrol eden basın arada durduğu yerde devlete mi yoksa halka mı daha yakında durmaktadır? Kuşkusuz basının ticarileşmesi, ülkenin ekonomik sistemine dâhil olması ve ekonomik politikaların da iktidar sahipleri tarafından belirlenmiş olması basının halk adına gözetmenlik yapma niteliği karşısında soru işaretleri oluşturmaktadır.¹⁴¹

Her ne kadar 19.yy.’ın başlarında “Dördüncü Kuvvet” kavramı yerleşmeye başlamış ve bu güç de “Basın” olarak değerlendirilerek kabul görmüşse de, 1748’de Montesquieu’nün “Kuvvetler Ayrılığı” prensibini yayınladığı “Yasaların Ruhı” kitabından sonra 18.yy. ortalarında dördüncü güç olarak “Ordu” nitelenmiştir. Burada Yeniçeri benzeri yapılanmaların tatmin edilmediklerinde ne kadar ciddi “güç” oldukları tartışılmaz olmuştur.¹⁴²

Ordunun silahlı güç kullanarak etki etmesine karşın, basının daha “yumuşak” olarak kullandığı güç, onun dördüncü kuvvet olmasındaki önemli etkenlerden olmuştur. Çünkü fiziki kullanılan güç sindirme ve korku ortamı meydana getirirken, basın oluşturmak istediği algıyı veya fikri, kişinin zihninde meydana getirirken kişinin veya toplumun kendi isteği doğrultusunda karar verilmesine neden olur. Böylelikle toplumsal rıza oluşturulmuş ve daha az “güç” kullanılmış olacaktır.

20.yy.’ın ilk yarısında yaşamış Fransız gazeteci Pierre Denoyer, basının önemini ve gücünü şu şekilde ifade etmiştir: “*Basın olmadan yönetmek, muhalefet etmek, öğrenmek ve öğretmek, inandırmak, çalışmak veya dinlenmek, satın almak veya*

¹⁴⁰ Colin Sparks, “The Media as a Power for Democracy”, Javnost: The Public, 1995, 2(1), s.47.

¹⁴¹ Taş, a.g.e., s.52.

¹⁴² İrfan Erdoğan, “Dördüncü Gücün İlettiği: Amerikan Örneği”, **Medya Gücü ve Demokratik Kurumlar**, Der. Korkmaz Alemdar, İstanbul, Afa Yayınları, 1999, s.33.

*satmak artık imkânsız hale gelmiştir. Basın hiçbir şeye yeterli değildir. Fakat basın her şeye ve herkese gereklidir.”*¹⁴³

Basının dördüncü kuvvet olarak kabul edildiği dönemlerde “basın”ı temsil eden sadece gazeteler idi. 20.yy.’da yaşanan “iletişim devrimi” radyo ve televizyonun sırayla toplumsal hayata dâhil olmasıyla etkisini kat be kat artırmıştır. Yazılı, sesli ve görsel tüm iletişim ağına “medya” ismi verildiği ve basın olarak kabul edilen bu yeni yapılanmayla birlikte, toplumun her alanına kadar giren, insanın algılarıyla oynayan çok etkili bir “silaha” dönüştüğü görüşü de ifade edilmektedir.¹⁴⁴

Silah olarak tanımlanması, Lenin’in basını tanımlamasında kullandığı ifadelerde belki de gerçek anlamıyla yerini bulmaktadır. Rus İhtilalinin lideri tam adıyla Vladimir İlyiç Ulyanov Lenin, kendi siyasi ideolojisine uygun şekilde basını şöyle tanımlamıştır: “*Gazete, ihtilalin en kuvvetli silahıdır.*”¹⁴⁵ Lenin basını sadece ihtilali gerçekleştirmede değil, sonrasında getirilen sistemi korumada da önemli bir “silah” olarak gördüğünü her fırsatta ifade etmiştir.

Kuvvetler ayrılığı prensibinde yasama, yürütme ve yargı olarak üç grupta başlayan yapılandırma, sonrasında basının dördüncü güç olarak kabul edilmesiyle dört başlık altında değerlendirilmiştir. Ancak yukarıda da belirtildiği üzere bir dönem ordu, basından önce dördüncü güç olarak kabul görmüş, hatta bazı çevrelerce “beş kuvvetten” söz edilir olmuştur. Ancak ordu bu güçler ayrılığı prensibine dâhil edilse de basın, ordudan önce tutulmuştur.

Çalışmamızın temelini oluşturan basının ordudan önce gelen kuvvet olma düşüncesi, Hürriyet gazetesinin o dönem sahibi olan Erol Simavi’nin bir röportajında sarf ettiği ifadeler de kendisine yer bulmuştur. Hürriyet Gazetesinin 40.yılı kapsamında gazetenin o dönemki sahibi Erol Simavi’nin, yine Hürriyet Gazetesinin muhabirlerinden Emin Çölaşan’a verdiği röportaj, “40 Yılın Tecrübesiyle Erol Simavi Konuşuyor” başlıklı 10 günlük bir yazı dizisi şeklinde yayımlanmıştır. (EK-2) Yazı dizisinin 3 Mayıs 1988 tarihli üçüncü günündeki röportajında (EK-3) muhabir Emin

¹⁴³ İnuğur, a.g.e., s.20.

¹⁴⁴ İlhan Selçuk, “Medyanın Demokratikleştirilmesi”, **Demokrasi, Özgürlük ve Basın** içinde, İstanbul, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1997, s.119.

¹⁴⁵ İnuğur, a.g.e., s.22.

Çölaşan'ın "Genel basın olarak saygınlığımız artıyor mu, yoksa azalıyor mu? Şöyle bir baktığınızda, durumu nasıl görüyorsunuz?" şeklindeki sorusuna Erol Simavi şöyle cevap vermiştir:

"Şimdi şekerim, basın doğruyu yazdığı sürece, ona karşı her zaman tepki ve nefret vardır... 'Ben, basını çok seviyorum' diyen insanların yüzde 99'u aslında sahtekârdır. Sanki bizler birer umacı imişiz gibi, bizimle korkudan ahbablık ederler. Hâlbuki hepimiz, onlar gibi insanızdır. Basın için dünyada 'Beş büyük kuvvetten biridir... Dördüncü kuvvettir' derler. Bu söz, Türkiye için geçerli değildir... Hâkimiyet, elbette, 'kayıtsız şartsız' milletindir... O, başka... Ama birinci kuvvet, Türkiye'de ordu mu? Hayır... Basındır... İkincisi ordudur... Çünkü orduyu, ihtilallere basın hazırlar. Radyo ve Televizyon hazırlayamaz. Bu iki organ, hükümetin elindedir. İnşallah, Cem Duna kardeşimizle şimdi televizyon daha özgür olacak... Ama daima hükümetlerin elindedir... Demirel döneminde de böyleydi... Ecevit döneminde de böyle oldu..."¹⁴⁶

Türkiye'de ilk özel televizyon kanalı olan Magic Box Star1'in kuruluşu 1990, ilk özel radyo Kent FM'in ise yayına başlaması 1992'yi bulmuştur. Bu bakımdan Erol Simavi'nin röportajında birinci kuvvet olarak tanımladığı 'basın'ın sadece gazete olması, dönemin şartları göz önüne alındığında kabul edilebilir bir durumdur. Ancak 1990'lı yıllarla birlikte birbiri ardına açılan özel radyo ve televizyonlar, Simavi'nin sözünü ettiği 'basın' anlayışından çok giderek günümüzdeki haliyle bir 'medya' ve 'holding' yapılanmasına dönüşmüştür.

1990'lı yıllarla birlikte başlayan özel radyo ve televizyon kanallarının çoğalması, çok seslilik veya özgür ifade ortamından ziyade depolitize edilmiş halk ve basın oluşturulması girişimi olarak da değerlendirilmiştir. 12 Eylül sonrası basın, kendisini 'büyük sermaye'ye devretmeye başlamış, oluşan gruplarla devlet arasında ilişkiler kurulmaya başlanmıştır. Farklı sektörlerde faaliyet gösteren holdingler, bünyelerine gazeteleri de ekleyerek 'medya' halini almış, kendi medyaları üzerinden de ticari faaliyetlerini yürütme ve reklamını yayma fırsatını bulmuşlardır. Turgut Özal'ın iktidara gelmesiyle birlikte devlet-medya ve sermaye ilişkilerinde yeni bir

¹⁴⁶ Hürriyet Gazetesi, 3 Mayıs 1988, s.21.

uygulamaya geçilmiş, medya sahibi sermayedara hazineden bedava veya çok ucuz arsa ya da düşük faizli dolar kredileri sağlanmıştır. Ticarileşmenin öne çıkmasıyla birlikte bu türlü basın kuruluşlarının yönetim kadroları da basın meslek ilkelerine uymaktan çok, ticari kaygıları olan ve devletle ilişkileri yürütebilecek kişilerden seçilmeye başlanmıştır. Bu durum basında özdenetim evresinin kısaca atlanması ve sermayenin kontrolüne geçmesine neden olmuştur.¹⁴⁷

Hürriyet Gazetesinin o dönemki sahibi Erol Simavi'nin verdiği röportajda radyo ve televizyonun (sadece TRT olduğu için) gazete kadar etkin olmamasını, tek sesliliğine ve kadrolarının siyasi iktidar tarafından belirlenmesine bağlamıştır. Ancak 1980 sonrası değişen ve magazinleşen basının, 1990'larla birlikte medya halini alması etki alanını daha da derinleştirmiş, basın ahlak ilkelerinin ikinci hatta üçüncü plana itilmesine neden olduğu değerlendirilmiştir. Ancak 1980'lere kadar olan dönemde basının (gazetenin) gücü ciddi anlamda bilinirken, özellikle Hürriyet gazetesinin sahibinin “orduyu ihtilale hazırlamak” gibi ifadesinin bulunması, müdahaleden 8 yıl sonra gelmiş bir çeşit itiraf ya da sadece tespit olarak da görülebilir.

1.6. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Yaşanan Siyasal Gelişmeler

Sosyal ve ekonomik alanda dünyada ve tabii olarak ülkemizde görülen değişim ve dönüşümün başlangıcı İkinci Dünya Savaşı sonrası olarak kabul edilebilir. İkinci Dünya Savaşında Müttefikler ve Mihver devletler karşı karşıya gelmiş, 1939'da başlayan ve 1945'te sona eren savaşta her iki taraftan da yaklaşık 15 milyonu asker ve 45 milyonu sivil olmak üzere 60 milyon insan ölmüştür.¹⁴⁸ Müttefik kuvvetleri oluşturan ülkeler ABD, SSCB, Birleşik Krallık, Çin ve Fransa'nın önderliğinde kurulmuş ve sonrasında Almanya'nın Avrupa'daki işgali sürdükçe irili ufaklı devletler de Müttefiklere katılmışlardır. Buna karşılık Mihver (eksen) devletleri oluşturanlar ise başta Almanya, İtalya ve Japonya olmak üzere, Macaristan Krallığı, Yugoslavya Krallığı, Irak Krallığı ve bunlara bağlı irili ufaklı bazı devletlerdir.¹⁴⁹

¹⁴⁷ Orhan Koloğlu, “Medya-Devlet ve Sermaye”, **Birikim**, Ocak 1999, S.117, s.75.

¹⁴⁸ Süleyman Seydi, **İkinci Dünya Savaşı**, TDV İslâm Ansiklopedisi, Çevrimiçi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ikinci-dunya-savasi>, 19.11.2021.

¹⁴⁹ Holokost Ansiklopedisi, **İkinci Dünya Savaşında Mihver İttifakı**, Çevrimiçi, <https://encyclopedia.ushmm.org/content/tr/article/axis-alliance-in-world-war-ii>, 19.11.2021.

Savaşın gidişatı Almanya'nın ve Mihver devletlerin yenileceği yönünde olduğu kesinleşmeye başladığı sırada 4-11 Şubat 1945 tarihleri arasında SSCB topraklarında bulunan Yalta'da, ABD Başkanı Roosevelt, Birleşik Krallık Başbakanı Churchill ve SSCB Halk Komiserleri Kurulu Başkanı Stalin'in katıldığı ilk konferans gerçekleştirilmiştir. Konferansta savaş sonrası başta Avrupa olmak üzere dünyanın geleceği konuşulmuş, Birleşmiş Milletler konferansı için ön görüşmeler yapılmıştır. 8 Mayıs 1945'te Almanya'nın koşulsuz teslimiyetinin ardından sona eren savaş Müttefikler kazanmış, bu zamana kadar aynı tarafta olan ABD ve SSCB savaştan iki süper güç olarak çıkmıştır. Kazanılan zaferin ardından iki kutuplu dünya paylaşımı için 17 Temmuz – 2 Ağustos 1945 tarihleri arasında Almanya'nın başkenti Berlin'in 26 km güneybatısında bulunan Potsdam'da bir araya gelmişlerdir. ABD Başkanı Truman, SSCB Halk Komiserleri Kurulu Başkanı Stalin ve Birleşik Krallık Başbakanı Churchill'in katıldığı konferans “Big Three” diğer bir deyişle “Üç Büyük” olarak tanımlanmıştır. Konferansta ele alınan temel konular Nazi Almanyası tarafından işgal edilmiş olan toprakların geri alınması, buna bağlı olarak Avusturya'nın özgürlüğü, savaş suçlularının yargılanması, Polonya-Almanya sınırının belirlenmesi gibi başlıklar olmuştur.¹⁵⁰

Yalta ve Potsdam konferansları bu iki kutuplu dünya açısından belirleyici olmuş, bu kapsamda İkinci Dünya Savaşının sonrasında birçok alanda değişim de gözlemlenmiştir. 1945 yılında Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası diğer adıyla Dünya Bankası¹⁵¹ kurulmuş, ardından 1944'te tasarlanan Uluslararası Para Fonu – IMF 1947'de fiilen çalışmaya başlamıştır. Yine İkinci Dünya Savaşı sonrasında “dünya barışını ve güvenliğini korumak, uluslararası ekonomik, toplumsal ve kültürel iş birliği oluşturmak amacıyla” Birleşmiş Milletler (BM) örgütü 24 Ekim 1945'te resmen kurulmuştur.

Türkiye de yaşanan bu hızlı değişime ayak uydurmak zorunluluğu hissetmiştir. Nitekim İkinci Dünya Savaşına katılmayarak tarafsız kalmışsa da, savaş sonrası gelişen yeni yapılanmalarda kendisine bir taraf belirleme durumunda kalmıştır. Savaş

¹⁵⁰ Wilson Miscamble, **From Roosevelt to Truman: Potsdam, Hiroshima and the Cold War**. New York, Cambridge University Press, 2007, s.68.

¹⁵¹ The World Bank, Çevrimiçi, <https://www.worldbank.org/en/about/history>, 19.11.2021.

sonrası kaybeden Mihver devletlerdeki Faşist yapılanma, her ne kadar demokratik bir devrim içerisinde bulunsada Milli Şef yapılanması içerisindeki bir Türkiye'yi kaybeden totaliter ülkeler sınıfında gösterebilir ve yenedünya sisteminde kaybolmasına neden olabilirdi. Türkiye bu dönemde tercihini ya Sovyet Rusya'dan yana yapacak, ya da ABD tarafında Batı'ya yönelecekti. Türkiye'de özellikle Cumhuriyetin ilanıyla birlikte modernleşme ve batılılaşma hareketleri neticesinde ABD tarafında yer almayı tercih etmiştir.¹⁵²

Yaşanan değişim ve dönüşümler Türkiye'de de karşılığını bulmuş, antidemokratik bir takım uygulamalardan vazgeçilmeye başlanmıştır. Liberalleşme çabalarının hızlanmasıyla birlikte Türkiye'de de çok partili düzene geçilme kararı alınmıştır. Bu kapsamda Cumhurbaşkanı İsmet İnönü düşüncelerini şu sözlerle ifade etmiştir:

“Bizim tek eksiğimiz hükümet partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır. Bu yolda memlekette geçmiş tecrübeler vardır. Hatta iktidarda bulunanlar teşvik olunarak teşebbüse girişmiştir. İlk defa memlekette çıkan tepkiler karşısında teşebbüsün muvaffak olmaması bir talihsizliktir. Fakat memleketlerin ihtiyaçları sevgiyle hürriyet ve demokrasi havasının tabii işlemesi sayesinde başka siyasî partilerin de kurulması mümkün olacaktır. (...) Tek dereceli olmasını dilediğimiz 1947 seçiminde milletin çoklukla vereceği oylar gelecek iktidarı tayin edecektir. O zamana kadar bir karşı partinin kurulabilip kurulamayacağını ve kurulursa bunun meclis içinde mi dışında mı ilk şeklini göstereceğini bilemeyiz. Şunu biliriz ki, bu siyasî kurul içinde prensipte ve yürütmeye arkadaşlarına taraftar olmayanların hizip şeklinde çalışmalarından fazla, bunların, kanaatleri ve programları ile açıktan durum almaları, siyasî hayatımızın gelişmesi için daha doğru yol, milletin menfaati ve siyasî olgunluğu için daha yapıcı bir tutumdur.”¹⁵³

Artık çok partili sisteme geçilmesinin önünde bir engel kalmadığı günlerde ilk kurulan parti Nuri Demirağ tarafından 18 Temmuz 1945'te Milli Kalkınma Partisi (MKP) olmuştur. MKP toplumda beklenen karşılığı bulamamış, yeterli tabanı da

¹⁵² Oğuz Ünal, **Türkiye'de Demokrasinin Doğuşu, Tek Parti Yönetiminden Çok Partili Rejime Geçiş Süreci**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1994, s.121.

¹⁵³ Resmi Gazete, 2 Kasım 1945 tarih ve 6147 sayı.

oluşturamadığından 1946 ve 1950 seçimlerinde başarılı olamamıştır.¹⁵⁴ Ancak buna karşılık Türk siyaset tarihine de damga vuracak muhalefet partisi, Dörtlülük Takrir olarak bilinen önergeyi imzalayan Celal Bayar, Refik Koraltan, Adnan Menderes ve Fuad Köprülü tarafından 7 Ocak 1946’da kurulan Demokrat Parti – DP olmuştur. Aynı tarihte Adnan Menderes’in yaptığı konuşma DP’nin siyasal görüşünü de içeren önemli bir mesaj olmuştur:

*“Bugün Demokrat Parti resmen kuruldu. Şimdi Türk siyasî hayatında yepyeni bir sahife açılıyor. Bu tarih gelecek kuşaklar için asla unutulmayacak bir kilometre taşı olacak. Artık tek parti şef sisteminin egemenliği yalnız devlet hayatımızın dar kalıpları arasından çıkmakla kalmayacak; aynı zamanda milletimiz yıllarca özlemini çektiği demokrasinin en ufuklarından özgürce nasibini alacak. Ülkemizin kalkınmaya, ekonomik açıdan gelişmeye ihtiyacı var. Demokrasi ve kalkınma hamleleri Demokrat Partinin iki temel felsefesi olacak. Kurucusu olduğum bu partinin, politik hayatımızda sonsuza kadar devam edeceğini ümit etmek istiyorum. Bizden sonra bu partinin başına geçecek yöneticilerin, 1946 ruhunu daima hafızalarda canlı ve uyanık tutmaları en büyük ümidimdir.”*¹⁵⁵

Tüm bu siyasal değişimler dünyada olduğu gibi ülkemizde de önemli bir dönüm noktası olmuştur. Ekonomiden siyasete, sosyal yaşamdan iş hayatına kadar birçok alanda yaşanan gelişmeler derinden hissedilirken, Türk basını da bu liberalleşme gelişmelerinden ve değişimden etkilenmiştir.

Siyasal yaşamın etkilenmesi ve neticesinde değişmesi, kanun yapıcılar nezdinde önemli değişikliklerin de yapılmasına neden olmuştur. Zincirleme reaksiyon şeklinde yaşanan değişim ve dönüşümler, tüm sosyal hayatta olduğu gibi basın alanında da kendisini göstermiştir. Özellikle Batı’da başlayan değişim ve dönüşüm, doğu ile adeta bir köprü görevi gören Türkiye’nin de değişimine hız vermiş, Türkiye’de batılaşma konusunda başladığı dönüşüme ivme kazandırmıştır. Partilerin

¹⁵⁴ Hüseyin Şeyhanlıoğlu, “12 Temmuz Beyannamesinin Siyasal Etkileri ve Önemi, Siyasal Hayatımızda Çatışma Çözümüne Bir Başarı Örneği”, **Süleyman Demirel Üniversitesi SBE Dergisi**, 2012/2, S:16, s.83.

¹⁵⁵ Taşkın Tuna, **Adnan Menderes’in Günlüğü: Belgesel Roman; Siyasete Karışan Kan**, İstanbul, Şule Yayınları, 2002, s.15.

çoğalmasından, gazetelerin çoğalmasına ve farklılaşmasına kadar etkileri birçok alanda derinden hissedilir olmuştur.

1.7. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Türk Basını

Tek parti yönetiminin basını kontrol etmesi ve denetlemesi maksadıyla 1938’de çıkarılan bir kanunla 1939’da kurulan Basın Birliği, İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan liberal özgürlükçü yapı karşısında sakıncalı bir hâl almıştır. Demokratik ülkelerdeki ifade ve basın özgürlüğü anlayışından oldukça uzakta kalan Basın Birliği, İkinci Dünya Savaşının sona ermesiyle birlikte Birleşmiş Milletlerin kurulması, İnsan Hakları Bildirisinin yayımlanması gibi demokratik gelişmeler karşısında 18 Haziran 1946’da kapatılmıştır.¹⁵⁶ Kapatılan Basın Birliğinin yapısına bakıldığında iktidar partisi CHP’nin milletvekilleri ve yöneticilerinin bulunduğu görülmektedir. Bunun dışında Başkan ve İdare Kurulu olmak üzere 9 kişiden oluşan yönetim içerisinde -siyaset dışı olmak üzere- meslekten gelen kişiler olarak Selim Ragıp Emeç ve Sedat Simavi bulunmuştur. Basın Birliğinin kapatılmasından sonra ise merkezi İstanbul’da olan bir mesleki kuruluşun faaliyete geçeceği konuşulurken, gazetecilerin büyük çoğunluğu Sedat Simavi’nin etrafında toplanmış, mesleki haklarının korunması ve devamını istemişlerdir.¹⁵⁷

Devletin oluşumu dışında kurulan mesleki örgütlenme Sedat Simavi’nin önderliğinde kurulan Gazeteciler Cemiyeti olmuştur. 10 Haziran 1946 tarihinde kurulan Gazeteciler Cemiyeti, yenilikçi ve sosyal bir tüzüğe sahip olmasıyla dikkat çekmiştir. Özgürlükçü ve yenilikçi ortamın rüzgârıyla kurulan Cemiyet’in ardından, ülkedeki basın yasasında da değişiklikler yapılmıştır. Örneğin bir gazete veya derginin kapatılmasına hükümet değil yargının karar vermesi şeklinde değişikliğe gidilmiştir. Bununla birlikte en dikkat çekici değişiklik 1938’de basın yasasına eklenen ve gazete

¹⁵⁶ Özgen, a.g.e., 2004, s.26.

¹⁵⁷ **Gazeteciler Cemiyeti ve 40 Yıl 1946-1986**, İstanbul, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları:24, 1987, s.81.

çıkarmadan önce para depo etme ve ruhsatname olan şartların, 1946'da beyanname yeterliliği ile değiştirilmesi olmuştur.¹⁵⁸

İki kutuplu dünya sonrası Türkiye'nin ABD dolayısıyla Batı tarafında yer almış olmasının getirdiği olumlu liberal-demokratik hareketlerin yanı sıra yaşanan olumsuz şiddet olayları da görülmüştür. Bunlardan bir tanesi ve özellikle de basınla ilgili olanı 4 Aralık 1945'te yaşanan ve "Tan Olayı" olarak bilinen "Tan Gazetesi Baskını" olmuştur. Türkiye'nin Batı kanadında yer almasının ardından, SSCB tarafı "Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Paketi"ni tek taraflı feshedeceğini, oluşan yeni düzene göre antlaşmanın yeniden değerlendirilmesi ve belirlenmesi gerektiğini açıklamıştır. Bunun üzerine hükümet ve hükümete bağlı basın tarafından SSCB aleyhtarı yayınlar yapılmaya başlanmıştır. Türk basınında ise sadece Tan gazetesi, Türk-Sovyet ilişkilerinin iyileştirilmesini savunan yayınlar yapmaktaydı. Buna karşılık Tan'ın komünist yayınlar yaptığını ileri süren Hüseyin Cahit Yalçın, 3 Aralık'ta "Kalkın Ey Ehli Vatan" başlıklı bir yazı kaleme aldı ve Tan'ı hedef gösterdi. Ertesi gün İslamcılardan ve Turancılardan oluşan bir grup Tan gazetesi ve matbaası ile birlikte La Turquie Kemaliste ve Yeni Dünya gazetelerine de saldırdılar.¹⁵⁹ Olaylarda kimse yargılanmamış, yaşanan tepki neticesinde kamuoyunda ABD ve Batı sempatisi artarken, SSCB ve komünizm karşıtlığı da buna bağlı olarak artış göstermiştir.

Türk basınında yaşanan değişim yasalarla sınırlı kalmamış, anlayış olarak da bir değişim yaşanmaya devam etmiştir. Tek parti dönemine ilişkin "parti gazetesi" görünümünde olan Cumhuriyet ve Ulus gibi gazetelerin yanı sıra, çok partili sisteme geçişle birlikte ana akım "mainstream" gazetecilik kendisine yer bulmaya başlamıştır. Tek sesli fikir gazeteciliği de yerini çok sesli gazetecilik anlayışına bırakırken, toplumdaki özgürlükçü akımdan da karşılık görmüştür. Tüm bu gelişmelerin ardından Sedat Simavi, Türk basınında yepyeni bir devri başlatacak olan, yayın anlayışı, baskısı ve dizgisiyle farklı ve renkli içeriğiyle dikkatleri üzerinde toplayacak olan "Hürriyet"i 1 Mayıs 1948'de yayımlamaya başlamıştır. Hürriyet, milliyetçi söylemlerinin yanı sıra

¹⁵⁸ Özgen, a.g.e., 2004, s.30.

¹⁵⁹ Tanzer Sülker Yılmaz, **Türkiye'de Gençlik Hareketleri**, İstanbul, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1997, s.67.

özgürlükçü tutumu ve halka hitap eden yayınlarıyla Türk basınının etkili gazetesi olmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

HÜRRİYET GAZETESİ VE SAHİPLİK YAPISI

Türkiye’de ulusal gazeteler arasındaki en önemli gazetelerden olan ve “Türk Basınının Amiral Gemisi” adını taşıyan Hürriyet gazetesi, Sedat Simavi’nin kuruculuğunu yaptığı ve çoğu zaman siyasi etkisinin öne sürüldüğü bir gazete olmuştur.

Gazetenin henüz kuruluşunda öne sürülen iddialar, ilerleyen yıllarda da zaman zaman ortaya çıkmış ve özellikle gazetenin kimliği üzerinden çeşitli spekülasyonlara neden olmuştur. Logosunun değişimi, kullandığı slogan ve finans kaynakları açısından sürekli konuşulmuş olsa da Hürriyet gazetesi Türk basınındaki önemli yerini kaybetmemiştir.

Gazete kurucusu Sedat Simavi ve iki oğlunun dönemleri kendi içerisinde ayrı ayrı değerlendirilse de, sonrasında yaşanan el değiştirmeler gazetenin “aile gazetesi” kimliğini derinden sarsmıştır. Simavi ailesinin Doğan Grubuna sattığı Hürriyet, sonrasında ekonomik yaptırımlarla gündeme gelmiş ve Demirören Grubuna satılmıştır.

2.1. Hürriyet Gazetesinin Kuruluşu

Hürriyet gazetesinin temeli sayılabilecek yayın faaliyeti, Sedat Simavi’nin imtiyaz sahibi olduğu ve 15 Mart 1933 tarihinde ‘7 Gün’ adlı dergi kabul edilmektedir. Aslında Sedat Simavi’nin daha önce çıkardığı birçok aylık/haftalık dergi olmasına rağmen özellikle 1928 yılındaki Harf Devrimi ile birlikte, toplumun yeni Latin harflerini öğrenme ve kullanmada teşvik edilmesi, kolaylık sağlanması adına gazete ve yayın kuruluşlarına teşvikler verilmeye başlanmıştır. Ancak devlet yardımını kabul

etmeyerek ekonomik zorluk yaşıyan Sedat Simavi için bu durum, yayınların bir bir kapanması anlamına gelmiştir.¹⁶⁰

Sedat Simavi'nin ve dolayısıyla Hürriyet'in de içerisinde doğacağı '7 Gün' dergisi tam da bu sıkıntılı dönemde, 15 Mart 1933'te yayınlanmaya başlamıştır. Batı'da yayınlanan çağdaş dergilerden hiçbir farkı olmayan yepyeni bir dergi olarak Babıali'deki yerini almıştır. Türk edebiyatının, kültür ve sanatının önemli isimlerini bünyesinde toplamış ve kısa zamanda 50 bin tirajını da geçmeyi başarmıştır. Aralarında Kemal Tahir, Nazım Hikmet, Orhan Kemal, Peyami Safa ve Nadir Nadi¹⁶¹ gibi Türk edebiyatının önemli isimlerini de barındıran '7 Gün'ün başarısı ve 15 yıllık süre içerisindeki geliri de Hürriyet gazetesinin kurulmasında gerekli olan ekonomik altyapıyı da sağlamıştır.¹⁶²

1947 yılına gelindiğinde '7 Gün' dergisini, Babıali caddesindeki İkdam Yurdu binasından, günümüzde adı 'Cemal Nadir Sokağı' olan 'Acı Musluk' sokağındaki binaya taşıyan Sedat Simavi, uzun süredir çıkarmayı hayal ettiği günlük gazete için de isim arayışlarına başlamıştır. Kendisine gelen önerileri değerlendirirken, basın fikrinin ve çıkarmayı planladığı gazetenin bağımsız ve özgür duruşunu da simgelemesi adına 'Hürriyet' isminde karar kıldı. İkinci Dünya Savaşı sonrası tüm dünyada etkisini hissettiren özgürlükçü ve çoğulcu yapı, Türkiye'de de etkisi göstermiş, 1945 yılı itibariyle çoğulcu parlamenter sisteme geçilmiştir. Sedat Simavi'nin içinde günlük "Müstakil" siyasi gazete çıkarma arzusu, değişen siyasi ortamda daha çok ortaya çıkmıştı. İzmir Güzelyalı'da "Madam'ın Gazinosu"nda arkadaşlarıyla otururken bu fikrini dillendirdi. Çevresindekilere dönüp şu ifadeleri kullandı:

*"Günlük bir gazete çıkaracağım. Memleketin halini görüyorsunuz. Yeni bir rejime girdik. Ortada duran sayısız meselemiz var. Basına büyük iş düşüyor. Tarafsız, ağırbaşlı, özü sözü doğru, namuslu bir gazete olarak çok iş yaparız."*¹⁶³

Bu ortamda oğlu Haldun Simavi'yi modern baskı teknikleri, matbaacılık ve gazetecilik hakkında araştırma yapmak üzere Amerika'ya göndermiştir. 1948 yılında

¹⁶⁰ Necati Zincirkıran, **Hürriyet ve Simavi İmparatorluğu**, İstanbul, Sabah Yazı Dizileri, 1994, s.16.

¹⁶¹ Celalettin Çetin, **İşte Babıali**, İstanbul, Cem Yayınevi, 1991, s.280.

¹⁶² A.e., s.17.

¹⁶³ Muzaffer Gökman, **Sedat Simavi, Hayatı ve Eserleri**, İstanbul, Apa Ofset, 1970, s.76.

çıkarcacağı gazete Sedat Simavi'nin 59.imtiyazı olacak ve bu durum Simavi'nin deneyiminin de bir göstergesi olarak kabul edilecektir.¹⁶⁴

1 Mayıs 1948'de ilk sayısı (EK-4) ile yayın hayatına başlayan Hürriyet, “Ürdün ve Irak Orduları Filistin’e Girdi” manşetiyle çıkmış ve Türk basın hayatında yepyeni bir sayfa ve yeni bir yayın anlayışı olarak nitelendirilmiştir. Gazetenin başlığının altında “Günlük Müstakil Siyasi Gazete” ibaresi dikkat çekicidir. Burada “Müstakil” yerine “Tarafsız” ibaresi konulmak istenmiş ancak sonrasında “Müstakil” olması gerektiği değerlendirilmiştir. Tarafsız yerine neden müstakil ifadesini seçtiğini ise Sedat Simavi şu şekilde ifade etmiştir:

*“Halkın faydası için, lüzumu halinde bu gazete, halktan yana taraf olacaktır. Fakat müstakil olduğu için hiçbir zaman tuttuğu tarafın aleti olmayacaktır.”*¹⁶⁵

Bu ilk sayının ilk sayfasında sağ üst köşede dolma kalem reklamı, sol üst köşede ise gazetenin kısa künyesi yer almaktadır. Filistin’e ilişkin haberin öne çıktığı manşetin bir tarafında Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün makalesi, orta alt kısımda ise DP Genel Başkanı Celal Bayar’ın makalesi yer almaktadır. Tramvay seferlerinin aksaması, Beyoğlu’nda kumarbaz yakalandı haberi ve Refik Halid’in yeni romanının duyurusu bulunurken, meclis tartışmaları ve cinayet haberleri bulunmaktadır.

İkinci sayfada şehir ve yurt haberlerine yer verilmiş ve “Mussolini ve Metresi” başlıklı yazı yer alırken, vatandaş bilgilendirici kanunlarla ilgili akademisyenlerin yazıları bulunmaktadır. Üçüncü sayfada reklamlar, dünyadan haberler ve “Bu, Bizim Hayatımız” başlıklı roman yayımlanmıştır. Dördüncü sayfada Kerime Nadir’in “Zambaklar” adlı hikâyesi bulunurken, birinci sayfada verilen haberlerin detayları aktarılmış, ayrıca spor haberleri ve yurdun çeşitli yerlerinden kısa başlıklar verilmiştir. Beşinci sayfada ise kare bulmaca, resimli roman, radyo programları, manşette verilen haberin devamı ve büyük ölçülerde RCA Radyo¹⁶⁶ reklamı bulunmaktadır. Altıncı ve

¹⁶⁴ Mehmet Nuri İnuğur, **Türk Basın Tarihi**, İstanbul, Gazeteciler Cemiyeti, 1992, s.231.

¹⁶⁵ Yusuf Özkır, **Hürriyet Gazetesi 1948-2012, Kurumsal Kimlik, Mülkiyet Sahipliği ve Genel Yayın Politikası**, Konya, Çizgi Kitabevi, 2017, s.69.

¹⁶⁶ RCA Radyo reklamı, tedarikçisinin Burla Biraderler olması nedeniyle önemli bir husus olmaktadır. Gazetenin sermayesi konusunda eleştirilere neden olması bu şirketle alakalıdır.

son sayfada ise tamamen reklama yer verilmiştir. Radyo, akü, otomobil, ampul, çocuk maması gibi farklı sektörlerle ait ilanlar dikkat çekmektedir.

Özgürlük ve tarafsızlık (müstakil yayın) bağlamında getirdiği yeniliklerle birlikte Hürriyet gazetesi, verdiği haberi kanıtlayıcı veya destekleyici fotoğraflarla birlikte vermeye başlamış, uzun ve halk nazarında ağır olarak değerlendirilen makaleleri kaldırmış, en ağır toplumsal veya politik meseleleri dahi halkın anlayabileceği şekilde yayınlamış, gazetenin eğlendirme görevini de değerlendirerek okuyucu için çizgi romanlar yayınlamıştır.¹⁶⁷

Sedat Simavi'nin imzasıyla yayınlanan gazetenin ilk sayısındaki başyazıda Hürriyet ve yayın politikası şu şekilde ifade edilmiştir:

“Hürriyet’in programı kısadır. Memleketimizde gelişmeye başlayan demokrasi zihniyetini kökleştirmek ve müdafaa etmek için ortaya atıyoruz ve demokrasinin memleketimizin bünyesine en uygun rejim olduğuna iman etmiş bulunuyoruz. Demokrasinin müdafii olduğumuzu ileri sürmekle Demokrat Parti’nin körü körüne taraftarlığını ve Halk Partisi’nin düşmanlığını yapacağımızı zannetmeyiniz. Hürriyet, hür ve müstakil kalacaktır. Devlet Reisimiz İnönü ile muhalefet partisi lideri Celal Bayar’ın Hürriyet için nezaket göstererek yazdıkları makaleleri bu ilk sayımızda neşretmekle bunu ispat ettiğimize kaniyiz...

...Hürriyetin bütün kuvveti yalnız kendi maddi imkânlarına dayanarak çıkabilmesindedir. Bundan dolayı da kimseyi gücendirmekten korkmayacak ve kimseyi memnun bırakmak kaygısını gütmeyecektir.” Sedat Simavi'nin başyazısında da belirttiği üzere, Hürriyet gazetesinin bu ilk sayısında Cumhurbaşkanı İsmet İnönü de bir makale yayınlamıştır. “Yeni Bir Hizmet Unsuru” başlığını taşıyan makalesinde İnönü şu ifadeleri kullanmıştır:

“Basın âlemimize girdiğinden haberdar olduğum “Hürriyet” gazetesine, arzusu üzerine, iyi dileklerimi yazıyorum... Türkiye medeni âlemin anladığı manada hürriyet ve demokrasi hayatı içinde yeni bir ilerleme ve gelişme yolundadır. Her şeyden kıymetli olan kendine güven ve vatanın geleceğine güven duyguları diri ve tazedir. Bu duyguları korumak yolunda tesirli bir hizmet unsuru olarak “Hürriyet”

¹⁶⁷ İnuğur, a.g.e., 1992, s.233.

gazetesine engin başarılar dilerim.” Sedat Simavi’nin “Hürriyet”i, tarafsızlık ve bağımsızlık ilkesiyle yayın hayatına başlamış, bunu da gerek yazılarıyla gerek se ilk sayısında eşit paylaşımlı, yorumsuz metinlerle ifade etmiştir. İsmet İnönü’nün makalesiyle birlikte Celal Bayar’ın da makalesini aynı sayfada yan yana yayınlamış, görsel olarak da eşit yayıncılığını okuyucuya hissettirmiştir. Demokrat Parti Genel Başkanı Celal Bayar’da Hürriyet’in yayın hayatına başlaması nedeniyle kaleme aldığı makalesinde şu ifadeleri kullanmıştır:

“Hürriyet gazetesi benden bir yazı istediği zaman neslimizin hürriyet uğrunda mücadelelerinin hatıraları içinde kaldım. Bizim neslimiz hürriyet mefhumu üzerinde duran “Genç-Türk” edebiyatının tesiri altında siyasi hayata girmiştir. Ben de, millet hayatı ile alakadar olan bu mevzuu ele almak istedim.

...Bize temin edildiğine göre, Hürriyet Gazetesi bu prensiplerin sadık savunucusu olarak en ileri teknikle matbuat sahasında yer alacaktır. Şu halde bu değerli neşir vasıtasına muvaffakiyetler dilemek bizim için bir vazifedir. Bu vazifeyi ifa ederken bahtiyarlık duymaktayım.”¹⁶⁸

Yayına başladığı dönemki şartlar göz önüne alındığında Hürriyet Gazetesinin diğer gazetelerden ayrılan ve basın anlayışına yenilik getiren bir takım özellikleri öne çıkmaktadır. Örneğin Türk basınında gazeteyle birlikte ek verme uygulaması Hürriyet’le birlikte başlamış halk tarafından da çok sevilmiştir. Yayına başladığında altı sayfa olarak çıkan Hürriyet, dört sayfalık bahar ekiyle birlikte okuyucuya sunulmuştur. Diğer gazeteler yedi sütun olarak basılırken, Hürriyet sekiz sütun ve 42x60 ölçülerinde basılmıştır. İlk sayının iç sayfalarında ise Sait Faik ve Kerime Nadir’in öykü ve romanlarından bölümler, dizilere yer verilmiştir. Yine iç sayfalarda fotoğraflarla birlikte dünyadan da haberler yer almış, spor sayfası da dâhil olmak üzere irili ufaklı reklamlar yer almıştır. İlk sayıda sadece “Hürriyet” başlığı kırmızı renk olarak verilmişken, sonrasında gazetenin özellikle fotoğraflı kısımlarında renkli basım ağırlık kazanmaya başlamıştır.¹⁶⁹ Bu değişim sadece Hürriyet açısından değil, Türk basın anlayışı açısından da önemli bir değişim olarak kabule edilmektedir.

¹⁶⁸ Hürriyet Gazetesi, 1 Mayıs 1948, s.1.

¹⁶⁹ İnüçur, a.g.e., s.236.

2.2. Hürriyet Gazetesinin Tarihçesi

Hürriyet Gazetesi, basına getirdiği yenilikçi yaklaşım ve iddialı tarafsızlık ilkesiyle önemli derecede ses getirmiştir. 1 Mayıs 1948’de ilk sayısının yayınlanmasından önce Babıali’de yayınlanıp yayınlanamayacağı bahis konusu olmuş, yayınlandıktan sonra ise kendine özgü yayın şekli, yazı üslubu ve kullandığı baskı makinesi tekniğiyle değerlendirilmiştir. Mevcut basın sistemi çerçevesinde değerlendirilen Hürriyet, birçok eleştiriye maruz kalmış, özellikle fotoğraf kullanımı eleştiri ve alay konusu olmuştur. Öyle ki, “Okuyacak bir şey bulamadım”, “Okunacak değil seyredilecek bir şey”, “Gazete değil günlük mecmua çıkarmışlar” şeklinde eleştiriler alaycı dille yapılmıştır. Gazetenin tutmayacağı yönündeki eleştiriler ilk günlerde haklı gibi görünmüş ve ilk sayısı 28 bin basılıp satılan gazetenin tirajı 18 bin civarına kadar düşmüştür.¹⁷⁰

Ancak Ağustos 1948’de İngiltere’de düzenlenen Londra Olimpiyatlarına foto muhabiri Ali Ersan’ı göndermiş ve onun gönderdiği fotoğrafları da gazetenin arka sayfalarında büyük ebatlarda basarak okuyucuya sunmuştur. Okuyucunun ilgisini ve beğenisini toplayan yayınlarla birlikte gazetenin tirajı 1949’da 51 bine, 1950’de 83 bine ve 1951’de de 100 bine ulaşmıştır.¹⁷¹

Hürriyet’in ve dolayısıyla Sedat Simavi’nin felsefesini “Karanlıkta olanları ışığa davet” olarak niteleyen Muzaffer Gökman, Hürriyet’in Babıali caddesindeki binasının girişinde bulunan kabartmanın da Simavi’nin kendi fikri olduğunu söyler. Heykeltraş Hüseyin Anka’nın eseri olan kabartmanın adı da “Karanlıklardan Aydınlığa”dır. Sedat Simavi’nin ömrü Hürriyet’i taşımak istediği yeni binanın yapımının tamamlanmasını görmeye yetmemiştir. Binanın önüne konulması planlanan kabartmanın ortasındaki genç kadın ve erkek aydınlığı temsil ederken, kadın sağ eliyle karanlıkta kalanlara uzattığı tasta alevli ışık saçmakta, karanlık gruptaki çocuk ve erkek ışığa doğru yönelmiştir. Arkada kalan üç kişi henüz kararsızken, sağ tarafta kalanlar aydınlık tarafta olanlardır. Oturan kadın kültürü, ortadaki genç çalışmayı, diğer kadın ve çocuk ise barışı ve sükûneti temsil etmektedir.¹⁷² (EK-5)

¹⁷⁰ İrem Barutçu, **Babıali Tanrıları, Simavi İmparatorluğu**, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2004, s.34.

¹⁷¹ İnuğur, a.g.e., s.233.

¹⁷² Gökman, a.g.e., s.97.

Hürriyet yakaladığı yükseliş eğilimini devam ettirmiş, büyüdükçe yeni binalara ve yeni yapılara doğru değişim göstermiştir. Sedat Simavi'nin tamamlanışını göremediği ancak Hürriyet'le özdeşleşmiş Babıali'deki binasındaki gazetecilik faaliyetlerine 1992 yılına kadar devam edilmiştir. Gazetenin satılacağı söylentileri arasında önce %25'lik hissesini alan Erol Aksoy sonra da Dinç Bilgin gazeteye ortak olur. 1992 yılında bu değişimle birlikte Hürriyet, Babıali'deki kendisiyle özdeşleşmiş binasından ayrılarak Bağcılar'daki Hürriyet Medya Towers'a taşınır. Bir geçiş dönemi olarak değerlendirilen 1992-1994 arası sonunda o dönem Milliyet Gazetesinin de sahibi olan Aydın Doğan yönetimine geçen Hürriyet, yine Bağcılar'da bulunan Doğan Medya Center'a taşınmıştır.¹⁷³

Hürriyet Gazetesinin sahiplik yapısı yıllara göre değişim göstermiş ve sonunda gazetenin kurucu soyadı olan Simavi ismi tamamen çekilmiştir. Değişen sahiplik yapısıyla birlikte Genel Yayın Yönetmenleri de değişmiş, bununla beraber yayın politikaları da eleştirilerin hedefi olmuştur. Sedat Simavi'nin 11 Aralık 1953'de vefatından sonra gazetenin yönetimine o dönem 28 yaşında olan büyük oğlu Haldun Simavi geçmiş, kardeşi 23 yaşındaki Erol Simavi ile birlikte hem gazetenin işlerini hem de büyük bir sorumluluğu devralmışlardır.

Tablo 2.1. Hürriyet Gazetesinin Sahiplik Yapısı

SIRA	SAHİBİ	DÖNEMİ
1	Sedat Simavi	1948-1953
2	Haldun Simavi	1953-1971
3	Erol Simavi	1971-1993
4	Erol Aksoy	1992-1994
5	Dinç Bilgin	1992-1994

¹⁷³ Hürriyet Medya Towers'dan Taşınması Şımarıklık, (Çevrimiçi) <https://www.habervesaire.com/hurriyet-medya-towers-dan-tasinilmasi-simariklik/>, 11 Ocak 2021.

6	Aydın Doğan (Doğan Holding)	1994-2018
7	Yıldırım Demirören (Demirören Holding)	2018-Günümüz

Gazetenin kuruluşundan bugüne kadar 16 Genel Yayın Yönetmeni görev yapmıştır. İlk kurulduğu günlerde Yazı İşlerinden Sorumlu Müdür unvanı olan görev, zamanla Genel Yayın Müdürü ve son olarak da Genel Yayın Yönetmeni olarak değişmiştir.¹⁷⁴

Tablo 2.2. Hürriyet Gazetesinin Genel Yayın Yönetmenleri

Sıra	Adı - Soyadı	Görevi	Dönemi
1	Samih Tiryakioğlu	Yazı İşlerinden Sorumlu Müdür	01.05.1948-08.11.1955
2	Selçuk Çandarlı	Yazı İşlerinden Sorumlu Müdür	09.11.1955-30.08.1960
3	Necati Zincirkıran	Genel Yayın Müdürü	01.09.1960-01.07.1969
4	Ferhan Devekuşoğlu	Genel Yayın Müdürü	02.07.1969-12.01.1970
5	Orhan Erkanlı	Genel Müdür	13.01.1970-17.04.1970
6	Muammer Kaylan	Genel Yayın Müdürü	18.04.1970-09.09.1970
7	Nezih Demirkent	Genel Müdür	10.09.1970-11.12.1981
8	Çetin Emeç	Genel Yayın Müdürü	12.12.1981-08.10.1988
9	Seçkin Türesay	Genel Yayın Yönetmeni	16.06.1984-02.10.1988
10	Erol Türegün	Genel Yayın Yönetmeni	03.10.1988-23.12.1988
11	Rahmi Turan	Genel Yayın Yönetmeni	09.10.1989-16.04.1990
12	Ertuğrul Özkök	Genel Yayın Yönetmeni	17.04.1990-01.01.2010
13	Enis Berberoğlu	Genel Yayın Yönetmeni	02.01.2010-24.08.2014

¹⁷⁴ Ayda Kayar, **Hürriyet Gazetesi Özelinde Gazetelerin Birinci Sayfalarında Haber Dağılımı ve Haber Dilinin 60 Yıllık Değişiminin İncelenmesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi SBE, 2010, s.101.

14	Sedat Ergin	Genel Yayın Yönetmeni	25.08.2014-28.02.2017
15	Fikret Bila	Genel Yayın Yönetmeni	01.03.2017-17.05.2018
16	Vahap Munyar	Genel Yayın Yönetmeni	18.05.2018-05.11.2019
17	Ahmet Hakan	Genel Yayın Yönetmeni	06.11.2019-Günümüz

2.2.1. Simavi Ailesi

Padişah Abdülmecid dönemi vezirlerinden Süleyman Paşa'nın üç oğlundan birisi olan Halil Hamdi Bey, özel ve devlet eğitimi tamamlamış Farsça, Arapça ve Fransızca olmak üzere üç dili mükemmel derecede konuşabilen vatanperver ve aydın bir devlet görevlisiydi. Samsun mutasarrıfı olan Hamdi (Simavi) Bey, Osmanlı'nın sıkıntılı zamanlarından V.Murad'ın hastalığı döneminde tahtın veliahdı Abdülhamid ile yapılan pazarlık sürecinde olayların ortasında yer almış, Abdülhamid ile Mithat Paşa arasındaki iletişimi gizliden gizliye sağlayan kişi olmuştur.¹⁷⁵ Ancak görüşmelerden sonra tahta geçen Abdülhamid, “benimle pazarlık eden, başkasıyla da eder” düşüncesinden hareketle, Mithat Paşa'nın adamı olduğunu düşündüğü Hamdi (Simavi) Bey'i önce Musul'a, sonrasında Serez ve Canik'e ardından da Namık Kemal'in de sürgüne gönderildiği Sakız'a sürdürmüş ve Hamdi (Simavi) Bey burada 1907 yılında vefat etmiştir.¹⁷⁶

Hamdi (Simavi) Bey, Abdülhamid dönemi sadrazamlarından Saffet Paşa'nın torunlarından Aliye hanımla evlenmiş ve bu evlilikten bir oğulları olmuştur. 1896'da dünyaya gelen oğulları dedesinin ön adını da alan ‘Süleyman’ Sedat Simavi'dir. İstanbul'da dünyaya gelen ancak babasının tayini nedeniyle henüz kırk günlükken Samsun'a gelmiş, sekiz yıl burada kaldıktan sonra babası tarafından Batılı eğitim alması için İstanbul'a gönderilmiş ve babasını da son kez burada görmüştür. İstanbul'daki eğitimi süresince Fransız Saint Joseph¹⁷⁷ okulunda bulunmuş, sonrasında babasının özellikle Türk okulunda eğitimine devam etmesi ve kültürü benimsemesi adına Galatasaray Sultanisinin üçüncü sınıfına alınmıştır. Okulun

¹⁷⁵ Gökman, a.g.e., s.2.

¹⁷⁶ Barutçu, a.g.e., s.4.

¹⁷⁷ Zincirkıran, a.g.e., s.8.

Fransızca ve Türkçe eğitimine ve babasının durumuna olan yaklaşımı nedeniyle içine kapanmıştır. Okuldaki durumunu arkadaşı Vâlâ Nurettin şu şekilde ifade etmiştir:

“İtinâlı giyinişi, oyunlara iştirak etmeyen, büyümüş bir münevver tavrıyla biz küçüklerin dikkatini çekerti. İyi Fransızca bilirdi. Bilhassa karikatürlerinde muvaffak olduğu ve artist temayülü gösterdiği için, herkesçe tanınır, hürmet görürdü. Mektep Müdürü Salih Arif’i iki çizgi ile tespit ederek hepimizi hayran bırakmıştı.”¹⁷⁸

Sedat Simavi’nin eğitimi süresince özellikle karikatür ve resim konusundaki yeteneği önce öğretmenlerinin sonra da diğer gazete ve dergilerin dikkatini çekmiştir. İlk çizdiği karikatürler Djin, Kehkeşan, Stamboul, Köylü ve Eşek gibi dergi ve gazetelerde yayınlanmıştır.¹⁷⁹

Arkadaşı Feridun Kandemir’le birlikte gazeteci olmak isteyen Sedat Simavi, resim yaparak kazancını sağlarken, bu alanda tanınan ve aranan isim olmuştur. Ne var ki gazetecilik yapmak isteyen ve bu hevesini sonunda gerçekleştiren Simavi, içinde bulunduğu durumu şu ifadelerle dile getirmiştir:

“Otuz sene önce (1920’ler) gazeteciliğe yeni başladığım zamanlarda bir gün Ahmet İhsan Matbaasında oturuyordum. Gazeteciliğe yeni başladığımı öğrenen ve o zamanlarda üstat olarak geçinen eski bir gazeteci dedi ki: -Evladım ne diye bu mesleği seçtin? Artık bu meslekte hayır kalmadı. Ben sana bir örnek vereyim. Bir gün çalıştığım gazetede Singer mağazasının ikinci yangınını yazmıştık. Ertesi gün bana yirmi adet çil altın gönderdiler ve bir daha yazmamamı tembih ettiler. Gazetecilik bu idi. Şimdi dünya yıkılsa metelik veren yok. Bunun üzerine dedim ki: -İnşallah ben bu verimsiz tarlada namuslu olarak gazetecilik yapacağım, muvaffak olursam ne âlâ, muvaffak olamazsam talihime küseceğim.”¹⁸⁰

Bu duygu ve düşüncelerle yola çıkan Sedat Simavi, hayalini kurduğu gazeteciliğe ilk adımını atmayı başarmış ve Ankara caddesinde bulunan bir Ermeni vatandaşın matbaasında 31 Temmuz 1916 yılında ilk dergisini çıkarmaya başlamıştır. Birinci Dünya Savaşının da başlamasıyla birlikte olumsuz yönde etkilenen toplumu bir nebze dahi olsa güldürmek, eğlendirmek ve moralini yükseltmek adına ‘gülme,

¹⁷⁸ Vâlâ Nurettin, Akşam Gazetesi, 13.12.1953’den aktaran Gökman, a.g.e., s.3.

¹⁷⁹ Zincirkıran, a.g.e., s.9.

¹⁸⁰ Gökman, a.g.e., s.9.

eğlenme, açılma' anlamlarına gelen "Hande" ismini verdiği derginin Sorumlu Müdürü arkadaşı da olan Feridun Kandemir'dir. Kandemir'in Medine'deki birliğe, Simavi'nin ise İstanbul Hadımköy'deki birliğe asker olarak gönderilmesinin ardından irtibatları zayıflamış ve zamanla derginin çıkarılmasında da çeşitli güçlükler yaşanmaya başlanmıştır. 6 Eylül 1917'ye kadar yayınlanan dergi toplamda 45 sayı çıkarılabildiğiştir.¹⁸¹

Basın yayın faaliyetine Hande dergisiyle başlayan Sedat Simavi, başarılı giden ancak savaş şartları ve mevcut koşullar nedeniyle son vermek zorunda kaldığı yayıncılığa, 30 Ekim 1918'de çıkaracağı "Diken" adlı siyasi mizah dergisiyle yeniden dönmüştür. Batılı anlamda yayınlar yapan ve 1910'da Salah Cimcoz tarafından yayınlanmaya başlayan "Kalem" ile birlikte 1911'de Cemil Cem tarafından yayınlanmaya başlanan "Cem" dergilerinin Türk mizahı için ne denli önemli olduğunu, kapanmaları nedeniyle oluşan boşluğu "Diken" ile birlikte aynı çizgide devam ettirmeye çalışacaklarını ifade etmiştir.¹⁸² Diken'i tarif ederken Kalem ve Cem'e de şu ifadelerle atıfta bulunmuştur:

*"Memleketimizde Kalem ve Cem ile beraber doğan mizah, yine Kalem ve Cem ile birlikte kayboldu. Bu iki gazete bizde mizahın iftiharla zikredilebilen iki uzvu idi. Fakat dört senelik harp, hayatımızın her safhasında olduğu gibi bu safhasında da derin tahribat yaptı. Her gün uğradığımız felaketler ve mahrumiyetler bizi gülmekten uzaklaştırdı, ağlamaya alıştırdı. Şimdi gülen bir çehreye, sırıtan bir yüze nadiren tesadüf olunuyor. Hâlbuki bu acıklı ve elemle dolu hayatımızın ne kadar gülünç sahneleri, ne kadar katılacak yönleri var. Dört senedir harp içinde ağlayan ve ağlamaya alışan milletin sulh ile beraber gülmeye başlaması kadar tabii bir şey olur mu? İşte Diken'i evvela Kalem ve Cem'in kaybıyla açılan boşluğu doldurmak, saniyen hayatımızın gülünç cihetlerini bularak bükülen dudaklara biraz tebessüm vermek için yayınlıyoruz. Binaenaleyh sönük çehrelere biraz neşe, ölü hayatımıza biraz hande verebilirsek bu bizim için en büyük bir muvaffakiyet olacaktır. İlk sayımız bu konuda okurlarımıza bir fikir verebileceği için fazla şarlatanlığa lüzum görüyoruz."*¹⁸³

¹⁸¹ Esra Oğuzhan, **Sedat Simavi'nin Türk Basın ve Basım Faaliyetleri**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2011, s.31.

¹⁸² İnuğur, a.g.e., 1992, s.114.

¹⁸³ Gökman, a.g.e., s.17.

Diken'in İstanbul'un tek mizah dergisi olması, halk arasında sevilip tutulması Sedat Simavi'nin hevesini arttırmış ve yeni alanlarda da yayıncılık yapma fikrini hayata geçirme zamanının geldiğini düşünmüştür. Bu amaçla yenilikçi düşünce sahibi olan Simavi, toplumda modern kadına yönelik, daha doğru tanımla kadının bilimsel ve modern yöntemlerle çocuk yetiştirmesi, moda, eğitim ve magazin gibi konuları içeren bir dergi yayınlamasına vesile olmuştur. Aylık olarak yayınlayacağı "İnci" 1 Şubat 1919'da, haftalık olarak yayınlayacağı "Hanım" 1 Eylül 1921'de yayın hayatına başlamıştır. İnci, 27 sayı yayınlandıktan sonra 1 Nisan 1921'de sonlanmıştır. Bir süre ara veren dergi 1 Haziran 1922'de "Yeni İnci" adıyla yeniden yayınlanmış ve 12 sayı yayınlanabilmiştir. "Hanım" dergisi ise daha kısa süreli olmuş, sadece iki sayı çıkarılabilmektedir. Bu durumun aslında farkında olan Simavi, derginin ilk sayısında uzun süreli olamayabileceğini, mütareke şartlarının zor olduğunu okuyucusuna bildirmiştir.¹⁸⁴

Mizah (Diken), kadın (İnci, Hanım, Yeni İnci) ve çocuk (Hacıyatmaz) dergileri derken aslında halkın talep gösterdiği ve beğendiği yayınlar çıkaran Simavi'nin asıl amacı günlük bir gazete çıkarabilmek olmuştur. Bu maksatla ilk denemesini 8 Temmuz 1920'de çıkaracağı "Dersaadet" gazetesiyle gerçekleştirmiştir. (EK-6)¹⁸⁵ Gazetenin yazar kadrosu da oldukça güçlü ve etkin isimlerden oluşmaktaydı. Müftüoğlu Ahmet Hikmet, Fuat Köprülü, Ahmet Refik Altınay ve Reşat Nuri Güntekin gazetenin yazarları arasındaki isimler olurken, gazetenin kadınlarla ilgili kısmından Celile hanım sorumlu olmuştur.¹⁸⁶

Kaybedilen savaş ortamında İstanbul'da çıkarılan Dersaadet gazetesi, işgal kuvvetleri ve mevcut yönetim tarafından en çok sansüre uğrayan gazete olmuştur. Çeşitli imalarla ve çizimlerle sansürün önüne geçmeyi başaran Sedat Simavi, Sevr Antlaşmasının imzalandığı günün ertesinde Sevr'in imzalandığını ve Türkler için matem günü olduğunu belirtmiş, gazetesinin manşetinde de sansüre uğramayacak ancak okura da umut aşılayacak bir çizime yer vermişti. (EK-7) Çizimde oğluna doğan güneşi gösteren bir köylünün şu sözleri yer almaktadır: "*Oğul! Bugün yeni bir devre*

¹⁸⁴ Oğuzhan, a.g.e., s.47.

¹⁸⁵ Gökman, a.g.e., s.127.

¹⁸⁶ Zincirkıran, a.g.e., s.14.

*giriyoruz; artık geçmiş günleri unutmak ve yüreğinin acılarını dağlamak için sabanını sürmeye başla ve her gecenin bir sabahı olduğunu unutma.”*¹⁸⁷

Yoğun baskı ve sansür “Dersaadet”in daha fazla yayınlanmasına imkân vermemiş, beş ay yayımlandıktan sonra 127nci sayısıyla birlikte sona ermiştir. Ancak Sedat Simavi’nin pes etmeye niyeti yoktur. Kurtuluş Savaşı’nı destekleyen yayınlar yaparak halkı diri ve umutlu tutmaya devam etme niyetindedir. Bu maksatla “Dersaadet”in devamı niteliğinde kabul edilen “Payitaht” gazetesini 26 Ocak 1921’de yayınlamaya başlar. Payitaht’ta da yine baskı ve sansüre uğramasına rağmen Kurtuluş Savaşı, Anadolu’dan gelen haberler ve Mustafa Kemal Paşa’ya ilişkin haberleri vermekten kaçınmadı. Kahramanlık şiirleri, destanlar ve öykülerle halkı canlı tutmaya ve mücadeleye destek olmaya devam ederken, tüm tehdit ve baskılara rağmen gazetesine Mustafa Kemal Paşa’nın fotoğrafını da basabilmişti.¹⁸⁸ Baskı ve yıldırımlar karşısında 63 sayı¹⁸⁹ çıkarabildiği Payitaht gazetesini sonunda kapatmak zorunda kalmış, ancak ne Kurtuluş Savaşı’na destek vermekten ne de yayıncılık faaliyetlerinden vazgeçmişti.

“Her hafta Perşembe günleri intişar eder, edebi, siyasi, milliyetperver, Türk mizah gazetesidir” başlığıyla 5 Mayıs 1921’de çıkaracağı yeni mizah dergisi “Güleryüz”ü tanımlar. İçerik itibarıyla yine Kurtuluş Savaşına destek veren karikatürler, piyesler ve hikâyeler barındıran Güleryüz, önceki yayınlardan farklı olarak bu defa mücadeleye karşı çıkanlara ve işgal güçlerine karşı daha sert ifadeler ve alaycı üslup kullanmıştır. Öyle ki, İngiliz hayranlığı ile bilinen ve Kuvayi Milliye hareketine karşı sert muhalefet yürüten Peyam-ı Sabah gazetesinin başyazarı Ali Kemal’in sürekli tepkisini çekmiştir.¹⁹⁰

Ali Kemal, yazılarında Sedat Semavi’yi ve çıkardığı yayınları sürekli eleştirmiş, hakaret ve alay içerikli dil kullanmıştır. Bir yazısında Simavi’nin, ahlak ve terbiyeden yoksun olduğunu, ıslah edilmemiş birisi olduğunu öne sürmüş, daha önce çıkardığı gazeteleri de batıran beceriksiz birisi olarak tanımlamıştır. Mizah

¹⁸⁷ Dersaadet Gazetesi, 12 Ağustos 1920, s.1.

¹⁸⁸ Barutçu, a.g.e., s.14.

¹⁸⁹ Hasan Duman, **Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri C: II**, Ankara, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, 2000, s.671.

¹⁹⁰ Barutçu, a.g.e., s.15.

dergilerinin mizah yapamayacak kadar kötü olduğunu, babasından kalan mirası da bu gazeteleri kurup batırarak harcadığını söyleyen Ali Kemal, muhalefet etmek için Ankara yönetimine günlük iki bin gazete sattığını da iddia etmiştir. Simavi'nin son çıkardığı Güteryüz için “paçavra” diyen ve karikatürleri “kepazelik” olarak tanımlayan Ali Kemal, daha ileri giderek Sedat Simavi'nin kendisini Sarayburnu'ndan denize atarak intihar etmesini tavsiye etmiştir.¹⁹¹

Bu saldırı ve eleştirilere karşı ise Sedat Simavi, “Güteryüz”ü üzerinden cevap vermeyi seçmiş, ayrıca yeni çıkardığı 6 sayfalık dergisine ek hazırlayarak Kuvayi Milliye ile alay eden ve karşı çıkanları mizah yoluyla eleştirmiştir. Bu eklere Tezvir-i Efkar, Eğlence, Vakit, Çanak Yalayıcı, Sahte Le Journal d'Orient, Şaklaban ve Peyam-ı Sabah gibi isimler vererek yazı ve karikatürlerle cevap vermeyi seçmiştir. Ancak yine de Ali Kemal'e karşı 13 Ocak 1921 tarihli Güteryüz'de on maddelik bir cevap hazırlamıştır.¹⁹² 122 sayı yayınlanan Güteryüz dergisi, 14 Ağustos 1923'de son kez yayınlanarak sona ermiştir.

Henüz Güteryüz dergisinin kapanmasının üzerinden bir ay geçmişken Sedat Simavi bu kez haftalık gazete ile yayıncılığa devam etmiştir. Lozan Konferansının devam ettiği son günlerde, 21 Eylül 1923 tarihinde Resimli Gazete'yi yayınlar. 44 bine ulaşan tirajıyla dikkat çeken bir başarı yakalamıştır. Gazetenin yazar kadrosunda İbrahim Alaeddin Gövsa, Ahmet Hikmet Müftüoğlu ve Süleyman Nazif yer almıştır.¹⁹³ Gazetenin başarısı artmış, işler bir süreliğine Sedat Simavi ve ekibi için yolunda gitmiştir. Takip eden yıl içerisinde bir arkadaş toplantısında tanıştığı ve kendisinin “Melek” diye hitap ettiği Ahmet Muhtar kızı Fatma hanımla evlendi.¹⁹⁴ Aynı yıl içerisinde resimli aile dergisi olarak tanımladığı Yıldız'ı yayınladı. İlginç bilgiler, dünyadan haberler, çocuk ve aileye ilişkin yazıların yer aldığı dergi iki yıl yayında kalabilmiştir.

Bir yıl sonra 1925'te ilk çocukları Haldun dünyaya geldi. Resimli Gazete'nin de başarılı gidişatıyla birlikte, Meraklı Gazete, Yeni Kitap ve Arkadaş'ı da yayınladı.

¹⁹¹ Ali Kemal'in 3 Ocak 1921 tarihli Peyam-ı Sabah gazetesindeki yazısından aktaran Gökman, a.g.e., s.34.

¹⁹² Gökman, a.g.e., s.36.

¹⁹³ İnuğur, a.g.e., 1992, s.116.

¹⁹⁴ Barutçu, a.g.e., s.17.

Ancak 1 Kasım 1928'deki Harf İnkılabıyla birlikte okuyucu kaybetmeye başladı ve yayınlarını birbiri ardına kapatmak zorunda kaldı. 25 Mayıs 1929'da Resimli Gazete'de son sayısı ile kapanmış oldu. 5 Haziran 1930'da ikinci oğlu Erol dünyaya gelene kadar yayıncılık konusunda sıkıntı yaşadı. Ekonomik olarak da zorluk içine düşen Simavi, 2 Ekim 1930'da "Görür, İştir, Haftalık Halk Gazetesi" başlığıyla "Bravo"yu yayınladı. Yirmi sayı yayınlanabilen ve 12 Şubat 1931'de kapanan Bravo, Simavi'nin çıkardığı en eleştirel gazete olarak değerlendirilmiştir.¹⁹⁵

Harf İnkılabı nedeniyle ekonomik zorluklar yaşayan yayıncıların durumu, Mustafa Kemal'in de dikkatinden kaçmamış ve yayıncılara para yardımı yapılması talimatını vermişti. Devletin ve uygulanan inkılaplar neticesinde çeşitli sektörlerin bu durumda zorlanması gayet tabii karşılanmıştı.¹⁹⁶ Ancak Sedat Simavi, hükümetin yapacağı yardımı bağımsız yayıncılık anlayışı ile bağdaştıramadığından "*Ben bu yardımı kabul edemem*" diyerek reddetmiştir.¹⁹⁷ Hükümetin dikkatini çeken tutumu karşısında Simavi'yi araştırmak üzere İçişleri Bakanı Şükrü Kaya görevlendirilmişti. Kaya, yaptığı tahkikat sonrası Sedat Simavi'ye giderek şu ifadeleri kullanmıştır:

*"...Devlet yardımını kabul etmediğiniz sırada türlü fisiltılar yapıldı. Devlet ve rejime karşı olduğunuzu söyleyenler oldu. Yapılan tahkikatta bu fisiltıların tam aksine tüm devrimci, tüm idealist, tüm vatansever bir Sedat'la karşılaştım."*¹⁹⁸

Devlet yardımını kabul etmeyerek ekonomik zorluğa giren ve bu nedenle bir süre hayatını koyduğu yayıncılığa ara vermek zorunda kalan Sedat Simavi, ailesiyle birlikte ikinci memleketi saydığı Samsun'a gitti. Bir süre Trabzon'daki İsviçreli fındıkçıların¹⁹⁹ yanında çalışmaya başlamış ancak neredeyse bir ay dayanabilmiştir. Tekrar İstanbul'a dönerek Babıali'de Kanaat Kütüphanesinin üst katındaki bir odada bir taraftan klişe hazırlarken diğer taraftan takma isimle "Çocuk Hikâyeleri", "Seyahat Hikâyeleri", "Vatani Hikâyeler" ve "Büyük Adamlar" gibi yayınlar çıkarmıştır. Sedat Simavi ve ailesi için toparlanma süreci olarak kabul edilebilecek olan dönem sonunda,

¹⁹⁵ Oğuzhan, a.g.e., s.83.

¹⁹⁶ Zincirkıran, a.g.e., s.15.

¹⁹⁷ Barutçu, a.g.e., s.18.

¹⁹⁸ Gökman, a.g.e., s.54.

¹⁹⁹ Erol Simavi Röportajı, Hürriyet Gazetesi, 1 Mayıs 1988, s.22.

15 Mart 1933'te yeniden bir dergi ile yayıncılığa dönüş yaptı. Bu kez “Yedigün Dergisi” ile Babıali’de adından tekrar söz ettirdi.²⁰⁰

Yayınlamaya başladığı bu yeni dergi, Simavi ailesi için önemli bir dönüm noktası olmuştur. Özellikle Hürriyet gazetesinin doğuşu anlamında önemli bir ekonomik gelir kaynağı olmasıyla birlikte, Türk dergiciliğinde de adeta reform olarak kabul edilir. Kısa zaman içerisinde 54 bin sayısına ulaşan tirajıyla, modern baskı teknikleriyle, yazıların telif ücretlerinin henüz yazılar yayınlanmadan ödemesiyle birçok alanda yenilikçi olmuştur.²⁰¹ Yedigün dergisi ile birlikte “Karagöz”, “Yeni Ev Doktoru”, “Model” ve “Karikatür” gibi dergiler de okuyucuya sunulmuş, bunlarla birlikte başarı giderek artmıştır. On sekiz yıl sürecek olan ve bir başarı hikâyesi olarak görülen Yedigün dergisinin yazarları arasında Reşat Nuri Güntekin, Mahmut Yesari Arsoy, Hüseyin Cahit Yalçın, Halide Edip Adıvar gibi önemli isimler bulunmuştur.²⁰²

Tek parti döneminin basın alanındaki önemli etkilerinden birisi olan ve 1938’de özel bir kanunla kurulan Türk Basın Birliği, basını kontrol altında tutmak²⁰³ ve denetlemek üzere hükümet tarafından kurulmuştu. Basına karşı gösterilen baskı, eğitimli ve genç gazeteciler tarafından kabul edilmemiş, sürekli bir arayış içerisinde bulunmalarını teşvik etmiştir. Sürekli bir araya gelerek toplantılar düzenliyor, aynı amaç uğrunda toplanan genç gazeteciler yönetimi devirmenin hesaplarını yapmaya başlamışlardı. Önce mevcut Türk Basın Birliği yönetimini devirmeyi ardından da sosyal güvenlik ve özgürlük alanlarında mücadele etmeyi planlıyorlardı. Sürekli protesto telgrafları çekerek toplu halde adeta isyan başlatmışlardı. Girişimlerinden aldıkları olumlu sonuçlar, baskıları bir nebze azaltmış bu durum da onları umutlandırmıştır. Tam da bu sıralarda hareketlerine bir lider arayışına girdiler. Aradıkları liderde bulunması gereken özellikleri çalışan ve çalıştırana karşı tarafsız, insafı, anlayışlı ve korkusuz şeklinde sıralamışlardı. Sadun Galip ve Kemal Onan tüm bu özellikleri taşıyan sağlam karakterli, korkusuz, yardımsever, çalışanlardan yana, adil ve dürüst kişi olarak tanımladıkları Sedat Simavi ismini önerdiler ve durumu Sedat

²⁰⁰ İnuğur, a.g.e., 1992, s.116.

²⁰¹ Özkır, a.g.e., s.35.

²⁰² İnuğur, a.g.e., 1992, s.117.

²⁰³ Gökman, a.g.e., s.62.

Simavi'ye ilettiler. Sedat Simavi'nin genç gazetecilere teklifleri karşısında tek şart vardı: "Ben aday olmayayım, siz beni aday gösterin"²⁰⁴

6 Aralık 1945'te başlayan İstanbul Kongresi 4 gün sürmüştü ve neticede Sedat Simavi, Tarık Us'un yerine İstanbul Bölgesi Yönetim Kurulu Başkanı olarak seçildi. Ankara kongresi de muhalif genç gazeteciler tarafından kazanılınca, hükümet 30.05.1946 tarih ve 4932 sayılı kanunla Türk Basın Birliğini kaldırmıştır.²⁰⁵

Gazeteciler tek çatı altında toplanabilecek bir yapı için 10 Haziran 1946'da İstanbul Valiliğine dilekçe vererek Gazeteciler Cemiyeti'nin temelini atarken kurucuları arasında olan ve seçilmiş ilk başkanı da yine Sedat Simavi'dir.²⁰⁶ Sedat Simavi'nin sadece Hürriyet ve kendi yayınları içerisinde kalmak istememesi, bir cemiyetinde kurucuları arasında olup, ayrıca başkan olarak da sorumluluk alması mesleğine de duyduğu saygıyı ve önemi göstermektedir.

2.2.1.1. Sedat Simavi Dönemi

Çok arzu ettiği günlük "müstakil" gazete çıkarma arzusunu 1 Mayıs 1948'de yayınlamaya başladığı Hürriyet'le gideren Sedat Simavi'nin yayın çizgisi ve yayıncılık isteği yeni bir döneme girilen basın-yayın faaliyetlerinde kendisini hissettirmeye devam etmiştir.

Sedat Simavi ile yayına başlayan Hürriyet, batılı yayıncılık ilkelerini benimsemiş, sosyal, kültürel ve entelektüel içerik sahibi, bağımsız ve demokrasi vurgusuna dayalı yayın politikası izlemiştir. Kuruluşuyla birlikte Hürriyet'in yayın politikası Sedat Simavi'nin yaşam biçimi ve hayat görüşü ekseninde şekillenmişse de, yayınlarında tek parti dönemi CHP'sine karşı ne taraf ne de karşıt ifadelerden kaçındığı görülmektedir. Kendi kaleme aldığı karikatürlerde zaman zaman CHP eleştirisinde bulunabilmiş, İstanbul'un Fethi ve Mehmet Akif Ersoy'un anma törenleri gibi siyasal İslamcılarla birlikte anılan faaliyetleri de "Milli Birlik" kapsamında değerlendirerek olumlayıcı manşet ve haberler de yayınlamıştır.²⁰⁷

²⁰⁴ Barutçu, a.g.e., s.23.

²⁰⁵ Özkır, a.g.e., s.43.

²⁰⁶ Besen, a.g.e., s.63.

²⁰⁷ Özkır, a.g.e., s.85.

Sedat Simavi, basın özgürlüğü hususunda farklı bakış açıları olduğunu ifade ederken, Hürriyet'in neden "müstakil" olduğunu ve olması gerektiğini açıklarken, basın özgürlüğünün gerekliliği, önemi ve geleceği konularına da bakışı bir bakıma yayıncılığını özetlemiştir. Simavi'nin konu hakkındaki görüşleri ve ifadeleri şöyledir:

"İktidara göre matbuat hürriyeti hükümeti tenkit etmemek, muhalefeti alkışlamamak, yapılan kötü işlere göz yummaktır. Böyle hareket ederseniz hem hükümete kötü görünmeyeceksiniz, hem de neşir vazifesini yapmış olacaksınız. Maalesef biz, matbuat hürriyetini demokratik manada anlıyoruz. Yani şahsiyata girişip elalemin şerefi ve namusuyla oynamamak şartıyla her türlü tenkidi yapabilmemize matbuat hürriyeti denir. İktidar partisiyle anlaşılmadığımız nokta buradadır.

25 seneden beri iktidar koltuğunda oturanlar hür tenkidi bir türlü kavrayamıyorlar. İtiraf etmeli ki bize bırakmak istedikleri çerçeve çok dardır ve demokratik matbuat hürriyetiyle kabili telif değildir.

Mesleğimiz olduğu için söylemiyoruz fakat Türk matbuatı cidden övülmeye değer matbuattır. Hiçbir yabancı ideoloji Türk gazetelerinin sütunlarında yer bulamaz. Hiç kimse her ne mukabili olursa olsun Türk gazetelerinde kendi kanaatleri haricinde bir satır yazı yazdıramaz. Türk matbuatını tenkit edenler bize târiz etmeden evvel Avrupa ve Amerika gazetelerini gözden geçirmelidirler. O zaman bizim kıymetimizi anlayacaklar ve ne kadar saygılı tenkitler yaptığımıza kanaat getireceklerdir.

*Memleketin başında bulunanlar, matbuat hürriyeti yüzünden hiçbir zaman zarar gelmediğini bilmelidirler. Bütün zararların ve fenalıkların menşei hürriyetsizliktir. Eğer 25 senden beri Türk matbuatı hürriyetine sahip olsaydı şimdiye kadar birçok fenalıklar önlenmiş olur ve bugünkü idarecilerimizin zihniyeti değişmiş bulunurdu."*²⁰⁸

Hükümetlerin ve gazetelerin birbirlerinin ayrılmaz parçaları olduklarını ifade ettiği bir başka başyazısında da şu ifadeleri kullanmıştır:

²⁰⁸ Sedat Simavi, Matbuat Hürriyeti, Hürriyet Gazetesi, 21 Eylül 1949, s.1.

“...Bizde gazete dendi mi hükümet adamlarımızın yüzleri ekşir. Hâlbuki garpta hükümet adamı gazeteyi kendi icraat sisteminin bir isnatgâhı addeder ve onunla beraber çalışmakta fayda görür. İstibdat devrinden kalma gazete ve gazeteci nefreti bir türlü izale edilemedi. Hükümetlerimiz ve onları teşkil eden siyaset adamlarımız kendilerine mensup olmayan gazeteye hem itimat etmiyorlar, hem de onu bir hasım sayıyorlar. Bu vaziyet öyle bir hal aldı ki, bir gazete ne kadar makul bir yazı neşrederse etsin veyahut bir teklifte bulunsun hükümet derhal bunun aksini yapıyor. Hükümetin nazarında iyi bir gazete kendi parasıyla çıkardığı gazetedir.”²⁰⁹

Türk basınına övdüğü, durumunu ve önemini anlatmaya çalıştığı yazılarından birisi de 22 Aralık 1949 tarihli Hürriyet gazetesindeki “Türk Matbuatı” başlıklı başyazısıdır. Yazısında Türk matbuatının birçok Avrupa ülkesinden daha üstün olduğu ve daha iyi işlediğini ifade etmiştir. Türk basınındaki her gazetenin kendine has düşüncesi ve yayın politikası olduğunu ve buna göre yayın yaptığını söylemiştir. Türk basınına saldıranların insafsızlık yaptığını öne süren Simavi, “...İftihar edecekleri yerde tariz ediyorlar” ifadelerini kullanmıştır.²¹⁰

Sedat Simavi Hürriyet’teki yazıları ve yayınları boyunca Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlılığını her fırsatta ifade etmiştir. Kurtuluş Savaşı süresince işgal kuvvetleri ve İstanbul hükümetinin baskılarına rağmen Kuvayi Milliye ve Mustafa Kemal lehine yayınlar yapan, Anadolu hareketini destekleyen isimlerin başında geldiği de bilinmekteydi.²¹¹

Sedat Simavi döneminde Hürriyet gazetesinin etkin olduğu belki de en önemli konu, Kıbrıs sorunu olmuştur. Gazeteciler Cemiyetinin Başkanı olduğu dönemde Türkiye’ye Yunanistan’dan bir gazeteci heyeti ziyarete gelmiş, karşılama ve ağırlama görevi de Gazeteciler Cemiyeti’ne verilmişti. Anadolu Ajansında çalışan ve Gazeteciler Cemiyetinin Yönetim Kurulu üyesi de olan Hikmet Bil, heyeti karşılamakla görevliydi. Ziyaret sonunda heyet Yunanistan’a İzmir-Çeşme-Sakız Adası yolunu kullanarak dönmek istemiş, Sedat Simavi de heyetin yanına Hikmet Bil’i koyarak eşlik etmesini istemişti. Bu talebin arkasında Sedat Simavi’nin babasının

²⁰⁹ Sedat Simavi, Hükümetler ve Gazeteler, Hürriyet Gazetesi, 19 Aralık 1949, s.1.

²¹⁰ Sedat Simavi, Türk Matbuatı, Hürriyet Gazetesi, 22 Aralık 1949, s.1.

²¹¹ Ömer Sami Coşar, **Atatürk ve Basın**, İstanbul, Türkiye Gazeteciler Sendikası, 1981, s.44.

Sakız Adası Mutasarrıflığında sürgündeyken vefat etmesi yatıyordu. Dönüşte babasının mezarının fotoğrafını çekip getirmesini istemişti. Ancak Hikmet Bil döndüğünde mezarlığın üstünden yol geçirildiğini ve tamamen yok edildiğini aktarmıştır. Üstüne üstlük heyetteki Yunan gazetecilerin ülkelerine döndüklerinde İstanbul ve burada geçirdikleri günlerle ilgili asılsız ve hakaret içeren iddialarda bulunmaları ve babasının mezarının durumunu öğrenmiş olmanın verdiği duyguyla “*Bu bir vandallıktır*” ifadelerini kullanmıştır. Simavi’nin Kıbrıs davasını adeta kavgası haline getirmesi de bu tarihten sonra olmuştur.²¹² Hürriyet gazetesi manşet, yazı ve haberlerinde Kıbrıs’ı sürekli gündemde tutmuştur. Kıbrıs’ın Rumlara-Yunanlılara bırakılmayacağı fikri halk arasına yayılmış, halk tarafından kabul görüp benimsenen görüş Babıali’de eleştirilere de neden olmuştur. Öyle ki Sedat Simavi’nin Dersaadet’i çıkardığı günlerde yazar kadrosunda bulunan ve Kuvayi Milliye yanlısı olan Fuat Köprülü ile fikir ayrılığına düşmüşlerdi.

Simavi’nin batılı bakışı, Türkiye’nin NATO’ya girişi hususunda da kendisini göstermiştir. Gazetenin manşet ve haberlerinde Kuzey Atlantik Paktına başvurusu ve girişi süreçlerinde olumlayıcı haber ve dil kullanılmıştır.²¹³ Batılı bakış açısı ile daha çok Türkiye’nin Amerika ve İngiltere ile olan ve olması gerektiğini düşündüğü dostluğunu ifade eden yazılar yazmıştır. Demokrat Parti’nin komünizmle mücadelesini desteklemiş hatta bir yazısında “*Ben o kadar komünizm düşmanıyım ki, üç makalemden bir tanesi komünistler aleyhinedir*” ifadelerini kullanmıştır.²¹⁴

Hürriyet gazetesi ekonomik sıkıntıların yaşandığı dönemlerde hükümeti eleştiren, halkın sıkıntı ve sorunlarını dile getiren bir yayın politikası izlemiştir. Komünizme karşı verdiği net mesajı, aşırı dinci ve tarikatçı yapılar ve fikirler için de vermiş, “sapkın” olarak tanımlamıştır. Atatürk ilke ve inkılaplarının en doğru yol olduğunu her fırsatta vurgulamıştır.

Sedat Simavi ve gazetesi, sadece basın faaliyeti ile kalmadığını, Hürriyet’in bir sosyal sorumluluk yüklenicisi gibi toplumu etkileyerek harekete geçirebilecek güce sahip olduğunu da gösterdiği dönemler olmuştur. Bunlardan birisi de Bulgaristan’dan

²¹² Zincirkıran, a.g.e., s.25.

²¹³ Özkır, a.g.e., s.87.

²¹⁴ Sedat Simavi, Al Ağzının Payını, Hürriyet Gazetesi, 3 Haziran 1953, s.1.

gelen göçmenlere köy kurulması amacıyla başlattığı yardım faaliyetidir. 1950 göçmenleri için 10 bin lira katkıda bulunarak kampanyayı başlatmıştır.²¹⁵

Gazetenin yükselen çizgisi, önemli ölçüde artan etkinliği çeşitli iddia ve iftiraları da gündeme getirmiştir. Bunlardan en önemlisi gazetenin “Yahudi Gazetesi” olduğu iddiasıdır.

Hürriyet’i çıkardığı günden itibaren Sedat Simavi’yi en çok yoran ve kızdıran konular hiç kuşkusuz başta Kıbrıs meselesi ve Yahudi Sermayesi iddiaları olmuştur. Necati Zincirkıran, Kıbrıs meselesinin Sedat Simavi’nin ölümüne sebep olduğunu iddia eder.²¹⁶ Babasından miras aldığı bağımsızlık ve vatanseverlik düşüncesiyle de kendisine atılan “Yahudi” ifadesine karşı açıklamalar ve ifadeler yayınlamıştır.

Zorluklarla başlayan hayatı, babasız büyüdüğü yıllar, yayıncılık için kimi zaman sıfırı tükettiği dönemler, Basın Birliği ve Gazeteciler Cemiyeti Başkanlığı yapmış, çıkardığı gazete ve dergiler satış rekorları kırmış, Türk basınına modern yayıncılık ve yeni tekniklerle çığır açmış olan Sedat Simavi, Kıbrıs ve Trakya davaları, Dışişleri Bakanı Köprülü ile mahkemelik oluşu gibi birçok nedenle sağlığını günden güne kaybetmiş ve 11 Aralık 1953’te böbrek yetmezliği tanısıyla vefat etmiştir.

Baba Sedat Simavi’nin vefatından sonra miras iki oğul arasında paylaşılmıştı ancak Haldun Simavi yaş ve tecrübe olarak “Büyük Patron” olarak görülüyordu. Amerika’da yaşamı, orada gazeteciliği inceleyerek öğrenmiş, baskı sistemlerini, matbaacılık tekniklerini kısacası yenilikçiliği özümsemiş ve kamuoyu psikolojisini de bilen birisi olan 27 yaşındaki Haldun Simavi, artık Hürriyet’in yeni patronu olmuştur.

2.2.1.2. Haldun Simavi Dönemi

Hürriyet gazetesi kurulduğunda gazetenin teknik işleriyle ilgili kişi olan Haldun Simavi, artık patron olarak gazetedeki görevini yürütmeye devam etmiştir. Haldun Simavi’nin Amerika’da gazetecilik eğitimi almış olması, öngörülü olması ve teknolojiyle yakından ilgilenmiş olması gazetenin kuruluşundaki başarısında ve sonraki gelişiminde önemli pay sahibi olmuştur.

²¹⁵ Özkır, a.g.e., s.95.

²¹⁶ Zincirkıran, a.g.e., s.43.

Gazetenin Genel Yayın Yönetmenliğini yapmış çalışma arkadaşlarından Necati Zincirkıran, Haldun Simavi'yi tanımlarken "içine kapanık ama dünyaya açık" şeklinde ifade eder. Algılama yeteneği yüksek, zeki ve çalışkan bir genç olan Haldun Simavi, babasının prensiplerine bağlı yayın politikasını ve gazetenin işletmesini sürdürdü.²¹⁷

Sadece Hürriyet için değil, Türk basını açısından da özellikle teknik açıdan birçok yeniliğin ülkemize gelmesi ve kullanılmasına ön ayak olmuştur. Henüz Hürriyet'in ilk kurulduğu yılların başında Hürriyet muhabirlerine daktilo aldırması, fotoğrafçılarına lambalı flaşlı "Speed Graflex" ve "Linhoff" kameralar aldırması, fotoğrafların aktarılmasını sağlayan telefoto ve havadan fotoğraf çekimi amaçlı askeri "Graf" makinesini Amerika'dan Türkiye'ye getiren de yine Haldun Simavi olmuştur.²¹⁸

Haldun Simavi'nin Hürriyet gazetesinin başında olduğu dönemlerde Türkiye önemli olaylara sahne olmuştur. Bunlardan en önemlileri Demokrat Parti'nin en çok oyu alarak iktidara gelmesi, DP'nin basına uyguladığı sansür ve baskı dönemi, 6-7 Eylül olayları, DP'nin düşüşü ve 27 Mayıs 1960 ihtilali, Adalet Partisiyle Süleyman Demirel'in yükselişi gibi birçok önemli gelişme Haldun Simavi döneminde yaşanmıştır. Hürriyet gazetesi Sedat Simavi'nin ilkeleri doğrultusunda ne hükümetten ne de muhalefetten yana tavır takınmamaya özen göstermişse de, DP'nin 2 Mayıs 1954 seçimlerini kazanmasının ardından basına uyguladığı baskı ve yaptırımlardan da etkilenmiştir. Ancak bu tutum ve davranışı 27 Mayıs müdahalesine kadar sürmüştür, o günlerde asker yanlısı haberler ve dil kullandığı görülmüştür. 27 Mayıs günü yıldırım baskı yapan Hürriyet'in sürmanşetinde "Türk Ordusu Vazife Başında. Silahlı Kuvvetlerimiz Bütün Yurtta İdareyi Fiilen Ele Aldı"²¹⁹ ifadesini kullanmıştır. (EK-8)

Hürriyet tarafsız durmaya çalışsa da 27 Mayıs öncesi DP'ye ve Menderes'e kimi zaman açık kimi zaman da örtülü destek verdiği öne süren Zincirkıran, o günlerde sokaklarda gösteriler yapan gençlerin yerine, Menderes'in yaptırdığı barajların ve tesislerin fotoğraflarının basılmasını tarafsızlık ilkesine aykırı bulduğunu ifade

²¹⁷ A.e., s.72.

²¹⁸ Barutçu, a.g.e., s.56.

²¹⁹ Hürriyet Gazetesi, 27 Mayıs 1960, s.1.

etmiştir. 27 Mayıs'ın gerçekleşmesinden 2 hafta sonra Haldun Simavi, Ankara temsilcisi Necati Zincirkıran vasıtasıyla ihtilalin “Kudretli Albay'ı” olarak adlandırılan Başbakanlık Müsteşarı Alparslan Türkeş ile randevu talebinde bulundu. Kabul edilen talebin ardından Haldun Simavi, Alparslan Türkeş'le Başbakanlık konutunda görüştü. Yaklaşık bir saat süren görüşme sonrası taraflar olumlu ayrılmışlardı. Öyle ki Haldun Simavi, Alparslan Türkeş için “aydınlık bir asker, birikim sahibi ve medeni” ifadelerini kullanmıştır.²²⁰

Askeri yönetimin devamı veya devri noktasında fikir ayrılığı yaşayan hükümet ve sonrasında “14'ler” olarak adlandırılacak olan ekipte yer alan Alparslan Türkeş açısından görüşme, DP sonrası arada kalmış demokrat kitleye yaklaşma açısından önemlidir. Zira Altuğ, Türkeş'i “bir eliyle genç subaylara elma şekeri uzatırken, bir elini de demokrat kitleye uzatan gözde Albay” olarak tanımlamıştır.²²¹ Bu açıdan değerlendirildiğinde Hürriyet'in 27 Mayıs öncesi DP yanlısı tutumunun, müdahale sonrasında değişim göstermesi ile Türkeş'in demokrat kitleye ulaşma amacı olarak Hürriyet'i görmesi olarak ifade edilebilir.

Genel itibarıyla tüm basın kuruluşlarının kullandığı dil DP karşıtı olarak görülse de, Hürriyet'in kullandığı ifadeler daha dikkat çekici şekilde sert olmuştur. Yassıada'dan ifade fotoğrafları paylaşan gazete, henüz yargılamaların başlamadan önce Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes hakkında kullandığı ifadeler yargısız infaz²²² olarak değerlendirilmiştir. Celal Bayar'ın fotoğrafının altına şu ifadeler yazılmıştır:

“Milli irade lafını diline dolayarak, son dakikaya kadar directmek cüretini gösteren düşük Cumhurbaşkanı Bayar da şimdi bütün çetesiyle birlikte, sahici milli iradenin emrine girmiş vaziyette günlerini saymakla meşgul... Günler, baş döndürücü bir hızla gelip geçiyor. Bu süratin bittiği yer, sabıklar için mukadder akıbetin başlangıç noktası olacak ve 27 Mayıs'ta şahlanan milli irade, kanun yolu ile kendini bir kere daha gösterecek. On yıllık iktidarı boyunca ‘Millet bir yana, ben bir yana’ tekerlemesini benimseyerek yalnız kendini düşünen Bayar, hâlâ kendini düşünüyor.

²²⁰ Zincirkıran, a.g.e., s.107.

²²¹ Kurtul Altuğ, **27 Mayıs'tan 12 Mart'a**, İstanbul, Koza Yayınları, 1976, s. 96.

²²² Barutçu, a.g.e., s.76.

Fakat bu seferki düşünce tarzı bambaşka... Bunun böyle olduğu resimden de belli. Düşük Cumhurbaşkanı çok düşünceli... Sorulan suallere dalgın bir ifadeyle cevap vermeye çalışıyor. Zira biliyor ki, verdiği her cevap, kendini kaçınılması imkânsız neticeye doğru biraz daha yakınlaştırmaktadır...”²²³

“Yassıada’dan İlk Fotoğraflar” manşetiyle çıkan aynı tarihi gazetede sayfanın yarısını kaplayacak şekilde Adnan Menderes’in ilk ifadesini verirken çekilmiş ve terini silerken görülen fotoğrafı bulunmaktadır. Fotoğrafın altında yine benzer ifadeler kullanılmıştır:

“Kardeşi kardeşe vurduracak kadar kudurgan bir hale gelen iktidar mensupları, her şeye rağmen ısrar ediyor ve saltanatlarını devam ettirmek için çılgın projeler kurmaktan geri kalmıyorlardı. Sonra bir sabah uyandıkları vakit, gözleri 27 Mayıs’ın mukaddes aleviyle kamaştı... Böylece kendi kazdıkları kuyuya kendileri düşmüş oluyorlardı. Feci ve yürekler acısı bir düşüştü bu. İşte misali; resimde 27 Mayıs’a kadar kendini bu vatan ve topraklar için son derece lüzumlu adam zanneden ve Türkiye gibi bir memlekette diktatörcülük oynamaya heveslenen düşük Menderes, Yüksek Soruşturma Kurulu’na bağlı 5 Numaralı Tali Komisyon üyelerine Yassıada’da ifade verirken görüüyor... Yalnız ifade vermiyor, terliyor aynı zamanda... Hem de buram buram...”²²⁴

Sanayi ve iş dünyası ile ilişkileri ‘bağımsızlık’ ilkesiyle yürüten, yurtdışı bursları ile gelen gezi ve eğitim taleplerini dahi reddeden Haldun Simavi’nin tutumu askeri yönetim söz konusu olduğunda değişiklik göstermiştir. 27 Mayıs’ta Hürriyet’in başında olan Haldun Simavi, 12 Eylül’den hemen sonra Günaydın’ın başındayken Kenan Evren’in yurtdışı gezilerine katılmıştır. Barutçu’nun aktardığına göre Mehmet Barlas, 27 Mayıs’ı yaşamış olan Simavi’lerin askerden ürktüğünü, politikacıların ve bürokratların onlar için teferruattan ileri gitmediğini ve Simavi’lerin genlerinde orduyu incitmemek olduğunu ifade ederek açıklar.²²⁵

Hürriyet gazetesinin ve sahibi Haldun Simavi’nin Türkiye siyasetine etkisini gösteren bir başka önemli olay ise sonradan Başbakan ve Cumhurbaşkanı da olacak

²²³ Hürriyet Gazetesi, 10 Ekim 1960, s.1.

²²⁴ Hürriyet Gazetesi, 10 Ekim 1960, s.1.

²²⁵ Barutçu, a.g.e., s.274.

olan Süleyman Demirel'in Adalet Partisi'nin başına geçmesindeki etkisidir. Adnan Menderes'in Su Müdürü olarak görev yapan Süleyman Demirel'in adı baraj açılışlarıyla duyulmuştur. Demokrat Parti'nin kapatılmasıyla birlikte 11 Şubat 1961'de kurulan Adalet Partisi'nin ilk Genel Başkanı olan Ragıp Gümüşpala'nın Haziran 1964'de ölümü üzerine AP'de yeni başkan arayışları başlamıştı. Öne çıkan iki güçlü aday konuşuluyordu. Bunlardan birisi milliyetçi – mukaddesatçı olarak tanınan ve askerlerin istemediği Sadettin Bilgiç, diğer aday ise Hava Kuvvetleri Komutanlığından emekli olan Orgeneral Tekin Arıburun'dur. Arıburun asker kökenli olmasına rağmen ihtilalciler tarafından tasfiye edilmiş olması, AP açısından ve ülke siyasetinin normalleşmesi açısından kimi çevrelerce kabul edilmiyordu. Tam da bu dönemde Hürriyet gazetesinin yazı işleri müdürü Necati Zincirkıran, genel başkanlığa Süleyman Demirel'in uygun aday olduğunu düşündüğünü gazetenin sahibi Haldun Simavi'ye iletmiştir. AP'nin dinamik bir genel başkana sahip olması gerektiğini, ülkenin 27 Mayıs sonrası ekonomik açıdan derlenip toparlandığını, bu hamleleri “genç, çalışkan, dinamik ve bilgili” olarak tanımladığı bir siyasetçiyle daha da ileriye götüreceğini belirtmiştir.²²⁶

Zincirkıran, kendi ifadesiyle Demirel için “Barajlar Kralı” tanımını bulmuş ve Haldun Simavi'de bu ismi beğendiğini söylemiştir. Durum üzerine Hürriyet'in Ankara Temsilcisi Cüneyt Arcayürek aranarak Demirel'le görüşmesi, Hürriyet'in destekleyeceği ve adaylığının duyurulmasına karar verilir. Sonraki yıllarda Cüneyt Arcayürek ile Süleyman Demirel arasında ciddi dostluk ilişkisi kurulacaktır. Hürriyet'in sloganlaştırdığı “Barajlar Kralı” yakıştırması ve seçim öncesi uygulanan haber politikası ile Süleyman Demirel favori olarak gösterilen Sadettin Bilgiç'i geçerek AP Genel Başkanı olmuştur.

Hürriyet'in yayınlarının seçimi kazanmasındaki etkisini Süleyman Demirel'de kabul etmektedir. Gazetenin etkin rol oynadığı dönemlerde Hürriyet'in Ankara temsilcisi olan Cüneyt Arcayürek, gazetenin gücünü şu şekilde ifade eder:

“Hürriyet, halkın ilgisini çekecek olayları çok renkli biçimde sunabilmektedir. Yepyeni bir gazetecilik anlayışı getirmişti Hürriyet. Halka yakın, halkla birlikte, halkın

²²⁶ Zincirkıran, a.g.e., s.126.

nabzına göre, doğru haber anlayışını bütün gücüyle benimsemiş ve uygulamaktaydı. Sırası geldiğinde siyasal haberlere yoğun biçimde eğilirdi. Fakat siyasal haberleri o denli vurucu biçimde ortaya koyardı ki, Hürriyet'in yazdığı haber, mutlaka, hemen her kesimde dalgalanmalara yol açardı. Örneğin, mezhep ayrılıklarını körüklediği bilinen bir Diyanet İşleri Başkanını 'Atatürkçüler Neredesiniz' başlığı altında haber gibi kullanarak manşetten vermiş, o gün başkan gitmiş, yerine yenisi getirilmişti. Etkenliği, doğru haberle yoğrulan bünyesi, halkça tutulan bir gazete olması, gittikçe gücüne güç katıyordu.”²²⁷

Hürriyet'in siyaset alanındaki etkisi, özellikle Süleyman Demirel'in genel başkanlığındaki rolü önemli de olsa Necati Zincirkıran'ın ifadesine göre Haldun Simavi Demirel'le hiç görüşmemiş ve tanışmamıştır. Haldun Simavi'nin iş adamları ve politikacılarla görüşmeme prensibine özen gösterdiğini, altında çalışanları da “...Yakanı kaptırırsan kendini kurtaramazsın” diye uyardığını da ifade eder.²²⁸

Hürriyet'i sürekli ileriye götüren, etkili, etkileyici ve başarılı yayınlarıyla sürekli satış rakamlarını yukarı çeken Haldun Simavi, Hürriyet'in yirminci yılında gazetesini ile yollarını ayırma kararı almıştı. Bu kararın neden ve nasıl aldığını açıklamazken, gazetenin yazı işleri müdürü Necati Zincirkıran neden olarak kardeşi Erol Simavi'nin özel yaşamını göstermiştir. Buna karşılık ayrılma protokolünü hazırlaması söylenen ve iki kardeş arasında hakemlik yapacak olan Prof. Dr. Memduh Yaşa, Erol Simavi'nin ağabeyine göre daha dışa açık birisi olduğunu, Haldun Simavi'nin de özellikle ihtilal havasından rahatsız olduğunu bu nedenle ayrılma kararı aldığını öne sürmüştür.²²⁹

Hazırlanan protokole göre mallar ve işler eşit şekilde ve uzlaşılı bölüştürülecektir. Bölünme konusuna Erol Simavi duygusal yaklaşarak sıcak bakmamakla birlikte, Haldun Simavi daha gerçekçi, daha soğuk ve sert mizacıyla bir an evvel uygulanmasını istemektedir. Ancak her ikisinin de aklında, bölünme sonrası

²²⁷ Cüneyt Arcayürek, **Yeni Demokrasi Yeni Arayışlar 1960-1965**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1984, s.354.

²²⁸ Zincirkıran, a.g.e., s.128.

²²⁹ Barutçu, a.g.e., s.88.

yaşanacak bir ölümle baba mirasının başka birçok akraba karşısında hak iddia edilmesi durumunda ne olacağı sorusu yatmaktadır.

Hazırlanan protokole göre, Hürriyet Gazetesi, gazete bünyesinde kurulmuş olan Yeni Gazete ve rotatif Erol Simavi’de kalacak ve tüm bunlarda Haldun Simavi’nin %25 hissesi bulunacaktır. Buna karşılık yeni ofset tesisleri (Web Ofset) ve diğer yan yayınlar Haldun Simavi’ye geçecektir. Erol Simavi’nin ise bunlarda 90.000 Liralık hissesi ve İdare Meclisinde yeri olacaktır. Karşılıklı bırakılan ufak hisseler, kardeşler arasındaki bağı gösteren sembolik paylar olarak kalmış, ayrılık kesinleşmiştir. Ancak protokolün bir de önemli şartı vardır: Haldun Simavi, Hürriyet’e rakip bir günlük gazete çıkarmayacaktır.²³⁰

Bu yeni dönem Erol Simavi açısından ani ve zorlu bir geçiş olmuş ve Yazı İşleri Müdürü Necati Zincirkıran’a endişelerini “*Necati açık açık söyle... Biz ağabeyimsiz bu işi başarabilir miyiz?*”²³¹ sözleriyle dile getirmiştir.

2.2.1.3. Erol Simavi Dönemi

Kardeşler arasındaki protokolün en önemli maddesine rağmen Haldun Simavi sözünde durmayarak 26 Kasım 1968’de Günaydın Gazetesi ile birlikte yeniden gazetecilik yapmaya başlamıştır. Web Ofset’te hazırladığı gazeteyi, sınırlı bir ekiple yayınlamaya başlamış, Hürriyet’in başındaki kardeşi Erol Simavi’de babasının Hürriyet’ini hep yukarda tutabilmek adına daha yoğun faaliyet göstermeye başlamışlardı. Nitekim Hürriyet 800 bin tirajını çoktan aşmış, üstelik Pazar günleri bir milyon satış rakamını aylarca korumuştur. Bu durumu “nazar değmesin” diye bir süre saklamış ve Hürriyet’in 21.kuruluş yıldönümü olan 1 Mayıs 1969’da duyurmayı amaçlamışlardır.

Hürriyet’in yeni sahibi ağabeyine göre daha farklı bir kişiliğe sahip olan Erol Simavi’nin çevresi ve ilişkileri bir anda değişmişti. İş dünyasına, politik kişilere olan mesafesi ve duruşu ile dikkat çeken Haldun Simavi’nin yerine Erol Simavi gelmiş ve artık gazetenin gücünden faydalanmak isteyenlerle Erol Simavi’nin çevresi dolmaya başlamıştı. Eski ihtilalci askerler, asker ve ihtilal yanlıları, çeşitli sanayici ve

²³⁰ Erol Simavi’nin Hürriyet’i, **Devir Dergisi**, 30 Nisan 1973, S.26, s.15.

²³¹ Zincirkıran, a.g.e., s.152.

politikacılar Erol Simavi'yi farklı sektörlere yatırım yapmaya, ortak olmaya yöneltmişlerdi. Tavukçuluktan, otelciliğe, sütçülükten, Charter uçakçılığa kadar birçok farklı sektöre yatırım yapmış, gazetecilik alanları dışına çıkmaya başlamıştı. Bu duruma en çok gazetenin öteden beri içinde olan, Sedat Simavi ve Haldun Simavi geleneklerine bağlı kalıp gazetenin o şekilde devam etmesi taraftarı olan Necati Zincirkıran, Tahsin Öztin ve hatta makine ustaları Muammer Usta ve Topal Halit Usta karşı durmuşlardır.²³²

Aslında Haldun Simavi sonrasında da Hürriyet'in gazetecilik çerçevesi, yayın politikası belirli çizgide devam etmiştir. Halktan yana, korkusuz, cömert, gerçekçi, yarının gazetesi olup, hizmeti amaçlamış yayıncılıkla birlikte demokratik düzene ve Cumhuriyet bağlı yayın ilkelerinin her fırsatta altını çizmiş ve öne çıkarmıştır.²³³ Özellikle *“Laiklik meselesi gibi olaylarda ve Atatürk'e sataşmalar olduğunda tansiyonu yükseltiriz”*²³⁴ ifadesiyle de Erol Simavi'nin ve gazetesinin durduğu yer ve yayın politikası dönemini ifade etmektedir.

Hürriyet'in ve Erol Simavi'nin devam ettirdiği bu anlayış, Haldun Simavi sonrası bir milyon tirajına ulaşılması ve başarı çizgisinin devamlılığı yine de gazetede yaşanan bu ayrışmayı durduramamış ve önemli bir ayrılık daha gerçekleşmiştir. Gazetede özellikle ihtilal yanlısı kadrolaşmanın karşısında olan Yazı İşleri Müdürü Necati Zincirkıran, Hürriyet'ten ayrılarak eski patronu Haldun Simavi'nin kurduğu Günaydın gazetesine geçmiş ve bu gelişme Hürriyet için önemli bir kayıp olmuş, satış rakamları düşüşe geçmişti.

Hürriyet gazetesindeki rahatsızlığın nedenleri belli olmuş, bu nedenlerin başında ise bir isim yer almıştı: Orhan Erkanlı. Orhan Erkanlı, “27 Mayıs ihtilalinde İstanbul'u tank üzerinde teslim alan Binbaşı” olarak tanınmıştır. Kurulan Milli Birlik Komitesinin Genel Sekreteri olarak görev yapmıştır. Sonrasında MBK'nin ülke yönetimini demokratik seçimle siyasetçilere bırakmak istemesine karşı çıkan ve “14'ler” olarak bilinen grupta yer aldı. Dış görev adı altında önce Meksika'ya sonra da Atina'ya sürüldü. Erkanlı, Erol Simavi ile Atina'da bulunduğu sırada tanışacaktı.

²³² A.e., s.159.

²³³ Özkır, a.g.e., s.195.

²³⁴ Emin Çölaşan, *Unutulmayan Söyleşiler Tarihe Düşülen Notlar*, İstanbul, Doğan Kitap, 2005, s.86.

Erol Simavi gece hayatına çok düşkün olması nedeniyle Atina gecelerini pek severdi. Erkanlı'nın da orada olduğunu öğrendiğinde Hürriyet'in Atina muhabiri Cem Başar'a annesinin evini basıp darmadağın ettiklerini, darbecilerden nefret ettiğini, kendisiyle tanıştırmasını söylemişti. Erkanlı'yı içirip sarhoş edecek, darbeye ilişkin sorular sorup kendi ifadesiyle 'canına okuyacaktı'. Ancak Erkanlı'da Erol Simavi gibi gece hayatına, kadınlara ve içkiye düşkün birisi olması nedeniyle iyi dost oldular. İhtilalcilerin tarafından dışlandıktan sonra emekliye ayrılmış ve 1 Mart 1964'te Türkiye'ye geri dönmüş olan Erkanlı, Erol Simavi'nin de desteğiyle CHP'den 13.dönem milletvekili olmuştur. Erol Simavi ile olan dostlukları iş ilişkisine de dönüşmüş, Simavi'nin gazetenin dağıtımıyla ilgili yaşanan sorunları gidermek adına kurduğu Hür Dağıtımın başına getirilmiştir. Hür Dağıtımda görev alan birçok kişi de ihtilal sonrası ordudan ayrılmış eski askerlerden oluşmaktaydı. Hatta 27 Mayıs müdahalesine Kore'de olduğu için katılamamış ancak fikri olarak içinde yer almış, müdahalenin tam olarak gerçekleşmediğini düşünerek 22 Şubat 1962'de, 20-21 Mayıs 1963'te darbe girişimlerinde bulunmuş, 5 Temmuz 1964'te asılarak idam edilmiş olan Talat Aydemir'in oğlu Metin Aydemir'de Hür Dağıtımda çalışanlar arasında yer almıştır.²³⁵

Bu gelişmeler nedeniyle Hürriyet'ten ayrılarak Günaydın'a giden Necati Zincirkıran'ın yerine Ferhan Devekuşoğlu getirilmişti. Bu görevde çok kalmayan Devekuşoğlu'nun yerine ise çok tartışmalı bir isim olan Orhan Erkanlı getirilmiştir. Erol Simavi, Necati Zincirkıran'ın ve Cüneyt Arcayürek'in ayrılışını, Orhan Erkanlı hakkında ağabeyi Haldun Simavi ile arasında geçen görüşmeyi ve buna nasıl karar verdiğini bir akşam yemeğinde geçenleri şöyle anlatıyordu:

“...O akşam yemekte ağabeyimle terasta bir araya geldik. Bana, ‘Yavrum bir herif var, 14’ler mi, 15’ler mi, onu nasıl Hür Dağıtım’a aldirtırsın’ dedi. Daha önce de Necati, atın bu herifi demişti. Bunun üzerine ben ağabeyime, sen olsaydın ne yapardın diye sordum. O, ‘Ben atarım. Ben Haldun Simavi’yim’ deyince, cevabım şöyle oldu:

²³⁵ Barutçu, a.g.e., s.85-86.

‘Sen Haldun Simavi isen, ben de Erol Simavi’yim. Aynı babanın çocuğuyum’ dedim. Ve fırladım oradan. Tutamadılar beni, gazeteye geldim, Gazetede sedirde yattım. Sanki gazeteyi elimden alacaklar havası vardı. Sabah beş buçukta Memduh Yaşa geldi. Bana durmadan ‘Affet onları’ diyordu. Gittim Ünver Otel’deki odamda uyudum. Akşam matbaaya geldim. Başmürettipi, başmakiniisti çağırdım. Rahmetli Muammer usta geldi. ‘Siz bu işin içinde misiniz’ dedim, ‘Hayır’ dedi. Baskı ve dizgi elimdeydi. Bunun üzerine Memduh Yaşa hepsini getirdi, özür dilediler. Feridun’un yüzüne tükürdüm. ‘Sen de mi?’ diye bağırdım. Bundan sonra Necati’yi aldım görevden, Cüneyt’i Yazı Müdürlüğüne getirdim. Doğrusu Cüneyt’i affedebiliyordum da, Necati’yi affedemiyordum. Domuz görmüş gibi oluyordu sanki.

Bu arada Cüneyt ile beraber Almanya’ya gidecektik. ‘Patron, Necati’yi de alalım’ dedi Cüneyt, aldık. Baktım, yaptıklarından sonra bir arada olamayacağım onunla, bir pundunu buldum, ‘Sen kal sevgilinle Almanya’da ben dönüyorum’ dedim. Uçakta Cüneyt, ‘Patron bitti bu işler artık, değil mi’ dedi. Ben, ‘Yeni başlıyor Cüneyt’ dedim. Adam öyle nankör, öyle tıynetsiz ki, orada burada benim için, ‘Erol Bey’in eline bir viski ver, para ver... Koluna bir karı tak, o kadar onun işi’ gibi laflar ediyormuş. Bu sözü duyanlardan birini çağırıyorum sonra... Ve kim söyledi diyorum. Cevap, Necati. Rıdvan Menteş söylüyor bunları bana.

Artık bu işi bitirmem lazımdı. Çağırdım Necati’yi ve kendisiyle çalışamayacağımı, sebepler koyarak söyledim. Haklısınız dedi. ‘Ben zaten mesleği bırakacağım’ dedi. Çek yazdım ve istediğinden fazla para verdim. Bu arada Feridun’a devam et, Memduh Yaşa’ya da bay bay dedim... Ve Erkanlı’yı Genel Müdürlüğe, Nezih Demirkent’i de İdare Müdürlüğüne getirdim...”²³⁶

Orhan Erkanlı’nın Erol Simavi ile olan ilişkisi sadece Hürriyet’teki görevi ile sınırlı kalmamış, Erkanlı adeta Erol Simavi’nin özel hayatını kendisine görev edinmiş, Hürriyet’i de sahiplenmiş gibiydi. Erol Simavi, Belma Simavi ile evli, Saffet ve Sedat olmak üzere iki çocuk babasıdır. Ancak eğlence, gece hayatı ve kadınlara düşkünlüğü ile tanına birisidir. Türk magazin’in önemli isimlerinden Gönül Yazar’la olan birlikteliği herkes tarafından bilinmektedir. Ancak Gönül Yazar’ın hamile olduğunu

²³⁶ Çetin, A.g.e., s.274.

söylemesi durumu değiştirecektir. Haberi aldığında önce çok sevinen ve Erkanlı'ya “Bu haberi kutlayalım” diyen Erol Simavi, Erkanlı'nın duruma endişeli yaklaşması nedeniyle aksini yönde hareket edecekti. Bedri Baykam'ın babası Suphi Baykam ile ters düştükleri dönemde bu haberin Erol Simavi ve Hürriyet açısından kötü olacağını, açık verilmemesi gerektiğini dolayısıyla Gönül Yazar'ın bebeği bir an önce aldırması gerektiğini sürekli telkinde bulunuyordu. Bunun üzerine Erol Simavi fikir değiştirmiş ve Gönül Yazar'a “Bunu aldıralım, bir sonrakini yapalım..” dediğinde araları da bozulmuştu. Gönül Yazar'ın çocuk sahibi olamaması, bu çocuk için bağlarını güçlendirmişti. Erol Simavi'ye rest çekerek “Bu çocuk benim, adınıza da soyadınıza da ihtiyacımız yok” demiştir.²³⁷

Gönül Yazar yıllar sonra verdiği bir röportajda ise Erkanlı'nın kendisine gazeteci İlhan Turalı vasıtasıyla beş yüz bin lira gönderdiğini ve kendisinin de parayı aynen iade ettiğini söylemiştir. Erkanlı'nın daha ileri gittiğini, Gönül Yazarın patronu Fahrettin Arslan'la birlikte plan yaptığını ve uçağa binerken gazetenin bir muhabirinin çelme takmasıyla merdivenlerden düşerek çocuğu da düşürmesini planladıklarını, aradan geçen zaman içerisinde muhabirin itirafıyla öğrendiğini söyleyecektir.²³⁸

Erkanlı'nın bebeği aldırmaq için bir planı daha vardır. Gazetenin Genel Yayın Müdürü Ferhan Devekuşoğlu'nu yanına çağırarak, Divan Bar çıkışı ortak tanıdıklarının arabasına Gönül Yazar'ı bindirecek ve iğne ile uyutup bebeği aldıracaklardı. Ancak planı Erol Simavi'ye de anlattıklarında, kesinlikle karşı çıkmış ve bebeğin doğmasını da rıza göstermiştir. Orhan Erkanlı'nın Hür Dağıtım'a ve Hürriyet'e girdiği günden beri gazetede işler yolunda gitmemeye başlamış, aldığı kararlar ve uygulamaları gazetede ayrılıklara neden olmaya başlamıştı. Bardağı taşıran son damla ise Yassıada'nın komutanı Albay Tarık Güryay'ın anılarını Hürriyet'e satın alarak yayınlaması olmuştur. “Yassıada Kumandanı Bendim” başlıklı yazı dizisi, Hürriyet okurlarından büyük tepki toplamış, gazetenin tirajı 320 bin seviyesine kadar gerilemişti. Geri gidişi durduramayan Erol Simavi ağabeyi Haldun Simavi'yi yardıma çağırmişti.²³⁹

²³⁷ Barutçu, a.g.e., s.122.

²³⁸ Yener Süsoy, Yasemini Doğurmak İçin Ölümü Göze Aldım, Hürriyet Gazetesi, Kelebek, 11 Ocak 2006, s.3.

²³⁹ Zincirkıran, a.g.e., s.162.

Gazetenin içinde bulunduğu durum karşısında Haldun Simavi, eski Hürriyet Yazı İşleri Müdürü de olan Günaydın'ın Yazı İşleri Müdürü Necati Zincirkıran'ı da alarak Hürriyet'e gider. Çok kısa zamanda çok fazla gelişme olur. Ardı ardına Yönetim Kurulu toplantıları ve kararlar alınır. Haldun Simavi kısa bir konuşma yapar. İfadeleri kesin ve nettir: *“Arkadaşlar bugüne kadar Hürriyet'te pek çok oyun sergilendi. Fakat bu sefer sahneye koyacağımız oyun ne dram ne de komedi olacaktır. Bizim işimiz 'gazeta' yapmak. Başka işimiz yok ve hiçbir zaman da olmayacak. Gazetecilik yapmak isteyen burada kalır. İstemeyen de gitmekte serbesttir.”*²⁴⁰

Geçiş döneminde Genel Yayın Müdürü olarak görev yapan Muammer Kaylan'ın yerine Nezih Demirkent göreve getirilmişti. Hürriyet'te işler yoluna girmeye başladığında, bu kez iki kardeşin arası yeniden ve bir daha birleşmemek üzere ayrılacaktı. Haldun Simavi'nin Günaydın'da yürüttüğü Süleyman Demirel ve AP karşıtı yayını Hürriyet'te devam ettirmesine Erol Simavi karşı çıkmıştı. Rahatsızlığını ağabeyine anlattığında ise Haldun Simavi, gazeteyi ve kardeşini bırakarak Günaydın'a geri dönmüştür.²⁴¹

Hürriyet toparlanmanın verdiği heyecan ve Nezih Demirkent yönetimiyle zor günleri aşabildi. 11 Aralık 1981'e kadar gazetenin Genel Müdürü görevini yürüten Demirkent döneminde başarılı bir grafik sergilenmiştir. Demirkent'in ardından 7 Mart 1990'da suikasta kurban giden Çetin Emeç göreve gelmiş ve yaklaşık yedi yıl görevde kalmıştır. Çetin Emeç dönemi ise oldukça eleştirilen bir dönem olmuştur. Emeç'in Fransız tarzı ağır gazetecilik anlayışı, alışlagelmiş Hürriyet okuru tarafından karşılık bulamamıştır. Gazetenin halk gazetesi olduğu vurgulansa da tirajlar bu yeni yayın politikasıyla yeniden düşüşe geçmiştir. Mehmet Türker ve Özcan Ertuna da aynı şekilde Emeç dönemini eleştirenlerdendir. Satışların düştüğünü, Emeç'in gazeteyi donuk bir hale getirdiğini söylüyor değişimin şart olduğunu öne sürüyorlardı.²⁴²

Nitekim yine değişiklik yaşanmış bu kez Seçkin TÜresay göreve gelmiş, ancak çok kısa süre kaldıktan sonra görevi Erol Türegün'e devretmiştir. Günaydın tarzı gazeteciliği benimseyen Rahmi Turan yaklaşık altı ay görevde kaldıktan sonra yerini

²⁴⁰ A.e., s.163.

²⁴¹ Devir Dergisi, 1973, s.17.

²⁴² Özkır, a.g.e., s.223.

Erol Simavi'nin çalıştığı son Genel Yayın Yönetmeni olan Ertuğrul Özkök'e bırakacaktır.

Sürekli olarak Erol Simavi'nin darbeden korktuğu ve bu yönde yer aldığı önceki Yazı İşleri Müdürleri ve Genel Müdürleri tarafından ifade edilse de Hürriyet'in manşetlerde kullandığı dil farklılık gösteriyordu. Örneğin, 12 Mart 1971 muhtırası olarak bilinen ordunun mektubunu manşetinde “*Hükümet İstifa Etti*” şeklinde verirken sürmanşetinde “*Ordu Ültimatı Verdi*” olarak duyurmuştur. Spotta ise “*Güçlü kabine kurulmazsa Ordu idareye el koyacak*” denilmektedir.²⁴³ Spotta üstü kapalı bir tehdit, sürmanşette Ordu'ya hitaben güç ve çekince bildirilirken, manşette “sonuç” kullanılmıştır.

1974'e gelindiğinde ise Sedat Simavi'nin “mirası” niteliğinde özel bir yeri olan Kıbrıs meselesi, Kıbrıs Barış Harekâtı ile neticelenmiştir. Bu tarihe kadar Kıbrıs konusunda gündem oluşturan ve genellikle sert ifadeler kullanan, milliyetçi duyguları öne çıkaran manşet, görsel ve ifadeler kullandığı görülen Hürriyet, TSK'nin adada barışı tesis ettiği gün “*Zafer, Zafer*” manşetiyle çıkmıştır.²⁴⁴ Kıbrıs'ta Türkiye'nin zaferiyle sonuçlanan müdahalesinin ardından ABD Türkiye'ye ambargo uygulamış, Kıbrıs hassasiyeti üst seviyede olan Hürriyet'se ABD'ye karşı daha sert ifadelerle çıkmaya başlamıştır. 26 Temmuz 1975 tarihli gazete “*Üslere El Koyduk*” manşetiyle çıkarken, gazetenin birinci sayfasında yayınlanan başyazının başlığı “*Türkiye İçin Artık Amerika Yok*” şeklinde olmuştur.(EK-9)

12 Eylül'e giden süreçte de Erol Simavi'nin Hürriyet'i önemli olayları duyururken oldukça net ve sert ifadeler kullanmıştır. Yaşanan şiddet olayları olduğu gibi aynı sertlikte betimlenerek duyurulmuştur. Bununla birlikte 12 Eylül müdahalesinde yaşanan önemli şiddet olaylarından birisi de 1978 Ramazan ayında yaşanan katliam haberidir. 7 Eylül 1978 tarihli gazetenin başyazısında şiddet ve terörün ülkenin her yanını sardığı, korkunun kol gezdiği, masum insanların öldürüldüğü ifade edilirken, şiddet ve terörün neredeyse normalleştirildiğinden şikayet

²⁴³ Hürriyet Gazetesi, 12 Mart 1971, s.1.

²⁴⁴ Hürriyet Gazetesi, 20 Temmuz 1974, s.1.

ediliyor. Ve son cümlesinde ise “*Yok mu bu ülkenin sahibi?*” diye sorarken, siyasetten ümidini kesmiş bir arayış içinde olduğu görülmektedir.²⁴⁵

Erol Simavi dönemi içerisinde yer alan ve çalışmanın ana konusu olan 12 Eylül sürecindeki Hürriyet gazetesinin genel yayın politikası ve kullandığı manşetler, üçüncü bölümde detaylı olarak değerlendirilecektir. 12 Eylül sonrasına bakıldığında ise tüm basın organlarında görüleceği üzere Hürriyet gazetesinde de apolitik dil net bir şekilde öne çıkmaktadır. 12 Eylül müdahalesinin toplumu adeta yeniden formatlamak için gerçekleştirildiği, bu amaçla toplumsal hafızanın da ardı ardına çıkarılan yasalarla tekrar dizayn edilmesi gerektiği görülmüştür. Bu amaçla ortak toplumsal çıkarlar hedefinde birleştirici eylemlerin sıkı ve sert bir şekilde uygulanması, ayrıştırıcı her türlü fikir ve ifadenin de önüne geçilmesi için uygulamalar başlatılmıştır.²⁴⁶ Hürriyet gazetesi de bu dönemde özellikle Kenan Evren’in yurt gezilerini adım adım olumlayıcı ve destekleyici dil ile halka sunmuş, magazin ağırlıklı haberlerle birlikte ayrıca cumartesi günleri ek olarak Kelebek ve TV dergisi verilmeye başlanmıştır.²⁴⁷

27 Mayıs, 12 Mart ve 12 Eylül gibi Askeri müdahale dönemlerine şahitlik etmiş bir basın kuruluşu olarak Hürriyet ve patronu Erol Simavi basının gücünün farkında hareket etmiştir. Erol Simavi döneminin ve Hürriyet gazetesinin tarihindeki önemli olaylardan bir tanesi de Erol Simavi imzalı olan 19 Nisan 1988 tarihli sürmanşetten verilen mektup olmuştur. Mektup dönemin başbakanı Turgut Özal’a verilmiş adeta muhtıra olarak değerlendirilmiştir. 12 Eylül 1980 müdahalesinin ardından demokratik seçimle işbaşına gelen Anavatan Partisi ve Turgut Özal’ın ilk başlardaki ılımlı yaklaşımı zaman geçtikçe yerini basına karşı sert bir tavır ve eleştiriye bırakmıştır. Erol Simavi’nin mektubu da Özal’ın basın karşıtı tavrına yönelik olmuştur. (EK-10)

1988-1989 dönemi Simavi kardeşler ve Türk basını için önemli dönüm noktalarındandır. Bir süredir ANAP ve Başbakan Turgut Özal hakkında sert muhalefet yürüten Haldun Simavi’nin Günaydın’ı Asil Nadir’e satılacaktı. Bu satış için basını susturmak amacıyla Özal’ın devreye girdiği iddialarını da gündeme getirmişti. Öyle ki Özal, Günaydın’ın makine parkının envanterini istediği, Sabah gazetesi Genel Yayın

²⁴⁵ Hürriyet Gazetesi, 7 Eylül 1978, s.1.

²⁴⁶ Özgen, a.g.e., 2004, s.470.

²⁴⁷ Özkır, a.g.e., s.239.

Müdürü Zafer Mutlu'ya "Günaydın kaç para eder?" diye sorduktan sonra Asil Nadir aracılığıyla kendisine ve partisine en çok muhalefet eden gazeteyi aldırıldığı öne sürülmüştür.²⁴⁸ Haldun Simavi'ye ait Veb holding ve Veb Ofset Şirketler Topluluğu başta olmak üzere, altısı yerel ve ikisi ülke çapında olmak üzere toplam 8 gazete ve 19 şirket, 7 Temmuz 1988'de Asil Nadir'e satılmıştı. Bu satış Simavi'lerden birisinin basından elini çektiği anlamına geliyordu. Hürriyet'te ise Erol Simavi sağlık sorunlarını öne sürerek çoğu zamanını İsviçre'de geçiriyordu. Yerine ise tecrübeli olmayan oğlu Sedat bakmaya başlamıştı. Bu dönemde Çetin Emeç'ten boşalan göreve Rahmi Turan'ın getirilmesi de Sedat Simavi'nin tercihi olmuştur. 20 Şubat 1980'de küçük oğlu Saffet'in henüz 23 yaşındaki ölümü ile geriye kalan tek oğlu ve "prens" dediği Sedat'a bırakmak istediği Hürriyet'i, yine Erol Simavi'nin kendi deyimiyle "çalışmadığı" için satmak durumunda kalacaktı.

Günaydın'ı alan Kıbrıs'lı zengin iş adamı Asil Nadir, şimdi de kâğıt sıkıntısı yüzünden zor günler geçiren basın sektörünün önde gelen "Amiral Gemisi"ni, başında tecrübesiz genç Simavi'nin de olduğu zor günlerde almak için girişimlere başlamıştı. Erol Simavi 600 milyon dolar isterken, Asil Nadir 300 milyon dolardan yukarı çıkmadı. Fiyatta anlaşamadığı bu durumda Hürriyet, satış görüşmelerini yalanladı. Öyle ki Erol Simavi 30 Eylül 1989 tarihli gazetesinde kendi imzasıyla bir başyazı yayınlarak Asil Nadir'le olan görüşmeleri kendi kaleminden yalanlamıştır. Yazısında "*İnsan 'hürriyet'ini satar mı?*" diye sormuş, "*Satmaz...*" diyerek satış söylentilerinin yalan olduğunu öne sürmüştür.²⁴⁹

Ancak sadece görüşme olduğu iddiası ve yalanlama haberi dahi Hürriyet'in hisse değerini yükseltmeye yetmişti. Hürriyet bu yıllarda çalıştığı yabancı haber ajansları, haber paylaşımında bulunduğu yabancı gazete ve dergilerle de öne çıkmıştır. Frankfurt, Paris, Atina, Londra, Lefkoşe, Brüksel, Washington, New York, Los Angeles, Kahire, Stockholm, Madrid, Roma, Moskova, Viyana, Buenos Aires, Strasburg, Dublin, Cenevre ve Sydney gibi dünyanın birçok önemli şehrinde dış bürosu bulunmaktadır.²⁵⁰

²⁴⁸ Barutçu, a.g.e., s.261.

²⁴⁹ Hürriyet Gazetesi, 30 Eylül 1989, s.1.

²⁵⁰ İdris Adil, **Haberde Dışa Bağımlılık**, İstanbul, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1991, s.72.

İngiltere merkezli basın kuruluşları sahibi Robert Maxwell Hürriyet'e talip olmuş, üstelik dönemin Genel Müdürü Özcan Ertuna'nın istediği 250 milyon sterlinden fazlasını 270 milyon sterlin önermişti. Ancak teklifin verildiği gecenin ertesi günü Erol Simavi, Ertuna'yı arayarak *"Bunlar benim gazetemi elimden almak istiyorlar. Ama ben gazetemi satmam"* diyerek bir anda satmaktan vazgeçtiğini açıklamıştı.²⁵¹

Birkaç ay içerisinde Uzan Grubu, Karamehmet Grubu, Doğuş Grubu ve Show TV'nin de sahibi olan Erol Aksoy Grubu da Hürriyet'e talip olurlar. 1993'de Erol Aksoy Hürriyet'in %25'ini satın alarak adından söz ettirir.²⁵²

Fransa ve ABD'de banka sahibi olan, Türkiye'de de İktisat Bankasının sahibi olan Erol Aksoy, Hürriyet'e aynı yıl ortak olan Aydın Doğan'a elindeki hisseleri de satarak Hürriyet'ten tamamen ayrılmıştır. Aydın Doğan'ın Milliyet'ten sonra Hürriyet'i de almasıyla birlikte son Simavi'de basından çıkmıştır. Erol Aksoy'un ortaklığı, sonrasında Aydın Doğan'ın katılımı, Erol Aksoy'un hisse devri, yönetim tartışmaları derken 10 Ağustos 1994 tarihinde Hürriyet'in tamamının Aydın Doğan'a satıldığı açıklanmıştır.²⁵³

Erol Simavi, Necati Zincirkıran'a verdiği röportajda satma nedenini oğlu Sedat'ın işe sahip çıkmaması, ilgilenmemesi ve yetersizliği olarak açıklamıştır. Ona göre oğlu daha lisede okurken özel ders veren hukukçu Yaşar Eroğlu'nu işin başına getirdiğini, gazetenin aşırı derecede borçlandığını öne sürmüştür. Özcan Ertuna döneminde Hürriyet'in borcunun 26 milyar TL olduğunu, ancak oğlu Sedat Yaşar Eroğlu'nu getirdikten sonra borcun 71 milyon dolara yani 2 trilyon 201 milyar TL'ye çıktığını söylemiştir.²⁵⁴

Simavi ailesi adına bir dönem daha kapanıyordu. Erol Simavi'nin ifadesiyle ana neden oğlu Sedat Simavi'dir. Satışın gerçekleştiği son dönemde üst üste yaşanan gelişmeler topluca Hürriyet'in satılmasına etki etmiştir. Ağabeyi Haldun Simavi'nin tamamen çekilmesi, Hürriyet Medya Towers'a taşınma ve Babıali'deki binadan

²⁵¹ Barutçu, a.g.e., s.308.

²⁵² Özkır, a.g.e., s.261.

²⁵³ Barutçu, a.g.e., s.333.

²⁵⁴ Zincirkıran, a.g.e., s.170.

çıkıldığı dönem, gazeteciliğin yerine promosyon savaşlarının başlaması ve ekonomik kriz, yönetim zafiyetiyle birleştiğinde satış kaçınılmaz hale gelmişti. Hürriyet'in kuruluş ve satılış dönemi değerlendirildiğinde, dede Sedat Simavi'yle kurulan "imparatorluk"²⁵⁵ torun Sedat Simavi nedeniyle sona ermişti. Hürriyet için artık yeni bir dönem başlamış, bu yeni dönem Türk basınında sahiplik açısından ve gerek siyasi gerekse ticari ilişkiler adına birçok ilişkiyi ve yaptırımını beraberinde getirecek dönem olarak tarihe geçecektir. Kurulduğu dönem ve ismi dikkate alındığında Hürriyet, özgürlük ortamının sesi olmuş, liberal bir ortama girilirken yeni yayın anlayışıyla ve geçirdiği tarihsel süreçle birlikte Türk basınında "gazetecilik" yapan bir konumda yer almıştı. Sahiplik yapısının değişimi tüm bu özellikleri de farklı bir boyuta taşımıştır.

2.2.2. Doğan Holding Dönemi

Erol Simavi, gazeteye başka talipler olmasına rağmen neden Aydın Doğan'a sattığını ise şöyle ifade eder:

*"Karamehmet'ten, Ayhan Şahenk'e kadar birçok kimse talip oldu. Aydın Doğan'ı seçişimin sebebi hani 16-17 yıldan beri gazeteciliğin içinde bulunmasıdır. İşin yabancısı değil. Hürriyet'i bir bankacıya ya da bir müteahhide satacak değildim ya. Aydın Doğan ne de olsa gazeteci, öyle sayılır."*²⁵⁶

Erol Simavi'nin de dediği gibi Aydın Doğan 1979'da Milliyet'i alarak gazeteciliğe giriş yapmıştı. 1986-1996 yılları arasında Türkiye Gazete Sahipleri Sendikası başkanlığını yürüttü. 2004 yılında ise Dünya Gazeteler Birliği – World Association of Newspapers (WAN) toplantısında seçimle Başkan Yardımcısı olan ilk Türk oldu. Genç İletişimciler Yarışması ile ödüller ve destekler sağlayan Doğan, Türkiye'nin en büyük medya grupların birinin sahibi olmuş ve 1977'den beri vergi rekortmenleri listesinde yer almıştır.²⁵⁷

Aydın Doğan'ın Hürriyet'i alması basında tekelleşme yaşandığına ilişkin söylemlerin yoğunlaştığı dönem olmuştur. Gazetenin o dönemki Genel yayın

²⁵⁵ "İmparatorluk" tanımı Necati Zincirkıran'ın 14 Ağustos 1994'te Sabah Gazetesinde yayınladığı Erol Simavi röportajıyla birlikte kullandığı ifadedir. Sonrasında Röportajı ve diğer anılarını da "Hürriyet ve Simavi İmparatorluğu" adlı kitabıyla yayınlamıştır.

²⁵⁶ Zincirkıran, a.g.e., s.172.

²⁵⁷ Aydın Doğan Vakfı, (Çevrimiçi) <https://aydindogankvakfi.org.tr/tr/adv-hakkinda/kurucumuz-aydin-dogankin-mesaji-7-pg>, 29 Ocak 2021.

Yönetmeni Ertuğrul Özkök, Hürriyet'in büyüklüğüne işaret ederek, sahiplik yapısının bu gerçeği değiştirmeyeceğini 1 Temmuz 1994 tarihli başyazısında okuyucuya aktarmıştır.²⁵⁸ Gazeteyi 70 milyon dolara satın alan Aydın Doğan, Hürriyet'i alma gerekçesini ise dağıtım şirketlerinin Milliyet'i sıkıştırdığını, dağıtım alanında kendi elini kuvvetlendirmek için Hürriyet'i aldığını ifade etmiştir.²⁵⁹

Hürriyet gazetesi, Doğan Grubu bünyesinde faaliyet gösteren Doğan Yayın Holding A.Ş. altında bulunmaktadır. Gazete, dergi, kitap yayıncılığı, internet, radyo ve televizyon, dijital yayıncılık, basım ve dağıtım alanlarında faaliyet göstermektedir. Çavdar, Hürriyet'in bulunduğu durumu artık "holding altında faaliyet gösteren yayın organı" olarak nitelemektedir.²⁶⁰

Aile gazeteciliğinin sona erdiği dönem olarak kabul edilen yıllarda el değiştiren 'Amiral Gemi' artık yoluna farklı bir şekilde devam edecekti. Sedat Simavi'nin 'müstakil' gazetesi, Haldun Simavi'nin 'gazeta'sı ve Erol Simavi'nin 'hürriyeti'm' dediği Hürriyet artık sadece bir gazete olmaktan çıkmıştı. Bu değişimi yeni dönemin Hürriyet Gazetecilik ve Matbaacılık A.Ş. Yönetim Kurulu Başkanı Vuslat Doğan Sabancı'nın şu sözlerinden anlamak mümkün olacaktır:

*"...Hürriyet bundan 15 yıl öncesine kadar sadece bir gazetenin adıydı. Güçlü bir markaydı. Gazete denince ilk akla gelen markaydı. Hürriyet dendiği zaman akla gelen tek şey, her gün evimize giren 20-30-40 sayfadan ibaret basılı bir mevkuteydi. 15 yıl önce bu markanın tamamını oluşturan o basılı ürün, bugün Hürriyet dünyasının sadece bir bölümünü oluşturuyor. O kelimenin arkasında bugün devasa bir hizmetler ve ilişkiler sistemi yatıyor. Hürriyet bugün, 24 saat boyunca, her gün 5 milyon insana dokunuyor. Yanlış işitmediniz. 5 milyon insan. Ve bu 5 milyon insanın, sadece 1,5-2 milyonuna klasik gazete ile dokunuyor."*²⁶¹

Birçok farklı ticari şirketi bünyesinde barındıran, medya patronluğu sayesinde farklı sektörlerle reklam anlaşması yapma imkânı bulan ve sahibi olduğu medya

²⁵⁸ Hürriyet Gazetesi, 1 Temmuz 1994, s.1.

²⁵⁹ Özkır, a.g.e., s.326.

²⁶⁰ Tevfik Çavdar, **İz Birakan Gazeteler ve Gazeteciler Babiâli'den Geriye Ne Kaldı?**, Ankara, İmge Kitabevi, 2007, s.554.

²⁶¹ Burcu Taner, Vuslat Doğan Sabancı Yeni Medya Düzenini Anlattı, (Çevrimiçi) <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/vuslat-dogan-sabanci-yeni-medya-duzenini-anlatti-19498842>, 30 Ocak 2021.

grupları ile orantılı şekilde ticari faaliyetleri de büyüyen bir iş adamı olmuştur Aydın Doğan. Özkır'a göre zengin bir sanayici olsa da eksik olan tek şey tanınırlık ve saygınlıktı. Doğan, medya patronluğu ile hem zenginliğini arttırmış hem de kendi tabiriyle saygınlık kazanmıştır.²⁶²

Yeni dönemle birlikte Doğan Grubu da Hürriyet'in yıllardan beri bilinen ancak güncellenmiş 'değerlerini' ve temel ilkelerini kendi basın kuruluşlarını kapsayıcı şekilde bir bildiri halinde yayınlamıştır. 34 başlık altında topladığı ilkeleri temel olarak 7 başlık altında ortak değerler olarak sınıflandırmıştır. Bu başlıklar; 1-Güven, 2-Bağımsızlık, 3-Doğruluk ve Gerçeklik, 4-Tarafsızlık, Çoğulculuk ve Hakkaniyet, 5-Toplum Değerlerine Uyum, 6-Kişilik Hakları ve Özel Hayatın Korunması, 7-Şeffaflık ve Hesap Verebilirliktir.²⁶³

Aydın Doğan döneminde Hürriyet gazetesi habere, politikaya karşı tutumunu kendi yayın politikalarına özgü şekilde biçimlendirmiştir. Aydın Doğan, gazetecinin haberi yazmama gibi bir hakkının olmadığını söylerken, haberin ülkenin genel menfaatleriyle ilgisine dikkat çekmiştir. Ülke çıkarları söz konusuysa ona göre davranılabilir, Türkiye'ye zarar verecekse yapılmayacağını ifade etmiştir.²⁶⁴

Sedat Simavi'yle birlikte Türk basınına giren fotoğraf kullanımı, Haldun ve Erol Simavi döneminde teknolojik gelişmeler ışığında genişlemiş, gazetenin eğlendirme, bilgilendirme ve magazin özellikleri Aydın Doğan döneminde de korunarak devam ettirilmiştir. Devam ettirilen belki de biraz daha kalın çizgilerle belirginleştirilen bir diğer özellik ise 'Laiklik' vurgusu olmuştur. Gazetenin el değiştirdiği dönemlerde Türkiye'de değişen politik ortam, siyasal İslam'ın güçlendiği ve yayıldığı dönem olarak kabul edilmektedir. Bu dönemde Refah Partisi genel seçimlerde ve yerel seçimlerde büyük başarılar kazanmıştır. Bununla birlikte askeri, ticari ve siyasi unsurlarda kadrolaşma tehlikesi olduğu gerekçesiyle geliştirilen söylemlerde "Laiklik elden gidiyor, irtica geliyor" görüşünün algıya dönüştürüldüğü

²⁶² Özkır, a.g.e., s.335.

²⁶³ Medyada Yeni Dönem, (Çevrimiçi) <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/medyada-yeni-donem-22120616>, 30 Ocak 2021.

²⁶⁴ Emin Karaca, **Plazaların Efendisi Aydın Doğan**, İstanbul, Karakutu Yayınları, 2003, s.155.

de öne sürülmüştür.²⁶⁵ Bu bağlamda Aydın Doğan'da Doğan Medya olarak bu duruma sessiz kalamadıklarını da şu sözlerle ifade etmişti:

*“Biz Doğan Grubu olarak 1996'dan başlayarak Türkiye’de bir şeyi göze almıştık: Biz Cumhuriyet’in ilkelerinden ödün vermek istemiyorduk. Batılı gibi yaşıyorduk. Öyle de yaşayacaktık. Hâlbuki görüyorduk ki REFAHYOL döneminde Türkiye adım adım demokrasi dışı rejime doğru gidiyordu. Biz bu işe karşı çıkmaya başladık”*²⁶⁶

Yayın politikası olarak laiklik karşıtı eylemler ve doğrudan simgeleştirilmiş öğeler üzerinden yürüten gazete, bu amaçla daha çok başörtüsü / türban meselesini kamusal alan çerçevesinde değerlendirmiştir. Haberlerinde kamusal alan vurgusu yaparken, devletin laiklik ilkesi gereğini haber altı olarak sunmuştur.

Aynı tarihlerde özellikle sınır ötesi harekâtların yoğun yaşandığı dönemler, Türkiye’nin 1980’lerin ortasından beri acı şekilde yüzleştiği “Kürt Sorununa” da yaklaşımını etkilemiştir. Hürriyet, bu sorunla ilgili olarak devletin güvenlikçi siyaset yaklaşımını esas almış, çıkış noktasını kimlik siyasetinden çok güvenlik meselesi olarak belirlemiştir.²⁶⁷

Doğan Grubunun siyasilerle olan ilişkisi, Hürriyet’i satın aldığı dönemde eleştirilen basının durumu için özetleyici olmuştur. Basının artık ‘holdingleştiği’ ve sermayeye dâhil olduğu eleştirileri basın-siyaset-ticaret üçgenine sıkışıp kalmıştır. Bu kapsamda taraflardan birinin aleyhine olduğu durumlarda söylem veya yaptırım olarak çeşitli durumlarla karşılaşabilmektedirler. Aydın Doğan, Hürriyet’in önceki sahiplerinden ve geleneklerinden farklı olarak siyasilerle yakın ilişki içerisinde olmayı tercih etmiştir. Kimi zaman desteklemiş, kimi zaman da muhalefet etmiştir. İki türlü de siyasilerle iç içe olmuştur. Doğan Grubunun gazetelerini Almanya’da basmak üzere kurduğu tesisin açılışına Başbakan Yardımcısı Mesut Yılmaz, DYP Genel Başkanı Tansu Çiller ve AK Parti Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan katılmışlardı. Hürriyet 5 Temmuz 2002 tarihinde açılışı ve katılımı “Muhteşem Açılışta Avrupa Uzlaşması”

²⁶⁵ Özkır, a.g.e., s.383.

²⁶⁶ Karaca, a.g.e., s.141.

²⁶⁷ Özkır, a.g.e., s.384.

şeklinde sürmanşetten vermişti.²⁶⁸ Aydın Doğan mevcut siyasilere inişli çıkışlı ilişkiler gösterirken, 1999 genel seçimleri öncesi Tansu Çiller’le ters düşmüştü. Recep Tayyip Erdoğan’la ise Refah Partisi İstanbul İl Başkanı olduğu dönemden tanışıklığı olan, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı olduğunda ve AK Parti’nin kurulduğu dönemlerde iyi ilişkiler içerisinde olan yine Aydın Doğan’dır. Sahibi olduğu basın kuruluşlarında desteğini de göstermiştir.²⁶⁹

Ne var ki Doğan Grubuyla Recep Tayyip Erdoğan’ın arası Eylül 2008’den sonra açılmaya başlamıştır. Doğan, Tayyip Erdoğan’la en son Eylül 2006’da konuştuğunu, o zamana kadar sürekli görüşüğünü dile getirmişti. Ancak ona göre gerilimin nedeni Almanya’da görülen Deniz Feneri e. V. davasının gazetelerine yansımanın verdiği rahatsızlık olmuştur. Doğan: *“Tayyip Bey’le ilişkilerimde hiçbir meselem yoktu. Ta ki 2008 Eylülündeki Deniz Feneri olayına kadar. Deniz Feneri olayından evvel de artık şey başlamıştı, bizimle ilgiyi azaltmaya. İlgi demeyeyim de, bize kızmaya başlamıştı. Soğukluk başlamıştı”*²⁷⁰ sözleriyle ifade etmişti. Hürriyet gazetesinde bundan sonra yayınlanan haberlerin veriliş biçimleri ve manşetleri, hükümetle olan gerilimi tırmandırmıştır. Bu süreçteki bir başka önemli manşet TBMM’de oylanan türbana ilişkin olmuştur. Yükseköğretim’de başörtüsünün serbest bırakılmasına yönelik kanun teklifi TBMM Genel Kurulunda görüşülen anayasa değişikliği teklifi; 411 kabul, 103 ret, 1 çekimser, 2 boş ve 1 oyun geçersiz sayılmasıyla kabul edilmiştir. 411 milletvekilinin kabul oyu vermesini Hürriyet manşetinde “411 EL KAOSA KALKTI” şeklinde vermiştir.(EK-11)

2009 Yerel Seçimleri öncesinde karşılıklı söylemler ve eylemler de artmaya devam etmiştir. 18 Eylül 2008’de AK Parti Ankara İl Başkanlığının Bilkent Oteli’nde verdiği iftar yemeğinde bir konuşma yapan Recep Tayyip Erdoğan, *“Bu ülkede medya güvenilirliğini yitirmiştir, kendini bitirmiştir. Partimin mensupları olarak yalan yanlış haberleri yapan medyaya karşı sizler de kampanyanızı yapın, bu gazeteleri evlerinize sokmayın, bu kadar açık konuşuyorum. Siz mi bize karşı yalan yanlış bu tür kampanyalar yapıyorsunuz, biz de en doğal hakkımızı kullanıyoruz, biz de size karşı*

²⁶⁸ Hürriyet Gazetesi, 5 Temmuz 2002, s.1.

²⁶⁹ Soner Yalçın, Aydın Doğan ve Erdoğan, Sözcü Gazetesi, 22 Mayıs 2015, s.4.

²⁷⁰ Aydın Doğan: ‘Başbakan bana Abi derdi’, (Çevrimiçi) <https://www.milliyet.com.tr/gundem/aydin-dogan-basbakan-bana-abi-derdi-1067332>, 01 Şubat 2021.

*bu kampanyayı başlatıyoruz, almayacağız. Hangi dilden anlarsanız o dilden konuşacağız”*²⁷¹ diyerek Doğan Grubuna karşı eylem başlattıklarını ifade etmiş, aynı söylemlerini 28 Şubat 2009’da Artvin’de düzenlenen mitingde, 11 Mart’ta Aydın’da ve 13 Mart’ta Kastamonu’da gerçekleştirilen seçim mitinglerinde de halka tekrarlamıştır.

29 Mart 2009 Yerel Seçimlerinde Doğan Grubu, CHP’nin İstanbul adayı Kemal Kılıçdaroğlu’nu, Ankara’da ise Murat Karayalçın’ı destekler nitelikte propaganda yayınları yapmıştır.²⁷² Seçimler sonrasında ise Hürriyet ve Doğan Grubuna Cumhuriyet tarihinin en büyük vergi cezası kesilmiştir. 2006 yılında Axel Springer’e yapılan hisse satışının neden olarak gösterildiği vergi cezası Hürriyet’in sürmanşetinde “Dünyada Eşi Görülmemiş Ceza 3.755.000.000 TL” şeklinde verilmiştir.²⁷³ Bu dönem Hürriyet ve Doğan Grubu için bir dönüm noktasıdır. Hürriyet’teki 20 yıllık Genel Yayın Yönetmenliğinin ardından Ertuğrul Özkök’ün istifası ve 2010 yılında Oktay Ekşi’nin başyazarlıktan ayrılması Hürriyet’in politik düzlemde durduğu yerin değişimini gösterir niteliktedir.

Kısmen milliyetçi-muhafazakâr ve genel itibariyle de liberal demokrat tutumuyla bilinen Taha Akyol Hürriyet’e dâhil olmuştur. Hürriyet’i ve Doğan Grubunu sarsan vergi cezası, hükümet yetkilileri ile görüşmeler sonucunda sağlanan uzlaşıyla gecikme ve faizle birlikte 4,9 milyar lira olan borç, 940 milyon lira ödenerek kapatılmış oldu.²⁷⁴ Böylece 12 Haziran 2011 Genel Seçimleri öncesi hükümet ile Doğan Grubunun arasındaki anlaşmazlık da giderilmiş oldu ancak aynı yıl içerisinde Doğan Grubu Milliyet Gazetesi, Vatan Gazetesi ve Star TV’yi elinden çıkarmak durumunda kalmıştır.

Zaman içerisinde yazar kadrosunu değiştiren, hükümete muhalif yazılarıyla dikkat çeken yazarların Hürriyet’ten peşi sıra ayrılmaları ve yeni gelenlerin duruşları gözle görülür bir değişimi de göstermekteydi. Bu değişimin devletle paralel yürüdüğünü söyleyen Mehmet Ali Birand, “*Devlet değişirse Hürriyet’te değişir, çünkü*

²⁷¹ Yine Basına Yüklendi, (Çevrimiçi) <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/yine-basina-yuklendi-9933923>, 01 Şubat 2021.

²⁷² Özkır, a.g.e., s.425.

²⁷³ Hürriyet Gazetesi, 09 Eylül 2009, s.1.

²⁷⁴ Haber Türk Gazetesi, 18 Mayıs 2011, s.1.

*o devletten yanadır” ifadelerini kullanmıştır.*²⁷⁵ 2010 yılında Enis Berberoğlu’nun Genel Yayın Yönetmenliği yaptığı Hürriyet’te, bu göreve 2014’te Sedat Ergin, 2017’de Fikret Bila getirilmiştir. Hürriyet’in de içinde bulunduğu Doğan Yayıncılığın Demirören Holding bünyesindeki Demirören Medya Yatırımları Ticaret A.Ş.’ye 9 Nisan’da duyurulmuş ancak 17 Mayıs 2018’de tamamlanmıştır. Gazete bu değişikliği ertesi gün “Hürriyet’le Geleceğe” sürmanşetiyle okuyucusuna duyurmuş, bu değişiklikle birlikte Fikret Bila’da Hürriyet’in Doğan Grubu dönemindeki son Genel Yayın Yönetmeni olmuştur.

2.2.3. Demirören Medya Grubu Dönemi

Gazetenin Genel Yayın Yönetmeni Fikret Bila 9 Nisan 2018 tarihli yazısında “Hürriyet’te Yeni Dönem” başlığıyla satışı okuyucularına duyurmuştur. 17 Mayıs 2008’de devir işleminin tamamlandığı ise Doğan Grubundan yapılan şu açıklamayla netlik kazanmıştır.

*“Daha önce kamuya açıkladığımız çerçevede, 6 Nisan tarihinde Şirketimiz ile Demirören Medya Yatırımları Ticaret AŞ arasında imzalanan 'Hisse Satış Sözleşmesi' kapsamında, doğrudan bağlı ortaklıklarımız, Doğan Gazetecilik AŞ, Hürriyet Gazetecilik ve Matbaacılık AŞ, Doğan TV Holding AŞ, Doğan Haber Ajansı AŞ, Doğan Dağıtım Satış Pazarlama Matbaacılık Ödeme Aracılık ve Tahsilat Sistemleri AŞ, Doğan İnternet Yayıncılığı ve Yatırım AŞ ve Doğan Media International GmbH (birlikte 'Devre Konu Şirketler') ile dolaylı bağlı ortaklığımız Mozaik İletişim Hizmetleri AŞ'de sahip olduğumuz pay senetlerinin tamamının ve kullanılan alım hakkı opsiyonu neticesinde 'Radyo D' ve 'CNN Türk Radyo'nun lisans haklarının Demirören Medya Yatırımları Ticaret AŞ (Alıcı)'ye toplam 893 milyon dolar satış bedeli (Satış Bedeli) üzerinden nakden ve peşin olarak satılmasında, 'kapanış koşulları' sağlanmak suretiyle pay senetlerinin satışı ve devri bugün itibariyle tamamlanmış ve satış bedeli tam ve nakit olarak serbest şekilde hesaplarımıza intikal etmiştir.”*²⁷⁶

²⁷⁵ Özkır, a.g.e., s.427.

²⁷⁶ Doğan Medya’nın Demirören’e Satış ve Devri Tamamlandı, (Çevrimiçi) <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/dogan-medyanin-demirorene-satis-ve-devri-tamamlandi-40839268>, 01 Şubat 2021.

Daha önce Milliyet gazetesini de alan Demirören Grubu, ‘Amiral Gemisi’ olarak kabul edilen Hürriyet’le birlikte basında söz sahibi kuruluş konumuna da gelmiştir. Satışın tamamlandığı gün ise Fikret Bila’nın yerine Vahap Munyar Genel Yayın Yönetmenliğine getirilmiştir. Bu tarihten itibaren yaklaşık bir buçuk yıl görevde kalan Vahap Munyar’ın yerine 6 Kasım 2019’da Ahmet Hakan Coşkun getirilmiş ve halen devam etmektedir.

Satışın ardından yurtiçinden ve yurtdışından çeşitli tepki ve eleştiriler de yükselmiştir. The Financial Times yazarı Laura Pitel, “*Türk basını baronu, medya kolunu Erdoğan’ın müttefikine satmayı kabul etti*” başlığıyla duyururken, yazısında Türkiye’de eleştirel basına yönelik baskının arttığını ve Hürriyet’le birlikte birçok medya kuruluşunun hükümet yanlısı grubun eline geçtiğini öne sürmüştür.²⁷⁷

Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi öğretim üyesi Doç. Dr. Ceren Sözeri’de satışı eleştirirken Cumhuriyet gazetesinde “Ana akım medyanın bitişi demek” başlıklı yazısında muhalif olarak etiketlenen gazeteci ve yazarların doğrudan etkileneceğini ifade etmiş, gazetenin yeni sahibi Erdoğan Demirören’e ise “bundan sonra uyku yok” diyerek sürekli dikkatli davranması gerektiğini belirtmiştir.²⁷⁸

Türkiye gazetesi yazarı Cem Küçük, Doğan Grubunun el değiştirmesini “22 Mart Devrimi” olarak değerlendirmiş, 24 Haziran 2018 Genel Seçimlerine ithafla “24 Haziran Siyaset Devrimi” sonrasında “22 Mart Basın Devrimi” yaşandığını, bazı gazetelerin basılıdan dijitale doğru değişimini de bu devrimin devamı olarak görmüştür.²⁷⁹ Bülent Mumay ise “22 Mart” söylemini eleştirdiği ve Hürriyet gazetesi çalışanlarına yönelik baskıların, haksız işten çıkarmaların yaşandığını belirten yazısında, satışla birlikte Türkiye basınının yüzde 95’inin hükümetin kontrolüne geçtiğini öne sürmüştür.²⁸⁰

Gazetede yaşanan değişiklik sahiplik yapısını ve dolayısıyla gazetenin yayın politikasını da derinden etkilemiştir. “Sahibinin Sesi” olarak tanımlanan gazetede,

²⁷⁷ Laura Pitel, Turkish Press Baron Agrees to Sell Media Arm to Ergogan Ally, (Çevrimiçi) <https://www.ft.com/content/c4d3c3f0-2d2d-11e8-a34a-7e7563b0b0f4>, 28 Ocak 2021.

²⁷⁸ Ceren Sözeri, Ana Akım Medyanın Bitişi Demek, Cumhuriyet Gazetesi, 22 Mart 2018, s.10.

²⁷⁹ Cem Küçük, 24 Haziran Siyaset Devriminin Medyaya Yansımaları, Türkiye Gazetesi, 6 Temmuz 2018.

²⁸⁰ Bülent Mumay, Hürriyet’teki Operasyonun Perde Arkası, (Çevrimiçi) <https://www.dw.com/tr/h%C3%BCrriyetteki-operasyonun-perde-arkas%C4%B1/a-51070287>, 1 Şubat 2021.

doğru haberden çok “istenilen” haber yapılmaya başlanmış ve bir anlamda posth-truth haber anlayışına da geçilmiş olması eleştirilmiştir.

2.3. Tarihsel Süreçte Hürriyet Gazetesi ve Eleştiriler

Hürriyet gazetesinin kurulduğu ve yayına başladığı 1 Mayıs 1948’den itibaren birçok eleştirinin hedefi olmuştur. Farklı konularda yapılan eleştiriler temelde üç ana başlık altında değerlendirilebilir. Bunlardan birincisi gazetenin Yahudi sermayesiyle kurulduğu iddiasıdır. “Yahudi Gazetesi” ifadesi uzun yıllar gazetenin üzerinde atılı kalmıştır. “Yahudi Gazetesi” eleştirisi getirilmesinin birkaç nedeni öne çıkmaktadır. Burada öncelikle gazetenin yayına başladığı dönemki ekonomik koşullar göz önüne alındığında günlük gazete çıkaracak mali birikimin ve gazetenin teknik altyapısının gelişmiş cihazlarla donatılmasının ekonomik dayanağı sorgulanmıştır. Bu dönem gazetenin basılması amacıyla Amerika’dan getirtilen baskı makinelerinin distribütörünün Yahudi firması olan Burla Biraderler tarafından sağlanmış olması iddiaların başında yer almaktadır. Nitekim gazetenin ilk sayısında yer alan en büyük reklam alanı da Burla Biraderler’e ayrıldığı görülmektedir. İddia sahiplerinin iddiasını güçlendirdikleri bu nokta olsa da, gazetenin kurulduğu zamanlarda Burla Biraderler tarafından gazeteye borç verildiği, gazete tarafından da borcun bir kısmının reklam karşılığında ödendiği de öne sürülmüştür.²⁸¹

Simavi ailesi üzerlerine atılı “Yahudi Gazetesi” iddiasının kaynağının eski dostları Tasvir gazetesinin başyazarı Cihat Baban olduğunu düşünüyorlardı. Hürriyet gazetesinin kuruluş dönemlerinde gazete ekibi oluşturulması sırasında Tasvir gazetesinden de teknik ekip transfer edilmesi gündeme gelmiş, bunu öğrenen Baban ile Sedat Simavi arasında geçen konuşmada sinirlenen Baban’ın “*Bunu senin yanına bırakmam, bilesin... Sana öyle bir b.k atarım ki, hayatta temizleyemezsin*”²⁸² sözleri sonrasında yıllarca temizlemeye çalışacakları iddianın kaynağı olarak görülmüştü. Hürriyet yayına başladıktan sonra söylentilere rağmen başarılı satış grafiğini arttırarak sürdürmüş, halk tarafından da sevilmişti. Ancak “Yahudi Gazetesi” söylentisi hızla

²⁸¹ Özkır, a.g.e., s.99.

²⁸² Demirtaş Ceyhun, **Babı’lî’nin Şu Son Kırk Yılı**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1985, s.47.

yayılmaya devam etmiş, bir takım cami hocaları da hutbelerinde “*Yahudi Gazetesini almayın, okumayın*” fetvaları vermeye başlamıştı. Söylentiler gazetenin sermayesinin ötesine geçmiş, Sedat Simavi’nin kökenine kadar gelmişti. “Selanik Yahudisi”, “Dönme” gibi soya ilişkin söylentiler Sedat Simavi’yi de üzmüştü. Bu iddialarla ilgili gazetesinde açıklamalar da yapma gereği duymuş, ayrıca Hürriyet’in logosu da bu söylentileri kapatmak için zaman içerisinde çeşitli değişikliklere uğramıştır. İlk olarak 8 Kasım 1949’da Hürriyet yazısının sol başına dalgalanan bir Türk bayrağı ve altına da “Türkiye Türklerindir” ifadesi eklenmiştir. Aynı gün başyazısında Sedat Simavi okuyucularına şu açıklamayı yapmıştır:

*“Gazetemizi, Türk bayrağının gölgesinde çıkardığımızdan dolayı sonsuz bir iftihar duyuyoruz. İstiyoruz ki, dünyada mevcut bütün Türk vatandaşlarımız Hürriyet’i ellerine aldıkları zaman, bu bayrağın etrafında birleşsinler ve Türk olduklarından dolayı bizim gibi iftihar etsinler. Bu memleket, Atatürk çocuklarının memleketidir ve dünyanın ortasında bir yıldız gibi parlayacaktır.”*²⁸³

İlk yayınlandığında beyaz zemin üzerine kırmızı renkli Hürriyet yazısı şeklinde çıkan gazete, 8 Kasım 1949’da yanına Türk bayrağı ve “Türkiye Türklerindir” ifadesiyle çıkmaya devam etmiştir. 9 Eylül 1970’den itibaren sarı zemin üzerine kırmızı Hürriyet yazısı ve yanında yine Türk bayrağı ve aynı ifadeyle yayınlanmıştır. Gazete logosuna 30 Ağustos 1987 tarihinden itibaren Atatürk silüeti de eklemiştir. Son olarak 1 Mayıs 1988’de renk değiştiren logo, günümüzde de kullanılan kırmızı zemin üzerine beyaz Hürriyet yazısı ve H harfinin bir kısmının çevreleyen siyahla güncellenmiştir.(EK-12) Hürriyet’in bu son logosu, kurumsal renkler olarak kabul edilmiş, sadece H harfinin aynı renklerle kullanılması bile doğrudan Hürriyet gazetesini çağrıştırır olmuştur. Ticari işletmelerin kurumsal kimliklerine önem vermesi ve reklam uygulamaları açısından değerlendirildiğinde Hürriyet gazetesinin renk ve logo çalışmaları başarılı sonuçlar elde etmiştir.

İkinci olarak “Devlet”in gazetesi yakıştırması yapılmıştır. Gazete aslında durduğu yeri halktan yana olarak açıklasa da eleştiriler gazetecinin devletçi duruşunu öne çıkarmaktadır. Özellikle Askeri darbeler döneminde gösterdiği tavır ve duruşla bu

²⁸³ Sedat Simavi, Hürriyet Gazetesi, 8 Kasım 1949, s.1.

yakıştırma yapılan Hürriyet, kuruluşunda devlet desteği olduğu iddiaları söylentiden öteye geçemedi. Nitekim Sedat Simavi, ekonomik zorluklar, harf inkılabı gibi önemli zamanlarda dahi devletin verdiği desteği almamıştı. Bu da onu diğerlerinden farklı bir konuma getirmiştir. Ancak bu söylenti de onun soy geçmişiyle alakalı görülmüş, o da yine gazetesindeki başyazısında hem sermaye kaynağına hem de soyuyla ilgili söylentilere şöyle cevap vermiştir:

“Bu gazeteyi çıkardığım günden beri Hürriyet’in muvaffakiyetini çekemeyenler aleyhimde sinsi bir propagandaya başladılar. Sözde bu gazeteyi Yahudi sermayesi ile çıkarıyormuşum. Bu çirkin dedikodulara şimdiye kadar ses çıkarmadım ve neden yalan söyleyeyim gülüp geçtim. Fakat bu sükûtumun bazı utanmazlara cesaret verdiğini görünce şu açıklamayı yapmaya mecbur oldum. Ben yirmi beş seneden beri Türkiye’nin en çok satan mecmualarını çıkararak topladığım parayla bu gazeteyi kurdum. Çok zengin dostlarıma ve yalnız imzam mukabilinde bana kredi açabilen milli bankalarımıza rağmen bu gazeteye on paralık yabancı sermaye sokmadım. Ben yüzde yüz su katılmamış bir Türküm ve Türklüğün ideallerini tahakkuk ettirmek için bu gazeteyi çıkarıyorum. Hürriyet’in ilk nüshasında çıkan başyazımda dediğim gibi bu memlekette hakiki demokrasinin tahakkuku için çalışıyorum.

Tekrar ediyorum: Hürriyet benim şahsi sermayem ile çıkan yüzde yüz bir Türk gazetesidir. Makinelerimde, kâğıdımda beş paralık olsun kimsenin hissesi yoktur. Karanlık ruhlu sinsi düşmanlarıma haber veriyorum. Siz menfi propagandanızı yaptıkça, Türk efkârı umumiyesi beni daha çok takdir ediyor ve gazetemi okuyor. Her gün yüz bin Türk okuyucusuna hitap eden bir Türk gazetesinin Yahudi gazetesi olmadığına bundan daha parlak bir delil olabilir mi?”²⁸⁴

Diğer bir eleştiri ise yine gazetenin kuruluş dönemine ait olan “magazinci” eleştirisidir. Gazetenin yayın çizgisinden çok, yayın şekli eleştirinin temelini oluşturur. Gazetenin sermayesi, yayın politikası vb. nedenlerin yanında oldukça naif bir eleştiridir. Kullandığı baskı makinelerinin basım şekli, büyük ebatlı fotoğraf kullanımı, fotoroman ve öyküye yer verilmesi Sedat Simavi’nin ve Hürriyet’in gazetecilik şeklini sorgulatmıştır. Babıali’de alışılmamış bu gazetecilik şekli halk

²⁸⁴ Sedat Simavi, Hürriyet Gazetesi, 11 Aralık 1949, s.1.

tarafından beğenilip tutulsa da Babıali tarafından eleştiri konusu olmuştur. Tüm bu eleştirilerin yanında gazetenin özellikle son dönemine ilişkin dördüncü bir eleştiri başlığı da vardır ancak bu eleştiri aslında “devletçi” eleştirisinin uzantısı olarak da görülebilir. Hürriyet’in Doğan Grubuna satışından sonra başlayan süreçte Hürriyet’in “devletçi” kimliğinin öne çıktığı, “halka karşı” olan birtakım uygulamaların tarafı olduğu öne sürülmüştür. Bu görüşün önde gelen isimlerinden Umur Talu, Hürriyet’i devletin savaş taraftarı olarak ifade etmiştir. Talu, Doğan dönemi Hürriyet gazetesini “Türkiye burjuvazisinin demokrat geçinen kesimlerinin demokrasiden nasıl kendilerine yontulmuş bir haksızlık ve hukuksuzluk rejimi anladıklarının” da has temsilcisi olmakla suçlamıştır.²⁸⁵ Tabi Talu’nun bu ifadesi 2003 yılında Türkiye’de değişen hükümet sonrası tutumuyla olduğu da unutulmamalıdır.

Talu ayrıca 2009 sonrasında Hürriyet’in özellikle vergi cezası gibi mali yaptırımlar karşısında “iktidar gücüne ve baskısına” yenik düştüğünü, boyun eğdiğini öne sürmüş, otoriteye yenildiğini ifade etmiştir. Hükümetle birlikte diğer basın organlarına baskı yapılmasına ve satılarak hükümete yakın kişilerin sahiplendirilmesine destek vermekle suçlamıştır. Bu tutumunun Hürriyet’i artık halkın gazetesi olmaktan çıkarıp, devletin dışında hükümetin gazetesi yaptığı yönünde eleştirilere destek vermiştir.²⁸⁶ Rahmi Yıldırım da Hürriyet gazetesinin özellikle 2003 yılındaki Irak’a ilişkin yayın politikası üzerinden eleştirmiştir. Yıldırım, gazetenin sloganını kullanarak eleştirdiği yazısında “Türkiye Türklerindir, Irak da Amerikalıların” başlığını kullanmıştır. Amerika’nın Irak’a düzenleyeceği saldırılar öncesinde Türkiye ile görüşmeler gerçekleştirdiği ancak Türkiye’ni buradaki pazarlıktan kazançlı çıkamadığını eleştirdiğini, bu yüzden “Pazarlık Fiyaskosu” gibi manşetler attığını, hükümeti başarısız göstermek adına Amerikancı bir yayın politikası izlediğini öne sürmüştür.²⁸⁷ Amerika’nın düzenlediği ilk Irak saldırısına ilişkin ise kullandığı “Vurduğu An” manşetini ve manşetin altında verilen görsel ile ilk bombalanan yerin ve anın fotoğrafı da kullanılmıştır.²⁸⁸ Elbette Hürriyet tüm bu eleştirilere yine manşetten fakat bu kez milli öğeler kullanarak cevap hazırlamıştır.

²⁸⁵ Umur Talu, Hürriyet Neyin Sesi, Star Gazetesi, 17 Mart 2003, s.5.

²⁸⁶ Talu, a.g.e., s.235.

²⁸⁷ Rahmi Yıldırım, **Dördüncü Ordu Medya**, Ankara, Karınca Yayınları, 2010, s.268.

²⁸⁸ Hürriyet Gazetesi, 21 Mart 2003, s.1.

İlk zamanlarda getirilen eleştiriler karşısında Sedat Simavi'nin yazılı açıklama yaparak Türklüğünü öne çıkarma çabası, gazetenin logosundaki renk ve tasarım açısından yapılan değişiklikler, tarihsel süreç boyunca getirilen kimlik eleştirilerine birer cevap niteliğinde olmuştur. Kıbrıs davası, milli bayramlarda kullanılan başlık ve üslup, gazetenin içeriği ve özellikle ekleri, Hürriyet'in milli meselelerde duruşunu gösterir şekildedir. Sedat Simavi'nin özellikle halk gazetesi tutumu ve söyleminin ardından Haldun Simavi'nin nötr tutumu, Erol Simavi'yle birlikte “devletçi” bir çizgiye yaklaşmış denilebilir. Sonrasında yaşanan Doğan Grubu satışıyla birlikte gazetede liberal hava estirildiği ve özellikle halkçı tutumdan uzaklaşıldığı iddiaları öne çıkmıştır. Gazetenin Demirören Grubuna satışı ise “havuz medyası” tabiriyle genelleştirilen ve “hükümet medyası” olarak nitelenen medya yapısıyla eleştirilmiştir. Bu eleştiriyle birlikte “halkın gazetesi” olarak yola çıkan, “devletin gazetesi” eleştirilerine maruz kalan ve son olarak “hükümetin gazetesi” eleştirisiyle devam eden Hürriyet profilinin ortaya çıktığı değerlendirilmiştir.

Genel itibariyle değerlendirildiğinde Hürriyet gazetesine karşı yapılan eleştirilerin temelinde ırkçı söylemler olduğu görülmektedir. Bir taraftan “Yahudi” gazetesi veya “Yahudi” sermayesi yakıştırması yapılırken, bir başka eleştiride logosunda kullandığı “Türkiye Türklerindir” sloganı nedeniyle Türk milliyetçiliği eleştirisi yapılabilmektedir. Tüm eleştirilere de yine gazetesinde yaptığı görsel değişiklikler ve kimi zaman da yazdığı yazılarla cevap veren Sedat Simavi dışında, Hürriyet'in diğer sahipleri net bir tavır sergilememişlerdir.

Sedat Simavi'nin ve sonrasında Erol Simavi'nin gündemde özellikle tutmak istedikleri ve bunda da başarılı oldukları Kuzey Kıbrıs meselesi de Hürriyet'in milliyetçi duruşunu gösterse de, bu yaklaşımlarının kişisel olduğu eleştirileri yöneltilmiştir.

Sermaye ve yayın politikası bağlamında ırkçı eleştiriler yapılmış olsa da, değişmeyen temel eleştiri Hürriyet'in devletin gazetesi olduğu eleştirisi olmuştur. Türkiye'deki siyasal yapı nereye evrilirse Hürriyet hep o taraftan olmuştur eleştirisi günümüzde de devam etmektedir. Bu dönem sadece Doğan Holding çatısı altında

yaşanılan vergi cezaları dışında kabul edilmekte, onda da siyasal değil ticari çıkarların uyuşmazlıklarının neden olduğu öne sürülmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

12 EYLÜL 1980 MÜDAHALESİ SÜRECİ VE HÜRRIYET GAZETESİ

12 Eylül müdahalesine doğru nedenler çeşitli açılardan değerlendirilmiş ve yoğun olarak özellikle halk açısından artan ve durdurulamayan terör olayları temel sebep olarak gösterilmiştir. Milli Güvenlik Konseyi'nin yayınladığı ve ayrıca Genel Kurmay Başkanı Org. Kenan Evren'in de müdahaleye ilişkin ilk konuşmasında öne çıkardığı konu “kardeş kavgası” tanılmasıyla terörün geldiği nokta olmuştur.

Hiç kuşkusuz siyasi istikrarsızlık, sürekli değişen ve güvenoyu alamayan yönetimler, Atatürk ve laiklik karşıtı söylemler, aşırı milliyetçilik, komünizm ve bölücü faaliyetler de müdahale sürecini hızlandırmış, ekonomik istikrarsızlıkla baş etmeye çalışan halk için müdahale artık kaçınılmaz olmuştur. Her askeri müdahale döneminde olduğu gibi 12 Eylül ile birlikte özellikle basına ciddi ve sert yaptırımlar getirilmiş, getirilen yasaklara ve uygulamalara riayet etmeyenlere sert yaptırımlar uygulanmıştır. Durumdan ciddi şekilde etkilenen basın ise toplum gibi depolitize olmuş ve magazinleşmeye başlamıştır.

Hürriyet gazetesinin konumu bu noktada farklılık göstermektedir. Türk basınının “amiral gemisi” Hürriyet, ürettiği içeriklerle müdahaleyi olumlayıcı yayınlar yapmakla suçlanmışsa da, aynı dönem tüm basının nerdeyse çekimser yayın yaptığını da göz ardı etmemek gerekecektir. Ancak bu durum, Erol Simavi'nin müdahaleden 8 yıl sonra kendi gazetesinde yayınlanan röportajında söylediği; “Orduyu darbeye basın hazırlar!” ifadelerini değiştirmeyecektir.

3.1. Askeri Müdahaleyi Doğuran Etkenler

1971 yılının 12 Mart'ında Türk Silahlı Kuvvetleri yayınladığı bildiri ile başta Parlamento ve Hükümete açık 'muhtıra' vermişti. Radyodan yayınlanan muhtırada, açıkça gerekenler yapılmadığı takdirde Türk Silahlı Kuvvetlerinin yasaların kendisine vermiş olduğu Türkiye Cumhuriyeti'ni koruma ve kollama görevini yerine getirerek idareyi doğrudan doğruya üzerine almaya kararlı olduğunu ifade etmişlerdi. 12 Mart muhtırasının açıklandığı gün hükümet de istifasını Cumhurbaşkanı'na sunmuştu. Ordu, muhtıra ile partileri kapatmadan, anayasayı askıya almadan ve parlamentoyu feshetmeden hükümeti düşürmüştü.

12 Mart muhtırasının ardından siyasi ortam sakinleştirilmeye çalışılmışsa da bunda pek başarılı olunamamıştır. İsmet İnönü, ülkede askeri müdahalelere politikacıların neden olduğunu söylerken, müdahale sürelerinin sıklaşacağını ifade etmişti. İnönü: *"Türkiye zaman zaman restorasyon dönemlerine girer. O dönemlere girildi mi Ordu müdahale ederi bir süre kalır ve ayrılır... Bir süre geçer ve biz politikacılar işleri yine bozarız, yine Ordu müdahale eder... Bu böyle gidecektir ve bu onarım dönemleri de gittikçe sıklaşacaktır."*²⁸⁹

İnönü'nün dediği gibi Türkiye'de işler yine bozulmaya başlamıştı. Siyasal alanda yaşanan çekişmeler, karşılıklı yapılan sert açıklamalar, çıkarılamayan yasalar, uygulanamayan kanunlar, buna karşın bozulan ekonomi ve artan terör olayları birbirini tetiklemiştir. 1973'den 1980'e kadar olan sürede 7 hükümet değişmiş, istikrarsızlık diğer alanlarda da kendisini göstermiştir. Bir başka etken ise 70'li yıllarda gözlenen köyden kente göç olgusu idi. 1970-1980 arasındaki on yıllık süreçte şehir nüfusu %38,45'ten %43,91'e yükselirken, köylü nüfusu %61,55'den %56,09'a gerilemiştir. Kente göçedenler gecekondu bölgeleri oluşturmuş, hızla artan gecekondulaşma ekonomik yoksulluk içerisindeki halk arasında alternatif arayışlara neden olmuş, bu gecekondu semtleri çeşitli ideolojik grupların işgali ve baskısı altına girmesinde etken olmuştur. Bu gelişme de terör ve anarşinin artması ve gelişmesi yönünde bir sosyal ve demografik unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁹⁰

12 Eylül 1980 müdahalesinin gerekçeleri arasında, yaşanan siyasi cinayetler, siyasi istikrarsızlık, laiklik karşıtı eylem ve söylemler, iç savaş tehlikesinin hissedildiği

²⁸⁹ Birand, a.g.e., s.13.

²⁹⁰ Davut Dursun, **12 Eylül Darbesi**, İstanbul, Şehir Yayıncılık, 2005, s.53.

etnik ve mezhepsel çatışmalar, işsizlik, karaborsa gibi ekonomik nedenler öne çıkmaktadır.²⁹¹

Burada bahsetmek gerekir ki, iç dinamikler; ekonomi, siyaset ve terör olarak karşımıza çıkarken, dış dinamiklerin kışkırtma ve çeşitli grupları destekleme iddiaları da yok sayılamamaktadır. Özellikle ABD ve Almanya'nın ekonomik çıkarları ve planlarının 12 Eylül müdahalesinde önemli olduğu zaman içerisinde öne çıkmış olacaktır.

Müdahale sürecinde basının rolünü de belirleyici olmuştur. 1970-1980 döneminde gazetelerin bir kısmı kapanmış ve önceki yıllara oranla gazete sayısı da azalmıştır. Gazetelerin sayısının azalmasına karşın dergilerin sayısında artış gözlemlenmiştir. Genellikle ideolojik olan dergiler yayınlanmış, bunun yanı sıra kadınlara özel dergiler de yayımlanmaya başlamıştır.²⁹² Dönemin basınının genel hatlarıyla, iki kısma ayrıldığı söylenebilir. Birinci kısımda; ortada, ortanın solunda ve solda olan gazeteler yer alırken, ikinci kısımda sağ gazeteler yer almaktaydı. Hürriyet, Milliyet, Günaydın, Cumhuriyet, Dünya, Aydınlık birinci kısımda yer alırken; Tercüman, Bayrak, Yeni Asya, Son Havadis, Sabah, Milleti Orta Doğu ve Milli Gazete gibi gazeteler de ikinci kısımda yer almaktaydı.²⁹³ Kabacalı'ya göre birinci kısımda görünen Hürriyet gazetesi, 1971 muhtırasında ve sonraki süreçte askeri ve müdahaleyi meşrulaştırıcı ve olumlayıcı ifadeler kullanmıştır.²⁹⁴

MHP, AP ve MSP'ye yakınlığıyla bilinen gazeteler, parti liderlerinin beyanlarına daha fazla yer verirken, karşıt görüşlü liderlerin ifadelerini tahrik edici dille kullanmaları halk arasındaki gerginliğin artmasında etken olmuştur. Hayat pahalılığı ve zamlar da gazetelerin, anarşi haberleriyle birlikte verildiği haberlerdir. Yaşanan ekonomik istikrarsızlık, özellikle muhalif gazetelerin ilk sayfalarında yer bulmaktadır.

3.1.1. Ekonomik İstikrarsızlık

²⁹¹ Ahmet Akif Mücek, **12 Eylül Askeri Darbesinin Ekonomi Politikası**, İstanbul, Gökkuşuğu Yayınları, 2009, s.118.

²⁹² Nuri İnüç, **Türk Basın Tarihi**, İstanbul, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1992, s.469.

²⁹³ Alpay Kabacalı, **Türk Basınında Demokrasi**, Ankara, Kültür Bakanlığı, 1994, s.323.

²⁹⁴ Şengül Özerkan, **Haber Analizi ve Arşiv İncelemeleriyle Türkiye'de 9 Gazete**, Ankara, Nobel Yayıncılık, 2009, s.65.

1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sebebiyle özellikle Amerika başta olmak üzere Türkiye'ye uygulanan silah ambargosu ve akabinde petrol krizinin yarattığı küresel sorunlar nedeniyle ekonomi üzerinde yoğun baskı meydana getirmekteydi. Enflasyon sürekli artarken, üretim düşmüş, dış ticaret açığı da büyümüştü.²⁹⁵

1977 yılı ise o tarihe kadar görülmüş en büyük ekonomik kriz yıllarından birisi olmuştur. Fiyat artışları %100 ile %200 oranlarında seyretmiş, “en zamlı yıl” olarak nitelendirilmiştir. Yurtdışında çalışan işçilerin gönderdikleri döviz ve ihracat azalmış, döviz sıkıntısı nedeniyle ilk defa hacı adayları Ankara’da protesto yürüyüşü yapmışlardır.²⁹⁶ Döviz sıkıntısı, yabancı ülkelerden alınan kredilerin faizleri ve anapara ödemelerinin aksamasına neden olmuş, bu durum ülke itibarının zarar görmesine sebep olmuştur. Uluslararası bankalar, mevcut ekonomik istikrarsızlık ve kriz nedeniyle Türkiye’yi kara listeye almış, Avrupa Yatırım Bankası da proje kredisi ödemelerini durdurmuştu. Denizcilik Bankasının Tokyo Bankasından aldığı kredinin geri ödemesi olan 1,5 milyon dolar geri ödenememişti. Öyle ki, yurtdışında görevli memurlara gönderilen maaş çekleri karşılıksız kalmış ve memurlar bir süre maaşsız kalmışlardı.²⁹⁷

Eylül ayında Türkiye’ye gelen IMF heyeti planlama ve ekonominin düzelmesi için acil eylem planı kapsamında çeşitli öneriler getirmişti. Devalüasyon şartını ilk madde olarak gösteren IMF heyeti, Türk parasının değerinin düşürülmesini, istikrar tedbirlerinin alınmasını, dış ticaret açığının kapatılmasını ve ağır sanayi yatırımlarından vazgeçilmesini istemişti. Aksi durumda ise Türkiye’ye dış ülkelere kredi açılmasının mümkün olmadığını belirtmişlerdi.²⁹⁸

Siyasi açmazlar ve uyumsuzluk nedeniyle mecliste de gerekli yasalar bir türlü çıkartılamıyordu. DPT Kanunun 15’nci maddesine göre yıllık bütçelerin hazırlanması sırasında uygulanması gereken işlemler yıl içerisinde yapılmayarak bir kenara bırakılmıştı. 30 Kasım’a 4 gün kala Hükümet alelacele planın hazırlanmasını istemiş, teşkilatın teknisyenlerinden bir kısmı talimatın yasaya aykırı olduğunu ifade ederek

²⁹⁵ Müslüm İnce, **Darbeler ve Demokrasi**, İstanbul, Ozan Yayıncılık, 2016, s.198.

²⁹⁶ Milliyet, 7 Kasım 1977, s.12.

²⁹⁷ Milli Güvenlik Konseyi, **12 Eylül Öncesi ve Sonrası**, Ankara, TTK Basımevi, 1981, s.28.

²⁹⁸ Hürriyet, 2 Eylül 1977, s.5.

görevden ayrılmış, bir kısmı da görevlerinden uzaklaştırılmıştır.²⁹⁹ Görevde kalan teknisyenlerin hazırladığı plan 30 Kasım akşamı meclise sunulmuştu.

1977’de yaşanan ekonomik sıkıntıların zirve yapmasının nedeni olarak, daha önceki ekonomik planların sürdürülememesi ve aksi yönde bir program belirlenmesi gösterilmiştir. Alelacele hazırlanan ve plancıların itiraz ettiği programın ekonomik çıkmazdan kurtulmak için yetersiz olduğu ekonomi çevrelerince ifade edilmiştir. Program; fiyat artışlarının denetlenemeyecek olması, ödemeler dengesinin çözümlenemeyecek olması, kamu kesiminin gerektirdiği harcamalardan yoksun kalacağı ve kamu proje stoku siyasi tercihlerle genişlediğinden ekonominin kaldıramayacağı ölçekte fon talebi oluşturacağı nedenleriyle yetersiz olarak değerlendirilmiştir.³⁰⁰

1973 seçimlerinden sonra sürekli değişen hükümet, oluşturulan koalisyon hükümetleri, karşılıklı tansiyon yükseltici açıklamalar, içerde yaşanan terör ve anarşi, etnik ve dini çatışmalar, ülkenin refaha ulaşması noktasındaki birbirine bağlı etmenler olarak öne çıkmaktadır. Demirel ve Ecevit arasında gidip gelen iktidar mücadelesi, iktidar partileri ile koalisyon yapan MSP ve MHP gibi partilerin halk arasındaki yansımaları ve mecliste yaşanan gerginlikler, karşıt görüşlerin oluşturdukları ekonomi politikalarında sürekli değişikliğe gitmeleri nedeniyle istikrar sağlayamamıştır.

Ekonomik çevreler özellikle 1980’lerden sonra küresel olarak serbestleştirici politikaların yaygınlaştırıldığına dikkat çekmişlerdir. Güney Amerika ülkelerinde uygulanan yüksek devalüasyon, Türkiye’de de uygulanabilir olması özellikle CHP iktidarlarında uzak durulan bir seçenek iken, IMF ve dış ülkeler tarafından kredi açılması karşılığında ilk sunulan şartların başında gelmekteydi. Nitekim terör ve ekonomik istikrarsızlığın süregeldiği 70’li yılların sonunda 24 Ocak 1980 kararları alınmış, uygulama noktasında aksamalar yaşanmış ve sonucunda 12 Eylül müdahalesi gerçekleşmiştir. Müdahale ile birlikte 24 Ocak kararlarının itina ile uygulanacağı Devlet Başkanı Org. Kenan Evren tarafından ifade edilmişti. Bu noktada ekonomi,

²⁹⁹ Hürriyet, 26 Kasım 1977, s.1.

³⁰⁰ Milli Güvenlik Konseyi, **12 Eylül Öncesi ve Sonrası**, Ankara, TTK Basımevi, 1981, s.30.

terör ve siyasetin birbirine bağlı geliştiği, herhangi birindeki bunalımın diğerlerini ne denli etkilediği ve artarak devam ettirdiği de görülmektedir.

3.1.2. Terör Olayları

1970’li yılların başında daha çok ülke gündemine girmeye başlayan ve yıllar içerisinde artarak devam eden terör olayları, halk arasında yoğun bir endişe ve tedirginlikle takip edilir olmuştur. Korku, tüm halkı sarmış, 12 Eylül müdahalesinin ise huzur ortamı getirdiği ve bu yüzden halka tarafından kabul gördüğü genel kabul olarak yer etmiştir.

Ülkenin sağ ve sol olarak kamplara bölündüğü, gün be gün cinayet ve terör olaylarının yaşandığı ortamda siyasiler de sürekli karşı tarafı sorumlu tutarken, yaptıkları açıklamalarla tansiyonu hiç düşürmemişlerdi.

Ortaylı’da o dönemde yaşanan kamplaşmalar için iki büyük parti DP ve CHP tarafında uç şekilde yansımadığını aksine olayları daha uç görüşlerde olanların meydana getirdiğini ifade eder. Kızıl bayrak açan aşırı sol eylemcilerle, yeşil bayrak açan aşırı dinci sağ kesimlerin sayıca az olduklarını ancak çatışmalarının ülkede yaşanan terör ortamını körüklediğini ileri sürmüştür.³⁰¹

1 Mayıs 1977’de yaşanan ve “Kanlı 1 Mayıs” olarak tarihe geçen olaylarda 33 kişi hayatını kaybetmişti.³⁰² Olayların yabancı ülke ajanları tarafından başlatıldığı ileri sürülmüş, kalabalığın üzerine açılan ateş sonucu 130 kişi de yaralanmıştı. Olaylarla ilgili olarak 470 kişi gözaltına alınmış ancak hiç birinin olaylarla ilişkisi bulunamamıştı.³⁰³ Yaşanan olayların bir askeri darbe hazırlığı olarak gerçekleştirildiği MİT tarafından Başbakan Demirel’e rapor edilince, dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Namık Kemal Ersun re’sen emekliye sevk edildi.³⁰⁴ 1977 yılı sonunda ülkede yaşanan terör olayları sonucu 157 kişi ölmüş, 1667 kişi de yaralanmıştı. Olayların artık belirli bir mekânı ve hedefi kalmamış, kahvehaneler, okullar, parti bina ve merkezleri dâhil olmak üzere her yerde terör eylemi uygulanır

³⁰¹ İlber Ortaylı, **Cumhuriyet’in İlk Yüzyılı**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2015, s.224.

³⁰² Hürriyet, 2 Mayıs 1977, s.1.

³⁰³ Osman Nuri Gündeş, **İhtilallerin ve Anarşinin Yakın Tanığı**, İstanbul, VPA Basım Yayın, 2010, s.137.

³⁰⁴ İnce, a.g.e., s.199.

olmuştu. Cinayetlerin çoğu faili meçhul kalırken, saldırı ve olaylar da biçim değiştirmişti. Artık karşılıklı çatışma yerine pusu kurmak ve adam kaçırmak yoluyla cinayetler işlenmeye başlanmıştı. Liselerde yaşanan olaylar artmış, çok sayıda lise öğrencisi de olaylarda hayatını kaybetmişti.³⁰⁵

1977’de bir türlü kurulamayan hükümet son kez AP-MSP-MHP koalisyonu tarafından kurulmuş ve nihayetinde Meclis’ten 1 Ağustos günü güvenoyu alarak göreve başlamıştı. 30 Ağustos kararları ile birlikte 12 Eylül’ün 1 numaralı ismi olacak olan Org. Kenan Evren’de yeni Kara Kuvvetleri Komutanı olarak atanmıştı. Mevcut Genelkurmay Başkanı Org. Semih Sancar’ın ülke meseleleri ile ilgili olmaması ve Mart 1978’de Genelkurmay Başkanının değişecek olması nedeniyle Evren’in Kara Kuvvetleri Komutanı olarak atanması ordu içerisinde rahatlamaya neden olmuştu. Zira asker özellikle Erbakan’ın laiklik karşıtı söylem ve davranışlarından rahatsızdı. AP-MSP-MHP koalisyonu MSP ve MHP’nin uyuşmazlıkları nedeniyle çatırdamakta ve yaklaşan seçimler öncesi yeni arayışlar içerisine girilmekteydi. Devletin içerisinde bulunduğu durum terör açısından hiç de iyiye gitmiyor, aksine çatışmalarda hayatını kaybedenlerin sayısı hızla artmaktaydı.³⁰⁶

Ecevit’in bir endişesi de ordu içerisinde MHP sempatzımanı oluşumun bir askeri darbe girişimi idi. Ona göre bunu engellemek için bir an önce MC hükümetinin değişmesi gerekliydi. CHP’nin koalisyon olmadan hükümet kurabilmesi için ufak bir desteğe daha ihtiyacı bulunuyordu. O destek de 11 Aralık günü geldi ve AP’den peş peşe istifalar gelmeye başladı. Herkes bir AP-CHP koalisyonu bekliyordu.

5 Ocak 1978’de 11’ler olarak adlandırılan ve AP’den istifa ederek CHP’ye destek vereceklerini açıklayan 11 milletvekili ile birlikte yeni hükümet kurulmuştu. Bakanlık karşılığında partisinden istif ederek hükümet değişikliğine neden olan milletvekilleri çok tepki toplamış, bu durum parlamentoda da sık sık tartışma konusu haline gelmişti.

Yeni hükümeti kurmakla görevlendirilen Ecevit ilk açıklamasında terör sorununa işret ediyordu: “İlk hedefimiz, ülkede can güvenliğinin sağlanması olacak.”

³⁰⁵ Hürriyet 1978 Ansiklopedik Yılığ, 1978, s.102.

³⁰⁶ Ertuğrul Alatlı, **Müdahale**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2002, s.242.

Hükümet programı kavgalarla görüşülürken, sokakta da şiddet ve terör olayları yükselişeydi. Aynı günlerde basında banka şubesi soygunu, şehit edilen polisler, makineli tüfeklerle taranan kahvehaneler, bir lisenin bombalanması, öldürülen öğrenciler ve çok şehirde yaralama haberleri yer alıyordu.³⁰⁷

10 Ağustos 1978’de Ankara’nın taşra semtlerinden Balgat’ta sol görüşlülerin bulunduğu 3 kahvehane taranmış ve olaylarda 5 kişi hayatını kaybetmiş 14 kişi de yaralanmıştı.³⁰⁸

Tarih 9 Ekim 1978’i gösterdiğinde ise Bahçelievler Katliamı olarak kayıtlara geçecek olan olay yaşandı. Abdullah Çatlı’nın organize ettiği ileri sürülen ve aralarında Haluk Kırcı,ERCÜMENT Gedikli, Mahmut Korkmaz ile Kürşat Poyraz’ın bulunduğu 5 kişilik bir ekip, Ankara Bahçelievler 15.sokak 56 numaralı apartmanın 2 numaralı dairesinde 7 TİP’li öğrencinin öldürülmesi olayı tüm yurdu sarsmıştı.³⁰⁹

Ecevit hükümeti her ne kadar ilk hedeflerinin ülkede can güvenliğini sağlamak olduğunu vurgulamasa da bu konuda kendisi de diğer hükümetler gibi başarılı olamamıştır. Nitekim halk tarafından da başarısız bulunarak sonraki seçimleri kaybetmiştir. Çeşitli olaylar yaşanmışsa da en büyüğü Kahramanmaraş’ta meydana gelen olaylar olmuştur. Olayların ilk başlangıcı “Güneş Ne Zaman Doğacak?” adlı sağcı filmin 19 Aralık 1978 günü Kahramanmaraş’taki Çiçek Sinemasında gösterilmeye başlanmasıyla olmuştur. Film oynatılırken sinemaya bomba atılmış, ertesi gün solcuların gittiği Akın Kırathanesi otomatik tüfeklerle taranarak, bombalanmıştı. 21 Aralık’ta da iki öğretmen öldürölüp, bir diğlerinin de evine bomba konulduğunda olaylar artık toplumsal bir hâl almıştı. 24 Aralık’a gelindiğinde olaylarda hayatını kaybedenlerin sayısı 100’ü bulmuş ve olaylar artık diğeri illere de yayılmıştı.³¹⁰

Sokağa çıkma yasağına rağmen sokaklardaki olaylar durulmamış, gösteriler devam etmiş, binaların kundaklanması ve ambulansların durdurularak kurşunlanması olayları önlenememiştir. Çevre illere sıçrayan olaylarla ilgili Amasya Valisi de

³⁰⁷ Milli Güvenlik Konseyi, **12 Eylül Öncesi ve Sonrası**, Ankara, TTK Basımevi, 1981, s.33.

³⁰⁸ Milliyet, 11 Ağustos 1978, s.1.

³⁰⁹ Hürriyet, 10 Ekim 1978, s.1.

³¹⁰ Birand, a.g.e., s.68.

Amerika bağlantısını ortaya atmış, “ABD’nin CIA Ankara Masası Şefi Paul Hanze nereye gitse orada karışıklıklar çıkıyor” demişti.³¹¹

Yaşanan olaylar sadece ülke içerisinde değil, dış çevrelerde de endişeyle izlenmiştir. Hatta Alman Başbakanı Schmidt için bu konuda özel bir birifing hazırlanmış, Ocak ayının sonunda düzenlenecek olan Guadeloupe zirvesi için de özellikle Türkiye konusu eklenmişti. Ordu da artık işin içerisine bütünüyle girmeye başlamış, ancak kontrolün tamamen elinde olmamasından şikâyetçiydi. Bu konuda artık müdahalenin gerekliliğinden çok zamanı ve şekli konuşulmaya başlanmıştı. Hükümetin kontrolü giderek kaybetmesi iç ve dış baskıların artması, ekonomik çöküntü ve terörün bu şekilde kontrol edilemeyecek olması ordu adına müdahalenin başlangıcı olmuştu. Birand’a göre 12 Eylül müdahalesi 1979’un Temmuz ayında gerçekleşmemişse, bunun iki nedeni vardır: Hükümetin bütün uluslararası bankalar ve devletler tarafından geniş kapsamlı bir ekonomik yardım kampanyasını başlatmış olması ve Ekim ayında yapılacak olan kısmi seçimlerdi.³¹²

1978’in sonuna gelindiğinde Kahramanmaraş olaylarının meydana getirdiği kamplaşma ve halktaki endişe yükselmışti. Yıl içerisinde yaşanan ölümler ve olaylar artık toplu olaylara dönüşmüş, yılsonunda ölenlerin sayısı 1200’e yaklaşmıştı. Burada dikkat çeken bir başka husus ise sağ ve sol örgütlerin eylemlerinde kullandıkları modern silahlar ve mühimmatlardı. Örgütlerin bu tip silahları nereden ve nasıl temin ettikleri, çoğu öğrenci olan eylemcilerin bunları temin edebilecek parayı nasıl buldukları açıklık kazanmadı. Bu noktada banka soygunlarının kaynak olduğu ileri sürülse de iddiadan öteye geçemedi.³¹³ Ancak her ne kadar iddia olsa da gazetelere yansıyan banka soygunu haberlerindeki artış bu durumla ilişkilendirilebilmektedir.

3.1.3. Bunalım Yılı: 1979

1979 yılı da Türkiye ve Türk halkı için yepyeni umutlarla başlamıştı. Ancak beklentilerin aksine daha yılın ilk günlerinden itibaren anarşi, terör ve ekonomik bunalım giderek artacağının sinyallerini veriyordu. Yurdun çeşitli yerlerinde terör

³¹¹ İnce, a.g.e., s.203.

³¹² Birand, a.g.e., s.70.

³¹³ Milli Güvenlik Konseyi, **12 Eylül Öncesi ve Sonrası**, Ankara, TTK Basımevi, 1981, s.63.

saldırıları, işçi eylemleri, bombalı pankartlar ve şehitler karşısında henüz 2 Ocak'ta İç İşleri Bakanı istifa etmişti.

Ekonomik verilerde gerek kamu gerekse özel sektör açısından hiç de iyi işaretler vermiyordu. Bu yüzden ekonomi çevreleri 1979'un Türk ekonomisi açısından bir üretim darboğazına sürükleneceğini ifade ediyorlardı. Akaryakıtın sürekli arttığı, demir-çelik dışalım konusunda anlaşmazlıkların giderilemediği, elektrik kesintileri ve hammadde yokluğu nedeniyle üretimin durduğu ve işçilerin izne gönderildiği, sendika ve işyerlerinde grevlerin arttığı bir dönem başlamıştı.³¹⁴ Anarşi ve ekonomik bunalım ortamında siyaset de istikrar bulamamıştı. Vergi yasasında dahi muhalefet ve iktidar uzlaşısı sağlayamıyordu.

Henüz 1979'un ilk ayı yeni bitmişti ki, 1 Şubat 1979'da Milliyet gazetesi başyazarı ve genel yayın müdürü Abdi İpekçi, gazeteden evine dönerken saat 19:50'de Nişantaşı'nda arabasının içinde silahlı saldırı sonucu öldürüldü. Bu olay ülkede ve yurt dışında büyük şok etkisi yarattı. İpekçi'nin katil zanlısı Mehmet Ali Ağca ve ona yardım eden Yavuz Çaylan 25 Haziran 1979'da yakalanırken, üçüncü kişi Mehmet Şener bulunamadı.³¹⁵

İpekçi'nin öldürülmesi ile ilgili olarak tüm siyasi parti liderleri ve sivil toplum kuruluşlarından taziye ve teröre lanet mesajları yayınlandı. Genelkurmay Başkanı Org. Evren'de İstanbul Gazeteciler Cemiyeti Başkanı Burhan Felek'e gönderdiği mesajda şu ifadeleri kullanmıştı:

*“Yeri çok güç doldurulacak, Türk basınının değerli mensubu Abdi İpekçi'nin menfur bir cinayet neticesi öldürülmesinden duyduğum üzüntü sonsuzdur. Esasında bu saldırı hür basınımızı, fikir özgürlüğünü ve dolayısıyla demokrasimizi hedef almıştır. Bu alçakça tecavüzü şahsım ve Türk Silahlı Kuvvetleri adına nefretle kınar, acınızı paylaşıyor, merhuma Tanrıdan rahmet, sizlere ve şahsınızda Türk basınının değerli mensuplarına başsağlığı ve sabırlar dilerim.”*³¹⁶

Başbakan Ecevit ve muhalefet lideri Demirel, teröre karşı birlik mesajları yayınladılar. Karşılıklı yapılan “ortak hareket” mesajları karşısında halk da

³¹⁴ Milli Güvenlik Konseyi, **12 Eylül Öncesi ve Sonrası**, Ankara, TTK Basımevi, 1981, s.68.

³¹⁵ **Hürriyet 1980 Ansiklopedik Yılı**, 1980, s.138.

³¹⁶ Milliyet, 3 Şubat 1979, s.8.

umutlanmaya başlamıştı. Ancak hemen ardından Senato’da Gümrük ve Tekel Bakanlığının bütçe görüşmeleri sırasında Parlamentoda grupları bulunan partiler arasında sataşmalar olmuş, kavgalar meydana gelmiş hatta silah çekildiği ve bazı milletvekillerinin arbedede yaralandığı görülmüştü. Toplantı sonrası yapılan partilerin grup bildirileri de oldukça sert olmuştur. Meclisteki bu olumsuz durum da sokağa yansımakta gecikmemişti.³¹⁷

Yaşanan anarşi ve terör olayları nedeniyle sıkıyönetim uygulaması devam etmiş, muhalefet bu durumu eleştirirken, hükümet sıkıyönetimin devamının gerekliliğini açıklamaya çalışıyordu.

Bir yanda sıkıyönetim diğer yanda bütçe görüşmeleri devam ederken, ekonomik bunalım hâd safhaya ulaşmıştı. Döviz bulunamıyor, grevler artarak devam ediyor, bulunamayan hammadde nedeniyle üretim duruyor ve fabrikalar da kapanmaya devam ediyordu. Motorin, kalorifer yakıtı, gaz ve benzin de artık bulanamaz olmuştu. Mazot yokluğundan kırsalda tarım faaliyetleri de olumsuz etkilenmiş, kentlerde de ulaşım sorunu baş göstermişti. Başbakan, kısa sürede piyasaların rahatlamaya başlayacağını, zamların olumlu etkisinin görüleceğini ve devalüasyon yapılmayacağını söylerken, Demirel, ekonominin kontrolünün kaybedildiğini ileri sürüyordu.³¹⁸

Dış basında da Türk ekonomisi hakkında birçok yazı ve görüş yazılırken, en dikkat çekenlerden bir tanesi ABD’de The Washington Star gazetesinin yorumu olmuştur:

*“...Pakistan’da başlayan, Ortadoğu’dan geçen ve Afrika boynuzunda sonra eren “parçalanan üçgen” ya da “bunalım hattı” konusunda çok şeyler yazılmıştır. Türkiye, bu istikrarsızlık çemberinin son dayanağıdır. Bu stratejik konumlu müttefikimiz uçurumun eşiğindedir. Türkiye’nin bir zamanlar olduğu gibi yeniden “Avrupa’nın Hasta Adamı” olmaması için çok büyük çaba harcamalıyız. Yoksa bu büyük bir trajedi olur...”*³¹⁹

³¹⁷ Milli Güvenlik Konseyi, **12 Eylül Öncesi ve Sonrası**, Ankara, TTK Basımevi, 1981, s.75.

³¹⁸ Milliyet, 10 Mart 1979, s.12.

³¹⁹ Turkey is the Last Stand, The Washington Star, 8 Nisan 1979, s.5.

Cumhuriyet tarihinin en büyük silahlı soygunu olarak kayıtlara geçen olay yine bu yıl içerisinde yaşanmış, karakol baskınları, fabrika soygunları, karşıt görüşlerin kahvehanelerinin basılma olayları tırmanışa devam etmişti. Yaklaşan 1 Mayıs öncesi İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı kesin bir dille “kutlama” veya “anma” gibi hiçbir ad ve şekil altında mitinge ve toplu yürüyüşe izin verilmeyeceğini duyurmuştu. 25 Nisan’da sona erecek olan sıkıyönetim, iki ay daha uzatıldığı günlerde, DİSK Genel Sekreteri her şeye rağmen 1 Mayıs’ta Taksim’de olacaklarını söylemişti. Sıkıyönetim Komutanlığının 1 Mayıs’ta İstanbul’da sokağa çıkma yasağı ilan etmesinden sonra, gösteri hazırlıkları İzmir’e doğru değişmişti.³²⁰

Disk Yürütme Kurulu, 1 Mayıs’ı Taksim’de kutlayacaklarını yinelerken, DİSK’ten geçici olarak çıkarılan Maden-İş, Bank-Sen ve Baysen ile DİSK üyesi Devrimci Toprak-İş ve Haber-İş sendikaları 1 Mayıs kutlamalarını İzmir’de yapacaklarını açıkladılar. İzmir’de iki ayrı alanda miting düzenlenirken, Çorum, Artvin, Rize ve Samsun’daki mitinglerde olaylar meydana gelmişti.³²¹

Yaz aylarında da durmayan terör olayları, parti genel merkezlerinin ve karakolların bombalanması ve yayılım ateşe tutulması gibi eylemlere sahne oluyordu. Milletvekili “transferlerinin” gündeme geldiği günlerde, muhalefet Cumhurbaşkanı hedef alarak “taraf olduğu” ve “tarafsızlığını kaybettiği” söylemlerinde bulundu. İthamlara karşılık Cumhurbaşkanı’nın cevabı çok konuşuldu ve özellikle dış basında bir çeşit “uyarı” olarak değerlendirildi.

Siyasal bunalımın hiç ara vermeden devam ettiği günlerde ekonomi de aynı süratle çıkmaza girmeye devam ediyordu. Mecliste ekonomik görüşmeler uyuşmazlıklar ve engellemeler nedeniyle yürütülemiyor, akaryakıt sıkıntısı nedeniyle meyve ve sebze fiyatları yükseliyor, kamu ve tüzel işletmelerde de grevler başlıyor, zamlar artarak devam ediyor, devalüasyon uygulanıyordu. Benzin karneye bağlanırken, dış ticaret açığı da 905 milyon doları bulmuştu.³²²

8 Ağustos 1979 günü ODTÜ’nün açılış günü İstiklal Marşı söyleneceği sırada, öğrencilerin bir bölümünün sol yumruklarını kaldırarak ‘enternasyonal’ marşını

³²⁰ Milliyet, 30 Nisan 1979, s.1.

³²¹ **Hürriyet 1980 Ansiklopedik Yıllığı**, 1980, s.142.

³²² Milli Güvenlik Konseyi, **12 Eylül Öncesi ve Sonrası**, Ankara, TTK Basımevi, 1981, s.89.

söylemleri ülkede büyük tepkiye neden olmuştu. Başbakan Ecevit, “Devletimizin böyle bir davranışa izin vermesi söz konusu değildir” derken, Demirel olayların arkasında hükümetin olduğunu ileri sürmüştü.³²³ Yeni umutlarla başlayan 1979 yılı, kanlı olaylar, suikastlar, ekonomik buhran ve beraberinde siyasi bunalım içerisinde Ekim ayında yapılacak olan Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Üçte Bir Yenileme ve Milletvekili Ara Seçimlerine doğru hızla gidiyordu. Hiç kuşkusuz özellikle ekonomik bunalım, seçim sandığında etkisini gösterecekti.

3.1.4. 14 Ekim 1979 Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Üçte Bir Yenileme ve Milletvekili Ara Seçimleri

1979 yılı Türkiye’yi bekleyen günler açısından önemli bir değişime neden olacak bir seçim yaşayacaktı. 1961 Anayasası ile birlikte uygulanmaya başlanan çift meclisli sisteme göre Cumhuriyet Senatosu ve altında Türkiye Büyük Millet Meclisi bulunmaktaydı. Ve yine aynı anayasaya göre Cumhuriyet Senatosunun üyelerinin üçte biri iki yılda bir yapılacak olan seçimlerle yenilenecekti. TBMM’de ise vefat eden vekillerin yerini doldurmak için ara seçim düzenlenesi gerekiyordu. Bu bakımdan Cumhuriyet Senatosu üyelerinin belirlenmesi ve Milletvekili ara seçimi birleştirilerek 14 Ekim 1979’da gerçekleştirilmiştir.

70’li yıllardan itibaren başlayan ekonomik sıkıntılar 1974 Kıbrıs Harekâtı neticesinde karşılaşılan ambargoların da etkisiyle tırmanışa geçmiş, yine paralel olarak artış gösteren terör eylemleri ve çeşitli temel ihtiyaç maddelerinin temininde sıkıntılar yaşanması seçim sonuçlarına etki etmiştir. 1978’de iktidara gelen Ecevit, yaşanan bu olumsuzluklardan dolayı halkın nazarında güven kaybetmiştir. 14 Ekim seçimlerine gidilirken AP lideri Demirel’in kullandığı iki cümleden biri “*Bunlar dört kazı güdemezler, akşama üçünü kaybedip gelirler*” diğeri ise “*Biz bulduk buluşturduk size yokluk çektirmedik*” şeklindeydi.³²⁴

Cumhurbaşkanı yaklaşan seçimler öncesinde: “...İçten ve dıştan düzenlenen menfur oyunlar, halkımızın vatanperverliği ve çelikleşmiş iradesiyle perişan ve mahkûm edilecektir. Oy vermeye müdahale edecekler, kanunların pençelerinden

³²³ Milliyet, 10 Ağustos 1979, s.9.

³²⁴ Hürriyet 1980 Ansiklopedik Yıllığı, 1980, s.151.

yakalarını kurtaramayacaklar” derken, seçim güvenliğinin hükümetin ve devletin teminatı altında olduğu mesajını veriyordu.³²⁵

Ancak buna karşın bazı gazeteler seçim güvenliğinin olmadığını, halkın bu şartlarda güvenli bir şekilde oy veremeyeceğini öne sürerken karamsar ve korkutucu bir ortamda seçimin sağlıklı gerçekleşmeyeceğini yazıyordu. Üstelik siyasi parti liderleri de seçim konuşmalarında gerilimi tırmandırıcı konuşmalarına devam etmişler, karşılıklı sert ifadeler kullanmaktan çekinmemişlerdir.³²⁶

Seçimler genel anlamda beklenenin aksine daha az olaylı şekilde tamamlanmıştır. Manisa, Muğla, Aydın, Konya ve Edirne olmak üzere 5 ilde gerçekleştirilen milletvekili seçimlerinin tamamını AP kazanmış, 29 ilde gerçekleştirilen 50 senatörlük Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde ise sonuçlar şu şekilde olmuştur: 33’ünü AP, 12’sini CHP, 4’ünü MSP ve 1’ini de MHP elde etmiştir. Seçimlerin genel değerlendirmesine göre seçmen sayısında ve seçime katılım oranında bir önceki seçime göre yaklaşık %7,4 oranında azalış gözlemlenmiştir. Ayrıca seçim yapılan 29 il sonuçları değerlendirildiğinde AP oylarını 266 bin civarında arttırmış, CHP ise bir milyona yakın oy kaybetmiştir.³²⁷

Seçim sonrası ortaya çıkan yeni sayısal dengeler karşısında Başbakan Ecevit, Cumhurbaşkanına istifasını sunmuş ve hükümeti Demirel’in kurması gerektiğini söylemiştir. Ecevit istifasıyla ilgili olarak: “...*Yeni hükümetin kurulması görevinin ana muhalefet partisi genel başkanına verilmelidir. 14 Ekim seçimlerinin sonuçları ve millet meclisine yansımalarının bir hükümet değişikliğini gerekli kıldığını ve ülkemizin şu anda bir hükümet buhranına tahammülü yoktur... Ne ara hükümeti ne de erken seçime gerek vardır... Bundan sonra kurulacak hükümete, 70 sente muhtaç bir hazine, Merkez Bankasının çeklerinin yabancı ülkelerde kabul edilmediği bir Maliye değil, bir hayli genişlemiş döviz olanakları ve saygınlığı olan bir Maliye bırakıyoruz... Türkiye’nin aylarca sürececek hükümet kurma çalışmalarına katlanabilecek durumda*

³²⁵ Cumhuriyet, 11 Ekim 1979, s.1.

³²⁶ Milli Güvenlik Konseyi, **12 Eylül Öncesi ve Sonrası**, Ankara, TTK Basımevi, 1981, s.95.

³²⁷ **Hürriyet 1980 Ansiklopedik Yılı**, 1980, s.151.

*olmadığını Partisinin, ülkenin bunalımdan çıkmasına demokratik inançlar doğrultusunda yardımcı olacağını umuyorum...”*³²⁸

Ecevit’in hükümeti kurması için işaret ettiği Demirel ise bu durum karşısında şöyle konuşmuştu: *“Hükümet istifa etmiş değil, millet kovalamıştır... Millet bu hükümetin arkasından ağlayacak değil ya, bulunmaz Hint kumaşı mı?... Bunlara hükümet demek mümkün değildir. Zaten hile, entrika üzerine kuruluydu. Memleketi ıstırap içerisine sürüklediler. Her şeyi berbat ettiler.”*³²⁹

Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, 16 Ekim’de istifa eden Ecevit’in yerine AP genel başkanı Süleyman Demirel’e hükümet kurma görevini 24 Ekim’de verdi. MHP ve MSP’nin dışarıdan destek verdiği AP hükümeti, 13 Kasım’da Cumhurbaşkanı tarafından onaylandı ve 25 Kasım’da da mecliste güvenoyunu alarak göreve resmen başlamış oldu. Demirel’in altıncı kez Başbakan olduğu meclis güvenoyu oylaması ise 438 milletvekilinin 229 kabul ve 208 red oyu sonucunda az bir farkla gerçekleşiyordu.

3.1.5. Ordunun 2 Ocak 1980 Tarihli Uyarı Mektubu

Meclis aritmetiği değişmiş ve özellikle Ecevit gibi bir isim de görevi bırakmış olmasıyla birlikte, ülke siyaseti uzlaşılı ortamına bir türlü ulaşamamıştı. Yeni kurulan Demirel’in azınlık hükümetini ‘kerhen desteklediğini’ açıklayan Erbakan’ın da katkılarıyla geçicide olsa bir hükümet kurulabilmişti.

Ancak her geçen gün ordu içerisinde müdahale isteyenlerin sayısı da artmaktaydı. Evren, 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı münasebetiyle yayımladığı mesajda yine cumhuriyeti “koruma ve kollama” görevinden bahsetmiş, sonrası için de kafasında planlama yapmıştı. Tuttuğu günlüğüne 29 Ekim günü için şöyle yazmıştı:

“...Bu arada, müdahale isteyen komutanların sayısı ve ısrarları artıyor. Ama bu konuda Saltık Paşayla aynı fikirdeyiz. Seçimden önce olduğu gibi, seçimden hemen sonra yapılacak bir müdahale de içte olsun, dışta olsun soru işaretleri doğurur. Sordum, yeni hükümet Kasım sonuna doğru kurulur, dediler. Ben Aralık başında Brüksel’de NATO Askeri Komite toplantısında olacağım. Dönüşte komutanları toplayıp önemli bir ara karar almamız kaçınılmaz gözüküyor. Bunu sivillere uyarı

³²⁸ Milliyet, 17 Ekim 1979, s.1.

³²⁹ Hürriyet, 17 Ekim 1979, s.1.

*mektubu yollayarak yapmak en uygun çözüm olacak. Böylece bir 'muhtıra' vermiş, bu görevimizi de yapmış olacağız.”*³³⁰

Evren, planladığı şekilde programına devam etti. 12 Aralık günü Brüksel'den Türkiye'ye bir mesaj iletili: “*Genelkurmay Başkanımız yarın İstanbul'a hareket edecektir.*” Sıradan bir bilgi mesajı görünümü olsa da, bu mesaj Ordu Komutanları ve bazı Kolordu Komutanlarının da İstanbul'da toplanması için bir işaretti.³³¹

Planlandığı üzere 13 Aralık'ta İstanbul'da Selimiye'de Genelkurmay Başkanı, Kuvvet Komutanları ve bazı Kolordu Komutanları bir araya geldiler. Orgeneral Bedrettin Demirel, “Her geçen gün insanlar ölüyor” diyerek bir an evvel müdahale edilmesi gerektiğini söyledi. Ancak Evren'in “şartlar olgunlaşsın” diyerek öncelikle bir “uyarı mektubu” verilmesi fikri genel kabul görmüştü. Evren kendi tuttuğu günlüğüne bu konuyla ilgili şu notu düşmüştü: “*Bırakalım bu politikacılar bira daha batsın ki, biz müdahale ettiğimiz zaman ne içeriden ne de dışarıdan kimse bir şey diyemeyecek duruma girsin. Haklılığımız yüzde yüz biçimde anlaşılmış olsun.*”³³² Toplantı dikkatleri çekmemek adına daha fazla uzatılmamış, rutin istişare toplantısı görüntüsünü bozmadan iki saatin sonunda bitirilmişti. Çalışmalar 17 Aralık'ta tamamlanmış ve sonrasında önce Deniz Kuvvetleri Komutanı Org. Bülent Ulusu'ya gönderildi. Birkaç ufak düzeltmeden sonra 26 Aralık'ta Genelkurmay Başkanının odasında tekrar bir araya gelindi. Toplantıda mektubu Cumhurbaşkanına Genelkurmay Başkanınca sunulacağı, tüm anayasal kurumları ilgilendirdiği bir kez daha ifade edildi. Mektubun radyodan okutulması tartışıldı ancak bu durum 12 Mart Muhtırasını çağrıştırdığından kabul görmedi, doğrudan Cumhurbaşkanına verilmesi ve onun tarafından siyasilere iletilmesi uygun bulunmuştu.³³³

27 Aralık Perşembe günü saat 17.30'da -her Perşembe olduğu gibi- rutin görüşmesini yaptığı şekilde elindeki dosyayla Cumhurbaşkanının yanına gelen Genelkurmay Başkanının amacı bu kez diğerlerinden farklıydı. Görüşme genel

³³⁰ Baskın Oran, **Kenan Evren'in Yazılmamış Anıları**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 5. Basım, 1989, s.27.

³³¹ Mehmet Ali Birand, **12 Eylül Saat 04:00**, İstanbul, Karacan Yayınları, 12. Baskı, 1985, s.129.

³³² Oran, a.g.e., s.28.

³³³ Alatlı, a.g.e., s.454.

nezaket konuşmalarının ardından asıl meseleye geçilerek sürecekti. Cumhurbaşkanı genel izlenimlerini sorunca Genelkurmay Başkanı şu şekilde niyetini ifade etti:

*“Sayın Cumhurbaşkanı, geçtiğimiz haftalarda epey dolaştım. Kolordu Komutanlarına kadar hemen hemen tamamıyla konuştum. Durumdan ne kadar büyük bir kaygı duyduklarını söylememe herhalde gerek yok. Bu defa tüm arkadaşlarla, yaptığımız bu görüşmeleri hülasa ettik ve bir mektup kaleme aldık.”*³³⁴

Sözlerinin ardından bir sayfalık takdim mektubunu (EK-13), iki sayfalık bildiri metnini ve altı sayfalık memorandum yazısını Cumhurbaşkanı'na verdi. Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, kendisinden destek bekleyen Evren'e açık destek vermedi. Cumhurbaşkanı, demokrasiden yana olduğunu bir kez daha yineleyerek Başbakan Demirel ve Ecevit ile görüşeceğini söyledi. Evren'in de isteği bu yöneydi. Aynı gün Cumhurbaşkanı Korutürk gece saat 23'de Genelkurmay Başkanı'na telefonla aradı. Korutürk zaman kazanmak istiyordu ve bu niyetini de Evren'e doğrudan şu şekilde söyledi: *“Önümüzde yılbaşı var. Herkes kutlamaya hazırlanırken bu mektubun açıklanması hem Türkiye’de hem de dünyada ters yankı yapar. Yılbaşı zehir olur. Birkaç gün beklememde mahzur var mı?”* Evren'den “mahzuru yoktur” yanıtını alınca, bildirinin altında imzası olan Kuvvet Komutanlarıyla bizzat görüşmek istediğini söyledi. Toplantı için 31 Aralık Pazartesi günü saat 17.00 olarak kararlaştırıldı.³³⁵

28 Aralık'ta Başbakan ile Cumhurbaşkanı'nın olağan görüşmesi vardı ancak Cumhurbaşkanı mektuptan hiç söz etmedi. Aynı sıralarda Ecevit, hükümetle uzlaşma ve ortak hareket etme açıklamaları yaparken hem parti içerisinde hem de Demirel'den tepki alıyordu. Karşılıklı açıklamaları gören Cumhurbaşkanı da Evren'i arayarak Genelkurmay'a gitmesinin dikkat çekeceğini, bu yüzden Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanlarının Köşk'e gelmelerinin daha doğru olacağını söyledi. Komutanlar Çankaya Köşkü'ne Muhafız Alayı kapısından saat 16.00'da girdiler. Görüşme 1,5 saat sürmüş ve Cumhurbaşkanı da Kuvvet Komutanlarının Genelkurmay Başkanıyla hemfikir ve istekli olduklarını görmüştü. Müdahalenin kaçınılmaz olduğunu ve bir emir-komuta içerisinde gerçekleşebilme ihtimalinin çok yüksek

³³⁴ Birand, a.g.e., s.140.

³³⁵ Alatl, a.g.e., s.460.

olduğunu anlamıştı. Görüşme sona erdiğinde derhal talimat verdi. 2 Ocak 1980 sabahı saat 11.00’de Demirel ve Ecevit ile acil görüşecekti.³³⁶

Sadece Genelkurmay Başkanı, Kuvvet Komutanları ve Cumhurbaşkanının bildiği ve “sıradan” zamanlarda “sıradan” ortamlarda gerçekleşen görüşme için kritik zaman 1 Ocak günü olacaktı. Çünkü bu görüşmenin aslında hiç de “sıradan” olmadığını bir gazeteci fark etmişti: Cüneyt Arcayürek. Hürriyet gazetesi muhabiri Arcayürek, yılbaşının ilk günü akşam saatlerinde 19.00 haberlerini dinlemek üzere açtığı radyoda, diğer haberlerin arasına gizlendiğini düşündüğü görüşmenin diğerlerinden farklı olduğunu düşündü. Çünkü perşembe günleri yapılan görüşme normaldi, ancak kuvvet komutanlarının da eşlik etmesi normal değildi. “Zaten bir ordu darbesi bekliyorduk” diyen Arcayürek, Köşk’ün basın danışmanını, Ecevit ve birkaç kişiyi daha arayarak bilgi edinmeye çalıştı ancak bir habere ulaşamadı. Son olarak Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Bülent Ulusu’yu aradı ve net bir soru sordu: *“İçinde bulunduğumuz koşulları, çözüm yollarını sayını cumhurbaşkanına ‘sözlü’ mü naklettiniz yoksa ‘yazılı bir metin’ mi verdiniz?”* Gelen yanıt oldukça netti: *“Yazılı!”*³³⁷ Bu cevapla birlikte bir uyarı mektubunun verildiğini ertesi gün 2 Ocak tarihli gazetesinde manşetten duyurmuştu.³³⁸

Aynı gün Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, Org. Evren’in ön yazısını ve Türk silahlı Kuvvetlerinin görüşü başlıklı yazıyı açıklayarak, tüm siyasi partilerin genel başkanlıklarına gönderdi. Saat 11.00’de ise Başbakan Demirel ve muhalefet partisi genel başkanı Ecevit’i Köşk’e çağırdı. 35 dakika süren görüşmede Demirel, henüz çok yeni bir hükümet olduklarını ve mektubun muhatabı olmadıklarını öne sürerken, Ecevit mektubun tamamen mevcut iktidarın sorumluluğu olduğunu savundu.³³⁹

Görüşme sonrası Demirel yaptığı açıklamada şunları söyledi: *“Biz Türkiye’de bunca sıkıntıyı göğüslemiş hükümet olarak, bunlara tedbir aramak için ihlas ile yola çıkmış ve 14 Ekim seçimleri sonunda milletin genel arzusu istikametinde parlamentoda güvenoyu alarak hükümet olmuşuzdur. Türkiye’deki bugünkü durumun*

³³⁶ Birand, a.g.e., s.149.

³³⁷ Cüneyt Arcayürek, “12 Eylül’ün Ayak Sesleri”, **Yazanların Kaleminden Manşetlerin Öyküsü**, Tufan Türeñç ve Sefa Kaplan, İstanbul, Doğan Kitap, 2006, s.84.

³³⁸ Ordu Uyarı Mektubu Verdi, Hürriyet, 2 Ocak 1980, s.1.

³³⁹ Alatl, a.g.e., s.468.

sebebi biz değiliz. 30 gün zarfında her şeyi bu hale getirmek mümkün değildi çünkü. Şimdi bir durum orta yerededir. Bu durumun ne olduğunu, adını koymak istemiyorum. Bundan sonra nasıl hareket edilmesi gerektiğini de şu anda ifade etmek istemiyorum. Soğukkanlılıkla mesele mütalaa edilecektir.” Ecevit ise “Ben dilerdim ki, iş bu noktaya, bu üzücü noktaya gelmeden önce iki büyük parti arasında zorunlu, ciddi bir diyalog kurulabilsin. Bu konudaki iyi niyetli, yapıcı çağrılarımıza olumlu bir yanıt verilsin. Fakat maalesef bu fırsat kaçırılmıştır. Tahmin edeceğiniz gibi, bu yazı Silahlı Kuvvetlerimizin birçok başka toplum kesimleri, ulusumuzun çok büyük çoğunluğu gibi şiddet eylemlerinden terörden, demokrasiye, devlete ve ülke bütünlüğüne yönelen tehlikelerden duydukları kaygıyı ve bu konudaki bazı temennileri içermektedir.”³⁴⁰

1 Ocak'ta uyarı mektubu ve müdahale söylentilerini duyan ve 2 Ocak'ta aktaran bir başka kurum da Birleşik Krallık Ankara Büyükelçiliği idi. Büyükelçilikten Londra'ya, Washington'a, Atina'ya ve NATO Genel Merkezine çekilen telgrafta, Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanlarının Cumhurbaşkanıyla görüştüğü ve bir uyarı mesajı verdiği bildiriliyordu. Ayrıca mektuptan bir bölüm aktardıkları telgrafta, Hürriyet gazetesinin bir askeri kaynaktan görüş aldığını da not düşmüşlerdi.³⁴¹

Ertesi gün 3 Ocak günü saat 17.00'de Org. Evren, Cumhurbaşkanı Korutürk ile haftalık görüşmesini gerçekleştirdi. Demirel'in mektubu alınca çok üzülüğünü ve ayrılmayı düşündüğünü duyduğunda ise çok üzüldü. Evren: “...*Hükümet değişsin diye vermedik, bir kriz yaratılsın diye vermedik. Be-tahsis hükümete vermedik. Hükümet dâhil bütün partilerin, anayasal kuruluşların dikkatini çektik*” ifadelerini kullandı. Evren'in böyle düşünmesindeki en önemli neden önce hükümeti istifa ettirip, kriz çıkardıktan sonra yönetime el koydu demelerini istemiyordu.³⁴²

Mektubun ortaya çıkmasıyla birlikte siyasilerin görüşme trafiği artmış, ancak bir neticeye varılamamıştı. Buna karşın Evren ve kuvvet komutanları da çeşitli yurt gezileri ve görüşmeler yapmaya devam ediyordu. Bir taraftan mektup ve belirsizlik sürerken, öte yandan ekonomi için çeşitli gelişmeler yaşanıyordu.

³⁴⁰ Hürriyet 1980 Ansiklopedik Yıllığı, 1980, s.146.

³⁴¹ Jan Devletoğlu, İngiliz Arşivlerinde 12 Eylül'ün Ayak Sesleri, İstanbul, Doğan Kitap, 2010, s.268.

³⁴² Oran, a.g.e., s.29.

3.1.6. 24 Ocak Kararları

12 Eylül müdahalesine giden süreçte 24 Ocak kararlarının etkin olduğu hatta birinci etken olduğu birçok görüş vardır. Terör olaylarının zirve yaptığı yaklaşık üç yıllık sürenin sonunda askeri müdahalenin gerçekleşmiş olması, ekonomik tedbirlerin önüne geçmiş gibi görünse de 24 Ocak ekonomik tedbirlerin uygulanabilmesi açısından istikrarlı bir yönetimin (birçoklarına göre bu askeri yönetimden başkası değildi) görevde bulunması ile sağlanabilecekti.

1970’lerin başından itibaren petrol üreticisi ülkelerin petrol fiyatlarına yaptıkları fahiş zamların da yüksek etkisiyle sıkıntıda olan Türk ekonomisi, 1977 yılına gelindiğinde dış ödemeler dengesinin alt üst olmasına neden olmuş ve Şubat ayında döviz transfer resmen durdurulmuştu. Bu tarihten itibaren 24 Ocak kararlarına kadar beş adet ekonomik istikrar programı hazırlanmış ancak hiç birisi tam anlamıyla uygulanamamıştır. Bunlar;

- 1- Demirel hükümeti tarafından hazırlanan “*Enflasyona Karşı Mücadele Paketi – Ağustos 1977*”
- 2- Ecevit hükümeti tarafından hazırlanan “*Yapısal Değişim Programı – Mart 1978*”
- 3- Ecevit hükümeti tarafından hazırlanan “*Para Kredi Tedbirleri Paketi – Eylül 1978*”
- 4- Yine Ecevit hükümeti tarafından hazırlanan “*Ekonomiyi Güçlendirme Programı – Mart 1979*”
- 5- Son olarak Demirel hükümeti tarafından hazırlanan “*24 Ocak Kararları – Ocak 1980*”dir.³⁴³

1978’de artış gösteren ve 1979 kriziyle birlikte tıkanan ekonomi 12 Eylül müdahalesine zemin hazırlamış, IMF tarafından hazırlanarak dayatıldığı öne sürülen kararların eksiksiz ve kesintiye uğramadan uygulanabilmesinin sadece bir “diktatörlükle” uygulanabilmesi öngörülüyordu.³⁴⁴ Zira yukarıda belirtilen beş ekonomik paket ve programdan en uzun ömürlü olanı 24 Ocak kararları olmuş,

³⁴³ Emin Çölaşan, *24 Ocak Bir Dönemin Perde Arkası*, 3.Basım, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1983, s.7.

³⁴⁴ Mücek, a.g.e., s.116.

diğerleri ise programları hazırlayan kadrolar tarafından dahi ciddiye alınmadığı öne sürülmüştür.³⁴⁵

Ne var ki 24 Ocak kararlarının alınması en az uygulanabilmesi kadar zor olmuştur. Kararları Demirel hükümetinin almış olması, Ecevit hükümetinin özellikle devalüasyon konusunda hassas olması nedeniyle gerçekleşmemiştir. Merkez Bankasının işlev ve etkinliğini artık tamamen kaybettiği Şubat 1977’de Türkiye’nin dış ekonomik çevrelerdeki saygınlığı azalmış, kredi bulması olanaksız hale gelmişti. Döviz sıkıntısı yaşanırken, karaborsada fiyatlar her alanda adeta uçuşa geçmiştir. Bu dönemde Ecevit hükümeti, ekonomik açmazı gidermek adına NATO ve OECD üzerinden yardım ve kredi başvurularını denemekte, çeşitli anlaşmalar teklif edilmekte ancak karşısına hep IMF ile anlaşma şartı sunulmaktadır.

Aralık 1978’de IMF Türkiye Masası Şefi Charles Woodward Ankara’ya bir ziyaret gerçekleştirmiş ve şöyle demiştir: *“Bu ekonomi tıkanmıştır. Ciddi önlemler alınması gerekmektedir.”*³⁴⁶ Almanya ve Fransa’dan da destek arayan hükümet IMF şartı ile karşılaşmış, IMF’nin şartlarında ise devalüasyon olması nedeniyle bu anlaşmalar Ecevit hükümeti tarafından kabul edilmemiştir. Ekonominin çıkmazı ve hükümetin IMF ile anlaşamaması karşısında muhalefet lideri Süleyman Demirel şöyle konuşmuştur: *“Hükümet 50 milyar liralık zam paketi hazırlamaktadır. Hükümetin ekonomi politikası iflas etmiştir”*. Aynı günlerde Başbakan Ecevit’in cevabı ise ekonomik duruşunu göstermektedir: *“Batı dünyasının, yardımı devalüasyon koşuluna bağlaması haksızlıktır. Buna boyun eğmeyeceğiz. Batı’nın ekonomik sorunlarımıza ilgisizliği, dış politikamızda etkisini gösterecektir.”*³⁴⁷ ABD tarafında da durum farklı değildi. Türkiye’nin koşulsuz olarak IMF şartlarını kabul etmesi isteniyordu. ABD Dışişleri Bakanı Muskie, Türkiye’nin IMF ile mücadele etmeyi bırakmasını ve kesin bir anlaşma yapması gerektiğini ifade ediyordu. Muskie: *“Türkiye, Serbest Piyasa Nizamını ya kabul etmeli ya da artık Batı’nın kapısını çalmamalı”* ifadelerini kullanmıştı.³⁴⁸

³⁴⁵ Çölaşan, a.g.e., s.8.

³⁴⁶ Çölaşan, a.g.e., s.11.

³⁴⁷ A.e., s.13.

³⁴⁸ Alatlı, a.g.e., s.486.

Ancak tüm uğraşlara rağmen daha fazla karşı duramayan hükümet IMF ile Paris’te gerçekleştirdiği görüşmeler neticesinde katlı kur uygulamasına geçti. Buna göre Türk parasının dolar karşısındaki değeri 47 Lira 10 Kuruş olarak belirlenirken, akaryakıt, alkollü içecek ve demir çelik fiyatlarına yeni zamlar uygulandı.³⁴⁹

Ekonomik istikrar tam anlamıyla sağlanamamış, siyasi ortam da günden güne gerilmeye devam etmişti. Parlamentoda bazı bağımsız milletvekillerinin desteği ile hükümeti devam ettirebilen Ecevit, IMF’nin bazı ağır şartlarını da yerine getirememiştir. 14 Ekim ara seçim ortamına gelindiğinde ekonomik istikrarsızlık, terör olayları, siyasi anlaşmazlıklar, üretimde yaşanan gerileme, karaborsa ve yokluklar seçim sonuçlarına da yansıtacaktı.

Zorlu koşullar arasında girilen 14 Ekim ara seçimlerinin kazananı Adalet Partisi olmuştu. Boş olan beş milletvekilliğini de kazanan ve ayrıca senatoda da farklı üstün gelen yine Adalet Partisi olmuştu. Sonuçlar karşısında istifa eden Ecevit’in yerine Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk hükümet kurma görevini Adalet Partisi genel başkanı Süleyman Demirel’e vermişti. Demirel’in ilk iş olarak kadroları belirlemesi ve hareketi geçmesi gerekti. Bu amaçla AP azınlık hükümet kurmuş, MSP ve MHP gibi sağ partilerden de destek almıştı. Çalışma arkadaşlarını da kafasında belirlemiş ve temaslara da başlamıştı. İlk iş İsmet Sezgin’le görüştü ve Maliye Bakanı olarak görevlendirdi. Bu arada daha önce CHP döneminde görevlendirilen DPT Müsteşarı Bilsay Kuruç’un başkanlığındaki Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) de 1980 yılı programını hazırlamakla meşguldü. Ekonomik tedbirler ve bürokratik kadrolar konusuna önem veren Demirel, eski dostu Turgut Özal’ı da Ankara’ya çağırdı. 26 Kasım 1979’da gerçekleşen görüşmede Demirel, Özal’la birlikte çalışmak istediğini ifade etmiş, Merkez Bankası Başkanı veya DPT Müsteşarı olmasını istediğini söylemiştir. Ancak Özal her iki görevi de kabul etmemiş, daha yetkili bir görev istediğini şu sözlerle ifade etmişti:

“Bürokrasinin en yüksek makamı Başbakanlık Müsteşarlığıdır. Bu görevi verirsiniz kabul ederim. Ekonomiye buradan idare edebiliriz. Bunun yanında, Planlamanın da benim elimde olması lazım. Eğer Başbakanlık Müsteşarlığı görevini

³⁴⁹ IMF’ye Göre 1 Dolar=47.10 Lira, Milliyet, 27 Haziran 1979, s.8.

*bana verirseniz, aynı zamanda Planlamaya da vekâleten bakabilirim. Planlama Müsteşarını nasılsa alacaksınız. O durumda, aynı zamanda Planlama Müsteşar Vekili olurum..”*³⁵⁰

Teklifi düşüneceğini belirten Demirel, ertesi gün toplanacak olan Yüksek Planlama Kurulu toplantısında Turgut Özal’ın Başbakanlık Müsteşarı olduğunu tebliğ edecekti. 3 Aralık günü gazetelerdeki bir haberle birlikte DPT Müsteşarı Bilsay Kuruç’un görevden alındığı, yerine Turgut Özal’ın vekâleten atandığı kamuoyuna duyuruldu.³⁵¹ Özal, göreve geldiği ilk gün sağ eğilimli olduklarını bildiği DPT uzmanlarını odasında toplayarak şu konuşmayı yaptı:

*“Bakın, size bir şey söyleyeyim. Hepiniz bu teşkilatta çalışan değerli insanlarsınız. İdareye gelmişsiniz veya bundan sonra geleceksiniz. Hiç kimseye karşı kin duymayın. Geçmişte yapılan haksızlıkları unutup demiyorum ama aynı şeyleri mümkün olduğu kadar yapmayın ve yaptırmayın. Planlamada çok iyi bir insan potansiyeli vardır. Bundan yararlanmaya bakın. Çok aşırı militan ve komünist olmadıkça kimseyi görevden almayın...”*³⁵² Ancak bu konuşmanın üzerinden henüz birkaç gün geçmişti ki, birçok şube müdürü değiştirildi, Koordinasyon Daire Başkanı görevden alındı ve 38 uzmanın sözleşmesi feshedildi.

Özal’ın göreve başladığı gün IMF Türkiye Masası Şefi Charles Woodward başkanlığındaki bir heyet Ankara’ya gelerek Özal’la bir dizi görüşme gerçekleştirdi. IMF heyetinin çeşitli şartları vardı ve bunların başında da döviz kuru ayarlaması bulunuyordu. Woodward, 47 liralık kurla bir yere varılamayacağını, 65-70 lira civarında bir ayarlama yapılması gerektiğini yineledi. Bununla birlikte KİT açıklarını da düşünerek 160 milyar liralık bir zam paketinin de şart olduğunu söylemişti.³⁵³

17 Aralık günü Ankara’dan ayrılan IMF heyetinin ardından olumlu açıklamalar basına yansımış, görüşmelerin verimli geçtiği ifade edilmişti. IMF ile anlaşmaya varılan yeni ekonomik programın detayları Özal ve ekibi tarafından belirlenmeye başlamıştı. Devalüasyon ve büyük zamlar yapılacak ve kararlar bir anda patlatılacaktı.

³⁵⁰ Çölaşan, a.g.e., s.47.

³⁵¹ AP Hükümetinin Yeni Genel Müdürleri Belli Oldu, Milliyet, 3 Aralık 1979, s.1.

³⁵² Çölaşan, a.g.e., s.56.

³⁵³ Maliye Bakanlığı ile IMF arasında İlk Görüşme Yapıldı, Milliyet, 4 Aralık 1979, s.11.

24 Aralık günü yeni programın tam metni tamamlanmış, zam kararnameleri, devalüasyon karar metinleri de dahil olmak üzere hazırlanmış ancak rakamlar yazılmamıştı. Üst düzey bürokratlar dâhil herkes merak içerisindeydi. Bu ortamda yılbaşı üzeri Ordu'nun uyarı mektubu gündeme bomba gibi düşmüştü. Tam da ekonomik programın açıklanmasına yaklaşan günlerde Özal, programın ilk olarak Ordu'ya bir brifingle bildirilmesi gerektiği fikrini Demirel'e söyledi ve kabul gördü. 8 Ocak günü Genel Kurmay Başkanı Org. Kenan Evren ile birlikte kuvvet komutanları ve 30 civarında general ve amirale brifing veren heyette Turgut Özal, Hasan Celal Güzel, Mahir Barutçu, Kaya Erdem ve Hüsnü Doğan bulunuyordu. Her iki taraf adına da verimli geçtiği ifade edilen toplantı sonunda Org. Kenan Evren şu ifadeleri kullandı:

*“Bize ekonomik konuları ve ekonomik durumu çok iyi anlattınız. Hatta bana kalırsa, beklemediğimiz kadar açık anlattınız. İlk defa burada bu kadar açık oldu. Çok teşekkür ederiz. Aslında bu konuların radyo ve televizyonda da halka böyle anlatılması gerekir. Çok faydalı olur...”*³⁵⁴ Hatta Hasan Celal Güzel, askerlerin Özal'ı ‘hayranlıkla’ dinlediklerini ve ‘çok memnun kaldıklarını’ ifade etmesi de toplantının nasıl geçtiğini gösteren ifade olmuştur.³⁵⁵

Ordunun uyarı mektubundan sonra, askerlere verilen brifingin olumlu sonuçlanması Başbakan Demirel'i oldukça rahatlatmıştı. Geçen zaman içerisinde Özal sürekli kararların açıklanması konusunda Demirel ile görüştü. Ancak Demirel her defasında “henüz zamanı değil, dur bakalım Turgut” diyerek bekletti. 20 Ocak günü Cumhurbaşkanına durumu izah etti ve paketin makama arzından sonra kabul edilmesinin önemini anlattı.

24 Ocak Perşembe sabahı toplanan Bakanlar Kurulunda sol yanına Turgut Özal'ı alan Demirel, ekonominin içinde bulunduğu zor şartları açıkladıktan sonra sözü Özal'a bıraktı. Herkes merakla paketin içeriğini beklerken Özal, ilk olarak kur maddesini açıkladı: *“Türk parasının Amerikan doları karşısındaki değeri yeniden belirlenmiş ve bir dolar 70 lira olmuştur..”* dedi. Salonda sesler yükselmeye başlamış, tepkiler gelmişti. Ancak görüşülecek her maddenin Cumhurbaşkanı onayı alındığı hususu, salondakilerin önlerine gelen ve önceden hazırlanmış olan kararname

³⁵⁴ Çölaşan, a.g.e., s.117.

³⁵⁵ Kutlay Doğan, **Turgut Özal Belgeseli**, Ankara, Türk Haberler Ajansı, 1994, s.44.

metinlerini imzalamalarını hızlandırdı. Bu arada Demirel, orduya verilen brifing sonrası Evren'in dediği gibi doların 70 lira olduğunu radyodan duyurulmasını istedi.³⁵⁶

Belirlenme süreci, IMF etkisi, açıklanması ve uygulanması bakımından birçok eleştiriye neden olacak 24 Ocak kararlarının başlıkları şu şekildedir:

- Günlük kur uygulamasına gidilerek Türk Lirası, Amerikan Doları karşısında %32.7 oranında değer kaybederek (1\$=70 Lira) devalüe edilmiştir,
- Devletin ekonomideki payı küçültülmüş, KİT'lerde uygulandığı şekliyle tarım ürünlerini desteklemeye yönelik alımlar sınırlandırılmıştır,
- Ulaştırma, enerji ve gübre dışındaki sübvansiyonlar kaldırılmıştır,
- Yabancı sermaye teşvik edilirken, dış ticaret serbest bırakılmıştır,
- İhracat kapsamında vergi iadesi, gümrük muafiyeti ve düşük faizli kredi gibi teşvik sistemleri getirilmiştir.

Ancak başlıkların içeriği, konu başlıkları kadar yapıcı gelmemiş olacak ki, Bakanlar Kurulu her maddeyi görüşürken oldukça tartışmalı geçiriyordu. Özellikle zamlar konusuna gelindiğinde Milletvekilleri tepkilerini dile getiriyorlardı. Gübreye uygulanacak olan 7 kat zammın şaşkınlığını atamadan şekere uygulanacak olan zam oranı ortalığın yenden hareketlenmesine neden olmuştu.³⁵⁷ Türk lirasının dolar karşısındaki değer kaybından sonra bir başka öne çıkan husus KİT'lerle ilgili karar olmuştur. KİT'lerin üzerindeki 100 milyar lira civarındaki devlet desteğinin kaldırılması da ekonomik çevrelerde çok etkisi meydana getirmişti. Bunun sonucu olarak KİT'lerin ürün ve hizmetlerinin ücretlerine de büyük oranda zam gelmiş oluyordu. Normal benzin 22,50 liradan 31,40 liraya, motorin ve gaz 10 liradan 19,30 liraya, tüp gaz 125 liradan 182 liraya, taşkömürünün tonu 3500 liradan 7000 liraya, kok kömürü 5600 liradan 11500 liraya yükselmişti. Gazete kâğıdının tonu 18000 liradan 41000 liraya yükselmiş, toz şekerin kilosu 16,50 liradan 32 liraya, 70'lik rakı 160 liradan 280 liraya yükselmiştir. Elektrik Kurumu %100 oranında zam yaparken, Devlet Demiryolları %300 zam uygulamış, bunları denizyolları, havayolları ve PTT zamları takip etmişti.³⁵⁸

³⁵⁶ A.e., s.130.

³⁵⁷ Çölaşan, a.g.e., s.137.

³⁵⁸ **Hürriyet 1981 Ansiklopedik Yıllık**, İstanbul, Hür-Ofset Matbaası, 1981, s.95.

Kararlar Resmi Gazete’de yayınlanmaya başladıkça ve Demirel arka arkaya üç gün basın toplantısıyla açıklama yaptıkça yurtiçinden de tepkiler gelmeye devam etmiştir.

Necmettin Erbakan: *“Alınan bu kararlar ekonominin gereği değil, IMF’nin emridir”,*

Alparslan Türkeş: *“Bugünkü duruma, şimdiye kadar izlenen akıl dışı ekonomik politikalarla gelinmiştir”,*

Bülent Ecevit: *“Ekonomi, hatta devlet, büyük çıkar çevrelerine teslim edilmiştir. Hükümet, modası geçmiş bir Güney Amerika modelini, üstelik daha sakıncalı ölçülerle Türkiye’de uygulamak istiyor”,*

Turhan Feyzioğlu: *“Muhalefette iken zorunlu devalüasyonu bile insafsızca eleştirenler, şimdi devalüasyon yapıyor”*.³⁵⁹

İç siyasette tepkiler böyleyken, iş çevreleri kararlara endişeli yaklaşıyordu. Türkiye’nin komünist bir rejime doğru kaydığını düşünenler tüm malvarlıklarını nakde çevirip, parasını Tahtakale’den dışarı nakledip, alenen kaçıyor. Herkes her yerde kararları konuşur olmuşt. Öyle ki, kararlar terör olaylarını bile geride bırakmış, aynı gün yaşanan ve 8 kişinin yaşamını yitirdiği terör olayı dahi geri planda kalmıştı. İş adamları istikrar bekliyor ve çeşitli ortamlarda karşılaştıkları generallere *“Ne duruyorsunuz paşam, vatan elden gidiyor”* diyorlardı.³⁶⁰ Askerin müdahale etmesi gerektiğini düşünen bazı çevreler genelde terör nedeniyle bu düşünceye kapılmışken, kararların etkin uygulanmayacağı endişesi içerisinde olan bazı iş çevreleri ise istikrar düşüncesiyle bu tür beklentiler içerisine girmişti.

Viyana’da Sosyalist Enternasyonal toplantısından dönen Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı Bülent Ecevit, kararlara ilişkin önemli bir açıklamada bulunmuştu. Ecevit açıklamasında bir askeri müdahale beklentisi içerisinde olduğunu ifade ederken, öngörüsünü de halkla paylaşmıştır:

³⁵⁹ Milliyet, 27 Ocak 1980, s.1.

³⁶⁰ Alatl, a.g.e., s.487.

*“İzlenmekte olan ekonomik ve sosyal politikalar, bir dikta rejimine oturmadan uygulama olanağı olmayan bir modeldir. Bu nedenle hükümetin dikta rejimi oturtma çabası içinde olduğu kaygısını taşıyorum..”*³⁶¹

Bu yöndeki bir başka görüş de Yalçın Küçük’e aittir. Küçük, bu tip bir ekonomik modelin mucize olmadığını ve uygulamasının ise ancak bu tip bir yönetim ile sürdürülebileceğini ifade etmiştir:

*“...Gelir bölüşümü bozulup, ücretler hızla düşürülür ve Türk lirası sürekli devalüe edilirse, ihracatı arttırmak bir mucize değildir. Ancak bunları hızla yapmak gerekiyorsa mutlaka kan akıtmak da gerekli oluyor.”*³⁶²

24 Ocak kararlarıyla birlikte uygulanmaya başlanan yeni ekonomik modelin başlıca amaçlarından birinin “dış borçların ödenmesinin garanti altına alınması” olduğu öne sürülen iddialardan birisidir. Buna göre, 1950’lerin sonundan itibaren uygulanmaya başlanan ithal ikameci yaklaşım yerine, dışa dönük ihracata dayalı yeni bir sermaye birikimi modeli uygulanmaya başlanmıştı. Dışa dönük model olarak tabir edilen dışa açılmanın, ülke ekonomisinin dış sömürüye de açılmasına neden olacağı eleştiri konuları arasında olmuştur.³⁶³ Ekonomi modelinin değiştirilmesinin, “emperyalizm” sistemine adeta ‘sürüklenmesi’ olarak değerlendirilmiştir. Ki, bu yönde özellikle ABD’nin çeşitli ülkeleri askeri yönetimler eliyle dönüştürdüğü öne sürülmektedir. 1973 yılında Şili’de yaşanan askeri darbe, sonrasında Türkiye’de yaşanan süreçle ilişkilendirilmiştir. Şili’de ithalatın serbest bırakılması nedeniyle sanayinin neredeyse yok olduğu, buna bağlı olarak da işsizliğin arttığı, dışarıya borçlanıldığı ve üretimin olmaması nedeniyle borcun sürekli hale geldiği, IMF’ye bağımlı hale geldiği, zenginliğin merkezileştiği ve sosyal alanda ücretlerin bir anda düşürüldüğü gibi durumlar askeri müdahalenin gerçekleşmesini ve sonrasında askeri yönetimin kendilerine verilen ‘ekonomik reçeteyi’ uygulayıcı olarak göreve gelmesine neden olmuştu.³⁶⁴

³⁶¹ Cüneyt Arcayürek, **12 Eylül’e Doğru Koşar Adım**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1986, s.376.

³⁶² Yalçın Küçük, **Sol Marksizm**, İstanbul, Akış Yayıncılık, 1998, s.91.

³⁶³ Aslan Değirmenci, **12 Eylül**, İstanbul, Çıra Yayınları, 2011, s.62.

³⁶⁴ Nur Dolay, **Latin Amerika Başkaldırıyor**, İstanbul, Süreç Yayınları, 1983, s.19.

24 Ocak kararlarının ne denli sert olduğu ve bu kararların uygulanamamasının ardından 12 Eylül yönetimiyle birlikte mutlak suretle uygulanacağı ifade edilen ve uygulanan kararların arkasında ABD ve CIA etkisinin olduğu, 12 Eylül müdahalesinin ise doğrudan bu kararların uygulatılması noktasında etkin olduğu öne sürölmektedir.³⁶⁵ Nitekim benzer bir ‘Güney Amerika’ benzetmesi/yorumu da eski Başbakan dönemin muhalefet lideri Bülent Ecevit’ten gelmişti. Ecevit; *“Bu ekonomik model işçileri, köylüleri ve tüm ücretlilerle dar gelirliileri çok ağır yük altına sokacağı ve işsizliğı artıracacağı için, ancak koyu bir dikta rejimiyle uygulanabilir ve Türkiye’yi o dönemin Güney Amerika ölkelerine benzer bir duruma sürükleyebilir”* eleştirisinde bulunmuştu.³⁶⁶ Ancak Ecevit’i asıl şaşırtan ise hükümete yaptığı eleştirilere askerın tepki vermesi olmuştur. Ecevit bu duruma şaşırmasına neden olan olayı ve tepkisini şu sözleri ile ifade etmişti:

“Eleştiriye başlamamla birlikte çok garip bir şey oldu. Bana Demirel Hükümetinden çok bazı komutanlardan tepki geldi. Önce Genel Kurmay II. Başkanı Orgeneral Haydar Saltık bir arkadaşım aracılığıyla bana ‘Ecevit bizi Güney Amerika ordularına mı benzetiyor’ şeklinde tepkisini ve sitemini iletti...”

...Ben Demirel Hükümetine vururken Ordu’dan tepki gelmesi beni çok şaşırtmıştı. Komutanların neden böyle bir alınganlık gösterdiklerini ilkin anlayamamıştım. Birkaç ay sonra iktidara el koyduklarında Sayın Turgut Özal’ı geniş yetkilerle ekonominin başına oturtup, ‘24 Ocak Kararlarını’ tam bir serbestlikle uygulayabilmesi için ona destek olacaklarını, 1980 başlarında nasıl bilebilirdim?”³⁶⁷

Ordu’nun 24 Ocak kararlarına bakışı ise daha en başından olumlu olmuştur. Turgut Özal’ın 24 Ocak kararlarını önce Genel Kurmay’a bir brifingle sunması, sonrasında askerler tarafından kabul görmesi ve 12 Eylül sonrasında da titizlikle uygulanırken Turgut Özal’ın da diğeri siyasilerden ayrı tutularak görevine devam ettirilmesi de bu durumu özetlemektedir. 22 Mayıs 1980 günü Genel Kurmay II. Başkanı Org. Ali Haydar Saltık, 24 Ocak kararlarının alternatıfsız olduğunu,

³⁶⁵ Çetin Yetkin, **Türkiye’de Askeri Darbeler ve Amerika**, Ankara, Ümit Yayıncılık, 1985, s.214.

³⁶⁶ Alatlı, a.g.e., s.494.

³⁶⁷ Ecevit’ten, Evren’in Anıları Üzerine Düşünceler, Milliyet, 29 Kasım 1990, s.7.

kararlarda belirtilen sistemin mantıklı ancak yetersiz olduğunu söylemişti. Uygulanabilmesi için ‘sistemin ciddiyetle işletilmesi’ gerektiğinin de altını çizmişti.³⁶⁸

Nitekim ‘ciddiyetle uygulanması’ gereken ancak mecliste alınamayan kararlar, 12 Eylül yönetimiyle birlikte alınmaya başlamıştır. Mevcut hükümet bir azınlık hükümeti olduğundan Vergi Yasasındaki gerekli değişiklikleri, sigara tekelinin kaldırılmasını, toplu sözleşmeler, grev ve lokavt kanunları, sendikalar, madenlerin özel şirketlere devri, serbest bölgeler ve liman işletmeleri vb. yasalar Meclis’e sevk edilmiş, ancak sayısal gücü yetmediğinden yasalaşamamıştır. 24 Ocak kararlarından istenen sonucun elde edilebilmesi, IMF tarafından belirtilen isteklerin tamamlanabilmesi bu yasaların çıkarılmasına ve uygulanmasına bağlı olmuştur. Ve 12 Eylül sonrasında Meclis’e takılan tüm yasalar birer birer geçirilmiştir.³⁶⁹

Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren de müdahale sonrası yaptığı ilk basın toplantısında 24 Ocak kararlarını uygulanacağını ve programdan ayrılmayacaklarını ifade etmişti. Org. Kenan Evren, 17 Eylül 1980 günü yaptığı basın açıklamasında şu şekilde konuştu:

“...Türk ekonomisinin büyük sıkıntılar içinde olduğu, enflasyonun arttığı, sanayimizin tam işleyememesi nedeniyle üretimde düşüşler ve istikrarsızlık olduğu bilinmektedir. Memleketimizi düştüğü bu ekonomik bunalımdan kurtarmak, halkımızın sıkıntılarını hafifletmek, ekonomik gelişmeyi sağlayarak artan işgücüne yeni iş sahaları açmak amacıyla uygulanan istikrar programı yürütülecektir. Ekonominin tabii kanunlar içinde çalışması kolaylaştırılarak sosyal amaçlara bir an evvel ulaşılacaktır.

Türkiye’nin uyguladığı ekonomik istikrar programının OECD ülkeleri ve milletlerarası ekonomi ve finans kuruluşlarınca desteklenmesi sağlanacaktır. Ülkemizin kısa sürede ekonomik bunalımdan çıkması için gerekli yasal düzenlemeler süratle ele alınacaktır. Bunların çözümlenmesinde, alınacak bütün ekonomik tedbirlerin üzerinde milletimizin ferden ve bütün olarak göstereceği sabır, metanet ve fedakârlık başlıca güvencemiz olacaktır.”³⁷⁰

³⁶⁸ Hasan Cemal, **Tank Sesiyle Uyanmak**, Ankara, Bilgi Yayınevi, Yedinci Basım, 1986, s.32.

³⁶⁹ Doğan, a.g.e., s.62.

³⁷⁰ Hürriyet, 17 Eylül 1980, s.7.

Kenan Evren müdahaleden on yıl sonra Milliyet gazetesinde yayınlanan anılarında 24 Ocak ile ilgili olarak aynı düşüncede olduğunu söylemiştir. Evren, “24 Ocak Kararları’nın arkasından 12 Eylül dönemi gelmemiş olsaydı, o tedbirlerin fiyasko ile sonuçlanacağından hiç şüphem yoktu” diyerek, kararları ve kararların uygulanabilmesi açısından müdahalenin gerekliliğini savunmuştur.³⁷¹

Tüm açıklamalar ve göstergeler ışığında açık bir şekilde görülmektedir ki, 24 Ocak kararları öne sürüldüğü üzere 12 Eylül müdahalesine giden yolda oldukça önemli bir kilometre taşı olmuştur. Geline ekonomik süreçte yaşanan ve yaşatılan maddi zorluklar, uygulanan ambargolar ve darboğaza sürüklenen ekonomi, başta ABD ve Almanya nezdinde Avrupa olmak üzere Türkiye’yi uygulanması zor bir reçete ile başa bırakmış, IMF ve yabancı bankalarla kredi anlaşmaları yapılması noktasında adeta sürüklenmiştir. Ve sonucunda Türkiye, ekonomik, sosyal ve siyasal başta olmak üzere her açıdan yepyeni bir döneme girmek üzereydi. Türkiye’de artık asker yönetime el koymak üzereydi.

3.1.7. 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi

1979-1980 yılları arasında 14 ay süreyle 6.Kolordu Komutanlığı ve Sıkıyönetim Komutanlığı yapan Org. Nevzat Bölügiray, Türkiye’de terörü yaratan nedenlerin doğrudan ve dolaylı olmak üzere ikiye ayrıldığını ifade etmişti. Bölügiray’a göre doğrudan etkenler; Güvenlik güçlerinin yetersizliği, öğretim ve işçi sorunları, dış güçlerin ülkemize yönelik emelleri, yasal ve yargı yetersizlikleridir. Dolaylı etkenler ise eğitim, ekonomi ve buna bağlı olarak gelir dağılımındaki dengesizlik, sosyal durum, adalet ve yönetim zafiyetidir.³⁷²

Bakıldığında sayılan bu etkenlerin hepsinin ülkedeki varlığı bir şekilde görülmektedir. Birçok görüş 12 Eylül müdahalesine neden olarak terörü veya 24 Ocak kararları özelinde IMF’nin yaptırımlarını esas almaktadır. Kongar ise ekonomik nedenlerin askeri müdahaleler için ‘tek başına’ yeterli gerekçe olmadığını ileri sürer. Ona göre enflasyon, dövizde yaşanan daralma ve devalüasyon Türkiye’de sıklıkla yaşanan durumlardır. Müdahale sonrasında da asker ekonomik kararlara karışma

³⁷¹ Kenan Evren’in Anıları, Milliyet, 23 Aralık 1990, s.9.

³⁷² Nevzat Bölügiray, **Sokaktaki Asker**, İstanbul, Milliyet Yayınları, İkinci Baskı, 1989, s.618.

düşüncesinde olmamıştır. Temel gerekçe, sivillerin rejimin temel kuralları üzerinde düştükleri anlaşmazlıklardır.³⁷³

Yaşanan bu anlaşmazlıklardan birisi ve 12 Eylül müdahalesine giden yolda en önemli etkenlerden olan siyasi anlaşmazlıkların önemli bir örneği Cumhurbaşkanlığı seçiminde yaşanan krizdir. Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün görev süresi 6 Nisan 1980'de sona erecekti. 22 Mart'ta partiler seçim turlarına başladılar. Yapılan ilk tur oylamasında 352 oy boş, 15 oy geçersiz çıkarken Bağımsız Milletvekili Nurettin Yılmaz 80 oy aldı. Seçimlerin 3. Turunda CHP'li Hasan Celalettin Erman aday oldu ve 81 oy alabildi. Aynı oylamada Muhsin Batur 38, Naci Gacıroğlu 11, Hasan Akkuş 19, İsmail Hakkı Köylüoğlu 16 ve Kemal Kayacan da 11 oy alabildi.³⁷⁴

AP ve CHP parti içi görüşmeler neticesinde adaylarını belirlediler. AP'nin adayı Sadettin Bilgiç olurken, CHP'nin adayı 12 Mart muhtırasında imzası olan eski komutan Muhsin Batur olmuştu. Meclis iki aday üzerinde de uzlaşamadı. Bilgiç, AP'liler tarafından da tasvip edilmezken, Batur'u AP'lilerin desteklemesi beklenemezdi. Aynı durum Batur için de söz konusu olmuştu. Sürekli seçim turları düzenleniyor ancak meclisteki aritmetik değişmiyordu. Bir ara Bilgiç 210 oya kadar çıkarken, Batur en fazla 303 oy alabilmişti. Adayların hiçbirisi seçilmek için gerekli olan 318 oyu alamadı. Partiler aralarında uzlaşamamışlardı. CHP, geniş tabanlı (CHP-AP-MSP) bir onarım hükümeti kurulmasını önerirken, Demirel, Anayasa değişikliği ve Başkanlık sistemine geçilmesini istiyordu.³⁷⁵

6 Nisan'da Cumhurbaşkanı Korutürk görevi bıraktı. Aynı gün Evren kendi günlüğüne şu satırları not etmişti: *“Cumhurbaşkanı Korutürk'ün görev süresi bugün doldu ve yerine vekâleten Çağlayangil geçti. Geçen ayın 22'sinden beri yeni Cumhurbaşkanını seçmeye çalışıyorlar. Daha çok çalışırlar. Bu parlamentodan hiçbir şey çıkmayacaktır. Böylece müdahale için gerekli ortam yavaş yavaş tamamlanmaktadır. Saltık Paşa başta olmak üzere komutanlara danıştım. Üç aydır yaptığım kolordu teftişleri ordumuzun hazır, hatta sabırsız olduğunu açıkça gösterdi. Millete gelince, artık burasına kadar gelmiş vaziyette. Bir teki hükümetin kendi kendini*

³⁷³ Emre Kongar, **12 Eylül Kültürü**, İstanbul, Remzi Kitabevi, Altıncı Basım, 2012, s.136.

³⁷⁴ Alatlı, a.g.e., s.522.

³⁷⁵ Birand, a.g.e., s.182.

*yyiyip bitirmesi kalıyor ki, o da cumhurbaşkanı seçimiyle, daha doğrusu seçememekle olacak.”*³⁷⁶

Nitekim de Evren’in dediği gibi olmuştu, cumhurbaşkanı 12 Eylül müdahalesine kadar seçilememişti. Bununla beraber asker 1978’de çalışmaya başlamıştı. İlk olarak iki kişiden oluşan “Özel Çalışma Grubu”, İkinci Başkan Org. Saltık’ın emriyle “Bayrak Planı”nı hazırlıyordu. Son günlerde ise çalışmalar hız verilmesi talimatı ile sayı 6’ya çıkarılmıştı. Plan, müdahalede hangi fırının açık olacağından, hangi gazetecilere nereden ve nasıl kart verileceğine kadar her şey detayıyla hazırlanmış, sadece uygulamaya sokuluş tarihi açık bırakılmıştı.³⁷⁷

7 Mayıs’ta Brüksel’de NATO Askeri Komite ve Shapex tatbikatına gidecek olan Evren, Genelkurmay II. Başkanı Org. Saltık’a 5 Mayıs günü verdiği talimatta, dönünceye kadar tüm hazırlıkları tamamlamalarını, radyo ve televizyon beyanatlarının hazırlanması talimatını verdi. “*Artık memleketin felakete sürüklenmesine tahammül edemeyiz*” diyerek “bu işin” bitirilmesi gerektiğini söyledi.³⁷⁸ İşler istediği şekilde ilerliyordu. 13 Mayıs günü yurda döndüğünde gazetecilere, partilerin artık Cumhurbaşkanlığı işini çözmeleri gerektiğini söyledi. Ertesi gün ifadeleri manşetten verilmişti. Evren’in istediği de buydu.

27 Mayıs günü MHP’li eski Bakanlardan Gün Sazak uğradığı silahlı saldırı sonucu öldürülmüştü. Bu durum zaten yüksek olan tansiyonun iyice artmasına, karışık olan ortamın daha da karışmasına neden olacaktı. Ertesi gün Çorum’da anarşi olayları patlak vermişti. 28 Mayıs’ta 100 civarında MHP’linin sokaklarda eylem yapmasına güvenlik güçleri müdahale etmeyince, sol görüşlü bazı kişiler tahrip edilen esnafı korumak ve yağmalanmayı önlemek amacıyla karşılık verince şiddetin dozu iyice artmıştı. 7 Haziran günü kontrol altına alınan olaylar neticesinde 2 polis ve 6 vatandaş hayatını kaybetmiş, çok sayıda kişi yaralanırken, birçok ev ve işyeri de tahrip edilmişti.³⁷⁹ Genelkurmay Başkanı Evren, olayların sorumlusunun polis olduğunu, polisin de askeri suçladığını söylemiş, polisin tutumunu taraflı olarak nitelemiştir.³⁸⁰

³⁷⁶ Oran, a.g.e., s.31.

³⁷⁷ Birand, a.g.e., s.200.

³⁷⁸ Kenan Evren’in Anıları, Milliyet, 4 Kasım 1990, s.9.

³⁷⁹ Alatlı, a.g.e., s.555.

³⁸⁰ Kenan Evren’in Anıları, Milliyet, 4 Kasım 1990, s.9.

16 Haziran günü Genişletilmiş Sıkıyönetim Toplantısında konuşan Evren, “Çıkarılması gereken yasaların hiçbirisi Meclisten geçmedi; bu şekilde terör ile mücadele etmemiz imkânsız!” ifadelerini kullanmıştı. Bu uyarı açıkça başta Başbakan Demirel ve muhalefet lideri Ecevit için ciddi bir uyarıydı.

Nihayet Org. Evren, 17 Haziran’da “Bütün Ordu Komutanlarına” hitabıyla Bayrak Planının özel kuryelerle dağıtılması emrini vermişti. Tarih olarak 11 Temmuz saat 04.00 olarak belirtilmişti.³⁸¹ Aynı günlerde siyasette de gelişmeler yaşanıyordu. Ecevit ve Erbakan üst üste görüşmeler yapıyor, Erbakan’ın CHP ile ortak hükümet kurma arayışları ve AP’yi düşürme çalışmaları yapılıyordu. Son güne kadar AP’yi hedef alan açıklamaları ile öne çıkan MSP, 2 Temmuz’da yapılan güven oylamasında hükümete destek vererek AP’nin 214’e karşı 227 oyla güvenoyu almasını sağladı.³⁸²

Bu arada Çorum olayları yeniden hareketlenmeye başlamış, asılsız iddialarla halk galeyana getirilmeye çalışılmıştı. 4 Temmuz Cuma günü, Cuma namazı sırasında camilerde birer kişinin ayağa kalkarak “*Ne duruyorsunuz? Komünistler, Alâeddin Camiyi bombaladı!*” diye bağırmasıyla halk kışkırtılmıştı. Sonrasında olaylar daha da yükselecek ve bu olayın 12 Eylül müdahalesinin son kilometre taşı olduğu birçok kesim tarafından ileri sürülecekti.³⁸³ Gazetelerde her gün ölü sayısının arttığına ilişkin haberler veriliyor, 25 kişinin hayatını kaybettiği, yaralı sayısının 100’ü aştığı birçok ev ve işyerinin yakıldığı, olay bölgelerine güvenlik güçlerinin, itfaiye ve ambulansların sokulmadığı haberleri duyuruluyordu.³⁸⁴

Toplu katliam yapılacağı korkusuyla Alevi vatandaşların yaşadığı bölgelerde halk saldırılara karşı aralıksız 24 saat nöbet tutmaya başlamıştı. Olayların ikinci gününde sokağa çıkma yasağının da etkisiyle barikatlar ve yıkıntılar arasında cesetler toplanıyor ve sayılar artıyordu. Sokağa çıkma yasağı üçüncü günün sonunda kaldırılırken Çorum’dan göç başlamış ve olaylar sonunda kontrol altına alınabilmişti.³⁸⁵

³⁸¹ Oran, a.g.e., s.35.

³⁸² Hürriyet, 3 Temmuz 1980, s.1.

³⁸³ Çorum Katliamı, Ülkeyi 12 Eylül’e Götüren Son Kilometre Taşıydı. (Çevrimiçi) <https://www.evrensel.net/haber/408376/corum-katliami-ulkeyi-12-eylule-goturen-son-kilometre-tasiydi>, 6 Haziran 2021.

³⁸⁴ Millî Güvenlik Konseyi, **12 Eylül Öncesi ve Sonrası**, Ankara, TTK Basımevi, 1981, s.167.

³⁸⁵ **Hürriyet 1981 Ansiklopedik Yıllığı**, 1981, s.47.

Bir tarafta çatışmalar sürerken öte yandan siyaset gündemi meclisteki güven oylamasına odaklanmıştı. Müdahale hazırlıkları yapan ordu da olayları dikkatle takip ediyordu. Güven oylaması, “Bayrak Planı”nın da ertelenmesine neden oldu. Evren, bu değişikliği 8 Temmuz tarihli günlüğüne şöyle not etmişti:

*“Bayrak Planını uygulamadan kaldırdım ve Kolordulardan geri toplanması emrini verdim. Ayın 2’sinde hükümet güvenoyu aldıktan dokuz gün sonra müdahale yanlış yorumlara yol açar. Hiç pürüzsüz olsun istiyorum. Birileri çıkar ‘Bak, CHP düşüremedi, orduya düşürttü’ derler... Geç olsun güç olmasın.”*³⁸⁶

Bu tarihten sonra siyasi ve önemli isimleri hedef alan cinayetler öne çıkmaya başladı. 15 Temmuz’da CHP İstanbul Milletvekili Abdullah Köseoğlu, 19 Temmuz’da eski başbakanlardan Nihat Erim ve 23 Temmuz’da da Maden-İş Sendikası genel başkanı ve DİSK eski genel başkanı Kemal Türkler uğradıkları silahlı saldırılar sonucu öldürülmüşlerdi.

Müdahaleden önceki son (3 Ağustos 1980) Sıkıyönetim Koordinasyon Toplantısında, bölge Sıkıyönetim Komutanları gündemi ve yaşananları oldukça sert bir şekilde eleştirmiş, sıkıyönetimin kapsamının yetersizliği ve iş yükünden yakınmışlardı. Akaryakıt kuyruklarından otobüs arızlarına, hapishanede çıkan isyanlara kadar her konunun sıkıyönetim tarafından çözülmesinin beklendiğinden şikâyet ederken, devletin tüm kurumlarıyla mücadele etmesi gerektiğini söylemişlerdi. İç İşleri Bakanı da emniyet güçlerinin donanım bakımından yetersiz kaldığını söylemişti. Başbakan Demirel ise gerek polisin yetersizliğini gerekse hukukun tam işlemediğini, Türkiye’nin bu yüzden bu halde olduğunu kabul etmişti.³⁸⁷

Genelkurmay Başkanı Evren, 9 Ağustos’ta Kuvvet Komutanlarını ve yeni Genelkurmay 2.Başkanı Org. Necdet Öztörün’u makamına çağırarak müdahale tarihinin 12 Eylül olduğunu tebliğ etti ve hazırlıkların hemen tamamlanması, toplatılan Bayrak Planı’nın yeniden dağıtılması emrini verdi. Demirel’in bir erken seçim girişimi olma ihtimalini de düşünüyor ve öncesinde hareket etmek istiyordu. Günlüğüne de şu notu yazmıştı: “12 Eylül Cuma’ya rastlıyor. Önü tatil. Ayrıca, halkın tasvibini almak

³⁸⁶ Oran, a.g.e., s.35.

³⁸⁷ Kenan Evren’in Anıları, Milliyet, 9 Kasım 1990, s.9.

açısından iyi bir seçim olduğu kanaatindeyim. Hafta tatilidir diye, 27 Mayıs ile 12 Mart da Cuma'ya rastlatılmadı mı?”³⁸⁸

30 Ağustos Zafer Bayramı münasebetiyle Genelkurmay Başkanı Org. Kenan Evren hazırladığı konuşmayı okumak üzere kürsüye gelmişti. Konuşma metninin önceden dağıtılmış nüshasını okuyan Savunma Bakanı, bir şeyler olduğunu anlamış, “Bu konuşma anlayana sivrisinek...” diye söylenmişti. Evren’in mesajının bir kısmı şu şekildeydi:

“Meclislerimiz aylardır çalışamaz ve Cumhurbaşkanlığı seçimi gibi çok önemli bir görevi yapamaz duruma getirilmiş olmasından ulusumuz derin ıstırap duyarken, ülkede huzur ve sükûnun sadece sıkıyönetim komutanlarından beklenmesinin ve kısa sürede gerçekleşmemesi üzerine de onların suçlanmasının insafla ve sağduyu ile bağdaştırılması elbette mümkün değildir. Nitekim yurdumuzda olduğu gibi anarşinin hüküm sürdüğü tüm ülkelerde mücadele, ulusça verilerek yapılmakta, ancak bu surette üstesinden gelinebilmektedir... Yurtta doğmasını düşledikleri kargaşa ile demokratik düzenin ve ülke bütünlüğünün yok edilmesini amaçlayan, anarşinin idrakten yoksun vatan haini yaratıcıları, elbette layık oldukları cezayı bulacaklardır. Tarihimizde bir zamanlar türemeye yeltenen benzerleri gibi, Türk Silahlı Kuvvetleri’nin kahredici yumruğu altında ezilerek, akıttıkları kardeşkanlarının günahları içinde boğulup gidecekler ve Yüce Türk Uluğu, bağrından doğan Silahlı Kuvvetleri’nin yarattığı güven ortamı içinde sonsuza kadar daha birçok bayramları refah ve mutluluklarla kutlayacaktır.”³⁸⁹

Zafer Bayramı törenlerinin ardından Anıtkabir’de ve sonrasında da Genelkurmayda düzenlenen törenlere siyasi parti liderleri ve protokol katılırken, MSP lideri Erbakan ve MSP’den kimsenin katılmaması dikkatlerden kaçmadı. Bir gazetecinin bu soruyu sorması üzerine Evren şöyle dedi: “Bunu istiyorum. Genelkurmay Başkanı soruyor. Necmettin Erbakan 30 Ağustos’a karşı mı değil mi? Bunu soruyorum.” Gazetelerde manşet³⁹⁰ olan soru karşısında Erbakan şu cevabı verdi: “Biz 30 Ağustos’un yanında veya karşısında değil, tam içindeyiz... 30 Ağustos

³⁸⁸ Oran, a.g.e., s.38.

³⁸⁹ Birand, a.g.e., s.253.

³⁹⁰ Hürriyet, 31 Ağustos 1980, s.1.

*bizim imanımızın şahlanışıdır... Of'ta ölen bir din adamının cenazesine yetişmek için uçak araştırdık. Zafer Bayramı törenlerine bu nedenle katılamadık.”*³⁹¹ Erbakan'ın bu açıklamasını yeterli bulmayan Evren noktayı bu açıklamasıyla koymuştu: “Lafla içinde olmak kâfi değil, MSP Genel Başkanı Erbakan 30 Ağustos'un içinde olduğunu hareketleriyle belli etmelidir.”³⁹²

12 Eylül'e doğru hızla gidilirken, bir devlet memuru olan Turgut Özal sadece ekonomik konularda değil siyasi konularda da sık sık gündem oluşturan demeçler vermeye başlamıştı. 6 Eylül günü de verdiği demeç mesajlarla doluydu: “İki-üç yıl içerisinde ekonomik program ciddi şekilde tatbik edilirse; ayrıca Türkiye’de çok lüzumlu olan politik istikrar, Erken Seçim veya Normal Seçim’le temin edilirse, istenilen hedefe erişilebilir; eğer bir iktidar değişikliği olur ve Ekonomik Program değiştirilirse, böyle bir durum Türkiye’yi sıkıntılara götürür!”³⁹³ Özal’ın 24 Ocak kararlarının devamının sağlanmasının gerektiği ve 2-3 yıllık bir “istikrar” açıklaması yaptığı gün Erbakan ve MSP’nin bütün önemli isimlerinin de katıldığı “Kudüs’ü Kurtarma” yürüyüşü Konya’da yapıldı. Yeşil hilafet bayrağı taşıyan kalabalıklar tarafından İstiklal Marşının protesto edildiği, şeriat taleplerinin slogan ve pankartlarla gösterildiği yürüyüşler gerçekleştirildi. Basında büyük yer alan olaylarla ilgili olarak mahkemeler tarafından hiçbir işlem yapılmaması³⁹⁴ da dikkatlerden kaçmamıştı.

Yine aynı gün Ecevit’te Türkiye Petrol-İş Merkez Genel Kurul toplantısında yaptığı konuşmada olayların farkında olduğu izlenimini verecek cümleler sarf eder:

“Türkiye’de sanki bir maç oynanıyor. Bu maçta sahada partiler ve siyaset adamları var. Toplumun büyük kesimi de tribünde seyirci durumundadır... Toplum tribünde seyirci, partiler de sahada oyuncu olursa, yalnızca partilerle politikacılar soyunup sahaya çıkar, halk da tribünlerde seyirci gibi kalırsa, demokrasi gerçeklik kazanmaz. Demokrasinin böyle sanıldığı, böyle uygulandığı bir ülkede siyaset giderek çirkin ve anlamsız bir oyuna dönüşür... Toplumun sabrını tüketen bir kavgaya dönüşür. Tıpkı Türkiye’deki gibi. Sonunda korkarım ki biri çıkar, düdüğü çalar, ‘oyun bitti, herkes evine’ der ve bir anlamsız oyuna dönüşen demokrasi de böylece sona

³⁹¹ Milliyet, 31 Ağustos 1980, s.7.

³⁹² Milli Güvenlik Konseyi, 12 Eylül Öncesi ve Sonrası, Ankara, TTK Basımevi, 1981, s.183.

³⁹³ Milliyet, 7 Eylül 1980, s.4.

³⁹⁴ Birand, a.g.e., s.260.

erer... Tribünlerden sahaya ininiz. İşçi hareketinin politikasını ve stratejisini Anayasa ve yasalar çerçevesinde saptayınız...”³⁹⁵

Ecevit’in sözleri halkı sokağa dökme amaçlı olarak değerlendirilirken, Erbakan’ın katıldığı şeriat gösterileri laiklik karşıtı ayaklanma girişimi olarak toplumu başka bir kargaşa ortamına sokmuştu. Ne var ki öte yandan Bayrak Planı, işlemeye devam ediyordu. 11 Eylül akşamı saat 16.45’de Genelkurmay Başkanı olağan görüşme için Cumhurbaşkanı vekili ile görüşmeye geldi. Her şey normaldi. Çıkışında Türkiye’deki tüm Hava ve Deniz Kuvvetleri’ne ait üsler alarma geçirildi. Üslere verilen alarm beş dakika sonra Amerikan yardım heyeti JUSMATT’ın başındaki General Thompson’a da ulaştı. General’in tepkisi “*Tamam, galiba bu defa oluyor*” şeklindeydi. İkinci bir emre kadar Amerikalı askerlerin ve ailelerinin dışarıya çıkmamaları istendi.³⁹⁶ Evren, istirahat için odasına çekilmeden önce İkinci Başkan Öztorun’u çağırdı ve liderlerin toplanması sırasında zor duruma sokulmamaları konusunda uyardı. Özellikle liderleri almaya, onların güvendikleri bir subayın gönderilmesini istediğini belirtti. Son olarak odasına çekildi ve 11 Eylül tarihli not defterine şu satırları yazdı: “*Saat 23.45. Şimdi haber getirdiler. Son hazırlıklar da tamamlanmış. Liderleri toplayacak ekiplerin de geldiğini söyleyip tekmil verdiler. Artık biraz istirahat edebilirim. Fakat uyuyabilmem şüphelidir. Gerçi hiçbir şey şansa bırakılmamıştır. Nitekim halk anarşiden bıkmıştır ve bizim müdahalemizi beklemektedir. Şahinkaya Paşa, Amerika’dan daha bu sabah döndü; her şey mükemmel...*”³⁹⁷

Müdahale gerçekleşmiş, TRT başta olmak üzere tüm iletişim kanalları (radyo, televizyon, teleks ve telefon) askerler tarafından kontrol altına alınmıştı. Sıkıyönetim Komutanlığını arayan gazetecilere aynı şey söyleniyordu: “Saat 04.00’te radyoyu dinleyin!”

Ve saat tam 04.00’te radyolardan Genel Kurmay Başkanı ve Milli Güvenlik Konseyi Başkanı Org. Kenan Evren’in mesajı (EK-14) yayınlanıyordu.

³⁹⁵ Birand, a.g.e., s.262.

³⁹⁶ A.e., s.274.

³⁹⁷ Oran, a.g.e., s.17.

1 nolu bildiride söylendiği üzere 12 Eylül günü saat 13.00’de TRT ekranlarından ve radyolardan Org. Kenan Evren’in konuşması yayınlandı. Açıklamayı bekleyen yurttaşlar genel olarak memnun görünüyorlardı. Basın ise birkaç kişi dışında müdahaleye olan memnuniyetini gösteriyordu. Müdahale dışarıda da memnuniyetle karşılandı. 1979’dan itibaren ABD başta olmak üzere Avrupa’nın önde gelen başkentlerinde Türkiye ile ilgili yapılan açıklamalarda mutlaka “sıkı bir istikrar”dan sürekli bahsedilir olmuştu. Hatta 7-18 Haziran 1979 tarihleri arasında Evren’in Amerika’ya yaptığı ziyarette ABD Ulusal Güvenlik Danışmanı Zbigniew Brzezinski; “...İstikrarlı bir Türkiye istiyoruz. Gelişmeler bu yönde gitmiyor!” diyerek Washington’un talebini açık bir dille ifade etmişti.³⁹⁸ CIA Türkiye Masası Şefi Paul Henze, müdahale haberini ilk ileten kişilerdendir. Henze, “Bizim çocuklar başardı” mesajını CIA Başkanı Leon Panetta’ya iletmış, Panetta’da ABD Başkanı Carter’a aynı ifadelerle iletmışti.³⁹⁹ Takip eden günlerde Henze, Beyaz Saray’a verdiği raporda müdahalenin desteklenmesi gerektiğini de bildirmişti.⁴⁰⁰

Müdahale sürecinde Almanya’nın etkisini de göz ardı etmemek gerekecektir. Türkiye’de yapılan müdahalenin özellikle Federal Almanya’da reel ekonomiyi elinde tutan sermaye çevrelerinin, talebi olduğu ifade edilmekteydi. Bu noktada Washington’dan daha baskın olduğu, Türkiye’yi tarihsel sürecin de etkisiyle daha yakından tanımasının verdiği etkenler ve bir de NATO konusu öncelikli yapmaktaydı.⁴⁰¹

IMF ve OECD’de de tedirgin bekleyiş, MGK’nın 5 no’lu bildirisi ile yerini rahatlamaya bırakmıştı. Bildiride IMF programı ve 24 Ocak kararlarının aynen uygulanmaya devam edileceği duyurulmuştu. Özal’ın ekonomiden sorumlu olarak devam ettirilmesi memnuniyetle karşılanmıştı. IMF Yönetim Kurulunda konuşan Belçikalı De Groote “Son haftalarda Demirel de 24 Ocak kararlarının uygulanmasında yumuşama yapmaya başlamıştı. Oysa bu kararlar ancak sıkı bir

³⁹⁸ Birand, a.g.e., s.99.

³⁹⁹ Gündüş, a.g.e., s.200.

⁴⁰⁰ Birand, a.g.e., s.300.

⁴⁰¹ Osman Çıtsay, **12 Eylül Bir Alman Pastası**, İstanbul, Yazılama Yayınevi, 2018, s.48.

*disiplin gerektirir. Askeri yönetimle çok daha kolay bir uygulamaya gidilecektir”*⁴⁰² demişti.

Müdahaleden sonra halkın en büyük beklentisi terörün bir an önce son bulmasıydı. Öyle de oldu. Dönemin Sıkıyönetim Komutanlarından Org. Nevzat Bölügiray, terör ve anarşinin bir hafta içerisinde son bulmasının nedenlerini belirli başlıklar altında anlatmıştı. Bölügiray’a göre tüm kuvvetler, uygulamalar ve personel aynı iken nasıl oldu da 12 Eylül’den sonra bir anda duruluvermişti? Bunun nedeni olarak devletin partisel ayrılıklarla değil bir bütün olarak teröre karşı durduğunu, TBMM’nin kanunları hızlı şekilde yasalaştırmasını, emniyet güçlerinin ayrışmadan uzak şekilde daha etkin rol aldığını, adliye ve mahkeme işlerinin hızlı ve etkin çalışmasını ve ani gelen müdahaleyle birlikte terör örgütlerinin şaşırarak gizlendiklerini ve hatta dağıldıklarını gerekçe göstermiştir.⁴⁰³

Türkiye’de artık yeni bir dönem başlamış, etkisi günümüzde bile hissedilen oluşumlar ve yapılanmalar 12 Eylül’le ilişkilendirilmiştir. Başta ekonomi olmak üzere, siyasi ve toplumsal her alanda yeni bir düzen inşa edilmeye başlanmıştı. İnşa sürecinin en başından sonuna kadar tüm yetki Milli Güvenlik Konseyi ve onun başkanı Kenan Evren’de olacaktı.

3.1.8. Milli Güvenlik Konseyi

Devletin yönetimi artık resmen el değiştirmişti. Genelkurmay Başkanı Org. Kenan Evren’in Başkanlığında Kara, Hava, Deniz Kuvvetleri Komutanları ile Jandarma Genel Komutanı, oluşturulan Milli Güvenlik Konseyinde görev almışlardı. Org. Evren hem yasama yetkisini elinde bulunduracak olan Konsey Başkanlığı hem de Devlet Başkanlığı görevini üstlendi.

Milli Güvenlik Konseyi Başkanı Org. Kenan Evren’in dışındaki üyeler ise Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Nurettin Ersin, Hava Kuvvetleri Komutanı Tahsin Şahinkaya, Deniz Kuvvetleri Komutanı Nejat Tümer ve Jandarma Genel Komutanı Sedat Celasun’dan meydana gelmekteydi.

⁴⁰² Birand, a.g.e., s.304.

⁴⁰³ Bölügiray, a.g.e., s.647.

MGK Başkanı ve üyelerinin 12 Eylül günü yönetimi ele aldıklarını açıklamalarının ardından yaptıkları ilk iş Anıtkabir'i ziyaret etmek ve Anıtkabir özel defterine not yazmak olmuştur. Konsey adına MGK Başkanı Evren deftere şunları yazmıştı:

“Ulu önderimiz, kurduğın Cumhuriyetin, koyduğın ilkelerin sadık ve yılmaz bekçileri olan ve her zaman güvendiğın Türk silahlı Kuvvetlerinin, rejimi ve ilkelerini koruyamayan ve milli birlik ve beraberlik içinde bıraktığın güçlü Türk Devletini her geçen gün biraz daha karanlığa ve acze itenlere dur demek, ilkelerine ve demokrasiye yeniden işlerlik kazandırmak için Ülke yönetimine el koymak zorunda kaldığın bugün, seni minnet ve şükranla bir kere daha anıyor ve huzurunda saygı ile eğiliyoruz.”

18 Eylül 1980’de MGK Başkanı Evren TBMM’de Devlet Başkanı olarak ‘And’ içerek görevine başlamış, Evren’in ardından MGK üyeleri de Konsey Üyeleri Andını okuyarak görevlerine başlamışlardır.

Devlet ve MGK Başkanı Evren’in Andı:

“Yüce Türk Milleti;

Devlet Başkanı, Milli Güvenlik Konseyi ve Genelkurmay Başkanı sıfatıyla, Türkiye Cumhuriyetinin içinde bulunduğın bütün sorunları, Atatürk ilkelerine bağli kalarak, adalet, hukuk ve insan hakları prensiplerinden ve vicdani kanaatlerimden başka bir tesir altında kalmaksızın ve hiçbir karşılık beklemezsizin çözümlemek amacıyla kendimi Türk Milletine adadım.

Vatanın ve Milletin mutluluğuna, birlik ve beraberliğine çalışacağım; Devletin Bağımsızlığına, Vatanın ve Milletin bütünlüğüne yönelecek her tehlikeye karşı koyacağım; Milletin kayıtsız şartsız egemenliğine demokratik ve laik Cumhuriyet ilkelerine dayalı yeni bir Anayasa düzenlemesi için çalışacağım, Türkiye Cumhuriyetinin şan ve şerefini koruyup yüceltmek ve üzerime aldığım görevi yerine getirmek için bütün gücüm ve varlığımla çalışacağım, namusum ve şerefim üzerine andıçerim.”⁴⁰⁴

⁴⁰⁴ Milli Güvenlik Konseyi, **12 Eylül Öncesi ve Sonrası**, Ankara, TTK Basımevi, 1981, s.203.

Milli Güvenlik Konseyinin görevi, 6 Kasım 1983’de yapılan Türkiye Genel Seçimlerinin sonrasında oluşturulan TBMM Başkanlık Divanıyla birlikte 7 Aralık 1983 tarihinde sona ermiştir. MGK Başkanı Evren ise 7 Kasım 1982’de yapılan yeni Anayasa referandumu sonrasında %91,37 ile kabul edilen Anayasa ile birlikte Türkiye’nin 7. Cumhurbaşkanı olarak seçilmiş ve yedi yıl sürecek olan görevine başladığında MGK görevi de sona ermişti.

MGK’nın yeni yönetimle birlikte amaçladığı hedefleri ve politikaları yerli ve yabancı basına açıklayan MGK Başkanı Evren, 16 Eylül günü yaptığı konuşmada bu hedefleri 6 başlık altında sıralamıştır:

- “Milli birliği Korumak”,
- “Anarşi ve Terörü önleyerek, can ve mal güvenliğini tesis etmek”,
- “Devlet otoritesini hâkim kılmak”,
- “Sosyal barışı, milli anlayış ve beraberliği sağlamak”,
- “Sosyal adalete, ferdi hak ve hürriyetlere, insan haklarına dayalı laik Cumhuriyet rejimini işler hale getirmek”,
- “Ve nihayet, makul bir sürede yasal düzenlemeleri tamamladıktan sonra sivil iradeyi yeniden tesis etmek”.⁴⁰⁵

Milli Güvenlik Konseyi, her fırsatta dile getirdiği Atatürk ilkelerine bağlılığı, yeni Anayasa hazırlıklarında da sürekli kullanmıştır. Yeni Anayasanın kabulüne kadar olan süreçte 1961 Anayasasının verdiği yetkiyle yasama ve yürütme yetkisini üzerinde toplamıştır.

Bununla birlikte müdahalenin ilk hedefi olarak gösterilen şiddet ve terör olaylarının önlenmesi maksadıyla, sıkıyönetim komutanlarına tanınan 1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanununda değişiklikler yapılarak komutanların yetkileri genişletilmişti. Bu yetkilerle birlikte basılı ve sözlü tüm yayınlar kontrol edilebilecek, her türlü gösteri, yürüyüş ve toplantıyı durdurma ve kontrol altına alabilecek, dernekleri kapatabilecek, eğlence mekânlarının çalışma saatlerini belirleyebilecek ve gerekirse kapatabilecek,

⁴⁰⁵ Hürriyet, 17 Eylül 1980.

gerek gördüğü takdirde tüm kamu personelinden faydalanabilecek yetkilere de sahip olmuştur.⁴⁰⁶

MGK ve Devlet Başkanı Evren'in müdahale öncesi ve sonrası sürekli vurguladığı üzere ülkenin içerisinde bulunduğu durumu düzeltmek adına çeşitli tedbirler alınmış ve sonrası için de planlanmıştı. Belirtildiği gibi ilk tedbirler toplumsal olaylar açısından anarşi üzerine olmuştur. Bununla beraber istikrarsız süren ekonomik tedbirler özellikle 24 Ocak kararları kapsamında disiplinle uygulanmış, toplumsal bütünlük maksadıyla kültürel ve sosyal yapı için tedbirler alınmış ve son olarak yeniden demokratik sisteme dönüş için siyasal tedbirler hayata geçirilmek üzere planlanmıştır.

3.1.9. Ekonomik Tedbirler

Ecevit, Başbakanlığı döneminde ekonomik darboğazdan ülkeyi çıkarabilmek adına çeşitli anlaşmalar yaptığını ancak bunların bir anda durduğunu ya da durdurulduğunu söylemiş, müdahale sonrasında ise bir anda kesilen yardım musluklarının açıldığını ifade etmişti. Duruma şüphe ile yaklaşan Ecevit şu ifadeleri kullanmıştı:

“Biz, büyük bir mücadeleden sonra, 1979 başlarında IMF ve OECD ile geniş kapsamlı bir yardım anlaşması imzalamıştık, fakat bu yardımın akışını sağlayacak işlemler sürekli geciktiriliyordu. Askeri müdahale olunca yardımın büsbütün kesileceğini, o yüzden Türkiye'nin çok sıkıntıya düşeceğini düşündüm ve kaygılandım. Fakat tam tersi oldu, dış yardım akışı askeri müdahaleden sonra hızlandı. Anlaşılan yardım musluklarını ellerinde tutan bazı dış çevreler, musluğu açmak için böyle bir durumu beklemişlerdi.”⁴⁰⁷

12 Eylül yönetimi öncesinde alınan 24 Ocak kararları, müdahale sonrasında titizlikle uygulanmaya devam edilmiştir. Uygulanan ekonomik tedbirlerin ise özellikle sabit ve dar gelirli aleyhinde seyrettiği kabul gören neticelerden olmuştur. Kongar, gelir adaletsizliğinin arttığını, ülkenin geleceğinin ipotek altına alındığını öne sürmüştür. Devlet eğitim, sağlık ve konut gibi hizmet alanlarında harcamalarını

⁴⁰⁶ Milli Güvenlik Konseyi, **12 Eylül Öncesi ve Sonrası**, Ankara, TTK Basımevi, 1981, s.207.

⁴⁰⁷ Ecevit 12 Eylül'ü Anlatıyor, Milliyet, 4 Ağustos 1989, s.9.

kısımlıdır. 1980 bütçesinin %4,2'si olan sağlık harcamaları, 1983 bütçesinin %2,9'una düşürülmüştür. Kongar genel itibariyle 24 Ocak kararlarının ekonomik ve toplumsal açıdan halkın faydasına değil zararına olduğunu öne sürmüş, devletin 'sosyal devlet' ilkesinden saparak, ülke geleceğinin yabancılara verildiğini iddia etmiştir.⁴⁰⁸

Ancak MGK ve Devlet Başkanı Evren özellikle 24 Ocak kararlarının uygulanmasında hiçbir aksaklık gösterilmeden devam edilmesi hususunda oldukça kararlı görünüyordular. 12 Eylül öncesinde orduya 24 Ocak kararlarının sunumunu yapan, kararların belirleyicisi olan Turgut Özal'ın diğer siyasetler gibi gözaltına alınmaması hatta ekonomiden sorumlu Başbakan Yardımcısı olması, MGK'nın Özal ve 24 Ocak kararlarına olan güveninin de bir göstergesidir. Bu bağlamda Özal, 24 Ocak, Amerika üçgeninin bağlantılı olduğu, 12 Eylül müdahalesinin de bu bağlamda gerçekleştirildiği sürekli öne sürülen iddialar arasında olmuştur.

Mehmet Ali Birand, Soner Yalçın ve Serdar Akinan'ın hazırladığı "Özal'lı Yıllar" belgeselinde, 24 Ocak kararlarının uygulanması için 12 Eylül müdahalesinin gerçekleştirildiği iddialarına ilişkin Evren şu cevabı vermişti: "*Hayır, biz müdahaleyi 24 Ocak için yapmadık. Ülkenin içinde bulunduğu anarşi ve terör ortamını ortadan kaldırmak için yaptık.*"⁴⁰⁹

12 Eylül müdahalesinin anarşi ve terör için yapıldığı tezlerine karşı çıkanlar da vardı. Bunlardan birisi de eski MİT Daire Başkanlarından Mahir Kaynak'tır. Kaynak, bu yönde kendisine sorulan soruya karşılık şöyle demişti: "*Bence '12 Eylül', Türkiye'nin uğradığı çok büyük bir hezimet; bundan kimse kendisine zafer payı çıkarmasın; çünkü Türkiye'nin yüzdeyle bile ifade edilemeyecek bir kısmı, ancak teröristleri destekliyordu. Bu, Anayasa Oylamasında da ortaya çıktı; onun dışında 700 bin kişilik bir Ordu, 100 bin kişilik Polis ve MİT, koskoca bir Devlet, teröristlerin karşısındaydı. Sonunda biz, bunlarla, rejimimizi değiştirerek başa çıktık! ...Anarşi sadece görevini bitirdiği için durmuştur; bugün, bütün tedbirler vardır ama Güneydoğu'da terör devam etmektedir!*"⁴¹⁰

⁴⁰⁸ Kongar, a.g.e., s.32.

⁴⁰⁹ Özal'lı Yıllar, (Çevrimiçi) <https://www.youtube.com/watch?v=mz7UspeS0Tc>, 20 Haziran 2021.

⁴¹⁰ Mahir Kaynak'la Tatil Sohbeti, Milliyet, 21 Eylül 1986, s.4.

MGK konseyi ve Evren gittikleri yurt gezilerinde yaptıkları konuşmalarda ekonomik tedbirlerle ilgili mesajlar vermeye devam ediyorlardı. Evren, 14 Ekim’de Diyarbakır’da yaptığı konuşmada, son yıllarda ekonomik olarak çok sıkıntı çekildiğini, ancak artık yeni bir dönem başladığını, bu dönemle birlikte tasarrufun öne çıkması gerektiği, yerli üretim artışının ve üretilen malın yurtdışına satışının gerekliliği vurgulanmıştı.⁴¹¹ Konya’da “*Her sahada tasarruf yapacağız. Elektrikte, suda, yakıtta, ekmekte, aklımıza ne gelirse, her şeyde tasarruf yapacağız*”⁴¹² sözleriyle yurt içerisinde tasarruf vurgusu yaparken, Alman Der Spiegel dergisine verdiği mülakatta; “*Bir ülkenin iç barışını ve güvenliğini korumak için, muhakkak ki ekonomik istikrar zorunludur. İnsanlar enflasyon ve pahalılıktan kurtarılmalıdır*” mesajını vermişti.⁴¹³

Ekonomik olarak 1979 yılı ve 1980’nin üçüncü üç aylık dönemine kadar bölümde düşüş eğilimini devam ettiren ekonominin, 12 Eylül müdahalesi sonrası oluşan güven ortamıyla yükselişe geçtiği Milli Güvenlik konseyinin yayınladığı kitapçıkta sunulan rakamlarla öne sürülmüştür. Tarımsal üretim kısmında verilen rakamlar yetersi görünse de, sınai üretim kapsamında 12 Eylül sonrası artış olduğu, özellikle PVC, gübre, linyit ve motorin kalemlerinde yüzde olarak artış sağlandığı gösterilmiştir. Ancak en yüksek artış %111’lik artışla traktör üretiminde görülmüştür.⁴¹⁴

12 Eylül sonrası dış kredi imkânlarının açılması ile birlikte rahatlayan ekonomi, ihracatın da yeniden hareketlenmesiyle birlikte üretim artışına da sahne olmaya başlamıştır. Bun bağlı olarak nispeten azalma eğilimine giren işsizlik sorunu da toplumsal bir rahatlama nedeni olarak görülmüştür. Mevcut kaynakların rasyonel ve planlı kullanımı doğrultusunda Karma Ekonomi modeline geçildiği ve modelin diğer alanlarda alınacak tedbirlerle pekiştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Türkiye’de özellikle 1975 sonrası anarşi ve ekonomik istikrarsızlığın, siyasi çalkantıların⁴¹⁵ artış eğilimine girmesi, neoliberal değişimin ilk işaretleri olarak

⁴¹¹ Devlet Başkanı Orgeneral Kenan Evren’in 12 Eylül 1980’den Sonra Yaptığı Konuşmalar, 1981, s.51.

⁴¹² Bülent Habora, 12 Eylül Lideri Kenan Evren Ne Dedi? Ne Oldu?, İstanbul, Habora Kitabevi, 1989, s.117.

⁴¹³ Milliyet, 18 Ekim 1981, s.1.

⁴¹⁴ Milli Güvenlik Konseyi, 12 Eylül Öncesi ve Sonrası, Ankara, TTK Basımevi, 1981, s.233.

⁴¹⁵ Özal’lı Yıllar, (Çevrimiçi) <https://www.youtube.com/watch?v=mz7UspeS0Tc>, 20 Haziran 2021.

görülmüştür. 1974 yılında Şili’de General Pinochet’in müdahalesiyle başlayan ve 1979’da İngiltere’de Margareth Thatcher, 1980’de de Amerika’da Ronald Reagan’ın yönetime gelmesiyle süren Neoliberal dönüşümün, 12 Eylül müdahalesi ve sonrasında Turgut Özal’ın yönetime gelmesiyle bölgesel olarak tamamlandığı görüşü, müdahalenin 24 Ocak kararları kapsamında gerçekleştirildiği yönündeki iddiaların temelini oluşturmaktadır.

3.1.10. Sosyal ve Kültürel Tedbirler

Milli Güvenlik Konseyi, ilk olarak anarşi ve terör olaylarına uyguladıkları yaptırımın ardından, ekonomi politikalarını istikrarlı bir şekilde sürdürmeyi amaçlamışlardı. 24 Ocak kararları hâlihazırda müdahale öncesinde alındığından geriye sadece kararları uygulamak kalmıştı. Bu konuda da oldukça kararlı ve istekli davranılmıştı.

Ancak bir konu daha MGK’nın gündeminde olan ve önem verdiği başlıklardan birisi olmuştur. O da sosyal ve kültürel alanda uygulanacak olan tedbirlerdir. Bu bağlamda ilk akla gelen eğitim ve öğretim uygulamalarıdır. Eğitim ve öğretimin Atatürkçü çizgiden uzaklaştığı, öğretmenlerin kutuplaştığı, öğrencilerin ise ülke gerçeklerine, ihtiyaçlarına göre yetiştirilmedikleri düşüncesi bazı tedbirlerin alınması gerektiği değerlendirilmişti. 12 Eylül sonrasında okullarda yaşanan olaylarda %97 oranında azalma olduğu gözlenmiştir. Anca yine de yasal bazı tedbirler alınması gerekmiştir. MGK tarafından bazı kanun ve yönetmelikler hazırlanmıştır. Bunlar; Eğitim-Öğretim Tazminat Yasası, Türk Bilimler Akademisi Yasası, Türkiye Öğretmenler Yardımlaşma Kurumu Yasası, Milli eğitim Personel Yasası, Temel Eğitim Yasası, Okul Pansiyonları Yasası, Özel Eğitim Kurumları Yasası, Milli Eğitim Teşkilat Yasası, Milli eğitim Kurumları disiplin Yönetmeliği, Milli eğitim Bakanlığı Kılık Kıyafet Yönetmeliği, Açık Öğretim Yönetmeliği, Öğrenci Disiplin Yönetmeliği gibi düzenlemelerdir.⁴¹⁶

12 Eylül’den sonra düzenlenen operasyonlarla birlikte ele geçirilen ağır ve hafif silahların toplamı, TSK’nın tabiriyle bir orduyu donatacak⁴¹⁷ niteliktedir. Böylesi

⁴¹⁶ Milli Güvenlik Konseyi, **12 Eylül Öncesi ve Sonrası**, Ankara, TTK Basımevi, 1981, s.248.

⁴¹⁷ **Türkiye’de Yıkıcı ve Bölücü Akımlar**, Ankara, KKK’lığı Yayınları, Yayın No:1, 1981, s.16.

bir iç huzursuzluk ve kargaşa ancak kardeşin kardeşe düşman edilmesiyle meydana gelebilmektedir. TSK ve MGK yayınlarında bu duruma dikkat çekerek, eğitimin önemine vurgu yapaktadırlar. İç huzursuzluğun sosyal ve kültürel deformasyonla meydana geldiği, Atatürkçü eğitim sisteminden sapıldığı gibi gerekçelerle mevcut duruma gelindiği belirtilmektedir.

Evren, 16 Eylül’de yaptığı bir konuşmada ilkokullardan üniversiteye kadar tüm kademelerde öğretmenlerin Atatürkçülükten uzaklaştığı, sağ-sol ve hatta irticai fikirler üreterek öğrencileri kutuplaştırdıklarını söylemiştir.⁴¹⁸ Üniversitelerdeki kutuplaşma ve olayları engellemek, üniversiteleri düzenlemek adına ise günümüzde halen tartışılan 2547 Sayılı Yükseköğretim Kanunu 6 Kasım 1981’de kabul edilmiştir.

Bu kapsamda MGK, “Devrim Tarihi Şurası” düzenlemiş, ele alınan konular neticesinde yeni ders kitapları ve müfredat hazırlanarak uygulamaya konulmuştur. Bütün ders kitapları Atatürkçü anlayışla yeniden ele alınmış, Atatürk kitap serisi yayınlanmaya başlanmış, Atatürk ilke ve inkılaplarını esas alan filmler yapılmaya başlanmıştır. Öğrencilerin ilgi ve alakalarını çekebilmek için de Atatürk ve Atatürkçülük konulu resim, şiir ve kompozisyon yarışmaları düzenlenmiştir.⁴¹⁹

Çıkarılan kanunlar, değiştirilen eğitim-öğretim sistemi ile sosyal yapının yeniden tasarlanması amaçlanmış, yasaklanan yayınlar “zararlı neşriyat” olarak kabul edilmiştir.

3.1.11. Demokratik Hükümet ve Yeni Siyasal Yapı

Müdahale günü ile birlikte tüm siyasi partiler kapatılmış, Demirel ve Ecevit Hamzakoy’a, Erbakan ve Türkeş ise Uzunada’ya sürgüne gönderilmişti. Müdahale sabahı evlerinden alınan siyasilere oldukça nazik davranılması yönündeki talimat yerine getirilmiş, götürüldükleri yerlerde tüm istekleri karşılanmıştı. Sadece Alparslan Türkeş’e ulaşılammış ve 3 gün sonra kendisi teslim olmuştu.⁴²⁰ Yaklaşık 20 gün gözetim altında kalan liderler sonrasında “siyaset yapmama ve halkı siyasi polemiklere

⁴¹⁸ Habora, a.g.e., s.122.

⁴¹⁹ Milli Güvenlik Konseyi, **12 Eylül Öncesi ve Sonrası**, Ankara, TTK Basımevi, 1981, s.250.

⁴²⁰ Fatih Yaşlı, **Antikomünizm, Ülkücü Hareket, Türkeş: Türkiye ve Soğuk Savaş**, İstanbul, Yordam Kitap, 2019, s. 21.

çekmeme” şartıyla bırakılmışlardı. Açıklama yapma ve beyanat vermek de yasaklanmıştı.

MGK Genel Sekreteri Org. Haydar Saltık, yabancı basın mensuplarının sorularını yanıtlarken Demirel ve Ecevit’in siyasi yasaklar kalkınca tekrar diğer vatandaşlar gibi siyasete dönebilecekleri açıklamasını yapmıştı.⁴²¹ Açıklamasında kullandığı “Bay Demirel” ve “Bay Ecevit” ifadeleri dikkat çekmiş, yaptığı açıklama liderlerin yeniden Genel Başkan olabilecekleri algısı meydana getirdiği düşüncesiyle ertesi gün yazılı açıklama yapma gereği duyulmuştu. Açıklamada özetle “...*basının bir kısmında Bay Demirel ve Bay Ecevit’in yasaklamalar kalktığında siyasi hayata yeniden parti lideri olarak dönebilecekleri izlenimini vermeye yol açacak manşet ve ibarelerin yer almasına neden olmuştur. Bu toplantıda, siyasi faaliyetler serbest bırakıldığında Bay Demirel ve Bay Ecevit’in diğer vatandaşlar gibi siyasi faaliyetlerini sürdürebilecekleri açıklanmış, ancak herhangi bir partinin lideri olacaklarına dair bir beyanda bulunulmamıştır*” denilmiştir.⁴²²

MGK’nın açıklaması sonrası Bülent Ecevit, CHP Genel Başkanlığından istifa ettiğini açıkladı. Gazeteciliğe döneceğini söyleyen Ecevit’in açıklamasına “siyasi olduğu” gerekçesiyle yayın yasağı getirildi. MGK’nın açıklamasında adı geçen diğer lider Demirel, istifa etmeyeceğini söyledi. Siyasi gündemden uzak duran Milli Güvenlik Konseyi, parlamenter demokratik düzene geçiş için bir takım aşamalar belirlemiştir. Bu aşamalardan ilki Kurucu Meclis Kanunun Haziran 1981’de çıkarılmasıdır. Meclisteki mevcut yasama faaliyetleri MGK tarafından yürütülmekte iken oluşturulan Kurucu Meclis ile yasama faaliyetleri meclis üyelerince sağlanması ve demokratik sisteme adım atılması ön görülmektedir.

MGK üyelerinin de içinde bulunduğu Kurucu Meclis, 160 üyeden oluşturulan Danışma Kurulu ile birlikte yeni Anayasa çalışmalarını da yürütecektir. Yeni Anayasa’nın referandum ile halkoyuna sunulmasının ardından Siyasi Partiler ve Seçim Kanunları yapılacaktır. Son olarak ise faaliyetleri durdurulan siyasi partilere tekrar izin verilecek ve belirlenen süre sonrasında yapılacak olan genel seçimlerle parlamenter

⁴²¹ Cemal, a.g.e., 1986, s.107.

⁴²² Milliyet, 30 Ekim 1980, s.7.

demokratik sisteme geçiş ve yönetimin yeniden sivil idarecilere bırakılması planlanmıştır.⁴²³

Kenan Evren Devlet Başkanı olarak yönetimi elinde tutsa da ülkede idari işlerin de devamı gerektiğinden MGK olarak bir Başbakan atamaları gerekiyordu. Bu amaçla Cumhuriyeti Güven Partisinin Genel Başkanı Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu ismi ne çıkmıştı. Ancak Ordu içerisinde “Tüm siyasi parti liderlerini topladık. Küçük bir partinin başkanını Başbakan yapmak doğru olmaz” şeklinde rahatsızlıklar ortaya çıkınca Evren ve MGK bu fikirden vazgeçerek, hem Ordu’nun destekleyeceği hem de herkesin kabul edebileceği bir başka isim de karar kıldılar. Bu isim 12 Eylül müdahalesinin hemen öncesinde Ağustos ayında emekliye ayrılan eski Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Bülend Ulusu idi.⁴²⁴ 20 Eylül 1980 tarihinde Başbakan ve Bakanlar Kurulu basın toplantısı ile açıklandı ve hükümet çalışmalarına başladı.

MGK’nın hazırladığı strateji çerçevesinde planlanan siyasi program olduğu şekliyle yürütüldü. Kurucu Meclis ve Danışma Kurulunca hazırlanarak son şekli verilen Anayasa, 7 Kasım 1982’de halkoyuna sunuldu. Evren, halkoylaması öncesi yaptığı gezilerde halkın referandumda ‘Evet’ oyu vermesi yönünde talepte bulundu. Referandumda ‘Evet’ ve ‘Hayır’ şeklinde oy kullanılacaktı. ‘Mavi’ oy pusulası ‘Hayır’, ‘Beyaz’ oy pusulası ise ‘Evet’ anlamındaydı. Gazeteci Hasan Cemal, referandum öncesi “mavi-beyaz” renklerin algısal durumunu “karikatürlerde bile ‘mavi’ denilmiyordu. Çünkü yasaktı” diyerek özetlemişti. ‘Hayır’ tercihinin rengi olan ‘mavi’nin ismen veya renk olarak dahi kullanılmamaya zen gösterildiğini, sonrasındaysa ‘emir’le yasaklandığını anılarında ve sonrasında yayınladığı kitabında anlatmıştı.⁴²⁵

23 Eylül 1982’de “Danışma Meclisi” tarafından ve 18 Ekim 1982’de MGK tarafından kabul edilen Anayasa metni, 7 Kasım 1982 günü halkoylamasına sunuldu. Türkiye genelinde toplam 82.489 sandıkta kayıtlı 20.690.914 seçmenin 18.885.488’i

⁴²³ Milli Güvenlik Konseyi, **12 Eylül ncesi ve Sonrası**, Ankara, TTK Basımevi, 1981, s.254.

⁴²⁴ Birand, a.g.e., s.213.

⁴²⁵ Hasan Cemal, **Demokrasi Korkusu 12 Eylül Günlüğü-2**, İstanbul, Everest Yayınları, 2012, s.3.

oy kullandı. 43.498 oy geçersiz sayılırken, 18.841.990 geçerli oyun 17.215.559'u 'Evet', 1.626.431'u ise 'Hayır' olarak sonuçlanmıştır.⁴²⁶

Anayasanın farklı şekilde kabul edilmesi ise aslında beklenen bir sonuç olarak görülmüştür. Genel itibariyle %60-70 oranında bir kabul beklense de oranın %90'ın üzerinde çıkması belirli nedenlere bağlanmıştı. 'Mavi' renkli 'Hayır' oyu kullanacakların, ince zarf nedeniyle görüneceği ve fişleneceği, "vatan haini" ilan edileceği vb. iddiaların seçmeni etkilediği öne sürülmüştür.⁴²⁷ Ortaylı ise 1982 Anayasasının başarısız bir taklit olduğunu öne sürerken, halkın korkutulduğu yönündeki iddiaları gerçekçi bulmadığını söylemektedir. Ona göre kabul oranının yüksek olmasının nedeni, Türk halkının Anayasa metnini hiç okumamış, günün şartlarına göre değerlendirerek kabul etmiş olmasıdır.⁴²⁸

Anayasa neticesinde MGK üyelerinin siyasi dokunulmazlıkları sağlamlaştırıldı ve Kenan Evren Cumhurbaşkanı oldu. Devam eden süreçte ilk demokratik seçim olan 6 Kasım 1983 Genel Seçimleri için hazırlıklar yapılmaya başlanmıştı. Siyasi yasakla yavaş yavaş kalkmaya başlamış, yeni partiler kurularak seçime hazırlanmaya başlanmıştı. Anayasa referandumundan yaklaşık 4 ay önce 15 Temmuz 1982'de Başbakan Yardımcılığı görevinden istifa eden Turgut Özal'ın kurduğu Anavatan Partisi – ANAP, 12 Eylül ruhunun devamı olduğunu söyleyen ve emekli Org. Turgut Sunalp'ın Başkanı olduğu Milliyetçi Demokrasi Partisi – MDP ile yasaklar sonrası Necdet Calp'ın kurduğu sol parti olan Halkçı Parti – HP seçime katılmalarına izin verilen üç parti olmuştur.

Adını 24 Ocak kararlarıyla duyuran, 12 Eylül yönetiminde Başbakan Yardımcılığı yapan ve müdahale sonrasında kurularak onay alan ilk parti olan Turgut Özal'ın partisi ANAP, seçimlerden birinci parti olarak çıkmıştır. %45,14 oy alan ANAP'ın ardından, HP %30,46 ve MDP ise %23,27 oranında oy almışlardır. 400 sandalyeli Meclisin sandalye dağılımı ise şu şekilde olmuştur; 211 ANAP, 117 HP ve 71 MDP. ANAP'ın Bingöl'deki milletvekili adaylarından bir tanesi veto edilmiş

⁴²⁶ Yüksek Seçim Kurulu, 7 Kasım 1982 Halkoylaması, (Çevrimiçi) <https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/1982Referandum/7-Kas%C4%B1m-1982-Halk-Oylamas%C4%B1.pdf>, 21 Haziran 2021.

⁴²⁷ Türker Alkan, **12 Eylül ve Demokrasi**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1986, s.144.

⁴²⁸ Ortaylı, a.g.e., 2015, s.230.

olduğundan 212 olan sandalye sayısı 211'e düşmüş ve meclisteki sayı 399 olarak kesinleşmiştir.⁴²⁹

Ortaylı, 12 Eylül müdahalesi sürecinde uygulanan sıkı ekonomik programın iki aşaması olduğunu ve ilk aşamanın 1982'deki banker krizine kadar olan acı reçeteler dönemi olduğu, ikinci aşamanın ise uygulanan bu ekonomi politikalarının sahibi Özal'ın ANAP ile seçim kazandıktan sonraki hızlı ve gösterişli yükselişini oluşturduğunu ifade eder.⁴³⁰

12 Eylül 1980'de kesintiye uğrayan demokratik sistem, 6 Kasım 1983'de yeniden kaldığı yerden devam etmektedir. Özal'ın müdahale öncesinde ve sonrasında aldığı görevler, patlayan banker krizinde yer almaması, istifası, parti kurması ve yapılan ilk genel seçimde birinci çıkması, küresel neoliberal politikaların devamı niteliğinde değerlendirilmiş, korumacı ve ithal ikameci yaklaşım yerine kapitalist batı dünyasıyla tam entegrasyon sağlayacak ekonomik adımların ilki olarak görülmüştür.

Bu yeni yaklaşım, 1980 sonrasında tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de “deregülasyon” döneminin başlangıcı olmuştur. Bununla birlikte devlet piyasadaki belirleyiciliğinden çekilerek, sorumluluğu yoğunluklu olarak serbest piyasa koşullarına bırakmıştır. 1945-1980 arasında uygulanan “Toplumsal Sorumluluk Kuramı”ndan vazgeçilmiş, artık neoliberal politikaların gereği olarak “Serbest Piyasa” görüşü benimsenmiştir.⁴³¹

Çalkantılı siyasi ortamda alınan bunaltıcı ekonomik tedbirler, uzun süreli ve disiplinli uygulanması gereken kararlar ve bu kararların uygulanabildiği askeri yönetim neticesinde yeniden ekonomik kararların başındaki isimle rahatlayan ekonomik sistem, Özal'lı yılların ve küresel geçişin kısa Türkiye özeti olarak karşımızda durmaktadır.

⁴²⁹ Yüksek Seçim Kurulu, 6 Kasım 1983 Seçimleri, (Çevrimiçi) <http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/SecmenIslemleri/Secimler/1983-2007-MVSecimleri/Turkiye.pdf>, 21 Haziran 2021.

⁴³⁰ İlber Ortaylı, **Türkiye'nin Yakın Tarihi**, 8.Baskı, İstanbul, Timaş Yayınları, 2011, s.137.

⁴³¹ Özgen, a.g.e., 2004, s.468.

12 Eylül’de ve sonrasındaki süreçte yaşananlar “ihtilal”, “darbe” ve “devrim” gibi tanımlamalarla ifade edilmiştir. Kenan Evren, yapılanın “darbe” olarak tanımlanmasını doğru bulmadığını ifade ederken soruya şöyle karşılık vermişti:

“Ben buna ‘darbe’ demiyorum; mevcut yönetime bir süre; kısa bir süre için el konulmuş ve o süre tamamlanınca da tekrar Demokratik Parlamenter Sistem’e dönmüştür. Bazıları bunu başka bir şekilde söylüyorlar: ‘Darbe’ diyorlar; ‘İhtilal’ diyorlar. ‘İhtilal’ bir kere çok yanlış bir ifade; çünkü ‘İhtilalle gelen insanlar, bir kere kendiliğinden gitmez; yeni bir ‘İhtilalle giderler. Onun için ‘İhtilal’ demek mümkün değildir!”⁴³²

Gazeteci Türker Alkan’a göre ise 12 Eylül bir ‘darbe’dir. Öte yandan 12 Eylül’ün ‘ihtilal’ veya ‘devrim’ olarak tanımlanması mümkün değildir. Alkan, ‘Devrim’ veya ‘İhtilal’lerin, büyük kitlelerin eylemli katılımıyla oluşan, toplumsal, ekonomik ve siyasal yapının niteliğinde köklü değişimler meydana getiren olgular olduğunu ifade etmiştir.⁴³³

12 Eylül’ün farklı yerlerinde duranlara göre tanımlar değişiklik gösterirken, kimine göre yaşananlar ‘darbe’ kimine göre ise ‘ihtilal’ olarak kabul edilmiştir. 12 Eylül’ün sadece şekil olarak değerlendirilmesi, ordu tarafından gerçekleştirilmiş olması nedeniyle askeri bir tanımlı gerekçelendirebilir. Ancak siyasi çalkantılar, ekonomik tedbirler, toplumsal etkiler ve değişen küresel düzen bağlamında değerlendirildiğinde 12 Eylül’ün genel anlamıyla bir “müdahale” olarak tanımlanması daha kapsayıcı bir tanımla olacaktır.

3.2. Araştırmanın Yöntemi ve Örneklemi

Araştırmanın örneklemi Hürriyet Gazetesinin 1 Ocak 1980 ile 31 Aralık 1980 arasındaki birinci sayfaları oluşturmaktadır. Hürriyet Gazetesinin sahibi Erol Simavi’nin 3 Mayıs 1988’de kendi gazetesine verdiği bir röportajda “...Türkiye’de Ordu’yu darbeye basın hazırlar” ifadesinden yola çıkarak, Türkiye’nin en etkin gazetesinin bu süreçteki yayın politikası değerlendirilmiştir. 12 Eylül müdahalesinin öncesi ve sonrasının da içerisinde bulunduğu 1980 yılının tamamına ait Hürriyet

⁴³² Alatlı, a.g.e., s.646.

⁴³³ Alkan, a.g.e., s.272.

gazetesi incelenmiş ve uygulanan yayın politikası, kullanılan manşetler ve kimi köşe yazarlarının yazıları ile değerlendirilmiştir.

Bununla birlikte çalışmaya ve sürece etkisi olan Anayasa halkoylaması sürecine ilişkin yine Hürriyet gazetesinin Ekim-Kasım 1982 dönemine ait sayıları da araştırma kapsamına dâhil edilmiştir.

Haberin okuyucu üzerindeki etkisi bir etkileşim bağlamında değerlendirildiğinde kitle iletişim araçlarının kendisi ile birlikte, verilen mesajların da ne denli önemli ve etkili olduğu da görülecektir. Toplumsal ortamın fikri ve ideolojik yapısının, söylemin meydana getirilişinde en önemli unsurlardan birisi olduğu da söylenebilir.⁴³⁴ Bu bağlamda Hürriyet gazetesinin, kronolojik dizinde haberlerin içerik ve söylemleri dikkate alınarak yorumlanması yapılmıştır.

Haber metnindeki söz dizimi ve yapısı, haberde vurgulanmak istenen konunun önemine göre farklılık gösterebilmektedir. Çünkü Van Dijk’a göre söylem bağımsız bir yapı değildir. Söylem, sosyal ve kültürel bağlamda varlığını ortaya çıkarır. Bu açıdan değerlendirildiğinde ideolojinin de söylem içerisinde kendisini tekrar ürettiğini öne sürer. Bu özellik de söylemdeki anlamın sadece iletişimsel değil ayrıca bilişsel yönüyle de ilgili olduğunu gösterir.⁴³⁵ Bu kapsamda Hürriyet gazetesinin belirtilen dönem içerisindeki ilk sayfalarında kullanılan manşet, haber ve çeşitli köşe yazılarında, müdahaleye ilişkin yönlendirici ve olumlayıcı algı meydana getirici yayın politikası izleyip izlemediği değerlendirilmeye çalışılmıştır.

3.2.1. Yabancı Basında 12 Eylül

İlhan Selçuk, 20nci yüzyılda “dördüncü güç” olan basın gücünün arttığını, basın olarak gazeteye, radyo ve televizyonun da katılmasıyla iletişim devrimi yaşandığını ifade etmektedir. Yazılı, sesli ve görsel iletişim araçlarının meydana getirdiği medya ağı, toplumsal yaşamın her kesimine girerek adeta bir silaha dönüşüyor. Burada önemli olan soru şu: “Bu silahı kim kullanıyor? Devlet mi? Halk mı?” Selçuk’a göre bu sorunun cevabı çok önemlidir. Çünkü demokrasi ile yaşamak

⁴³⁴ Nazife Güngör, **İletişim, Kuramlar, Yaklaşımlar**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2011, s.214.

⁴³⁵ Güler Ülkü, “Söylem Çözümlemesinde Yöntem Sorunu ve Van Dijk Yöntemi”, **Haber Hakikat ve İktidar İlişkisi**, Der. Çiler Dursun, Ankara, Elips Yayınları, 2004, s.376.

ancak medya sayesinde mümkün olacaktır. Eğer demokratik bir medyadan söz edilemiyorsa, o ülkede demokrasiden de söz etmek zor olacaktır.⁴³⁶

Bu açıdan değerlendirildiğinde basının sadece ülke içerisindeki gücünden öte, uluslararası gücünden de bahsetmek gerekecektir. Etkili basın kuruluşlarının, kimi zaman devlet adına kimi zaman da özel kişiliklerin uluslararası şirket patronlarının medya kuruluşları aracılığıyla ekonomi yönlendiriciliği yaptıkları, oluşturulan algı ile uluslararası işbirliklerinin sağlandığı da basının gücünü ortaya çıkaran etkenlerdir.

Türkiye'deki 12 Eylül müdahalesine doğru gidilirken yabancı basının da ülkemize olan ilgisi gözlerden kaçmamaktadır. Zira Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa ülkeleri için; Ortadoğu ve Asya ülkelerine bağlanan bir köprü, bağlantı ve geçiş noktasından çok daha fazlasıdır.

24 Ocak kararlarının alınacağı hafta Amerika'daki The Business Week dergisinde yayımlanan makalede, Demirel hükümetinin Amerika ile savunma anlaşmasını imzalamasının karşılığında 2,5 milyar dolarlık silah ve yardım alabilme olasılığının arttığını yazmıştır. Ancak IMF ile bir anlaşmaya varılamaması durumunda İran'da yaşananlara benzer bir karışıklık veya bir askeri darbe ile karşı karşıya kalılabileceğine dikkat çekilmiştir.⁴³⁷

Amerika'nın önde gelen dergilerinden Newsweek'de yayımlanan Haziran 1980'de Fay Willey ve Chris Harper imzasını taşıyan makalede, Türkiye'nin İran ve Afganistan'ın kaybedilmesinden sonra en önemli müttefik olduğu, NATO'nun güney kanadının savunucusu konumunda olduğuna vurgu yapılmış, ancak ülkede istikrarsızlığın en üst seviyede olduğu yazılmıştır. Türkiye'de şiddet olaylarının normalleştiği, enflasyonun durdurulamadığı ve Cumhurbaşkanlığı seçimi bunalımı durdurulamadığı takdirde Ordu'nun iktidarı ele geçirmeye mecbur olduğu ifade edilmiştir.⁴³⁸

⁴³⁶ Selçuk, a.g.e., s.119.

⁴³⁷ The Business Week, "Türkiye: Maddi Çöküşe Yakın Bir Ekonomi", **Dış Basında Türkiye**, Ankara, Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, 1987, s.24.

⁴³⁸ Newsweek, "Türkiye'deki Siyasal Şiddet Olayları Hayatın Bir Parçası", **Dış Basında Türkiye**, Ankara, Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, 1987, s.33.

12 Eylül günü Ordu'nun yönetime el koyması, İngiltere'de yayımlanan The Observer gazetesinde öne çıkmış, "kansız darbe" nitelemesiyle birlikte, halkın müdahaleden memnun olduğu ve yeni Anayasa'dan sonra demokratik sisteme dönüleceği ifade edilmiştir.⁴³⁹

Amerika'nın önde gelen gazetelerinden The New York Times'da John Kifner imzasını taşıyan yazı oldukça ilgi çekicidir. Kifner, 16 Eylül tarihli yazısında Org. Evren ve Milli Güvenlik Konseyine övgülerde bulunurken, ülkenin müdahale öncesindeki durumunun ne kadar kötü olduğunu "içerden biri" gibi anlatmıştır. Kifner yazının sonunda kullandığı şu ifadeler dikkat çekicidir:

"Devlet Başkanı ilan edilen Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren ve Milli Güvenlik Konseyi'ndeki beş arkadaşı, iktidardaki ilk günlerinde ihtiyatlı hareket etmişlerdir..."

*...Ordu, bilinçli şekilde Atatürkçüdür. Batılı, laik, milliyetçi ama modernlik yanlısı olup, sanayileşmiş devlet ekonomisinden yanadır."*⁴⁴⁰

Amerika basınında övgüyle karşılanan müdahale Batı medyasında da aynı şekilde sunulmuştur. Fransa'da yayımlanan haftalık Paris-Match dergisinde, Türkiye'deki darbenin Güney Amerika'dakilere benzemediğini, burada halkın talepte bulunduğunu yazmıştır. Halkın müdahaleden duyduğu memnuniyetin de anlatıldığı yazıda terör ve korkudan rahatlayan halkın şimdilik tek sorununun karaborsa ve ekonomik zorluk olduğu ifade edilmiştir.⁴⁴¹

Ünlü Time dergisi de 8 Aralık tarihli sayısında "Güçlü Ordu İlacı" başlıklı yazısında, Askeri yönetimin enflasyonu yarıya indirdiğini, şiddet olaylarının neredeyse sıfırlandığını, yönetime yapılan eleştirilerin ön yargılı olduğunu belirten ifadeler kullanmıştır. Türkiye'nin yeniden ayağa kalkmasının nedeninin "Güçlü Ordu İlacı" olduğunu yazmıştır. Demirel ve Ecevit'in bırakıldığını ancak Türkeş ve

⁴³⁹ Turkish Generals Want Peace, The Observer, 14 Eylül 1980, s.5.

⁴⁴⁰ Turkey's Task After the Coup, The New York Times, 16 Eylül 1980, s.11.

⁴⁴¹ Paris-Match, "Halk Tarafından Çağrılan Bir Ordu", **Dış Basında Türkiye**, Ankara, Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, 1987, s.37.

Erbakan'ın militan oldukları gerekçesiyle “yıkıcı siyasi faaliyetlerden yargılanmak üzere” halen tutuklu beklediklerini de eklemiştir.⁴⁴²

Avrupa basını Amerikan basını gibi 12 Eylül müdahalesini ve yönetimi destekleyici yayınlar yapsa da Avrupa'daki yayınlarda bir ayırım öne çıkmaktadır. O da her ne kadar desteklense de müdahalenin “özgürlükler” noktasındaki çekincelerini dile getirmeleridir. Örneğin Belçika'da yayınlanan Le Soir gazetesinden Alfred Brochard'ın 19 Ocak 1981'deki yazısında, müdahalenin başarılı olduğu, terörün durdurulduğu ancak bunun zaten askerin işi olduğu vurgulanmıştır. Operasyonlarda tutuklananların sayısının Avrupa Konseyi Parlamenterlerinden temin edildiği ancak idam cezasına çarptırılanların sayısının belli olmadığı belirtilirken, basın özgürlüklerine getirilen kısıtlama ve tutuklanan gazeteciler meselesine de dikkat çekilmiştir.⁴⁴³

Amerikan haber ajansı Associated Press'in 27 Şubat 1981'de geçtiği haberde Türk ekonomisinin hızla düzeldiği bildirilirken, bu başarının mimarının Turgut Özal olduğu özellikle vurgulanmıştır. Özal'ın Amerika ve Almanya'dan talep ettiği kredilerin de alınacağına ilişkin umutlu olduğunun belirtildiği haberde, Özal'ın “darbe ile ekonominin düzelmesi arasında bir ilişki yok” ifadelerine de yer verilmiştir. Özellikle ihracatın artması ve enflasyonun düşürülmesi gibi ekonomik başarıların altında Özal'ın olduğu vurgusu haberde çokça öne çıkarken, tam başarı için mevcut sistemin dört yıl daha gerektiği belirtilmiştir.⁴⁴⁴

12 Eylül müdahalesi sürecinde yabancı basının Türk politikası ve ekonomisine olan ilgisi, Anayasa referandumu ve 1983 seçimlerinde de sürmüştür. Avrupa ve Amerika basınının Özal vurgusu devam ederken, Anayasa sürecinde halkın tercihinin politik istikrardan yana olduğu vurgulanmış, bununla beraber bireysel hak ve özgürlüklerinden vaz geçildiği öne sürülmüştür. Alman Die Welt gazetesi; “*Türkler, generallerin iki yılı aşkın zamandır yürüttükleri sert istikrar uygulamasının sürdürülmesinden yanalar. Korkunun, birçok Türkü oy sandığına beyaz renk oy*

⁴⁴² Time, Turkey: Strong Army Medicine, 8 Aralık 1980, s.41.

⁴⁴³ Le Soir, “Türk Askerlerinin İlk Üç Ayı: Hiç Kuşku Yok ki Ankara'da Kanun ve Düzen Hâkim”, **Dış Basında Türkiye**, Ankara, Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, 1987, s.40.

⁴⁴⁴ Associated Press, “Türk Ekonomisi Hızla Düzeliyor”, **Dış Basında Türkiye**, Ankara, Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, 1987, s.42.

*pusulası atmaya sevk etmiş olması mümkündür. Ancak oylamaya, seçime hile karıştırılmamıştır. Türkler elde edileni tehlikeye sokmak istemiyorlar” ifadelerini kullanmıştır.*⁴⁴⁵

1983 seçimlerini kazanan ANAP lider Turgut Özal için, “Özal’ın kazanması demokrasinin zaferi” ifadelerini kullanan Amerikan The Wall Street Journal gazetesi, 9 Kasım 1983 tarihli yazısında sıkıyönetimin devamını destekleyen Özal’ın şu ifadelerine de yer vermiştir: “*Siyasi liberalizmi yavaş yavaş elde edelim. Onu bir toplum olarak hak edelim. Üzerimize çok bol gelecek bir elbiseyi giymemeliyiz.*”⁴⁴⁶

3.2.2. Müdahale Sürecinde Hürriyet Gazetesi

12 Eylül müdahalesinden sonraki süreçte basın da yaptırımlara maruz kalmış, askeri yönetimin getirdiği yasaklardan ve cezalardan payına düşeni almıştır. Öyle ki bu süreçte uygulanan kontrol ve otokontrole rağmen; Cumhuriyet gazetesi 4 kez ve 41 gün, Günaydın gazetesi 2 kez ve 17 gün, Güneş gazetesi 1 kez ve 10 gün, Hürriyet gazetesi 2 kez ve 7 gün, Milliyet gazetesi 1 kez ve 10 gün, Tercüman gazetesi 2 kez ve 29 gün, Milli gazete ise 4 kez ve 72 gün kapatma cezası almışlardır. Bununla birlikte yine aynı süre zarfında Cumhuriyet gazetesi çalışanlarına 28, Tercüman 27, Milliyet 11 ve Hürriyet gazetesi çalışanları için ise 14 dava açılmıştır. 1984 yılına kadar olan süre içerisinde 927 yayın yasaklanırken gazeteci, yazar ve sanatçılar verilen hapis cezalarının toplamı da 316 yıl 4 ay 20 gün olarak uygulanmıştır.⁴⁴⁷

Müdahale sonrası basına yönelik uygulamalar bu şekilde olurken, özellikle müdahale öncesinde basının tutumu da eleştiri konusu haline gelmiştir. Emre Kongar konuyla ilgili olarak Kurtuluş Mücadelesi sırasında İstanbul hükümetlerine rağmen Mustafa Kemal’e destek veren basının, 12 Eylül’den önce de benzer bir kampanya yürütemediğini öne sürmüştür. Ayrıca 12 Eylül’den sonra da basının sorumluluğu yeterince üzerine alamadığını eleştirmiştir.⁴⁴⁸

⁴⁴⁵ Die Welt, “Türkiye: İstikrar ve Düzen İsteğine Öncelik Veriyor”, **Dış Basında Türkiye**, Ankara, Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, 1987, s.66.

⁴⁴⁶ The Wall Street Journal, 9 Kasım 1983, s.3.

⁴⁴⁷ Ali Dağlar, **Ordunun Dayanılmaz Ağırlığı Basının Dayanılmaz Hafifliği**, İstanbul, Destek Yayınevi, 2010, s.88.

⁴⁴⁸ Emre Kongar, **Atatürk ve Basın**, İstanbul, Türkiye Gazeteciler Sendikası, 1981, s.35.

Oktay Akbal ise basının kısmen de olsa özellikle uyarı görevini yerine getirdiğini ifade ederken, 12 Eylül öncesinde basının rolünün kesinlikle etkin olduğunu öne sürmüştür. Farklı görüşlerin olmasının doğal olduğunu ve bunun da basın hürriyetinin kendisi olduğunu ifade ettiği konuşmasını şöyle tamamlamıştı:

*“...Kiminin anlayışına göre başka türlü düşünerek, başka türlü davrananlar vardır. Ve bence aslında basın hürriyetinin kendisi zaten bunu gerektirir. Yani çok sesli olmak. Toplumda demokrasi. Ama çok sesli deyince, böyle bir kakofoni, bir ahenksizlik değil kastettiğim. Değişik sesleri belli bir tonda yükseltmek.”*⁴⁴⁹

Genel olarak basının uyarı veya eleştiri görevini yerine getirip getirmediği farklı görüşlerde eleştirilmektedir. Zeki Saral, basının tutumunu farklı bir şekilde değerlendirmiş ve basının askere yönelik ilk tutumu ile sonraki tutumunu eleştirmiştir. Saral, basının askere ilk zamanlar “kolay gelsin, bizden de bir isteğiniz olur mu?” şeklinde yaklaştığını ancak sonrasında da kıyasıya eleştirdiğini ve yok saymaya çalıştığını öne sürerek eleştirmiştir.⁴⁵⁰

Kenan Evren de yıllar sonra verdiği bir röportajda “Bizi o zamanlar övenler, şimdi yerme yarışına girdiler” diyerek basının tutumunu eleştirmişti. Ancak bu durum mevcut dönem içerisindeki sahiplik yapısı ve sonrasındaki sahiplik yapısı ile de değişiklik gösterebilmektedir. Bu bakımdan basının genel karakteri bağlamından çok, Hürriyet gazetesinin tutumu, Uyarı Mektubunun verildiği 2 Ocak 1980’den başlayarak değerlendirmeye alınmıştır.

3.2.2.1. Ocak 1980

1980 yılının ilk gazetesinde Hürriyet’in manşeti “1980 Birlik Yılı Olsun” şeklinde olmuştur. 1979’un Çocuk Yılı olarak ilan edilmesinin ardından, 1980’in Spor Yılı olarak ilan edilmesine atfen kullanılan başlık altında Brejnev, Carter, Feng, Giscard, Schmidt, Thatcher, Humeyni, Arafat, Begin, Sedat ve Kastro’nun bulunduğu futbol takımı karikatürü yer almıştır. “1980 Birlik Yılı Olsun” manşetinin üzerinde ise “Evren, ‘Türkiye büyük tehlikelerle karşı karşıya’ dedi” metni dikkat çekicidir.⁴⁵¹

⁴⁴⁹ Oktay Akbal, **Atatürk ve Basın**, İstanbul, Türkiye Gazeteciler Sendikası, 1981, s.67.

⁴⁵⁰ Zeki Saral, **Kalemlerin İhaneti**, Ankara, Yurt Kitap, 1991, s.7.

⁴⁵¹ Hürriyet, 1 Ocak 1980, s.1.

Yeni yıla ilişkin mesajlar kapsamında değerlendirildiğinde Evren'in öne çıktığı alt metinde, "...başta Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren ve CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit olmak üzere bütün lider ve kuruluşlar..." ifade dikkat çekmektedir. Cumhurbaşkanı ve Başbakanı bahsetmeden önce Genelkurmay Başkanının sonra ise muhalefet liderinin öne çıkarılması, mevcut siyasi iktidarın yani Demirel hükümetinin bir nevi yok sayılması veya değersizleştirilmesi olarak değerlendirilebilir.

Bunun yanı sıra Moskova'da düzenlenecek olan 1980 Yaz Olimpiyatlarına ilişkin haberler, Afganistan'ı işgal eden Rusya'nın "Müslüman" gerillaları öldürdüğü haberi, Milli Piyango çekilişi ve 1979'un son gününde dahi anarşinin durmadığına ilişkin haberler yer almıştır.

Rusya'nın Afganistan'ı işgal etmesi nedeniyle Amerika Birleşik Devletleri başta olmak üzere birçok ülke Rusya'yı protesto ederek olimpiyatlara katılmamış, Türkiye'de boykot eden ülkeler arasında yer almıştır. Verilen haberlerde Amerika'da "Türk gibi kuvvetli" sözünün kampanyaya dönüştüğü, Türk bayraklı tişörtler bastırıldığı haberleri öne çıkarılmıştır.

2 Ocak 1980 tarihi 12 Eylül müdahale sürecinde önemli tarihlerden bir tanesi olmuştur. Ordunun verdiği uyarı mektubu Cumhurbaşkanı, hükümet ve meclis arasında kalmış, deyim yerindeyse sahiplenilmemiştir. Bu haber ilk olarak sadece 2 Ocak tarihli Hürriyet gazetesinde okuyucuya "Ordu Uyarı Mektubu Verdi" manşetiyle verilmiştir.⁴⁵² Cumhurbaşkanı Korutürk'ün Kuvvet Komutanları ile 1,5 saat görüştüğü bilgisi verilirken, verilen mektubun 12 Mart muhtırasından farklı olarak bir kişiye değil tüm demokratik kurumlara verildiğinin altı çizilmiştir. Öte yandan 1979 Temmuz'unda yaşanan bir patlamada bacaklarını kaybeden 24 yaşındaki kız öğrencinin yeni yıla ilişkin mesajları verilmiştir.

Hürriyet gazetesinin 3 Ocak tarihli manşetinde "Görev Hepimizin" ifadesiyle birlikte başta Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren olmak üzere kuvvet komutanlarının fotoğrafları sıralı şekilde yer almıştır.⁴⁵³ Kuvvet Komutanlarına oranla

⁴⁵² Hürriyet, 2 Ocak 1980, s.1.

⁴⁵³ Hürriyet, 3 Ocak 1980, s.1.

daha büyük ebatlarda basılan fotoğrafla birlikte “Silahlı Kuvvetler ülke bütünlüğünün korunmasını istedi” ifadesi göze çarpmaktadır. İfadede geçen “...korunmasını istedi” kısmının altını çizerek öne çıkarılması, Silahlı Kuvvetlerin “koruma ve kollama görevine” ilişkin bir gönderme olarak betimlenebilir. Sayfanın yanında Cumhurbaşkanının açıklaması, Evren’in sunuş mektubu ve Türk silahlı Kuvvetleri’nin görüşü yer almaktadır. Başbakan Demirel ve Ecevit’in de ilk değerlendirmeleri birinci sayfada verilmiştir.

Takip eden günlerde Hükümetin muhalefet ile birlikte “önlem paketi” hazırlığına ilişkin haberler yer alırken, ekonomik sıkıntıları öne çıkaran haberlerde artış gözlemlenmektedir. Ağır geçmeye başlayan kışın etkileri, yakıt yokluğu ve okulların bu yüzden erken tatile gireceği haberleri birinci sayfadan verilmiştir. Afganistan’a ilişkin haberler verilmeye devam ederken, 7-11 Ocak tarihlerinde kâğıt yokluğundan İstanbul Hürriyet’i veremediklerini okuyucunun bilgisine sunan metin yayınlamışlardır. Demirel ve Ecevit’in bir araya gelerek önlem paketini görüşmeleri gün be gün takip edilmiştir. 12 Ocak günü bir araya gelen liderlere ilişkin olarak 13 Ocak tarihli Hürriyet “Buluştular, suçlamadan görüştüler” manşetini kullanmıştır. İki liderin mutabık kaldığı konular ise; tedbir paketinin bir an evvel çıkarılması, sıkıyönetimin kaldırılarak Ordunun kışlaya dönmesi ve uyarı mektubunun partiler arası polemik konusu yapılmaması olarak sıralanmıştır.⁴⁵⁴

18 Ocak tarihli Hürriyet’in manşetini ise “Meclis’te Bülent Ersoy tartışıldı” başlığı ve İran’ın Azeri lideri Şeriatmedari’nin “Allah Türklere Yardım Etsin” sözleri oluşturmuştur.⁴⁵⁵ Tarih olaylarının verilmeye başlandığı 23 Ocak tarihinde ayrıca mecliste uzlaşmanın halen sağlanamadığı, ete ve suya gelen zam haberleri yer almıştır.⁴⁵⁶

Hükümetin “Ekonomik Tedbirler Paketi” olarak kabul ettiği ve 24 Ocak kararları olarak bilinen uygulamalar, basında gün geçtikçe yer bulmaya başlamıştır. 26

⁴⁵⁴ Hürriyet, 13 Ocak 1980, s.1.

⁴⁵⁵ Hürriyet, 18 Ocak 1980, s.1.

⁴⁵⁶ Hürriyet, 23 Ocak 1980, s.1.

Ocak tarihli Hürriyet “Yandık, gene yandık” manşetiyle çıkmış, zamların artarak devam edeceğini yazmıştır.⁴⁵⁷

Ocak ayı itibariyle değerlendirildiğinde 1, 2 ve 3 Ocak'ta Kenan Evren manşetten verilirken, Uyarı Mektubu konusu 9 Ocak'a kadar işlendiği görülmektedir. 3 Ocaktan sonra Evren'e ilişkin başlık veya görsel kullanılmamıştır. İktidar ve muhalefet görüşmeleri, Afganistan sorunu, ekonomik sıkıntılar ve özellikle 24 Ocak itibariyle zamlar en çok yer alan konular olmuştur.

3.2.2.2. Şubat 1980

Ocak ayının son günü itibariyle 500 kuruş olan Hürriyet, 1. Şubat’a zamla başlayarak 10 Lira olarak satışa sunulmuştur. Logonun yanında “Hürriyet 10 Lira ama...” başlıklı bir açıklama yayınlarak akaryakıt, elektrik, PTT ve ithal malzemeye gelen zamların etkisine vurgu yapılmıştır. Hürriyet, bu duruma ise “25 okunmuş Hürriyet getirin, 50 Lira ödeyelim” şeklinde çözüm üretmeye çalışmıştır. Öte yandan manşette ve birinci sayfada yine zamlar ve ekonomik haberler yoğunluktadır.⁴⁵⁸

Şubat ayı zam haberlerinin sürekliliği ile devam ederken, 6 Şubat tarihli Hürriyet, 12 Eylül sonrası MGK tarafından idam edilecek ve sonrasında sembol isimlerden olacak olan Erdal Eren'i haber yapmış, annesinin fotoğrafı eşliğinde “kandırıldığını” öne çıkarmıştır.⁴⁵⁹ Ertesi gün ise Erdal Eren'in öldürdüğü Er Zekeriya Önger'in ailesinin haberini manşete taşımıştır. Aynı gün Bern Büyükelçisine yapılan saldırı da yine manşetten okuyucuya sunulmuştur.⁴⁶⁰ 14 Şubat'a kadar terör olaylarına ağırlık veren haberler ve görseller paylaşılan Hürriyet, 15 Şubat tarihinde “Durun! Bu vatan hepimizin” manşetiyle çıkmış ve “Neredesiniz?” başlıklı bir yazı yayınlamıştır. Yazıda, parlamenterlerden esnafa, öğrencilerden öğretmenlere, işçiden basına kadar herkesi eleştirirken “Nerede bu vatani sevenler, bu rejimde birlikte yaşamak isteyenler?” diye sormuştur.⁴⁶¹ Bir çeşit “Ordu göreve” yazısı olarak da değerlendirilen yazıda birleşmeyi ve bir olmayı beceremeyenlere “yazıklar olsun” ifadeleri kullanılmıştır.

⁴⁵⁷ Hürriyet, 26 Ocak 1980, s.1.

⁴⁵⁸ Hürriyet, 1 Şubat 1980, s.1.

⁴⁵⁹ Hürriyet, 6 Şubat 1980, s.1.

⁴⁶⁰ Hürriyet, 7 Şubat 1980, s.1.

⁴⁶¹ Hürriyet, 15 Şubat 1980, s.1.

3 Ocak itibariyle gazetede ismi geçmeyen Evren, 16 Şubat tarihli Hürriyet'te "Bayrak ve vatan sevgisi aşılacak faşizm midir?" sorusuyla birinci sayfada yer almıştır.⁴⁶² 19 Şubat tarihinde manşete yansıyan haber, "Uyarı Mektubu"na imza atan ve 12 Eylül'de MGK'da yer alacak olan Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Nurettin Ersin'in görev süresinin 1 yıl daha uzatıldığı haberi olmuştur.⁴⁶³

20 Şubat'ta "Para Geliyor" manşetiyle çıkan Hürriyet, Turgut Özal'ın para bulmak üzere gittiği Avrupa turunun etkisi gösterdiğini, Almanya'nın ekonomik yardım yapacağını öne çıkarmıştır.⁴⁶⁴ 21 Şubat tarihinde Ecevit'in "Orduda müdahale eğilimi olduğunu sanmam" sözleri, Sıkıyönetimin genişlemesi ve 2 ay uzatılması haberiyle birlikte verilmiştir.⁴⁶⁵ Ete gelen yüzde 400'lük zam, anarşi haberiyle birlikte verilirken, bir sonraki gün 10 kişinin öldüğü olay memurların maaşının ödenememesi riskinin olduğu haberle birlikte verilmiştir. 27 Şubat'ta üst başlık olarak verilen bir haberde ise kamu görevlilerine "Psikolojik Savunma ve Kamu Kuruluşları" isimli bir kitap hazırlatıldığı, Atatürkçülük ve laikliğin benimsenmesiyle birlikte, ayrımcılık, komünizm ve faşizme karşı tutumların anlatılacağı ifade edilmiştir. Ayrıca 714 sayılı Notam'ın kaldırılmasıyla birlikte yumuşayan Yunanistan gerginliği karşısında Amerika'nın memnuniyeti dile getirilirken, aynı konu Şubat'ın son günü olan 29 Şubat tarihli gazetede Alman yardımının 1980'den sonra da devam edeceği ve bunun Notam'ın kaldırılması karşısında duyulan memnuniyetin sonucu olduğu ifade edilmiştir.⁴⁶⁶

3.2.2.3. Mart 1980

Mart ayına ekonomi ve bütçe ile ilgili haberlerle başlayan Hürriyet, Hükümetin Bütçe tasarısının mecliste 209'a 228 oyla kabul edildiğini duyururken, Ecevit'in "Üç parti el ele vermelidir" sözlerini manşete taşımıştır.⁴⁶⁷ 4 Mart tarihli gazetede memurların büyük kısmının maaşlarını alamadıkları haberi ekonomik sıkıntıyı öne çıkarırken, yaşanan banka soygunlarının da anarşinin devamı olarak gösterilmiştir.

⁴⁶² Hürriyet, 16 Şubat 1980, s.1.

⁴⁶³ Hürriyet, 19 Şubat 1980, s.1.

⁴⁶⁴ Hürriyet, 20 Şubat 1980, s.1.

⁴⁶⁵ Hürriyet, 21 Şubat 1980, s.1.

⁴⁶⁶ Hürriyet, 27 Şubat 1980, s.1.

⁴⁶⁷ Hürriyet, 1 Mart 1980, s.1.

6 Mart'ta "Katiller, iki erimizi şehit etti" manşetiyle çıkan Hürriyet, Tokat'ın Zile ilçesinde yaşanan olaylarda 1 kişinin öldüğünü ve 12 kişinin de yaralandığını birinci sayfadan halka duyurmuştur.⁴⁶⁸ 8 Mart tarihinde Demirel'in 100 gün planını anlatacağı manşetten verilirken, sayfanın diğer yarısında Dev-Sol örgütünün iki militanının yakalandığı haberi verilmiştir. Ana sayfada ayrıca valilikler önünde boş tencereler ile eylem ve yürüyüş yapan kadınların zam ve hayat pahalılığı protestoları fotoğraflı olarak gösterilmiştir.⁴⁶⁹ 9 Mart tarihinde Kenan Evren'in gülümseyen fotoğrafı eşliğinde "Org. Evren: Aday değilim" manşeti verilmiştir. Genelkurmay Başkanı Evren'in Cumhurbaşkanı adayı olmayı düşünmediğini alt metinde açıklamış, sayfanın diğer yarısında da Demirel'in "Mal bulamayan bana başvursun" sözleri manşete taşınmıştır.⁴⁷⁰

Takip eden günlerde çayın karaborsaya düştüğü haberleri, elektrik kesintileri ve çalışmayan fabrikaların haberleri verilirken, terör eylemleri sürmanşetten verilmeye devam edilmiştir. Aynı günlerde gündem Cumhurbaşkanlığı seçimi olmuş, Korutürk'ün veda turları ve siyasi partilerin aday arayışları manşetten verilmiştir. 15-19 Mart tarihlerindeki manşet ve birinci sayfa haberlerinde ortak konu, Ecevit'in Cumhurbaşkanı adayının AP ile ortak belirlenmesi ve bir krizin önün geçilmesine ilişkin sözleri olmuştur. Bu dönemde verilen mesajlarda Demirel'in buna mesafeli yaklaştığı ancak Ecevit'in uzlaşmacı tavırda olduğu dikkat çekicidir. 20 Mart'a geldiğinde 13 kişinin anarşistlerce öldürüldüğü haberi ve bir askeri vuran kişinin de Askeri Mahkeme tarafından idama mahkûm edildiği haberi birlikte verilmiştir.⁴⁷¹

22 Mart tarihinde sürmanşetten verilen haberde, Amerikan Kongresi tarafından hazırlanan raporu açıklayan Hürriyet, 68 sayfalık raporda; ABD'nin terörizm karşısında Türkiye'ye yardım etmesi gerektiği, siyasi istikrarsızlığın bir an önce çözüme kavuşturulması gerektiği, TSK'nın kullandığı teçhizatın da en az yarısının modernize edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca Ortadoğu'da Türkiye'nin ABD için önemi ifade edilirken, hibe kredisi tanımlanması ve arttırılması gerektiği belirtilmiştir. Aynı sayfada Cumhurbaşkanlığı turlarının başladığı yazılırken, Ecevit

⁴⁶⁸ Hürriyet, 6 Mart 1980, s.1

⁴⁶⁹ Hürriyet, 8 Mart 1980, s.1

⁴⁷⁰ Hürriyet, 9 Mart 1980, s.1

⁴⁷¹ Hürriyet, 20 Mart 1980, s.1

ve Demirel'in sözlerine vurgu yapılmıştır. Ecevit'in "Korutürk'ün süresi sona ermeden seçim sonuçlanmalı" sözlerinin yanında Demirel'in "Reisicumhuru diyalog seçecek değil ya" ifadeleri birlikte verilmiş, Ecevit'in uzlaşmacı tutumuna vurgu yapılmıştır.⁴⁷²

Hürriyet 23 Mart'ta "Yazık.. Meclis bir başkan adayı bulamadı" başlığıyla çıkmış, sert eleştiri ifadeleri kullanmıştır. Hatta Hürriyet imzalı başyazısında "Sorumluluk Sizin" başlığıyla bir yazı kaleme alınmış, "Demokrasi bir gün tehlikeye girerse bunun suçlusu sizler olursunuz" diyerek olası bir askeri müdahaleyi işaret etmiştir. Cumhurbaşkanı adayı çıkaramamanın ve seçememenin verdiği karmaşa ortamını ise "Cumhurbaşkanı adayı bulamayan parlamentoda oylar kilitlenip kalırsa bir başka güç parlamentoyu toptan kitlemeye kalkarsa o zaman herkese söz hakkı doğar ama sizlere asla" sözleriyle milletvekillerini işaret etmiştir.⁴⁷³ 25 Mart'ta "Her şey yeniden başlıyor" sürmanşetiyle Cumhurbaşkanlığı turlarının çıkmaza girdiği haberi verilmiştir. Manşette ise "Teslim Olmayan Vurulacak" başlığıyla 9'u sol 3'ü sağ eylemci hakkında 'Teslim ol' çağrısı yapıldığı, aksi takdirde görüldüğü yerde vurulacakları fotoğraflarıyla belirtilmiştir. Ancak burada öne çıkan bir haber, aranan bu 12 kişinin arasında Abdi İpekçi suikastının katil zanlısı kaçak durumda olan Mehmet Ali Ağca'nın adının bulunmaması olmuştur. Hürriyet, Ağca'nın arananlar listesinde olmamasını öne çıkarmıştır.⁴⁷⁴

Mart ayı sonuna kadar olan günlerde sayfanın üst kısmında sonuçsuz kalan Cumhurbaşkanlığı görüşmeleri ve katılımsız seçim haberleri yer alırken, alt kısımda bombalama ve saldırı haberleri verilmeye devam etmiştir. 30 Mart tarihinde Amerikan Senato Komisyonunun hazırladığı rapordan bölüm aktaran Hürriyet, Türkiye'nin askeri müdahalenin eşiğinde olduğunu yazmıştır.⁴⁷⁵ Bu rapor aynı zamanda askeri müdahalenin ilk ciddi sinyalleri arasında sayılmıştır.

⁴⁷² Hürriyet, 22 Mart 1980, s.1

⁴⁷³ Hürriyet, 23 Mart 1980, s.1

⁴⁷⁴ Hürriyet, 25 Mart 1980, s.1

⁴⁷⁵ Hürriyet, 30 Mart 1980, s.1

3.2.2.4. Nisan 1980

Nisan ayına da Meclis'in aday arayışları, işsizlik ve terör haberleriyle giren Hürriyet, bu kez manşete cezaevi firarlarını taşımıştır. 2 Nisan tarihli Hürriyet'te devalüasyon uygulandığını ve 1 doların 75 Lira olduğuna yer verilmiştir.⁴⁷⁶ 6 Nisan'a kadar olan dönemde Ecevit'in CHP-MSP-AP'den oluşacak bir üçlü koalisyon teklifi ve Demirel'in buna sıcak bakmaması üzerine haberler ve yorumlar bulunduğu görülmüştür. Ayrıca Cumhurbaşkanı seçimine dair Erbakan'ın da görüşme turlarına başladığı ancak bunun da diğer turlar gibi nafile turlar olduğu belirtilmiştir.⁴⁷⁷

7 Nisan tarihli Hürriyet'te Cumhurbaşkanı Korutürk'ün ayrıldığına vurgu yaparken, büyük boy fotoğraf eşliğinde “Örnek Türk Ailesi” ifadesi kullanılmıştır. Ayrıca gazetenin başyazısında Korutürk ile ilgili olarak “Bir Beyefendi Kişi” başlıklı makale yayınlanmıştır. Yazıda Korutürk'ün tarafsız ve partisiz Cumhurbaşkanı olduğuna vurgu yapılırken, demokrasinin erdeminin farkına varılması uyarısında bulunulmuştur.⁴⁷⁸ 8 Nisan'da sürmanşetten “Türkiye’de 47 yeraltı örgütü var” ifadeleriyle Amerikan Senatosunun Araştırma Raporundan bölüm aktaran Hürriyet, manşette siyasi partilerin grup başkanvekillerinin Cumhurbaşkanı adayı konusunda yine anlaşılmadıklarını duyurmuştur. Yazı dizisi olarak Amerikan Raporunu birinci sayfadan veren Hürriyet, Türkiye’deki siyasi istikrarsızlığa, TSK’nın yetersiz teçhizat yapısına ve ekonomik desteğe olan ihtiyacına vurgu yapmaya devam etmiştir. Devam eden terör eylemlerinin de diğer günlerde manşetten verildiği görülürken, Cumhurbaşkanlığı adaylık süreci ve sonuçsuz kalan turlar yine birinci sayfadaki değişmez gündem olarak görülmektedir.⁴⁷⁹

Bir taraftan Cumhurbaşkanlığı seçimi bunalıma dönüşürken öte yandan İran ile Irak arasında çatışmalar başlamıştır. Bu çatışmada Rusya İran tarafında yer alırken, Amerika Irak tarafında yerini almıştır. Bu kapsamda 19 Nisan’da “Amerika İran’a Ambargo Uygulamamızı İstedi” manşetiyle çıkan Hürriyet, Türkiye’ye verilen NOTA’yı okuyucularına duyurmuştur.⁴⁸⁰ 23 Nisan’da “Parlamento 69 Yaşında”

⁴⁷⁶ Hürriyet, 2 Nisan 1980, s.1

⁴⁷⁷ Hürriyet, 6 Nisan 1980, s.1

⁴⁷⁸ Hürriyet, 7 Nisan 1980, s.1

⁴⁷⁹ Hürriyet, 8 Nisan 1980, s.1

⁴⁸⁰ Hürriyet, 19 Nisan 1980, s.1

sürmanşeti ve Mustafa Kemal Atatürk'ün Meclis balkonunda halkı selamladığı resimle çıkan Hürriyet, başyazısında birlik, beraberlik ve sükûnet çağrısında bulunmuştur.⁴⁸¹

Anarşi ve olaylarla geçen günlerin ardından 1 Mayıs'a doğru gidilirken, 30 Nisan'da "Siz kimsiniz? Biliyoruz" başlıklı bir yazı yayınlayan Hürriyet, 1 Mayıs'ı bahane ederek kargaşa çıkarmak isteyen gruplara seslenmiştir. "Oynanmak istenen oyunu biliyoruz. Karar bellidir.." ifadelerini kullanan Hürriyet başyazısında; "...Bu ülke ya bizim olacaktır veya bu ülkede bizler, kanuna saygılı olanlar, demokrasiye inanlar olmayacaktır" diyerek 1 Mayıs öncesi uyarılarda bulunmuştur.⁴⁸²

3.2.2.5. Mayıs 1980

Hürriyet'in kuruluş yıldönümü de olan 1 Mayıs gününe atfen, "Hürriyet 33 Yaşında" başlığını kullanılırken, sayfanın diğer yarısında "Sokağa Çıkma Yasağı Yok. Olaylı Bir Gün Daha" manşetiyle duyulan endişe dile getirilmiştir. Ayrıca sayfanın alt kısmında ülkenin ekonomik gelişmişliğine vurgu yapılarak, 1950 yılına ait bir fotoğraf yayınlanmıştır. Fotoğrafta Demokrat Parti döneminde Amerika'dan yardım kapsamında gönderilen "3 milyonuncu ton Amerikan buğdayı" yazılı pankartın önünde konuşma yapan Adnan Menderes ile Türk ve Amerikan bayrakları görülmektedir. Türkiye'nin artık kendi kendine yetebilecek 7 ülkeden biri olduğu ifade edilmiş, yılda 50 bin traktör üretecek kapasiteye geldiği vurgulanmıştır.⁴⁸³

2 Mayıs tarihinde, önceki günkü 1 Mayıs'a yer veren Hürriyet, sokakların boş kaldığını, sokağa çıkma yasağı olmamasına rağmen halkın endişe nedeniyle evlerinde kaldığını yazmış ve boş Taksim meydanı fotoğrafıyla desteklemiştir. Diğer taraftan "Nereden Nereye Geldik" başlığıyla önceki gün verdiği ekonomik ve sosyal gelişmişlik haberlerine yenisini eklemiş, halkın artık örgü çorap giymediğini haberleştirmiştir. Köylerde ve büyük şehirlerin yoksul bölgelerindeki halkın bile artık örme çorap giymediğini, kadınların Paris ve Londra'dakiler gibi naylon çorap giymeyi tercih ettiğini ifade etmiştir. Hürriyet, 1 Mayıs'ta başladığı "Nereden Nereye Geldik" haberlerine sırasıyla "Bugün 16 bin köyde elektrik var" derken, tek dal sigara alanların eskide kaldığını artık çoluk çocuk herkesin filtreli paketi arka ceplerinde taşıdıklarını

⁴⁸¹ Hürriyet, 23 Nisan 1980, s.1

⁴⁸² Hürriyet, 30 Nisan 1980, s.1

⁴⁸³ Hürriyet, 1 Mayıs 1980, s.1

“zenginlik” ifadesi olarak sunmuştur.⁴⁸⁴ 4 Mayıs’ta “Buzdolabı artık zengin işi değil” derken, traktör üretiminde geline nokta dikkat çekilmiştir.⁴⁸⁵ 6 Mayıs’a kadar birinci sayfadan “ekonomik ve sosyal gelişmişlik” üzerine haberler yapan Hürriyet, “Gelir dağılımında adaletsizlik var, döviz darboğazı yüzünden dışa bağımlıyız, anarşi görülmemiş boyutlarda, rüşvet, suiistimal başını alıp gidiyor, vergi kaçırılıyor. Evet bunlar var ama başka şeyler de var..” diyerek sokaklardaki otomobil artışına dikkat çekmiştir. 6-12 Mayıs arası daha çok 4 Mayıs’ta hayatını kaybeden Yugoslavya Devlet Başkanı Tito’nun ölümü, cenazesi ve katılanlar hakkındaki haberlerle geçilirken, yeni haftada yine Cumhurbaşkanlığı arayışları manşete taşınmıştır.

14 Mayıs’ta ise daha sonradan bir dönüm noktası olacak olan Org. Evren’in NATO toplantısından dönüşü manşetten verilmiştir. Kenan Evren’in “Evren: Başkan için zaman geldi de geçti” sözlerini manşete taşıyan Hürriyet, Evren’in sivil kıyafetli fotoğrafını kullanmıştır. Sayfanın alt kısmında ise öldürülen vatandaşlara ilişkin haberler yer almıştır.⁴⁸⁶ Regaip Kandili vesilesi ile TRT’den naklen yayınlanan mevlit esnasında Atatürk’ün adı geçtiği sırada “yuh” seslerinin duyulmasının tepkilere neden olduğu, gazetede 5 gün boyunca yer almıştır. Turgut Özal’ın ABD’de IMF ile yaptığı görüşmeler neticesinde kredilerin geri ödemesinin yıllık ertelenmesi yerine 3 yıl süreli bir anlaşma önerdiği ve kabul edildiği de “müjde” olarak verilmiştir. 19 Mayıs tarihinde Ecevit’in “Demirel Yıkıcıdır” sözleri ile birlikte Evren’in “Ata’yı ve emanetini koruyacağız” ifadeleri alt alta verilmiştir.⁴⁸⁷

Parlamentonun Cumhurbaşkanını seçememesi üzerine Demirel’in “halk seçsin” çıkışı, Ecevit ile görüşmesi ve yükselen anarşi eylemleri süregelen haberlerdir. 27 Mayıs’ın yıl dönümü “Anayasa Bayramı” olarak sürmanşetten kutlanmıştır.⁴⁸⁸ 28 Mayıs’ta eski Gümrük Bakanı ve MHP Genel Başkan Yardımcısı Gün Sazak’ın öldürüldüğü haberi manşetten verilmiştir.⁴⁸⁹ Ertesi gün ise Gün Sazak cinayetinin yankıları gazetenin ilk sayfasını neredeyse kapladığı görülmüştür. Türkeş’in Ecevit’i suçladığı sözleri verilirken, üst düzey bir yetkilinin öldürülmesinin politikacılar

⁴⁸⁴ Hürriyet, 2 Mayıs 1980, s.1

⁴⁸⁵ Hürriyet, 4 Mayıs 1980, s.1

⁴⁸⁶ Hürriyet, 14 Mayıs 1980, s.1

⁴⁸⁷ Hürriyet, 19 Mayıs 1980, s.1

⁴⁸⁸ Hürriyet, 27 Mayıs 1980, s.1

⁴⁸⁹ Hürriyet, 28 Mayıs 1980, s.1

arasındaki endişeyi arttırdığına dikkat çekilmiştir.⁴⁹⁰ Mayıs ayının son gününde ise Sazak'ın cenazesine ilişkin haberler yer bulurken, manşette “Her yerde nefret ve endişe var” başlığı kullanılmıştır.⁴⁹¹

3.2.2.6. Haziran 1980

Mayıs ayının son günlerinde verilmeye başlanan “kaçan kaçana” başlıklı yazı dizisinde, Türkiye’den yurtdışına göç eden vatandaşlardan bahsedilmekteydi. Haziran ayı ile birlikte bu haberlerin yoğunlaştığı görülmektedir. TPAO mühendislerinin yurtdışına kaçtığı, bu nedenle petrol aramasının bile neredeyse yapılamadığı vurgulanmıştır. 3 Haziran tarihli Hürriyet’te ise 4 ayda 30 bin vatandaşın Almanya’ya iltica başvurusu yaptığını manşete taşımıştır.⁴⁹² Ertesi gün ise yurtdışında görevlendirilecek 150 öğretmen için açılan sınava 11 bin 103 öğretmenin başvurduğunu ifade edilmiştir. Cumhurbaşkanlığı oylamasında ise 88.turda da sonuç alınamadığı haberi verilirken, Turgut Özal’ın IMF’ye vereceği 3 yıllık niyet mektubuna geniş yer ayrılmıştır.⁴⁹³

Bir süredir Çorum’da süren olayların had safhaya ulaştığı, artık şehirde oturanların evlerini terk ettiği 7 Haziran tarihli gazetede görsel eşliğinde verilmiştir. Cumhurbaşkanlığı seçiminde 318 barajını aşan aday çıkmadığı, 98.turun da boş geçtiği şeklinde birinci sayfada yer bulmuştur.⁴⁹⁴ 10 Haziran’da manşette devalüasyon haberi verilmiştir. 6 ayda 8.devalüasyon uygulandığı belirtilirken, Ecevit dönemi ile Demirel dönemi dolar ve mark kuru karşılaştırmalı olarak verilmiş, Demirel’in hükümeti devraldıktan sonra Türk Lirasının değerinin sürekli düştüğü öne çıkarılmıştır.⁴⁹⁵

12 Haziran tarihli Hürriyet’te bu sefer gidenler değil, gelenler haberleştirilmiştir. Yurtdışına giden mühendis, öğretmen ve doktor yurttaşları haberleştiren Hürriyet, Sovyet işgalinden kaçan Afganlılarla birlikte, Pakistanlıların da Türkiye’ye göç ettiklerini, Zeytinburnu’nda dericilikle uğraştıklarını yazmıştır.⁴⁹⁶

⁴⁹⁰ Hürriyet, 29 Mayıs 1980, s.1

⁴⁹¹ Hürriyet, 30 Mayıs 1980, s.1

⁴⁹² Hürriyet, 3 Haziran 1980, s.1

⁴⁹³ Hürriyet, 4 Haziran 1980, s.1

⁴⁹⁴ Hürriyet, 7 Haziran 1980, s.1

⁴⁹⁵ Hürriyet, 10 Haziran 1980, s.1

⁴⁹⁶ Hürriyet, 12 Haziran 1980, s.1

Zam haberleri gündemdeki yerini korurken, 13 Haziran’da benzin, gaz ve motorine gelen zamlar eski tarihlerle karşılaştırmalı olarak verilmiştir.⁴⁹⁷

Kalp krizi geçiren Zeki Müren’in haberine, CHP’nin hükümete vereceği gensoru haberinden daha fazla yer ayrıldığı 17 Haziran’da Almanya’ya iltica etmek isteyen Türk sayısındaki artışa da yer verilmiştir.⁴⁹⁸

19 Haziran’da Nevşehir’de meydana gelen olaylara ağırlıklı yer verilirken, öne çıkan ise yine Hürriyet imzalı başyazı olmuştur. Başyazıda yaşanan olaylardan politikacıların sorumlu olduğu, faşist ve komünist olarak ayırdığı fraksiyonların bir sonuca götürmediği, askerin yardıma çağrıldığı ifade edilmiştir. Yazının sonunda ise politikacıların “vatanı yok edecek kimseler” olduğu vurgulanmıştır.

ABD Maliye Bakanı Miller’ın demeci 21 Haziran’da manşete taşınmıştır. “Türkiye’nin işi zor geleceği parlak” sözleri manşetten verilirken, Türkiye’nin Amerika’nın iyi bir dosttan öte stratejik bir öneme sahip ülke olduğu vurgulanmıştır.⁴⁹⁹ 12 Eylül sonrasında bir röportajında idamlara ilişkin söylediği “Bir soldan bir sağdan astık” sözleriyle akılda kalan Evren’in ifadelerine benzer bir ifade 25 Haziran tarihli Hürriyet gazetesinde “Bir CHP’den bir MHP’den” şeklinde yine birinci sayfadan verilmiştir.⁵⁰⁰ Haziran ayının son günleri daha çok Ecevit-Erbakan koalisyon görüşmeleri ve mevcut hükümetin düşürülme çalışmalarına ilişkin haberler ve Yunanistan’ın NATO’ya dönüşü konusu yoğun olarak yer almıştır.

3.2.2.7. Temmuz 1980

Temmuz ayının başı itibarıyla mecliste gerçekleştirilecek olan güvenoyu yoklamasına ilişkin haberler yer alırken, 3 Temmuz’da hükümetin düşürülmesi konusunda Ecevit ile Erbakan’ın görüşmelerinin netice vermemesi üzerine güven oylamasında “ret” oyu veren MSP hakkında “MSP’nin ipi ile kuyuya inmek” başlıklı bir yazı yayınlamıştır.⁵⁰¹ Oylamanın sonucu 227 kabul, 214 ret olarak kesinleşmiş ve

⁴⁹⁷ Hürriyet, 13 Haziran 1980, s.1

⁴⁹⁸ Hürriyet, 17 Haziran 1980, s.1

⁴⁹⁹ Hürriyet, 21 Haziran 1980, s.1

⁵⁰⁰ Hürriyet, 25 Haziran 1980, s.1

⁵⁰¹ Hürriyet, 3 Temmuz 1980, s.1

durum Erbakan'ın son andaki değişikliği ile belirlenmiştir. Meclisteki oylamada grubu adına oyunu açıklarken “Evet, ama kerhen evet” diyerek görüşünü belirtmiştir.

Aynı günlerde Çorum'da başlayan karışıklıklar 5 Temmuz tarihli Hürriyet'te “Çorum ateşe verildi” manşetiyle duyurulmuştur. Çorum'da ölü sayısının sürekli arttığı, sokağa çıkma yasağına rağmen çatışmaların yaşandığı takip eden günlerde verilirken,⁵⁰² 9 Temmuz'da bu kez Ordu'nun Fatsa ilçesinde çatışmaların yaşandığı “Fatsa'da Nokta Operasyonu” başlığıyla verilmiştir.⁵⁰³ 12 Temmuz'da Fatsa'da yaşanan olaylara ilişkin güvenlik güçlerinin kontrol ele geçirdiği ifade edilirken, ertesi gün başlayacak olan Ramazan Ayı boyunca Ramazan Köşesinin gazetede yer alacağı, yeşil zemin ve Kur'an-ı Kerim görseli ile verilmiştir.⁵⁰⁴

15 Temmuz'da Bülent Ecevit'in “Yozgat faşist işgal altındadır” sözleri manşete taşındıktan sonra, ertesi gün Hürriyet muhabirinin Yozgat'taki röportajları ve izlenimleri aktarılmıştır.⁵⁰⁵ 16 Temmuz'da, CHP İstanbul Milletvekili Abdurrahman Köksaloğlu'nun öldürülmesi “...Ve bir de milletvekili öldürüldü” sürmanşetiyle verilirken,⁵⁰⁶ iki gün sonra gerçekleşen devlet törenine sadece bir bakan katılması eleştirilmiştir.⁵⁰⁷ 20 Temmuz'da ise eski başbakanlardan MHP Kocaeli Milletvekili Nihat Erim'in suikasta kurban gidişi “Terör doruk noktasında: Nihat Erim öldürüldü Kim, niçin değil NEREYE?” manşetiyle verilmiştir. Aynı gün Hürriyet imzalı başyazıda politikacılar sert bir dille eleştirilmiş, “...öğrenci, işçi, işveren, öğretmen, avukat, gazeteci, asker, profesör, milletvekili ve nihayet eski başbakan. Sıranın kime geldiğini bilmek ister misiniz sayın parlamenterler, milletin yüce temsilcileri? Onu da söyleyelim: Size. Bunu bilmeyen var mı? Terör artık vatandaşları ortadan kaldırmakla yetinmiyor, demokrasiyi de yıkıyor. Sırada bizden çok sizler varsınız. Belinizde tabancanız, yanınızda koruma polisiniz de olsa, sizi kimse kurtaramayacaktır. O halde kaderinize razı olun” ifadeleriyle mesajını iletmiştir.⁵⁰⁸ Ertesi gün teröre karşı ortak tavır alınmasına ilişkin manşetle çıkarken, bu sefer Ecevit ve Demirel'e açık mektup yayınlayarak birlik ve beraberlik çağrısında bulunmuştur. Aynı sayfada “Bombalar

⁵⁰² Hürriyet, 5 Temmuz 1980, s.1

⁵⁰³ Hürriyet, 9 Temmuz 1980, s.1

⁵⁰⁴ Hürriyet, 12 Temmuz 1980, s.1

⁵⁰⁵ Hürriyet, 15 Temmuz 1980, s.1

⁵⁰⁶ Hürriyet, 16 Temmuz 1980, s.1

⁵⁰⁷ Hürriyet, 18 Temmuz 1980, s.1

⁵⁰⁸ Hürriyet, 20 Temmuz 1980, s.1

patlıyor insanlar öldürülüyor” alt başlığı verilirken, Genelkurmay Başkanı Org. Evren’in “Bu ülkeyi başkasına çiğnetmeyeceğiz” sözleri verilmiştir.⁵⁰⁹

Art arda gelen cinayetler etkisini sürdürürken bir cinayet haberi de 23 Temmuz günü gelmiştir. Maden-İş Genel Başkanı Kemal Türkler’in evinin önünde öldürülüşü, karışıklık çıkarmak amacıyla yapıldığını vurgulayan Hürriyet, yayınladığı başyazısında parlamenterleri birlik olmaya çağırmıştır. Cinayetlerin arkasında sağ ya da sol fraksiyonların olmadığını ortak bir gücün bulunduğunu ve hedefin Türkiye’deki mevcut rejimin yıkılarak kelepçeli bir anlayışın getirilmesi ve insanların sindirilmesi olduğunu yazmıştır.⁵¹⁰

Cinayet haberinin ertesi gününde Hürriyet, Meclis’te işbirliği görüşmelerinin ümitsiz olduğunu manşete taşıırken, Lozan’ın yıldönümüne de atfen “Ulusal güvenlik söz konusu olduğunda Meclis’in tek vücut” olduğuna vurgu yapmıştı. Ayrıca yine Hürriyet imzalı başyazısında DİSK’e bağlı işçilerin eylem ve protestolarının sınıf çatışmasını getireceği, bunun bir tuzak olduğu ve gösterilen tepkilerin “özgürlük e haklarımızın elimizden alınmasına” neden olacağı uyarısında bulunulmuştur.⁵¹¹

25 Temmuz’da Cumhurbaşkanı vekili Çağlayangil’in girişimleriyle bir araya gelen Demirel ve Ecevit’in görüşmesinin beş başlıkta anlaşması 26 Temmuz’da “Konuştular ve Anlaştılar” başlığıyla manşetten duyurulmuştur. Bu maddeler; Suçüstü yakalananların yargılamaları hızlandırılacak, Askeri ceza yasası yenilenecek, Sıkıyönetim komutanlarının yetkileri arttırılacak, Mahkemeler daha hızlı çalışacak ve Güvenlik güçlerine anarşi ile mücadelede nakdi tazminat verilecek şeklinde sıralanmıştır.⁵¹²

28 Temmuz tarihli Hürriyet’in manşetinde cezaevinden kaçan iki sağ teröristin haberi verilirken, aynı haberin içerisinde konuyla ilgili kısa bir başyazı yerleştirilmiştir. Başyazıda, anarşi ve terörün birbirinden kaynaklandığı belirtilirken, yakalanan ve idam kararı verilen teröristlerin idam edilemeden elden kaçırılması eleştirilmiş, hatta bu kaçışların organize edildiği ima edilmiştir. Bu yaklaşımın devam ettiği sürece de terörün durmayacağı ifade edilmiştir.⁵¹³ Bununla birlikte Temmuz

⁵⁰⁹ Hürriyet, 21 Temmuz 1980, s.1

⁵¹⁰ Hürriyet, 23 Temmuz 1980, s.1

⁵¹¹ Hürriyet, 24 Temmuz 1980, s.1

⁵¹² Hürriyet, 26 Temmuz 1980, s.1

⁵¹³ Hürriyet, 28 Temmuz 1980, s.1

ayının son günlerinde cezaevinden firar haberleri ve cezaevinde devletin artık kontrolü kaybettiğine ilişkin haberler yer almıştır.

3.2.2.8. Ağustos 1980

Ağustos ayının ilk günü Atina’da görev yapan İdari Ataşemiz Galip Özmen ve ailesine yapılan suikast haberi ile yankılanmıştı.⁵¹⁴ Galip Özmen ve kızının öldürüldüğü, eşi ve oğlunun ise yaralı olarak kurtulduğu saldırının haberleri 4 gün süre ile devam etmiştir. 5 Ağustos tarihli Hürriyet’te eli silahlı genç bir kızın, korsan gösteri yapan sol bir grubun önünde verdiği poz manşete taşınmıştır.⁵¹⁵ 6 Ağustos’ta bir başyazı daha yayınlayan Hürriyet, yurtdışındaki bürokratların korunamamasını eleştirirken “Birileri çıkıp da ‘Bu ne biçim devlet?’ demez mi” ifadelerini kullanmıştır.⁵¹⁶ Kahramanmaraş’ta meydana gelen olayların duruşmasının sonuçlandığı “Karar: 22 İdam” manşetiyle 9 Ağustos tarihinde duyurulmuştur. 1978’de Kahramanmaraş’ta meydana gelen olaylarda 111 kişi hayatını kaybetmiş, 917 ev ve işyeri de tahrip edilmişti.⁵¹⁷

10 Ağustos’tan sonra Hürriyet’in farklı bir sayfayla çıktığı görülmüştür. Sayfayı dikine olarak ikiye böldüğü ve iki manşeti kullandığı sıklıkla görülürken, bu kez sayfanın bir kısmında “magazin” haberleri vermeye başlamıştır. 10 Ağustos’ta bir tarafta “İdamlıklar özel cezaevine konuldu” haberi verilirken, diğer yanda Prenses Caroline’in kocası Philippe Junot’un çapkınlık haberi verilmiştir.⁵¹⁸ Aynı şekilde sonraki gün de sayfanın yarısında “5 Sıkıyönetim Komutanı değiştirildi” haberi verilirken, diğer yanda Prenses Caroline’in boşanma haberi yer almıştır.⁵¹⁹ 12 Ağustos’ta da bir tarafta Prenses Caroline haberi yer alırken, diğer tarafta Ramazan Bayramı dolayısıyla tebrik ve kutlama haberleri yer almıştır. Manşetten ve büyük görsellerle verilen anarşi ve can kayıpları haberi, bugün sayfanın sağ alt kısmında “Anarşi 11 kişiye bayramı göstermedi” şeklinde verilmiştir. 13 ve 14 Ağustos

⁵¹⁴ Hürriyet, 1 Ağustos 1980, s.1

⁵¹⁵ Hürriyet, 5 Ağustos 1980, s.1

⁵¹⁶ Hürriyet, 6 Ağustos 1980, s.1

⁵¹⁷ Hürriyet, 9 Ağustos 1980, s.1

⁵¹⁸ Hürriyet, 10 Ağustos 1980, s.1

⁵¹⁹ Hürriyet, 11 Ağustos 1980, s.1

tariflerinde Bayram Gazetesi uygulaması olduğundan bu tarihlerde Hürriyet de yayımlanmamıştır.⁵²⁰

Bayram sonrası 15 Ağustos tarihli Hürriyet, bayramın huzur içinde geçtiğini manşetten verirken, sayfanın diğer yarısında Amerikan Başkanlığı adaylık seçimlerini Carter'ın kazandığı, seçimlerden çekilen Kennedy'nin yengesi Jackie Onassis'in fotoğrafıyla verilmiştir. Sayfanın altında ise denize giren vatandaşların yazın ve bayramın tadını çıkardığı haberleştirilmiştir.⁵²¹

17 Ağustos'ta erken seçim görüşmelerinin başlamasını “Ve şenlik başlıyor” manşetiyle esprili bir şekilde duyuran Hürriyet, takip eden günlerde de erken seçim görüşmeleri için “şenlikli hafta” gibi ifadeler kullanmıştır. Erken seçim isteyen AP ile karşı çıkan CHP arasında, kendi istek ve şartlarını kabul eden tarafa doğru yön değiştiren MSP haberleri Hürriyet'in ve Türkiye gündeminin birinci sırasında yer almıştır.⁵²²

23 Ağustos'ta bir Bülent Ersoy haberini daha birinci sayfaya taşıyan Hürriyet, “Kadın kılığındaki Bülent Ersoy erkek teknisyeni şişeyle kovaladı” ifadesini kullanmış, ayrıca bugünden itibaren anarşi ve saldırı haberleri tekrar öne çıkacak şekilde verilmeye başlanmıştır.⁵²³ 26 Ağustos'ta Erbakan'ın “Erken seçim yolu kapanmadı” sözü manşete taşınırken, ertesı gün Erbakan'ın Almanya tarafından verilen bir nota ile uyuşturuğu kaçakçılığı suçundan “cezai takibat istemi” ile işlem yapılmasını talep ettiği manşete yansımıştır. Sonraki gün ise Almanya'da eroinle yakalanan eski MSP Milletvekili Halit Kahraman'ın “Eroini Erbakan'dan aldım” sözleri başlık olarak verilmiştir.⁵²⁴

30 Ağustos günü Zafer Bayramı dolayısıyla geçit yapan askeri birlik fotoğrafı ile birlikte Kenen Evren'in “Sıkıyönetim bir an önce kalkmalı” sözleri manşete taşınmıştır.⁵²⁵ Evren'in konuşmasının devamı gazetenin 15.sayfasında verilirken, sıkıyönetimin uzun süreli olmasının az da olsa olumsuz etkilerinin olduğu, gerekli uyarı, ikaz ve önerilere rağmen meclislerin gerekli yasal düzenlemeleri yapmadığı öne

⁵²⁰ Hürriyet, 12 Ağustos 1980, s.1

⁵²¹ Hürriyet, 15 Ağustos 1980, s.1

⁵²² Hürriyet, 17 Ağustos 1980, s.1

⁵²³ Hürriyet, 23 Ağustos 1980, s.1

⁵²⁴ Hürriyet, 28 Ağustos 1980, s.1

⁵²⁵ Hürriyet, 30 Ağustos 1980, s.1

çıkarılmıştır. Birlik mesajlarının sadece sözde kaldığı ve eyleme geçirilmediğini söyleyen Evren, devlet otoritesinin kaybolduğunu belirtmiştir. Vatandaşın, suçluların süratle cezalandırıldığını görmek istediklerini, bunun da devlet otoritesinin tesisi için önemli olduğunu da ifade etmiştir.⁵²⁶ Evren'in kurduğu cümleler ve seçtiği kelimelerin, sonrasında 12 Eylül bildirisindeki cümlelerle eşleşmesi de dikkat çekicidir.

Ağustos ayının son gününde ise gündem 30 Ağustos'a katılmayan MSP Genel Başkanı Erbakan olmuştur. Org. Evren'in konuyla ilgili olarak gazetecilere sorduğu soru gazetenin manşetini belirlemiştir. Evren; *“Bunu istiyorum. Genelkurmay Başkanı soruyor, Necmettin Erbakan 30 Ağustos'a karşı mı, değil mi? Bunu soruyorum.”* Erbakan'ın ise buna karşılık verdiği cevap, *“Biz 30 Ağustos'un yanında veya karşısında değil, tam içindeyiz”* olmuştur.

3.2.2.9. Eylül 1980

Eylül ayı Dış İşleri Bakanı Hayrettin Erkmen hakkında verileceği söylenen gensoru ile başlamıştır. MSP tarafından Meclise verilecek olan gensoruya ilişkin Erkmen, *“Dış politikamız hükümet politikasıdır”* açıklamasında bulundu.⁵²⁷ Eylül ayının ikinci gününde gensoruya ilişkin MSP'nin karar alamadığı haberi verilirken, *“Anarşi Eylül'e hızlı girdi”* başlığıyla yaşanan soygun, adam kaçırma, öldürülen polisler ve kundaklanan ev ve işyerlerine ilişkin haberler verilmiştir.⁵²⁸

3 Eylül tarihinde ilginç bir sayfa ile yayınlanan Hürriyet'in manşetinde gensorunun ertelendiği *“Meclis'te dün çoğunluk yoktu”* manşetiyle duyurulmuştur. Manşetin hemen üzerinde MSP lideri Erbakan'ın takunyalı bir fotoğrafı yer alırken, sayfanın sağ tarafında Bülent Ersoy'un konser sırasında açılan göğüsleri ve savcının hapis istemine ilişkin haberi fotoğraflı olarak yer almıştır. *“Göğüslerini göstererek ar ve adaba aykırı hareket ettiği için, İzmir Savcısı Bülent Ersoy'un hapsini istedi”* haberin başlığı olarak öne çıkmıştır.⁵²⁹ 4 Eylül tarihli Hürriyet sayfayı dikey iki bölüme ayırarak öne çıkan gündemi belirlemiştir. Sol tarafta gensoru görüşmelerinin başladığını belirtirken, sağ tarafta anarşi olaylarını öne çıkarmıştır. 5 Eylül'de Bülent

⁵²⁶ Hürriyet, 30 Ağustos 1980, s.15.

⁵²⁷ Hürriyet, 1 Eylül 1980, s.1.

⁵²⁸ Hürriyet, 2 Eylül 1980, s.1.

⁵²⁹ Hürriyet, 3 Eylül 1980, s.1.

Ersoy'un konser sonrası Emniyet Müdürlüğüne götürülüşü fotoğraflı olarak yer alırken, gensoru oylamasının sonuçlanacağı da manşete yansımıştır. Demirel'in de "Hükümet düşürülürse Türkiye'ye yazık olur" sözleri de dikkat çekici olmuştur.⁵³⁰

"Erkmen düşürüldü" başlığıyla 6 Eylül'de çıkan Hürriyet, CHP'li 5 kişilik bir ailenin öldürüldüğü haberini de birinci sayfadan okuyucusuna duyurmuştur. Erkmen'in düşürülmesi ile ilgili olarak Özal'ın yorumu ertesi gün "Türkiye tam köşeyi dönerken arabanın önüne taş kondu" sözleriyle verilmiştir.

9 Eylül tarihinde "USANDIK" manşetiyle çıkan Hürriyet, Demirel, Ecevit, Erbakan ve Türkeş'in fotoğrafları eşliğinde televizyonda çok fazla göründüklerini ve bu durumdan rahatsız olduklarını ifade etmiştir. Haberde, Almanya, İngiltere, Yunanistan, Fransa ve Avusturya'dan da örnekler veren gazete, TRT'nin özerkliğini kaybettiğini, her gelen yöneticinin kendi görüşüne göre TRT Genel Müdürü atadığını, diğer liderlere daha az yer verdiğini ifade etmiştir. Liderlere getirilen bu eleştiriler ve dikkat çekici manşetin yanında büyük boy Atatürk portresi ve büyük harflerle "LİDER" başlığı kullanarak bugünkü liderlerle Atatürk'ü karşılaştıran bir araştırma yazısına yer vermiştir.⁵³¹

12 Eylül'den bir günce "CHP'de küfürlü yumruklu kavga çıktı" haberi ile çıkan Hürriyet, bombalı paket nedeniyle 6 kişinin hayatını kaybettiğini, Suriye ile Libya'nın mutabakatını da birinci sayfadan okuyucularına duyurmuştur.

12 Eylül günü Hürriyet gazetesi, sabaha karşı gerçekleşecek olan müdahaleden önce hazırladığı gazetenin basımını tamamlamıştır. Bu ilk hazırlanan sayıda manşet "Anarşiye çocuklar alet ediliyor" şeklinde verilmiş, kaçak sigara satan çocukların polis tarafından yakalanıp saçları kesildikten sonra bırakıldıkları yazılmıştır. Demirel'in Ecevit hakkında söylediği sözlere yer veren Hürriyet, ayrıca Ecevit'in de 13 Eylül'de Trabzon'da konuşma yapacağını yazmıştır.

Ancak 12 Eylül müdahalesinin gerçekleşmesi nedeniyle yıldırım baskı ile yeni bir baskıya geçmiş, sonrasında özellikle bu dönemi anlatan filmlerde ve belgesellerde sıkça kullanılacak olan birinci sayfasını hazırlamıştır. (EK-15) "Ordu yönetime el koydu" manşeti ve gülümseyen üniformalı Kenan Evren portesine yer veren Hürriyet, üst başlıkta da "Bütün yurttaki sıkıyönetim ilan edildi" ifadesini kullanmıştır. Manşetin

⁵³⁰ Hürriyet, 5 Eylül 1980, s.1.

⁵³¹ Hürriyet, 9 Eylül 1980, s.1.

altında; “Hükümet ve Parlamento feshedildi, Siyasal partilerin faaliyetleri durduruldu. Parlamenterlerin dokunulmazlıkları kaldırıldı. Saat 05.00’ten itibaren sokağa çıkma yasağı başladı” açıklamasıyla okuyucusunu bilgilendirmiştir. Ayrıca, bütün sendikaların faaliyetlerinin durdurulduğu, bütün derneklerin kapatıldığı, spor faaliyetlerinin ertelendiği, bankaların ikinci bir emre kadar çalışmayacağı, yurt dışına çıkışların, yurt dışında çalışan işçiler haricinde yasaklandığı da verilen bilgiler arasındadır. Sayfanın altında ise Milli Güvenlik Konseyini oluşturan Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Nurettin Ersin, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Tahsin Şahinkaya, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Nejat Tümer ve Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Sedat Celasun’un fotoğrafları yer almıştır.⁵³² Ayrıca MGK’nin ilk bildirilerini yayınladığı duyurulmuş, 7.sayfada ilk 8 bildiri metni yayınlanmıştır.

Müdahale öncesi çıkan 12 Eylül tarihli gazete 16 sayfa olarak hazırlanmışken, hazırlanan yıldırım baskı 8 sayfa olarak yayınlanmıştır. Hürriyet’in ilk ve son sayfası yıldırım baskı ile değişikliğe uğramış, iç sayfalardaki haberler genel itibariyle olduğu gibi kalırken, azaltılan ve yayınlanmaktan vazgeçilen sayfalarda gazino ve eğlence mekânlarının reklamları olduğu görülmüştür. Hürriyet’in devam eden “LİDER” başlıklı yazı dizisine 5.sayfada yer verilmiş, ilk basımda Çerkez Ethem’in fotoğrafı varken, yıldırım baskıda bu fotoğraf yerine Atatürk’ün fraklı fotoğrafına yer verilmiştir. Son sayfasında tam sayfa Atatürk portresi ile Türk bayrağı ve ilk meclis görseline yer verilmiştir. Görselin altında ise Atatürk’ün 9 özlü sözü “Atatürk diyor ki:” başlığıyla verilmiştir.⁵³³ Seçilen sözler daha çok cumhuriyet, millî birlik ve beraberlik üzerine olmuştur. (EK-16)

Aslında beklenen ancak yine de gerçekleştiği için bir şok etkisi yaşayan Türkiye için artık askeri yönetim günleri başlamıştı. Hürriyet 13 Eylül tarihli gazetesinde “Atatürk yolunda devam” manşetini kullanırken, yine sağ üst köşede bir Atatürk görseli ve Atatürk’e atfen; “Ne sağ ne de sol. Atatürk Türkiye’si doğrultusunda bir ülkenin haysiyetli kişileri olarak birlik içinde, dipdiri ve senin yolundayız. Şuna asla şüphen olmasın; Senin emanetin Cumhuriyet, ilelebet payidar olacaktır. Hainler, gafiller, tüm iç ve dış düşmanlar hak ettiklerini bulacaklardır.

⁵³² Hürriyet, 12 Eylül 1980, s.1.

⁵³³ Hürriyet, 12 Eylül 1980, s.8.

Müsterih ol Atam” metnini yayınlamıştır. Sayfanın alt kısmında Demirel, Ecevit ve Erbakan’ın gözetim altına alındığı ancak Türkeş’in kayıp olduğu bildirilmiştir.⁵³⁴

14 Eylül’de yeni yönetime ilişkin tebrik mesajları yayınlanırken, Almanya’nın Türkiye’ye uyguladığı yardımların devam edeceği açıklanmıştır. Türkeş’e saat 13.00’e kadar süre verildiği haberi de manşetten verilirken, gazetenin başyazarı tarafından Türkiye’nin demokratik laik bir ülke olduğunun altı çizilmiştir.⁵³⁵

15 Eylül Pazartesi günü birinci sayfada Ecevit ve Demirel’in tutuldukları Hamzakoy’un fotoğrafı yer alırken, gazetenin başyazısında “Bugün yeni bir gündür” başlığı kullanılmış ve özetle, yeni bir günün, yeni bir haftanın ve yeni bir Türkiye’nin başladığı ifade edilmiştir. Artık terörün, anarşinin olmadığı, demokratik ve laik Atatürkçü bir sistemin yeniden tesis edildiği vurgulanmıştır. Birlik olmanın zamanı geldiğini ve yeni yönetime destek olunması gerektiği ifade edilirken yazı, “Ne mutlu Türküm diyene.. Haydi işbaşına” cümlesiyle sona ermiştir.⁵³⁶

Org. Kenan Evren’in basın toplantısında söylediği “Demokrasiyi kaldırmadık... Kurmak için harekâtı yaptık” sözleri 17 Eylül tarihli manşeti oluştururken, “Bu harekât, tarih kitaplarındaki darbe değildir” sözleri de manşetin üzerinde verilmiştir.⁵³⁷ Birinci sayfada harekâtın gerekçeleri sıralanırken, The Newsweek dergisinde Evren’in kapak olması⁵³⁸ da “Evren, dünyada günün adamı” başlığıyla yer almıştır. 18 Eylül’de asgari ücretten vergi alınmamasına yönelik vergi reformunun çıkacağı haber yer alırken, halkın el birliğiyle duvar yazılarını temizlediği haberine yer verilmiştir. 19 Eylül’de ise Devlet Başkanı, Genelkurmay Başkanı ve MGK Başkanı Evren ile konseyin diğer üyelerinin TBMM’de ant içtikleri haberi yer almıştır. Konseyin görevine başladığı, özellikle yargının daha hızlı hareket ettiği 20 Eylül tarihli gazetede öne çıkarılırken, “Tek celsede İDAM” manşetiyle hızlı yargılamalara ve yaptırımlara vurgu yapılmıştır. Sayfanın sağ alt kısmında ise Bülent Ersoy’un tutuklandığı haberi verilmiştir.⁵³⁹

⁵³⁴ Hürriyet, 13 Eylül 1980, s.1.

⁵³⁵ Hürriyet, 13 Eylül 1980, s.1.

⁵³⁶ Hürriyet, 15 Eylül 1980, s.1.

⁵³⁷ Hürriyet, 17 Eylül 1980, s.1.

⁵³⁸ Turkey’s Night of the Generals, **Newsweek**, Londra, 22 Eylül 1980, s.1.

⁵³⁹ Hürriyet, 20 Eylül 1980, s.1.

30 Ağustos 1980 tarihinde TSK'daki atamalar sırasında emekli olarak ordudan ayrılan Bülent Ulusu'nun Devlet Başkanı Evren tarafından Başbakan olarak görevlendirilmesi 21 Eylül tarihli manşetteki haber olmuştur. Aynı gün sayfanın alt kısmında yine Bülent Ersoy'a ilişkin haber yer alırken, Ersoy'un kadın koğuşuna konulmak istediği haberi verilmiştir.⁵⁴⁰ Hürriyet'in Şubat 1980'den bu yana her Pazar çıkarttığı "8.Gün" eki, 21 Eylül tarihinde "27 Mayıs'tan 12 Eylül'e" başlığıyla çıkmıştır. Kapağında Evren ve MGK üyelerinin resimlerine yer verilen dergide, ilk 9 sayfa 12 Eylül ve 27 Mayıs müdahalelerinin gerekliliği anlatılmıştır.⁵⁴¹

Ulus hükümetinin yeni yönetim kadrosu ise ertesi gün 22 Eylül'de gazetelerden duyurulmuştur. Hükümette 5 emekli generalin bulunması ve daha önceki parlamenterlerden seçilmemesi dikkat çekici olmuştur. Ulusu'nun yardımcılıklarını Zeyyat Baykara ve Turgut Özal'ın yapacağı belirtilmiştir. Hürriyet ise yeni kabineye ilişkin olarak bir başyazı yayınlayarak, yeni kurulan hükümete güvenilmesi gerektiği, çeşitli çalkantı ve karmaşanın Avrupa ülkelerinde dahi görülebileceği, enflasyonun her ülkeyi etkilediği gibi nedenler sıralanmıştır. Hükümette askerlerin bulunması ve bilinen politikacıların yer almamasının da yadırganmaması gerektiğinin altı çizilmiştir. Son olarak 1960, 1971 ve 1980 hareketlerinin uygulanışı farklı olsa da hedeflerinin aynı olduğuna vurgu yapılmıştır. Bu hareketlerde hedeflenenin politika değil, çirkinleşen politikacı olduğu öne sürülmüştür.⁵⁴²

Bu tarihten sonra gazetenin birinci haberi ve gündemi bir süreliğine Ortadoğu olmuştur. İran ile Irak arasında yaşanan gerilim ve bölgeye ilişkin haberler, MGK ve yeni hükümetin önüne geçmiştir. Başbakan Ulusu'nun ekonomi ve istikrar üzerine demeçleri nispeten daha ufak şekilde yer alırken, 24 Eylül tarihli Hürriyet'te ayrıca "dünya bizi konuşuyor" başlığı altında Time ve L'Express dergisinin kapağına taşınan Evren görsellerine yer verilmiştir.⁵⁴³ Time dergisi kapağında Türkiye'yi kucaklamış bir Evren çizimine yer verirken başlığında "Holding Turkey Together – Türkiye'yi bir arada tutuyor" ifadesini kullanmıştır.⁵⁴⁴

⁵⁴⁰ Hürriyet, 21 Eylül 1980, s.1.

⁵⁴¹ 8.Gün Dergisi, 21 Eylül 1980, ss.1-9.

⁵⁴² Hürriyet, 22 Eylül 1980, s.1.

⁵⁴³ Hürriyet, 24 Eylül 1980, s.1.

⁵⁴⁴ Time, 29 Eylül 1980.

27 Eylül’de yeni kredi arayışları için Amerika’ya gittiği yazılan Turgut Özal’ın “12 Eylül Harekâtının getirdiği güven, ekonomik ortamın iyileşmesine yardımcı olacak” sözleri de birlikte verilmiştir.⁵⁴⁵

3.2.2.10. Ekim 1980

Ekim ayının ilk gününün manşeti, Devlet Başkanı Evren’in Harbiyelilere yaptığı konuşmadan seçilmiştir. Manşette Evren’in “Hakiki demokrasi kurulacaktır” sözleri yer alırken, haberin detayında “Biz orduyu politikadan kurtarmak ve politika çamurunun içerisine bulaşmamak için emir komuta zinciri içinde bu harekâtı yaptık” sözleri öne çıkarılmıştır.⁵⁴⁶ Ayrıca Almanya’nın vize zorunluluğu getirmesinin ardından Konsolosluklar önünde uzamaya başlayan kuyruklara fotoğraflı olarak haberleştirilirken, diğer tarafta Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Turgut Özal’ın Amerika’daki yoğun temaslarına dikkat çekilmiştir.

Bununla birlikte sosyal hayata ilişkin haberlere ağırlık vermeye başlayan Hürriyet, eğitim-öğretimin başladığını ancak ortaokul ve lise kitaplarının zamanında hazırlık yapılmaması nedeniyle basılamadığı, bu nedenle de öğrencilerin sıkıntı yaşadığı ifade edilmiştir. 5 Ekim tarihli Hürriyet’in manşetinde ise bu kez emeklilik ve tazminat konuları öne çıkmıştır. İşçi ve memurun yasal düzenleme beklediği haberi verilirken, diğer taraftan İran-Irak savaşına ilişkin bilgiler okuyucuya iletilmiştir.⁵⁴⁷

12 Eylül müdahalesinin öne çıkan sonuçlarından birisi olacak olan Yunanistan’ın NATO’ya geri dönmesine ilişkin çalışmalar, bu dönemlerde netleşmeye başlamıştır. 6 Ekim tarihinde “Ege için yeni plan” başlığına yer veren Hürriyet, Yunanistan’ın dönmesi için öneri paketi hazırlandığını ve paketin “lehimize” olduğu ifade edilmiştir. Bu arada daha önce yaşanan anarşi olayları manşetten veya büyük görsellerle verilirken, iki kişinin öldürüldüğü bir olayın sayfanın altında küçük bir çerçeve içerisinde verildiği görülmüştür.⁵⁴⁸

Daha önce cezaevinden kaçtığı haberleri yapılan ve sonrasında tekrar yakalanan sağ eylemci Mustafa Pehlivanoglu ile sol eylemci Necdet Adalı’nın idam

⁵⁴⁵ Hürriyet, 27 Eylül 1980, s.1.

⁵⁴⁶ Hürriyet, 1 Ekim 1980, s.1

⁵⁴⁷ Hürriyet, 5 Ekim 1980, s.1

⁵⁴⁸ Hürriyet, 6 Ekim 1980, s.1

edileceği haber 8 Ekim tarihinde manşetten “İki terörist idam edilecek” ifadeleriyle verilmiştir. Aynı sayfada dikkat çeken bir diğer haber Yunanistan’ın NATO’ya dönüş için hazırlandığı olurken, gazetenin sağ alt kısmında magazin haberlerine yer verilmiştir. Prenses Caroline’nin boşanma haberinin üzerinde, tutuklanan Bülent Ersoy’un cezaevinde kadın kıyafeti giymediği ve menajerinden Kur’an-ı Kerim istediği birinci sayfaya yansıtılmıştır.⁵⁴⁹

9 Ekim tarihli Hürriyet’in birinci sayfası ve iki manşeti de dikkat çekicidir. Sayfanın sağında idam edilen iki eylemcinin haberi “Asıldılar” manşetiyle verilmiştir. Ancak dikkat çekici olan manşetin üzerinde “Biri sağdan biri soldan” ifadeleri olmuştur. Bilindiği üzere bu ifadeler, müdahaleden yıllar sonra Evren’in bir röportajda söyleyeceği ve akıllarda kalacak olan “Bir sağdan bir soldan” ifadelerini hatırlatacaktır. Öte yandan sayfanın diğer yarısında görevli hâkime hakaret suçundan tutuklu bulunan Bülent Ersoy’un tahliye talebinin reddedildiği haberi Bülent Ersoy’un fotoğrafıyla birlikte verilmiştir. Burada Ersoy’un kıyafeti detaylı olarak anlatılırken, fotoğrafın altında kullanılan ifadeler oldukça ilgi çekicidir. Gazete, “... Cinsiyetinin anlaşılmaazlığı ile tanınmış olan şarkıcı Bülent Ersoy’un tahliye talebi reddedildi” ifadelerini kullanmıştır.⁵⁵⁰

Cumhuriyet döneminin 11.nüfus sayımı 12 Ekim günü gerçekleşmiş ve bu gün sokağa çıkma yasağı uygulanmıştır. 12 Ekim günü birinci sayfa ikiye ayrılarak yarısında Demirel’in yarısında ise Ecevit’in karşılanmalarına ilişkin fotoğraflar kullanılmıştır. 12 Eylül’den tam 29 gün sonra “Evlerine Döndüler” manşetiyle çıkan Hürriyet, ayrıca MHP lideri Alparslan Türkeş’in de tutuklandığını yine birinci sayfadan duyurmuştur.⁵⁵¹

14 Ekim günü, THY’nin kaçırılan “Diyarbakır” uçağı gazetenin ve ülkenin gündeminde birinci sırada yer almıştır. Münih-İstanbul-Ankara seferini yapan uçak, Ankara’ya inmek üzereyken kaçırılmış ve aynı gün Devlet Başkanı Evren’in de konuşma yapacağı Diyarbakır’a zorla indirilmiştir. Şeriatçı olduklarını söyleyen hava korsanlarının daha sonra yolcuları serbest bıraktığı, Evren’in de yolcularla konuştuğu

⁵⁴⁹ Hürriyet, 8 Ekim 1980, s.1

⁵⁵⁰ Hürriyet, 9 Ekim 1980, s.1

⁵⁵¹ Hürriyet, 9 Ekim 1980, s.1

belirtilmiştir. Özel harekât timleri tarafından yapılan operasyonla mürettebat kurtulmuş ve korsanlar yakalanmıştır. Operasyonda 1 kişi hayatını kaybetmiş, 6 kişi de yaralanmıştır.⁵⁵²

Evren'in Diyarbakır'da yaptığı konuşma ertesi gün manşetten verilirken, "Ülkeyi tertemiz hale getirmeden görevi bırakmayacağız" sözleri öne çıkarılmıştır. "Biz insan öldürmekten zevk almayız. Ama bazı kötü ruhlu kişiler hariç" diyen Evren sözlerine, "Yurt içinde cereyan eden anarşi ve terörün önlenmesinde kararlıyız. Bu kararımızı ispat etmek için mahkemelerin verdiği idam kararlarını korkusuzca tasdik ettik" şeklinde devam etmiştir.⁵⁵³

Ertesi gün de Diyarbakır haberlerine devam eden Hürriyet, Evren'in Diyarbakırlı çocuklara "Birbirinizi sevin" mesajını fotoğrafla birlikte vermiştir. Gazetenin manşetinde ise Erbakan ve 21 MSP yöneticisinin tutuklandığı manşetten verilmiştir.⁵⁵⁴

17 Ekim de ise "Dünya basınında ilk" olarak duyurulan ve kaçırılan uçağın içerisinden çekilen fotoğrafların tam sayfaya yayılmış görselleri bulunmaktadır.⁵⁵⁵ Şeriatçı teröristlerin kaçırdığı uçakta kaptan pilotun başına silah dayadıkları, uçaktaki kadınların başlarının kapatıldığı kareler paylaşılmıştır.

23 Ekim'de Turgut Özal'ın Associated Press-AP muhabirine verdiği röportajdan başlıklar küçük puntolarla verilmiştir. Özal kendisine sorulan, "Okul arkadaşınız ve uzun süre birlikte çalıştığınız Demirel'i iktidardan uzaklaştıran askeri yönetim ile birlikte çalışmayı neden kabul ettiniz?" sorusuna karşılık, "Generallerle çalışmak Türkiye'nin son şansıdır. Türkiye'yi daha büyük tehlikelerden korumak amacıyla askeri yönetimle çalışmayı kabul ettim" cevabını vermiştir.⁵⁵⁶ 25 Ekim'de "3.İDAM" başlığı ile sol eylemci Serdar Soyergin'in idam kararının verildiği duyurulurken, ertesi gün hem Soyergin'in hem de Soyergin tarafından öldürülen Erdoğan Kolat'ın annelerinin oğullarına ağladıkları haberi ve fotoğrafları verilmiştir. Haberin hemen altında ise "İdamlar uygulanıyor" alt başlığıyla, alınan idam

⁵⁵² Hürriyet, 14 Ekim 1980, s.1

⁵⁵³ Hürriyet, 15 Ekim 1980, s.1

⁵⁵⁴ Hürriyet, 16 Ekim 1980, s.1

⁵⁵⁵ Hürriyet, 17 Ekim 1980, s.1

⁵⁵⁶ Hürriyet, 23 Ekim 1980, s.1

kararlarının konseyden hızlı geçmesine ve aynı hızda uygulanmasına dikkat çekilmiştir.⁵⁵⁷

28 Ekim tarihinde MGK'nın onayladığı yeni anayasa çalışmalarına ilişkin bir yasanın onaylandığı “Yeni Anayasa Düzeni Açıklandı” ifadeleriyle verilmiştir. Buna göre yeni anayasa hazırlanan kadar 1961 Anayasası yürürlükte kalacak ancak MGK tarafından alınacak kararların anayasaya aykırılığı ileri sürülemeyecek, Bakanlar kurulu kararnamelerinin yürütülmesinin durdurulması ve iptali istenemeyecek ve kamu personeli hakkında uygulanan ve uygulanacak olan işlemler ile kararların yürütülmesinin durdurulması istenemeyecektir. Bununla birlikte halen tutuklu bulunan Bülent Ersoy'un tahliye talebinin yine reddedildiği duyurulurken, Ersoy'un tutuklu kaldığı sürece oldukça zayıfladığı, duruşmada bir önceki duruşmaya geldiği kıyafeti giydiği ve hiç konuşmadığı ifade edilmiştir.⁵⁵⁸

29 Ekim'de yarım sayfaya yakın Atatürk portresi ile çıkan Hürriyet, “Cumhuriyet Bayramını yaşıyoruz” manşetini kullanırken,⁵⁵⁹ ertesi gün bayramın törenlerle kutlandığını, bir askerin ellerinde bayrak olan çocukları severken görünen fotoğrafı eşliğinde vermiştir. Evren ise Bayram mesajında şunları söylemiştir: “Hiçbir kötü emel, bundan sonra da cumhuriyetimize zarar veremeyecek, Türk ulusunun eşsiz kudreti karşısında dağılmaya mahkûm olacaktır.” Ayrıca öne çıkan önemli bir haber de sürmanşetten verilmiştir. Genelkurmay II. Başkanı Org. Saltık'ın paylaştığı MGK bildirisinde “Bay Demirel ve Bay Ecevit” ifadeleri dikkat çekerken, liderlerin siyasi faaliyet yürütebilecekleri ancak herhangi bir partinin lideri olabilecekleri hususunda bir beyanda bulunmadıklarını ifade etmiştir.⁵⁶⁰ Yaşanan gelişmeler üzerine CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit istifa etmiş, haber ertesi günkü Hürriyet'te manşetten verilmiştir. Ecevit'in istifa gerekçelerini sıraladığı istifa metni MGK tarafından uygun görülmeıerek yayımlanmamıştır.⁵⁶¹

⁵⁵⁷ Hürriyet, 25 Ekim 1980, s.1

⁵⁵⁸ Hürriyet, 28 Ekim 1980, s.1

⁵⁵⁹ Hürriyet, 29 Ekim 1980, s.1

⁵⁶⁰ Hürriyet, 30 Ekim 1980, s.1

⁵⁶¹ Hürriyet, 31 Ekim 1980, s.1

3.2.2.11. Kasım 1980

Kasım ayı başında Org. Saltık'ın "Kurucu Meclis"e ilişkin açıklamaları öne çıkmıştır. Hatta Hürriyet'in başyazısında, 12 Eylül bildirisinde kullanılan ifadelere atfen "Demokrasiyi çağdaş düzeyde rayına oturtmak için" gerekli olan Kurucu Meclis ve buna ilişkin açıklamaların rahatlatıcı olduğuna vurgu yapılmıştır.⁵⁶²

4 Kasım'da Devlet Başkanı Evren'in Ankara Üniversitesinin açılış töreni münasebetiyle gönderdiği mesajı manşetine taşımıştır. Evren'in "Atatürkçü bir eğitim yapınız" sözleri yer alırken, gençlerin barışçı ve hoşgörülü insanlar olarak yetiştirilmesinin sağlanmasını istediği temenniler haber metninde sunulmuştur. Aynı sayfada Amerikan Başkanlık seçimlerine de değinen Hürriyet ayrıca 48 gündür tutuklu olan Bülent Ersoy'un cezasının tecil edilerek tahliye edildiği haberini paylaşmıştır.⁵⁶³ Daha önceki Bülent Ersoy haberlerinde "şarkıcı" ifadesini kullanan Hürriyet, bu haberde Ersoy için "sanatçı" ifadesini tercih etmiştir.

7 Kasım'da MGK yönetiminin temel sorunlara el attığı ve bunlara ilişkin 58 yasa değişikliğinin süratle tamamlanacağını duyurmuştur. Ayrıca Amerikan Başkanı seçilen Reagan'ın Türkiye ile ilgili olarak "NATO açısından Türkiye ve Yunanistan'ın sorunlarının çözümü çok önemlidir" sözleri verilirken, yardımcısı George Bush'un eski CIA Başkanı olduğunun altı çizilmiştir.⁵⁶⁴

Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatının yıldönümü olan 10 Kasım'da logosunda kullandığı sarı zemin üzerine kırmızı "Hürriyet" yazısını siyah olarak değiştiren Hürriyet, tam sayfa Atatürk portresi ile çıkmıştır.⁵⁶⁵

"Türkeş 25 Kasım'da Ağır Ceza'da Yargılanacak" manşetiyle 11 Kasım'da çıkan Hürriyet, 10 Kasım Atatürk'ü anma törenlerine ilişkin haber ve fotoğraflar yayımlamıştır. 13 Kasım'da "Doğu Perinçek ve 41 TİKP'li aranıyor" manşeti verilirken, 14 Kasım'da aşırı fiyatların kontrol altına alınmasına ilişkin "Fiyatlar tespit ve kontrol edilecek" başlığı kullanılmıştır. Gazeteciler Cemiyeti Yönetim Kurulu Başkanı Nezih Demirkent ile birlikte Mustafa Yücel, Ziya Nebioğlu, Orhan Erinç,

⁵⁶² Hürriyet, 2 Kasım 1980, s.1

⁵⁶³ Hürriyet, 3 Kasım 1980, s.1

⁵⁶⁴ Hürriyet, 7 Kasım 1980, s.1

⁵⁶⁵ Hürriyet, 10 Kasım 1980, s.1

Hasan Pulur, Necmi Tanyolaç ve Recep Bilginer'den oluşan heyetin Devlet Başkanı Evren'i ziyaret ettikleri ve basının yaşadığı sorunları anlattıkları haber 15 Kasım'da öne çıkarılmıştır.⁵⁶⁶

16-19 Kasım tarihlerinde “kaçakçılık” haberlerine yoğunlukla yer veren Hürriyet, yasadışı yollardan yurtdışına insan kaçırılmasının Bulgaristan tarafından sağlandığı, silah ve uyuşturucu kaçakçılığının da bu yollarla gerçekleştirildiğini yazmıştır. 19 Kasım'da Evren'in Çorlu ziyaretindeki “Anarşinin kökünü kazıyacağız” sözleri birinci sayfadan verilirken,⁵⁶⁷ ertesi gün Eskişehir'de söylediği “Milletin rahatını görenler şimdi kaçacak delik arıyor” sözleri öne çıkarılmıştır. Ayrıca AP Milletvekili Akgün Silivri'nin evlendiği haberini de düğün fotoğrafıyla birlikte büyük boy olarak verdiği görülmektedir.⁵⁶⁸

21 Kasım'dan itibaren ise Hürriyet'in birinci sayfadaki gündemi Amerikan yapımı “Dallas” dizisi olmuştur. Dizinin başkarakterlerinden JR'ın rol gereği vurulması büyük boy fotoğraf ile merak uyandırmıştır. Dizideki “zanlılardan” bazılarının fotoğraflarını yayımlayarak, JR'ı kimin vurduğunu açıklayacağını yazan Hürriyet, öğrenmek isteyen okuyucuların yarın sabah 9'dan itibaren verilen numarayı aramalarını istemiştir.⁵⁶⁹ 22 Kasım tarihli gazetede JR konusu yine gündemde tutulmuş, gazeteyi arayanların oluşturduğu yoğunluk öne çıkarılmış, ancak kimin vurduğu yine yazılmamıştır.⁵⁷⁰ 23 Kasım'da sayfanın 2/3'lük kısmını kaplayacak şekilde “Oh! JR'ı vuran baldızı..” manşetini büyük boy fotoğrafla kullanan Hürriyet, JR'ı kimin vurduğuna ilişkin dünyanın dört bir yanında bahisler açıldığını da yazmıştır.⁵⁷¹

Kasım ayının son gününde emeklilerin maaşının artacağı haberini manşetine taşıyan Hürriyet, Zeki Müren ile Bülent Ersoy'un barıştığını “Dargın ‘dev’ler öpüşerek barıştı” başlığıyla okuyucusuna duyurmuştur.⁵⁷²

⁵⁶⁶ Hürriyet, 15 Kasım 1980, s.1

⁵⁶⁷ Hürriyet, 19 Kasım 1980, s.1

⁵⁶⁸ Hürriyet, 20 Kasım 1980, s.1

⁵⁶⁹ Hürriyet, 21 Kasım 1980, s.1

⁵⁷⁰ Hürriyet, 22 Kasım 1980, s.1

⁵⁷¹ Hürriyet, 23 Kasım 1980, s.1

⁵⁷² Hürriyet, 30 Kasım 1980, s.1

3.2.2.12. Aralık 1980

Aralık ayına Milli Güvenlik Konseyi'nin yeni vergi kanununa ilişkin haberleriyle giren Hürriyet'in birinci sayfasında Dallas dizisinin JR'ı yine kendine yer bulmuştur. İlk günlerde sayfalarında ekonomi haberlerine ağırlık veren Hürriyet, 2 Aralık'ta kamu personeline zam yapılacağı, bütçenin enflasyonla mücadelede etkili olacağı ve emeklilerin de durumlarının düzeltileceği haberleri öne çıkarılmıştır. Sonraki günlerde de memurlara verilen yakacak yardımının artacağı müjdesi verilirken, idama mahkûm edilen terörist haberleri de yine birinci sayfadan verilmeye özen gösterilmiştir.⁵⁷³

6 Aralık'ta "Ücretlilerin vergi yükü hafifliyor"⁵⁷⁴ haberiyle çıkan Hürriyet, 7 Aralık'ta Başbakan Ulusu'nun "Terör Yokedilecek" sözlerini manşete taşımıştır. 12 Eylül öncesi anarşi nedeniyle günde 22 olan ölü sayısının, günde 2'nin altına indiği sözleri de verilen haberle birlikte, yeni vergilerin ek gelir getireceği bilgisi de verilmiştir.⁵⁷⁵

Başbakan Yardımcısı Özal'ın "Piyasada yok yok, karaborsa ve çift fiyat da kalktı" sözleri 12 Aralık'ta manşetten verilirken, "24 Ocak ekonomik istikrar tedbirleri, aleyhte kampanya yapılmasına rağmen başarılı olmuştur" ifadeleri de haberde öne çıkarılmıştır.⁵⁷⁶ 13 Aralık'ta Mensucat Santral'in sahibi işadamı Fuat Bezmen'in döviz ve vergi kaçakçılığı suçundan gözaltına alınması haberi duyurulurken, olayı sonraki günlerde genişleyen bir operasyona dönüştüğü detaylarla birlikte verilmiştir. Yeni Gelir Vergisi Kanununun, 12 Eylül'den önce sözleşme yapan işçilere uygulanmayacağı 16 Aralık tarihinde müjde olarak verilmiş, gündemden düşmeyen Mensucat Santral soruşturmasının devam ettiği, faaliyetleri durdurulan fabrikaların da yeniden faaliyete başladığı haberde belirtilmiştir.

18 Aralık tarihinde bu kez manşette öldürülen Avustralya Başkonsolosu Şarık Arıyak'ın haberi bulunmaktadır. "Kana doymuyorlar" başlığıyla beraber gizli Ermeni

⁵⁷³ Hürriyet, 2 Aralık 1980, s.1

⁵⁷⁴ Hürriyet, 6 Aralık 1980, s.1

⁵⁷⁵ Hürriyet, 7 Aralık 1980, s.1

⁵⁷⁶ Hürriyet, 12 Aralık 1980, s.1

örgütü tarafından katledildiği bilgisi verilirken, sürmanşette olayın Rus gizli servislerince planlandığı Interpol raporu kaynak gösterilerek paylaşılmıştır.⁵⁷⁷

Milli Güvenlik Konseyine sıkça sorulan ve en merak edilen konuların başında gelen demokrasiye dönüş tarihine ilişkin Kenan Evren'in cevabı 19 Aralık'taki Hürriyet'in manşetini belirlemiştir. Evren, "Para ile memleketin mukadderatını satamayız" derken, başlıkta "Demokrasiye dönüş tarihini 1981'de açıklayacağım" sözleri kullanılmıştır.⁵⁷⁸ Ekonomik paket uyarınca art arda uygulanan zamlar bu kez manşetten verilmiştir. Önce akaryakıtta gelen zam haberi 21 Aralık'ta, ekmeğe zam 22 Aralık'ta ve kömür ile elektriğe gelen zam da 23 Aralık'ta art arda verilmiştir. Bununla birlikte zam haberlerinin yanında asgari ücrette de artış yapıldığı haberi 24 Aralık tarihinde "Asgari ücret 10.500 lira oluyor" başlığıyla verilmiştir. Daha önce 5.400 lira olan asgari ücret yeni oranların belirlenmesiyle 10.500 liraya çıkarılmıştır.⁵⁷⁹

Yılın son günlerine yaklaşırken memur maaşlarının da artacağı ancak işçiler için çalışmaların devam ettiği haberi manşetten verilirken, CHP eski Genel Başkanı Bülent Ecevit'in ilke kez yargıç önüne çıktığı haberi sağ alt köşede ufak bir bölümde okuyucuya verilmiştir.⁵⁸⁰ 12 Eylül öncesi döneme ilişkin politik ve politikacı haberlerinin neredeyse hiç verilmediği, verildiğindeyse nispeten daha küçük görseller kullanılması dikkat çekicidir.

Artan memur emeklisinin maaşları yanında işçi emeklilerinin maaşlarına henüz düzenleme yapılmaması ve asgari ücrete uygulanan vergi sisteminin 12 Eylül'den önce-sonra şeklinde ikiye ayrılmış olması konusu gündeme getirilmiştir. Ayrıca yine 29 Aralık tarihli gazetede Atatürk'ün 100.doğum yılı nedeniyle 1981'in "Atatürk Yılı" olarak ilan edildiği ve bu kapsamda törenlerin 5 Ocak'ta başlayacağı da duyurulmuştur.⁵⁸¹

Aralık ayının ve 1980 yılının son gününde Hürriyet, tam sayfa bir karikatür yayımlarken, İzmir'de 27 teröristin yakalandığı, şeker, tuvalet kâğıdı, mendil gibi ürünlere zam geldiği haberleri en altta küçük şekilde verilmiştir. Televizyonda Nesrin

⁵⁷⁷ Hürriyet, 18 Aralık 1980, s.1

⁵⁷⁸ Hürriyet, 19 Aralık 1980, s.1

⁵⁷⁹ Hürriyet, 24 Aralık 1980, s.1

⁵⁸⁰ Hürriyet, 25 Aralık 1980, s.1

⁵⁸¹ Hürriyet, 29 Aralık 1980, s.1

Topkapı'nın dans gösterisi yapacağı da haber olarak verilirken, 1980 yılında içerde ve dışarda yaşanan önemli olaylar başlıklar halinde verilmiştir. “Mutlu bir yıl ve mutlu bir Türkiye” başlığı ile çıkan yılın son gazetesindeki karikatürde, dört katlı bir apartman resmedilirken, her katta eğlenen insanlar mutlu şekilde tasvir edilmiştir. Binanın bodrum katında da eğlenen kapıcı ve kalabalık ailesi çizilmiştir.⁵⁸²

3.2.3. Anayasa Öncesi ve Sonrasında Hürriyet Gazetesi

12 Eylül askeri müdahalesi gerçekleştirilmiş ve müdahalenin gerçekleştirilme amacı MGK'nın 1 Nolu Bildirisinde şu şekilde ifade edilmiştir: “*Girişilen harekâtın amacı, ülke bütünlüğünü korumak, milli birlik ve beraberliği sağlamak, muhtemel bir iç savaşı ve kardeş kavgasını önlemek, Devletin otoritesini ve varlığını yeniden tesis etmek ve demokratik düzenin işlemesine mani olan sebepleri ortadan kaldırmak.*”⁵⁸³

Askeri yönetim özellikle şiddet odaklarını kontrol alma ve politize olmuş toplumu depolitize etmek amaçlı programlar yürütmüştür. Mevcut durumun bir an önce demokratik yapıya tekrar teslim edilmesi amacıyla da yeni bir anayasa yapılmasını şart olarak görmüştür. Bu amaçla 27 Ekim 1980 tarih ve 2324 sayılı Anayasa Düzeni Hakkında Kanun ile yeni Anayasa çalışmalarının hukuki çerçevesini belirlemiştir.⁵⁸⁴ Kabul edilen kanunun ilk maddesi ise şu şekildedir:

“9 Temmuz 1961 tarihli ve 334 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ile değişiklikleri, aşağıda maddelerde belirtilen istisnalar saklı kalmak üzere, yeni bir Anayasa kabul edilip yürürlüğe girinceye kadar yürürlüktedir.”⁵⁸⁵

1961 Anayasası yürürlükten tamamen kaldırılmamış, yenisi yapılmaya kadar ilgili hükümler çerçevesinde uygulanmaya devam edilmiştir. Bununla birlikte 29 Haziran 1981 tarih ve 2485 sayılı “Kurucu Meclis Hakkında Kanun” ile yeni bir Anayasa hazırlamakla Kurucu Meclis görevlendirilmiştir. Kurucu Meclis ise Milli Güvenlik Konseyi üyeleri ve Danışma Meclisi üyelerinden meydana gelmiştir. Danışma Meclisi üyeleri 160 kişiden oluşacak, bunların 40'ı doğrudan MGK

⁵⁸² Hürriyet, 31 Aralık 1980, s.1

⁵⁸³ Milli Güvenlik Konseyi, 1 Nolu Bildirisi.

⁵⁸⁴ 28 Ekim 1980 tarihli ve 17145 sayılı Resmi Gazete.

⁵⁸⁵ 2324 Sayılı Anayasa Düzeni Hakkında Kanun, Madde 1.

üyelerince belirlenecek, geri kalan 120 kişi ise başvurular arasında yine MGK üyelerince belirlenecektir.

23 Kasım 1981’de çalışmalarına başlayan Komisyon, 8 ay süren çalışma sonrasında 200 maddeden oluşan taslak metin netleşmiş ve 2 Ağustos’ta görüşülmek üzere Danışma Meclisine teslim edilmiştir.⁵⁸⁶ Bazı çevrelerden Anayasaya tepkiler gelirken, özellikle Anayasa metnini hazırlanmasında yer alanlardan da eleştiri gelmesi dikkat çekici olmuştur. Anayasa Komisyonu üyesi Prof. Dr. Kemal Dal, Feyyaz Gölcüklü ve Muammer Yazar, Anayasanın “aceleye geldiğini” ifade ettikleri eleştiride, zamanın yetersiz olduğu, sendikalarla ilgili hükümlere karşı oldukları gibi nedenlerle 20 maddeye muhalefet şerhi koyduklarını ifade etmişlerdir.⁵⁸⁷ Çalışmanın gözden geçirilmesi ve meclise gönderilerek halkoyuna sunulmak üzere kabul edilmesiyle beraber, 7 Kasım 1982 tarihinde yeni Anayasa halkoyuna sunulabilmiştir. Anayasa oylamasına ilişkin “Evet” ve “Hayır” oyları ile seçim yapılacak ve Anayasa oylamasıyla birlikte Cumhurbaşkanı seçimi de eş zamanlı yapılmıştır. Anayasanın kamuoyunda kabul görmesi gerektiğinden, bu durum askeri yönetim altında tek sesli olarak gerçekleştirilebilmiştir. Hürriyet gazetesi de, 12 Eylül sürecine ilişkin sergilediği olumlayıcı tutumu, Anayasa seçimi sürecinde de göstermiştir.

3.2.3.1. Eylül 1982

Anayasa oylamasına 2 ay kala Hürriyet gazetesinin birinci sayfadaki “Anayasa” haberlerinin azalmaya başladığı görülmüştür. 1 Eylül 1982 tarihli gazetede Anayasa taslağının yarısına gelindiği haberini yapan Hürriyet, seçimlerin 5 yılda bir yapılacağını ve cumhurbaşkanına acil durumlarda Silahlı Kuvvetleri harekete geçirme yetkisi tanındığını yazmıştır. 2 Eylül’de Anayasa görüşmelerine ilişkin, “Anayasaya Allah’ın adı konulacak” üst başlıklı haberde, “Dini Öğretim Mecburi oldu” başlığı kullanılmıştır.⁵⁸⁸

3 Eylül’de “Başkanlık sistemi Reddedildi” başlığıyla Anayasa görüşmelerine ilişkin haber yayımlayan Hürriyet, ayrıca cumhurbaşkanının başbakanı azletme yetkisinin de taslaktan çıkarıldığını yazmıştır. DGM’lerin kurulmasının kabul edildiği

⁵⁸⁶ Hürriyet, 18 Temmuz 1982, s.1.

⁵⁸⁷ Hürriyet, 21 Temmuz 1982, s.1.

⁵⁸⁸ Hürriyet, 2 Eylül 1982, s.1.

Anayasa görüşmeleri 8 Eylül tarihli gazetede yer alırken, 14 Eylül’de cumhurbaşkanı seçiminin 4 turda belirlenememesi halinde genel seçime gidileceği yeni anayasada yer alan haberlere ilişkin verilmiştir. 15 Eylül’de “Anayasa Komisyonu ek geçici maddeleri hazırladı” başlıklı haberde, Anayasaya verilecek ‘Evet’ oyunun 12 Eylül’ün onayı sayılacağı, MGK Başkanı, üyeleri ve konseyin çıkardığı kararları uygulayanlardan hesap sorulamayacağı maddeleri öne çıkarılmıştır.⁵⁸⁹

Danışma Meclisinin hızlı çalışarak kanun maddelerini bir bir kabul ettiği haberi 22 Eylül’de verilmiştir. Habere göre Anayasa referandumuyla birlikte Evren’de cumhurbaşkanı seçilebilecek, basının tedbir yoluyla dağıtımı önlenebilecektir. Değişiklik talep edilen 23 maddeden 5’i kabul edilirken 18’i reddedilmiştir. Anayasa maddeleri görüşülürken komisyon üyelerinden Cahit Tutum’un 1961 Anayasasını savunması ve yeni Anayasa ile totaliter rejimin getirilmek istendiğini öne sürmesi karşılığında komisyon başkanı Orhan Aldıkaçtı’nın “totaliter rejime sapma iddialarını” reddettiği sözlerine yer verilmiştir.⁵⁹⁰

Anayasa taslağının tüm maddeleri gözden geçirildikten sonra Meclis’e sevk edilmiş ve yapılan oylama neticesinde 120 kabul, 7 ret, 12 çekimser oy ile kabul edilmiştir. Oylamaya 17 kişi katılmazken, ret oyu verenler Ertuğrul Alatlı, Abdülbaki Cebeci, Mustafa Alpdündar, Feridun Şakir Ögünç, Kamer Genç, Vahap Güvenç ve Mehmet Pamak olmuştur.⁵⁹¹

28, 29 ve 30 Eylül tarihlerinde Kurban Bayramı nedeniyle yayımlanmayan Hürriyet, Eylül ayının son yayımlanan gününde sürmanşetten Kenan Evren’in mesajına yer vermiştir: “Nefretin yerini sevgi aldı.”⁵⁹²

3.2.3.2. Ekim 1982

24 Ocak kararlarının ardından ülkede ardı ardına ortaya çıkan bankerler furyasının en önemlilerinden ve en bilinenlerinden birisi olan Banker Kastelli lakaplı Cevher Özden’in yurtdışına kaçışı ve yakalanarak yurda getirilişi, ülke gündeminin birinci konusu haline gelmiştir. Nitekim 1 Ekim tarihli Hürriyet’te de Kastelli’nin

⁵⁸⁹ Hürriyet, 15 Eylül 1982, s.1.

⁵⁹⁰ Hürriyet, 22 Eylül 1982, s.1.

⁵⁹¹ Hürriyet, 24 Eylül 1982, s.1.

⁵⁹² Hürriyet, 27 Eylül 1982, s.1.

yakalandıktan sonraki duruşması manşetten verilmiştir. Logo'nun altında ise bayram tatilini Antalya'da geçiren Devlet Başkanı Evren ve MGK üyelerinin sabah yürüyüşü yaptıkları eşofmanlı fotoğrafları yer almıştır. Fotoğrafın altında ise "Evren, 1 kilo aldı" başlığıyla habere yer verilmiştir.⁵⁹³ Kenan Evren'in tatiline ilişkin haberler ertesi gün de devam etmiştir. Deniz kenarında kucağında Kara Kuvvetleri Komutanı Nurettin Ersin'in torunu ile çekilmiş gülümseyen fotoğrafı bulunan Evren'in sempatik duruşu ve başlıkta "Bizim kimseye düşmanlığımız yok" sözleri ile birlikte yer almıştır. Anayasa ile ilgili görüşlerine de yer verilmiş ve "*Anayasa tasarısının her maddesine karşı çıkanlar, 12 Eylül'e de karşıdırlar*" ifadesi öne çıkarılmıştır. Aynı haberde dikkat çeken bir başka ifadesi de basına yönelik olmuştur. Evren; "*Biz millet için çalışan gazetelerle uğraşmıyoruz. Yasa dışı yollarla memleketi parçalamaya çalışan basın için bazı tedbirler almak istiyoruz*" sözleri dikkat çekicidir.⁵⁹⁴

Bu tarihten sonra 10 Ekim'e kadar anayasa ve Evren ile ilgili herhangi bir haber yayımlamayan Hürriyet'in gündeminde daha çok Suudi Arabistan uyruklu Adnan Kaşıkçı'nın Türkiye'ye gelişi ve yatırım planları olmuştur. Kaşıkçı'nın 400 milyar liralık yatırım yapacağı haberinden çok Amerikalı sekreterine odaklanan Hürriyet, Banker Kastelli'nin borçlarının yapılandırması ve eşinin yaşananları anlattığı 2 günlük yazı dizisi yayımlanmıştır. 11 Ekim'de eski Milli Savunma Bakanlarından Hasan Esat Işık'ın Anayasa ile ilgili görüşlerine yer veren Hürriyet, Işık'ın "Cumhurbaşkanının yetkileri çok abartılmıştır" sözlerini sürmanşetten vermiştir. Haberde Işık'ın "Padişahvari yöntemlere gitmekten kaçınmalıyız. Tepkiyle yapılan anayasalarla yarın kurulmaz. Özgürlüklerin kısıp dengeye varıldığı rejimlere başka isim verilir" sözleri haberin içeriğinde verilmiştir.⁵⁹⁵

13 Ekim'de İsrail Başbakanı Menahem Begin'e verilen 1978 Nobel Barış Ödülü'nün geri alınması talebiyle çıkan Hürriyet, Begin'in başında olduğu terör örgütü IRGUN tarafından yapıldığı öne sürülen bir katliam fotoğrafı ile birlikte haberleştirilmiştir. İsrail ve Begin için sert ifadeler kullanılan haberde, Nobel Barış ödülünün geri alınmamasının, Alfred Nobel'in adına saygısızlık olacağı ifade

⁵⁹³ Hürriyet, 1 Ekim 1982, s.1.

⁵⁹⁴ Hürriyet, 2 Ekim 1982, s.1.

⁵⁹⁵ Hürriyet, 11 Ekim 1982, s.1.

edilmiştir. Ayrıca sayfanın alt kısmında ise Evren'in Anayasa'yı 21 Ekim'de açıklayacağı haberinin yanında Ecevit'in beraat ettiği haberi yer almıştır.⁵⁹⁶

17 Ekim tarihinde Başbakan Uluşu'nun "Sıkıntılı günler geride kaldı" sözleri başlığa taşınırken, devletin Asil Çelik A.Ş.'yi devralması tartışma konusu olmuştur. 14 Temmuz 1982'de Başbakan Yardımcılığı görevinden istifa eden Özal'da bu olayı "Asil Çelik işi bir fiyaskodur" sözleriyle eleştirmiştir. Takip eden günlerde konuşulacak olan konu bir yana magazin haberleri de ana sayfadan verilmeye devam edilmiştir. Milliyet ve Güneş gazetelerinin Türkiye Güzeli yarışmalarını kazananları "Hangisi daha güzel" üst başlığıyla vermiştir.⁵⁹⁷

Özal'ın açıklamalarına Başbakan Uluşu'nun tepki gösterdiği ise ertesi gün "Başbakan, Özal'a kızdı" başlığıyla verilirken "Özal, kendi sistemi bozulduğu için böyle konuşuyor" sözlerini aktarmıştır.⁵⁹⁸ Uluşu'nun tepkisine Özal'ın yanıtı "Başbakanı severim doğruyu da söylerim" olmuştur. Ayrıca siyasete atılacağı yönündeki soruyu da "Yaşımız müsait" sözleriyle cevaplamıştır.⁵⁹⁹ O tarihlerde henüz belirsiz olan Özal'ın siyasete girme düşüncesinin zaten var olduğu ve 15 Temmuz 1982'de dinlenmeye çekildiği Kemer'de ilk kez Mehmet Yazar'a açıkladığı da sonradan ortaya çıkmıştır.⁶⁰⁰

Anayasa'nın açıklanmasına bir gün kala Hürriyet'in manşetinde "Lider ve yöneticilere 10 yıl siyaset yasak" ifadesi yer almıştır. 1 Ocak 1980 tarihi itibarıyla parlamenter olanların siyasi parti kuramayacakları, kurulacak partilerin yönetim kurullarında yer alamayacakları belirtilirken, partilere üye olabilecekleri ve milletvekili seçimlerine katılabilecekleri belirtilmiştir.⁶⁰¹

21 Ekim günü Anayasa çalışmalarının tamamlandığı ve Resmi Gazetede yayımlandığı "Şimdi, söz vatandaşın" manşetiyle duyurulmuştur. Haberde 7 Kasım günü seçim yapılacağı, vatandaşların "Evet" veya "Hayır" olarak oy kullanacakları bilgisine yer verilmiştir.⁶⁰² Ayrıca Anayasa metninin tamamını da gazetenin orta

⁵⁹⁶ Hürriyet, 13 Ekim 1982, s.1.

⁵⁹⁷ Hürriyet, 17 Ekim 1982, s.1.

⁵⁹⁸ Hürriyet, 18 Ekim 1982, s.1.

⁵⁹⁹ Hürriyet, 19 Ekim 1982, s.1.

⁶⁰⁰ Doğan, a.g.e., s.71.

⁶⁰¹ Hürriyet, 20 Ekim 1982, s.1.

⁶⁰² Hürriyet, 21 Ekim 1982, s.1.

sayfasında ek olarak vermiştir. Anayasanın 7 kısım, 9 bölüm, 71 ana başlık, 103 konu başlığı, 28 madde başlığı, 666 fıkra ve 177 maddeden oluştuğu bilgisine yer verilmiştir. MGK'nın 71 nolu bildirisine göre Evren'in Anayasa'yı tanıtmaya konuşmalarının ve geçici maddelerin eleştirilemeyeceği de Resmi Gazetede yayımlanmıştır.⁶⁰³

24 Ekim'de televizyon ve radyodan konuşma yapan Devlet Başkanı Evren'in "Anayasa'ya kefil oluyorum" sözleri 25 Ekim'de manşetten verilmiştir. Evren'in Anayasa'yı tanıtmaya gezilerine Trabzon'dan başlayacağı ve sırasıyla Erzurum, Diyarbakır, Ankara, Kayseri, Adana, İzmir, Kocaeli, Edirne, İstanbul ve Eskişehir'de konuşmalar yapacağı, son olarak da 5 Kasım'da yine radyo ve televizyondan hitap edeceği duyurulmuştur.⁶⁰⁴ Evren'in ilk Anayasa'yı tanıtmaya gezisi olan Trabzon'daki konuşmasına yer veren Hürriyet, manşetten "Evren: Millet 10 yıl rahat etsin diye liderlere yasak koyduk" sözleriyle çıkmıştır. Ayrıca programında olmayan Rize'ye de halkın yoğun istek ve talepleri nedeniyle gittiğini de haber içerisinde yazmıştır.⁶⁰⁵

27 Ekim'de Evren'in Erzurum'dan verdiği mesajları ileten Hürriyet, "Her şeyi kapkara görenler var" sözlerini öne çıkarmıştır. Evren ayrıca "Huzur, güven, istikrar istiyor bize güveniyorsanız, Anayasa'ya evet dersiniz" sözleriyle Anayasa'yı savunmuştur.⁶⁰⁶ Erzurum'dan Diyarbakır'a geçen Evren'in burada söylediği "Diktatörlük heveslisi değiliz" sözleri 28 Ekim'de vurgulanırken, "Memleketin kaderini ve milyonlarca insanın siyasi hak ve hürriyetlerini sadece 2 parti liderinin emrine teslim etmek mümkün değildir" ifadelerine de yer verilmiştir. Bu haberin hemen altında ise "50 'Hayır'cı gözaltında" başlığıyla verilen haberde, Anayasa'ya 'hayır' oyu verilmesine yönelik bildiri hazırlayan ve dağıtan 50 kişinin 'kısıkvrak' yakalandığı haberi yer almıştır.⁶⁰⁷

29 Ekim Cumhuriyet Bayramı nedeniyle yarım sayfa Atatürk portresi, Türk bayrağı ve forsu ile çıkan Hürriyet, hemen yanında birleşik olarak Kenan Evren'in cumhurbaşkanlığı forslu kürsüde konuşma yaparken görünen fotoğrafını

⁶⁰³ 21 Ekim 1982 tarih ve 17845 sayılı Resmi Gazete.

⁶⁰⁴ Hürriyet, 25 Ekim 1982, s.1.

⁶⁰⁵ Hürriyet, 26 Ekim 1982, s.1.

⁶⁰⁶ Hürriyet, 27 Ekim 1982, s.1.

⁶⁰⁷ Hürriyet, 28 Ekim 1982, s.1.

yayımlamıştır. Manşette “Ne mutlu Ata’nın emanetini yaşatanlara...” ifadesini kullanırken, cumhurbaşkanlığı forundaki güneş ve yıldızların ne anlama geldiği açıklanmıştır.⁶⁰⁸

Ekim ayının son günü Evren’in Kayseri’deki tanıtma gezisinde söylediği “Kadın, devlet başkanı neden olmasın?” sözünü manşetten duyurmuştur. Evren aynı konuşmasında kendilerine 5-10 yıl daha askeri yönetimin devam etmeleri yönünde talep ve isteklerin geldiğini ancak kendilerinin kabul etmediğini ifade etmiştir.⁶⁰⁹

3.2.3.3. Kasım 1982

Kasım ayının ilk günü Evren’in Adana’da yaptığı konuşmadan “Kuyruklu yalan uyduranlar var” sözlerini öne çıkaran Hürriyet, sanatçı Adile Naşit’le Evren’in konuştuğu bir fotoğrafı kullanmıştır. 2 Kasım’da da İzmir konuşmasından alıntı yapılmıştır. Manşette “Bu Anayasa varsa, biz varız” sözleri kullanılırken, haberde Evren’in hayır oyunu temsil eden mavi renk kullananları eleştirdiği yazılmıştır.⁶¹⁰ Konuşmasının ardından Kocaeli’ne geçen Evren, çeşitli kesimlerden ölüm tehditleri aldıklarını ancak aldırmadıklarını söylemiştir. Sonrasında İstanbul’a geçtiği ifade edilen Evren’in sevgi gösterileri ve coşku ile karşılandığı yazılmıştır.⁶¹¹

Seçime 3 gün kala Edirne’de konuşan Evren’in “Ordu, kışlaya dönme hazırlıklarını tamamladı” sözleri 4 Kasım tarihli Hürriyet’in manşeti olmuştur.⁶¹² Evren, Anayasa’yı tanıtma programı çerçevesinde 12 ilde konuşma yapmış, 6637 km yol kat etmiş ve toplamda 9 saat 10 dakika konuşmuştur. Evren konuşmalarına ilişkin teknik detaylar veren Hürriyet, Taksim meydanında hazırlanan 15 metre yükseklikteki platformda konuşan Evren’i dinlemeye gelen kalabalığın fotoğrafını büyük boy kullanırken, Evren’in “Burası kızıl meydan olacaktı” sözlerini manşetten vermiştir.⁶¹³

Seçimin öncesindeki son gün Kenan Evren’in “Karanlık günlere dönmek sizin elinizde” sözlerini aktaran Hürriyet, oy verme işlemini anlatan görsel kullanmıştır. Ayrıca seçim için “Mutlu yarınlar için...” başlıklı bir başyazı

⁶⁰⁸ Hürriyet, 29 Ekim 1982, s.1.

⁶⁰⁹ Hürriyet, 31 Ekim 1982, s.1.

⁶¹⁰ Hürriyet, 2 Kasım 1982, s.1.

⁶¹¹ Hürriyet, 3 Kasım 1982, s.1.

⁶¹² Hürriyet, 4 Kasım 1982, s.1.

⁶¹³ Hürriyet, 5 Kasım 1982, s.1.

yayımlamıştır. Yazıda verilecek kararın tarihi değeri olduğu, karar verirken 12 Eylül öncesinde yaşanan karanlık günlerin hatırlanması gerektiği vurgulanmıştır. Oy kullanırken mantıkla karar verilmesi ve dehşet dolu günlere dönülmemesi telkininde bulunulmuştur.⁶¹⁴

Ve seçim günü geldiğinde Hürriyet, “Evet, söz milletin” manşetiyle çıkmıştır. “Demokrasiye doğru bir adım daha” ifadelerini kullanırken, 12 Eylül sabahıyla birlikte kan ve gözyaşının dindiği, kâbus dolu günlerin de geride kaldığı belirtilmiştir.⁶¹⁵

Seçim sonucunu 8 Kasım’da tam sayfa sivil kıyafetli Kenan Evren tablosu yayımlayarak duyuran Hürriyet, büyük puntolarla “7. CUMHURBAŞKANIMIZ” başlığını kullanmıştır. Evren portresinin Hürriyet tarafından ressam Rahmi Pehlivanlı’ya özel olarak yaptırıldığı görselin altında belirtilmiştir. Alt kısımda da “Millet ‘KABUL’ dedi” başlığını kullanırken, seçime katılımın yüksek olduğu ve seçimin %90’ın üzerinde ‘evet’ ile sonuçlandığı yazılmıştır.⁶¹⁶

Seçimin ardından da netleşen sayıları okuyucusuna aktaran Hürriyet, Evren gülerken bir fotoğrafını kullanmış ve “Onurlu Sevinç” başlığını kullanmıştır. Seçimde 82 bin 111 sandıkta oy kullanıldığı, 17 milyon 174 bin 196 seçmenin “Kabul”, 1 milyon 622 bin seçmenin ise “Ret” oyu verdiği belirtilirken, Yabancı basında seçime ilişkin olumlayıcı ifadeler kullanıldığının altı çizilmiştir.⁶¹⁷

Atatürk’ün vefatının yıldönümü olan 10 Kasım’da büyük ölçülerde Atatürk portresiyle çıkan Hürriyet, daha önce olduğu gibi sarı zemin üzerine kırmızı olarak kullanılan “Hürriyet” yazısını siyah olarak basmıştır. “Beraberiz” manşetini kullanırken, Atatürk’ün “Her kudretin kaynağı milletin kendisidir” sözleriyle seçime de göndermede bulunmuştur.⁶¹⁸

Seçimlerin ardından Hürriyet’te magazin haberleri yeniden birinci sayfada ağırlık bulmaya başlamıştır. 13 Kasım’da, Evren’in 1983 Ekim’inde seçim olacağını

⁶¹⁴ Hürriyet, 6 Kasım 1982, s.1.

⁶¹⁵ Hürriyet, 7 Kasım 1982, s.1.

⁶¹⁶ Hürriyet, 8 Kasım 1982, s.1.

⁶¹⁷ Hürriyet, 9 Kasım 1982, s.1.

⁶¹⁸ Hürriyet, 10 Kasım 1982, s.1.

söylediği sayfanın yarısında verilirken, diğer yarısında Dünya güzellik yarışmasına katılan Japon adayın pozu öne çıkarılmıştır.⁶¹⁹

Evren'in "Ortadoğu'da huzur istiyoruz" sözleri ile birlikte Ürdün Kralı Hüseyin'i karşıladığı haberi sayfanın altına doğru verilirken, ertesi gün görüşmelere ilişkin "Arapları inanarak destekliyoruz" sözleri sürmanşetten verilmiştir.⁶²⁰ 25 Kasım'da işçi ve işveren sendikalarını ziyaret eden Evren'in "Emek ve sermaye el ele olacak" sözleri manşetten verilirken, haberde "Ne işveren işçiyi sömürmeli, ne de işçi işverene karşı çıkmalı" sözleri öne çıkarılmıştır.⁶²¹

Kenan Evren'in Kars ve Artvin ziyaretlerinde yaptığı konuşmalar ve halkın sevgisi öne çıkarılırken, siyaset ile ilgili olarak "Biz başlayın deyince politika başlar" sözüne yer verilmiştir. Siyasi parti kurmak isteyenlere uyarı olarak algılanan ifadelerinden sonra, eski siyasilerin mirasına konmak isteyenlerin de olduğunu öne sürmüştür.⁶²²

3.2.3.4. Aralık 1982

Ankara'ya gelen IMF heyetinin yeni ekonomik tedbirleri görüşeceği haberi 2 Aralık tarihinde "24 Ocak Kararlarını 'tedavi paketi' Konsey'de" başlığıyla aktarılmıştır. IMF heyetinin şartları doğrultusunda bankacılığın yapısı, faizlerin düşürülmesi, vergi düzenlemeleri ve servet affının da görüşüleceği bildirilmiştir.⁶²³

5 Aralık tarihinde gazetenin fiyatının "diğer gazetelerle birlikte" 30 liraya yükseltmek zorunda kaldığına ilişkin bir başyazı yayımlayan Hürriyet, 20 liradan 30 liraya yükseltmesine rağmen yeterli gelmediğini ancak fedakârlık yapacaklarının da altını çizmiştir.⁶²⁴

Evren'in yeni Anayasa'nın kabulüyle birlikte 104.maddenin kendisine verdiği yetkiyle hükümete ilk kez başkanlık ettiği haberi 7 Aralık tarihinde verilmiştir. 13 Aralık'ta Kenan Evren'in yurtdışı gezilerine başladığı ve bu kapsamda Pakistan, Çin,

⁶¹⁹ Hürriyet, 13 Kasım 1982, s.1.

⁶²⁰ Hürriyet, 20 Kasım 1982, s.1.

⁶²¹ Hürriyet, 25 Kasım 1982, s.1.

⁶²² Hürriyet, 29 Kasım 1982, s.1.

⁶²³ Hürriyet, 2 Aralık 1982, s.1.

⁶²⁴ Hürriyet, 5 Aralık 1982, s.1.

Endonezya, Kore ve Bangladeş'e gideceği bildirilirken, sayfanın alt kısmında Hürriyet'in 6 ilde yayım ve dağıtımının yasaklandığı belirtilmiştir. 1402 sayılı Kanunun 3/c maddesi uyarınca Gölcük Donanma ve Sıkıyönetim Komutanlığınca Kocaeli, Bilecik, Bolu, Bursa, Sakarya ve Zonguldak'ta ikinci bir emre kadar yasaklandığı duyurulmuştur.⁶²⁵

Çin gezisinde Evren'in büyük sevgi gösterileriyle karşılandığını yazan Hürriyet, Evren'in "İki ülke arasında kapıyı araladım" sözlerini manşetten duyurmuştur. Evren'in Çinli çocukları severken görüldüğü fotoğrafla birlikte "Eğer dünyadaki milletler çocuklardan meydana gelseydi, sulh, sükûn daha iyi olurdu" sözleri verilmiştir.⁶²⁶

13 Aralık'ta 6 ilde dağıtım yasağı getirilen Hürriyet, 19 Aralık'ta dağıtım yasağının kalktığını duyurmuştur. Yasağın kalktığını ve bu sürede belirtilen illerdeki vatandaşların takip edemedikleri çizgi romanlar ile Milli Piyango kampanyasına ait yedek kuponların topluca verileceği duyurulmuştur. Yazıda yayımlanmama gerekçesi, nedenleri ve konuya ilişkin hiçbir ifade kullanılmadığı dikkat çekicidir.⁶²⁷

Kenan Evren'in 1958'de Kore'de Türk Tugayı Kurmay Başkanı olarak görev yaptığı belirtilerek, Cumhurbaşkanı olarak yeniden Kore'ye gitmesi "Kore'de ağlatan karşılama" başlığıyla verilmiştir. Evren'in "Hoş gelişler ola, Mustafa Kemal Paşa" türküsü ile karşılandığının belirtildiği haberde, her tarafta Türk bayraklarının bulunduğu öne çıkarılmıştır. Haberin alt kısmında ise uzun süredir basında görünmeyen Turgut Özal ile birlikte Kaya Erdem ve Yıldırım Aktürk'ün fotoğrafları yer almıştır. Devlet Denetleme Kurulu'nun bankerler soruşturması kapsamında üç ismin ihmallerinin olduğu öne sürülmüştür.⁶²⁸

OECD Yardım Konsorsiyumu Başkanı Rolf Geberth'in "24 Ocak'ın meyveleri 1985'te toplanacak" sözleri 29 Aralık'ta okuyucuya aktarılırken, IMF'nin de Türkiye'deki ekonomik programı destekledikleri belirtilmiştir.⁶²⁹ 1982'nin son gününde ise yine bir karikatürle okuyucusunun karşısına çıkan Hürriyet, manşette

⁶²⁵ Hürriyet, 13 Aralık 1982, s.1.

⁶²⁶ Hürriyet, 17 Aralık 1982, s.1.

⁶²⁷ Hürriyet, 19 Aralık 1982, s.1.

⁶²⁸ Hürriyet, 21 Aralık 1982, s.1.

⁶²⁹ Hürriyet, 29 Aralık 1982, s.1.

Başbakan Uluşu'nun 1983 yılında seçimlerin gerçekleştirileceğine dair ifadelerine yer verilmiştir. "83, SEÇİM YILI" başlığını kullanırken, yeni yılda halkın daha mutlu olacağına dair öngörüsünü paylaşmıştır.⁶³⁰

Genel itibariyle değerlendirildiğinde Anayasa ve Cumhurbaşkanlığı seçimleri öncesinde Hürriyet'in "Evet" oyu verilmesine ilişkin telkinlerde bulunduğu, Anayasa çalışmalarına destek verdiği ve Evren ile birlikte MGK üyelerinin çok fazla göz önünde tutulmadan çalışmaların öne çıkarıldığı görölmektedir. Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin tamamlanmasının ardından, demokrasiye vurgu yapılması ve seçimin huzurdan yana yapıldığı vurgulanmıştır. Seçim öncesi ve sonrasındaki sürecin tamamlanmasıyla birlikte, daha magazinsel olaylara yer vermeye başlanmış, Evren'in ziyaret ve konuşmaları nicel verilerle sunulmuştur.

Kimi zaman kullanılan manken fotoğraflarının büyük boyutta oluşu, kadın görsellerinin kullanılış biçimleri de değerlendirildiğinde kimi zaman politik haberlerin önüne geçtiği olmuştur. Hürriyet'in ana sayfayı dikey olarak ikiye ayıran ve iki manşet kullanma yöntemi sıklıkla görölmüştür. Bu yapıda bir tarafta politika haberleri vermeye çalışılmış, diğer tarafta televizyon veya magazin dünyasına ilişkin haberler yer almıştır. Özellikle seçimlerden sonra 3.sayfa haberleri olarak adlandırılan gündelik haberlere de birinci sayfadan büyük görsellerle yer verilmiştir.

Ekonomi haberlerinin sunumunun zam haberlerine nispeten daha ufak boyutlarda verildiği gözlemlenirken, henüz görüşme aşamasında olan iyileştirici ekonomik haberlerin müjde olarak sunulduğu gözlemlenmiştir.

⁶³⁰ Hürriyet, 31 Aralık 1982, s.1.

SONUÇ

İnsanın içinde bulunduğu toplum veya dış dünya ile ilgili bilgileri öğrenme, iletme isteği, merak etme özelliği ile doğru orantılı olmuştur. Bu amaçla çeşitli iletişim araçları meydana getirmiş, fikirlerini ve inançlarını bu şekilde kişilere ve kitlelere ulaştırmayı hedeflemiştir. Düşünce ve fikrini kişilere ulaştırmaya başladığında, daha fazla kişiye ulaşmayı hedeflemiş ve bu sayede kitle iletişim yöntemleri de gelişerek değişiklik göstermiştir.

Antik Yunan'da Platon ve Aristoteles'in kullandığı retorik kavramı, sözlü iletişim temelinde başlamış, dinsel unsurlar düşünüldüğünden vaaz olarak günümüze kadar gelmiştir. Ancak iletimin daha fazla kişiye yazılı ulaştırılması, Roma döneminde kullanılan ve bilgilendirici bültenler olarak adlandırılan duvar gazeteleri ile sağlanır olmuştur. Halk ile yönetim arasındaki bilgi kanalı işlevini gören duvar gazeteleri, zamanla şehir gazetelerine dönüşmüş, Avrupa'da 14ncü yüzyılda kullanılan haber kâğıtlarıyla şekil değiştirmeye başlamıştır. Özellikle 15nci yüzyılda matbaanın icadıyla birlikte haber kâğıtları ve haber mektuplarında ciddi artışlar görülmüş, ticari olarak başlayan bültenler, ülkeler arası iletişim maçıyla da kullanılır olmuştur.

Basılı metinlerin kitlelere ulaştırılması ve etkisinin büyüdüğünü görmek, dönemin en büyük gücü olan kiliseyi de etkilemiş, bu amaçla da basılan bir takım kitapların yasaklanması hatta imha edilmesi yoluna gidilmiştir.

Basım ve yayım işlerinin bu denli etkili olduğunun görülmesiyle birlikte, bu alanda çalışanların yani gazetecilerin de konumu farklılaşmaya başlamıştır. Osmanlı'da yayımlanmaya başlanan ilk Türkçe gazete Takvim-i Vakayi ile birlikte gazetecilik faaliyetleri önem kazanmışsa da, basın ve basın çalışanlarına yönelik yasal çalışmalar Cumhuriyetin ilanından sonra hız kazanmıştır.

Basın faaliyetlerinin kitleleri etkileme ve yönlendirme gücü, birçok alanda olduğu gibi gazetecilik alanında da etik ve ahlak sorununu beraberinde getirmiştir. Gazetenin sahiplik ilkesi, yaptığı veya yapmadığı haberlerle değerlendirilmektedir. Bu bağlamda gazetecinin sorumluluğunun okuyucuya karşı mı yoksa patronuna karşı mı olduğu sorusu ortaya çıkacaktır. Dünyada görülen dönemsel değişiklikler, ticari alanlarda etkisini göstermiş ve bu etki ile siyasal değişim ve dönüşümler de

yaşanmıştır. Etkileşim sürecinde yaşanan dönüşümler, gazeteciliği ve dolayısıyla da gazetecilik etiğini doğrudan etkilemiştir. Gazeteyi diğer iletişim araçlarından ayıran temel özelliğin haber vermek olduğu düşünüldüğünde, verilen haberin niteliği ve zamanlaması da en az içeriği kadar önemlidir.

Haberin yapılma şekli ve haberin kendisi belirli süreçler içerisinde şekillenerek okuyucuya sunulacak hale gelmektedir. Burada da belirlenmiş iki temel yaklaşım bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi Kant'ın "görevci anlayışı" ve diğer ise Mill'in "yararcı anlayışı"dır. Kant, her ne olursa olsun belirlenmiş etik kuralları dışına çıkılmadan, haberin içeriği ve öznesi ne ise doğrudan verilmesi gerektiğini ifade ederken, Mill'in yararcı anlayışında her haberin kendi içerisinde değerlendirilmesi gerektiği, doğuracağı etkiye göre haberin şekline ve içeriğine yön verilmesi gerektiği savunulmuştur.

Farklı dönemlerde ortaya çıkan kuramlar genel itibarıyla dört başlık altında toplanmış ve "Basının Dört Kuramı" olarak kabul edilmiştir. Buna göre Otoriter, Liberter, Sosyal Sorumluluk ve Totaliter (Sovyet) kuramları belirlenmiştir. Hangi alanda yapılırsa yapılsın değişmeyen bir gerçek ise basının başlı başına bir güç olduğu ve zaman zaman kontrol edilmesi zaman zaman ise güç olarak kullanılması gerektiği düşüncesi olmuştur. Bu durum ise Montesquieu'nün kuvvetler ayrılığı ilkesine yıllar sonra basının 4.güç olarak eklenmesine neden olmuştur. Her ne kadar 4.gücün ordu olduğu belirtilmişse de, ordunun diğer güçlerden farklı olarak silahlı gücü temsil etmesi bazı düşünürlerce fikir ayrılığına neden olmuştur. Yasama, yürütme ve yargı gibi basın da "yumuşak güç" kapsamında değerlendirilmiştir. Lenin bu kapsamda basın için "Gazete, ihtilalin en kuvvetli silahıdır" ifadesini kullanırken, benzer bir ifade Hürriyet gazetesinin bir dönemki sahibi Erol Simavi'den gelmiştir. Hürriyet gazetesinin sahibi ve kurucusu Sedat Simavi'nin küçük oğlu olan Erol Simavi, 12 Eylül 1980 askeri müdahalesine ithafen 1988'de kendi gazetesine verdiği bir röportajda, basının beş büyük kuvvetten biri, dördüncü kuvvet olduğunun söylendiğini ancak bunun doğru olmadığını ifade etmiştir. O'na göre basın birinci kuvvettir. Çünkü "Orduyu darbeye basın hazırlar" sözü, 12 Eylül sürecinde gazetenin başındaki kişi olarak dikkat çekici olmuştur.

Nitekim 12 Eylül askeri müdahalesinin gerçekleşeceği yıl içerisinde gazetenin yaptığı haberler ve yayın politikası değerlendirildiğinde bir yönlendirmenin veya olumlamanın yapıldığı haber dili, görsel kullanımı ve özellikle de aralıklarla kullanılan gazete başyazılarından anlaşılabilmektedir.

Hürriyet gazetesinin bu tutumu çoğu zaman “devlet” gazetesi olduğu iddialarıyla birlikte eleştirilmişse de kurulduğu günden bu yana eleştiriler farklı yönlerde de gerçekleşmiştir. Özellikle Hürriyet’in kurucusu Sedat Simavi’nin gazetenin kuruluş aşamasında aldığı maddi desteğin kaynağı konusunda “Yahudi” gazetesi yakıştırmasının yapılması, kâğıt sıkıntılarının yaşandığı dönemde Hürriyet’in bu sıkıntıdan daha az etkilenmiş olması özellikle gazetenin kurulduğu 1948 yılı itibarıyla başlamış ve uzun yıllar devam etmiştir. Sedat Simavi’nin Hürriyet’ten öncesinde toplam 58 dergi ve gazete çıkardığı düşünüldüğünde bu alanda önemli bir tecrübeye de sahip olduğu görülmektedir. Sedat Simavi’nin devlet taraftarı olduğu ya da aksine devlet düşmanı olduğu gibi birçok iddia öne sürülürken, Simavi özellikle kurtuluş mücadelesinde Kuvayi Milliye hareketinin yanında yayımlar yapmıştır. Buna karşın 1928’deki Harf Devrimi ile birlikte yeni harflerle basım yayın yapılmasında büyük zorluklar yaşayan basım yayın kuruluşlarına Mustafa Kemal’in talimatıyla yardım yapılmaya başlanmış, ancak devletin yardımını almanın tarafsızlık ilkesiyle bağdaşmayacağı düşüncesiyle reddetmiştir. Devlet yardımını reddetmesi de devlet karşıtlığı olarak algılanmışsa da bu tavrından geri adım atmamıştır. Sonraki dönemde üzerine atılan diğer iddialara karşı gazetenin logosunu değiştirerek cevap vermiş ve “Türkiye Türklerindir” ifadesiyle çıkmaya devam etmiştir.

Sedat Simavi’den sonra gazeteyi devralan oğulları Haldun ve Erol Simavi kardeşlerin bir süre devam ettirdiği Hürriyet, kardeşlerin ayrılmasından sonra Erol Simavi’nin sahipliğinde yayımlarını sürdürmüştür. Erol Simavi’nin iş ve politika çevresiyle yakın ilişkiler kurması da zaman zaman eleştirilerin odağı haline gelmiştir. Gazetenin 12 Eylül 1980 askeri müdahalesinden önceki dönemde özellikle ülkedeki karışıklığa ve huzursuzluğa vurgu yaptığı yayımlar dikkat çekici olmuştur. Hürriyet’in kurulduğu ilk günlerden bu yana kullandığı büyük görsel kullanma yöntemi oldukça ilgi ve dikkat çekici olmuştur. Diğer gazetelerden farklı olarak kullandığı büyük görsel uygulaması okuyucu tarafından ilgi çekici olarak talep görmüştür.

Araştırmanın sınırlılığı olarak belirlenen 1980 Ocak ayı itibariyle yapılan incelemelerde gazetenin söyleminde belirgin vurgular öne çıkmaktadır. Örneğin henüz 1980 yılının ilk günlerinde yeni yıl kutlama mesajlarında Genelkurmay Başkanı Evren ve muhalefet lideri Ecevit'e yer verilmesi dikkat çekici olmuştur. Rusya'nın Afganistan'ı işgal ettiği günlerde ise "Amerikancı" bir yayın izlemiş, sempati uyandıracak çeşitli "magazin" haberlerini birinci sayfadan vermiştir. 12 Eylül'e giden yolda çeşitli olaylar kilometre taşı olarak kabul edilirken bu olayların en önemlilerinden olan uyarı mektubu, Hürriyet gazetesi ile halka duyurulmuş ve gündeme getirilmiştir. Uyarı mektubunda geçen ifadeleri kendi manşetlerinde de özenle kullanan Hürriyet, burada verilen mesajı olumlama ve toplumsal bilinci etkilemeye çalıştığı değerlendirilmiştir.

Terör olaylarının halka sunulması halkın bilgi edinmesinde önemli bir unsur olarak kabul edilirken, bu haberlerin sunuluş biçimlerinin bazı kişi ve grupları niteleyerek / etiketleyerek yapıldığı da görülmektedir.

Hürriyet'in askeri müdahaleyi çağıran "artık yeter", "neredesiniz", "ordu hazır" gibi başlık ve ifadeleri, müdahale sonrasında yerini önce ılımlı mesajlara, sonrasında ise gündelik haberlere bırakmıştır. Hürriyet'in yayın politikası 12 Eylül özelinde belirlenmişse de, genel basının durumu 12 Eylül 1980 sonrası magazinleşme yönünde olmuştur. Depolitize edilen basın ve neticesinde toplum da politikadan uzak tutulmaya çalışılmıştır. Oysa müdahale öncesindeki yayınlarında ölüm olaylarını özellikle "anarşi" ifadelerini öne çıkararak kullanan, ülkücü, şeriatçı, anarşist gibi tanımlamaları kullanmaya özen gösteren dili dikkat çekerken, politika haberlerinde laikliğe vurgu yapıcı ifadeleri belirgin şekilde gözlemlenmiştir.

Milletvekillerinin de katledildiği günlerde sert bir başyazı yayımlayan Hürriyet, politikacıları uyarmış, ancak kullandığı dil tehdit içerikli olarak da algılanmıştır. Yazıda "Kaderinize razı olun" ifadelerini kullanan Hürriyet, 12 Eylül'e sayılı günler kala siyasilere açık mektuplar yayımlamıştır. Bu durum Hürriyet'in iç siyasete ne kadar müdahil olduğunu ve aslında ne kadar da hâkim olduğunu göstermektedir. Yaşanan siyasi cinayetlerin neticesinde "kelepçeli" bir yönetimin getirileceği endişesini ifade ederken, askeri yönetimin ayak seslerini de anlatmaya

çalışmıştır. Aralık 1978’de meydana gelen ve 12 Eylül’e giden yolda önemli bir kilometre taşı olarak kabul edilen Kahramanmaraş olaylarına ilişkin yargılamaların sonuçları 9 Ağustos 1980 tarihli gazetede duyurulurken, 22 idam kararının verildiği ve mahkemenin sona erdiği ifade edilirken, mahkeme heyetinin asker üyeleri öne çıkarılmıştır. Bu durum askeri mekanizmanın adalet anlayışına ve anarşi olaylarına karşı “kesin” çözümüne vurgu yapılmıştır.

Kenan Evren’in günlüğünde tuttuğu notlar, müdahaleden çok sonra yayımlanmışsa da, henüz müdahaleden 12 gün önce 30 Ağustos konuşmasında kullandığı ifadelerle 12 Eylül bildirisinde kullandığı ifadelerden benzer olan cümleleri Hürriyet aynı tarihli gazetesinde yayımlamıştır. Müdahaleye yaklaşırken Hürriyet’in tüm siyasilere karşı ortak bir tutuma doğru yöneldiği görülmüştür. Nitekim müdahaleye 3 gün kala tüm siyasi liderleri ekranlarda görmekten “usandıklarını” açık bir dille yayınlamıştır.

12 Eylül günü yıldırım baskıyla yeniden hazırladığı birinci sayfası, döneme ilişkin film ve belgesellerde kullanılan sembol bir görsele dönüşmüştür. Kenan Evren’in gülümseyen üniformalı görselini kullanması dikkat çekici olmuştur. Üniformalı asker görseli otorite ve güveni öne çıkarırken, Evren’in gülümseyen portresi halka umut vermek amacıyla kullanılmıştır. Hürriyet’in müdahale sonrası kullandığı ortak ifadeler ise genellikle Atatürk üzerinden olmuştur. Özellikle adalet vurgusu, askeri mahkemelerin hızlı çalıştığına ve idam kararlarını hızlı verdiğine ilişkin olumlayıcı haberler sıklıkla kullanılmıştır.

Anayasa referandumu sürecinde de aynı yayın politikasını sürdüren Hürriyet, oylamaya gidilmesini ve eski günlere dönülmemek adına oy kullanılması gerektiğini sürekli olarak vurgulamıştır. Referandumu demokrasi bayramı olarak ifade ederken, anayasanın kabulü ve Evren’in cumhurbaşkanı olmasını da demokrasinin zaferi olarak nitelemiştir. Evren’in tam sayfa görselini Atatürk’ün pozuna benzeterek “kutlayan” Hürriyet, referandum ve anayasa için pozitif tutum sergilemiştir. MGK yönetimi de anayasa ve referandum hakkında eleştirel yayın yapılmasını da yasakladığı ortamda basın için aksini yapmak çok da kolay olmamıştır.

12 Eylül askeri müdahalesi sürecinde Hürriyet gazetesinin adeta askeri müdahaleyi çağırır şekilde yayın yapması, olası müdahale sonrasında halkın tepki vermemesi ve ön kabulünün gerçekleşmesi amacıyla yayın yaptığı düşünülürse bunu büyük oranda başardığı söylenebilir. Bir ön kabul var ise bunda Hürriyet'in ne denli etkili olduğu açısından bakılırsa uyarı mektubunu ilk yayımlayanın Hürriyet olması bile dikkate alınması gereken bir detay olarak görülmelidir. Her ne kadar Sedat Simavi'nin devlet yardımını kabul etmeyerek bağımsızlık düşüncesiyle hareket ettiği Hürriyet devletçi bir yayın izlemişse de, Erol Simavi'nin yıllar sonra ifade ettiği "birinci güç" olma ve "orduyu ihtilallere hazırlama gücü" yapılan yayınlarda güçlü şekilde hissedilmiştir.

Geleneksel basının büyük güç olduğu ve takip edildiği günlerde gazeteciliğin de bu anlamda daha etkin olduğu, günümüzde ise sosyal medya ve vatandaş gazeteciliği ile birlikte gücün geleneksel basından farklı birçok iletişim kanalına dağıldığı görülmektedir. Radyo, televizyon ve gazetenin sayısallaşmasıyla birlikte, internet ve cep telefonu kullanımıyla birleşmesi olarak kabul edilen yöndeşme, haber süreçlerinin kısalması, haberin ulaşım süreçlerinin hızlanması, maliyetlerin ve sarfın da azalmasına etki etmektedir. Yaşanan yöndeşmeyle birlikte gerçek haberin ulaştırılması hızlı ve kolay olmuşsa da, manipüle edilmesi de bir o kadar kolaylaşmaya başlamıştır. 1990'ların başında ortaya çıksa da, 1980'lerde iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler yöndeşmenin de başlangıcı olarak kabul edilmektedir.

Görüleceği üzere 1980'ler, tüm dünyada bir kırılma noktası olmuş, ülkemizde 24 Ocak ve 12 Eylül gibi önemli değişim ve dönüşümlerle kendisini hazırlarken, dünyada siyasal oluşumların da etkileneceği Reagan ve Thatcher yönetimlerine ek olarak Özal'ı da siyasal dönüşümlerine eklemiştir.

KAYNAKÇA

- Adil, İdris: **Haberde Dışa Bağımlılık**, İstanbul, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1991.
- Alankuş, Sevdâ: **Habercinin El Kitabı: Medya, Etik ve Hukuk**, İstanbul, IPS Yayıncılık, 2003.
- Alatlı, Ertuğrul: **Müdahale**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2002.
- Albert, Pierre: **Histoire de la Presse**, Paris, Presses Universitaires de France, 1993.
- Alemdar, Zeynep: **Oyunun Kuralı “Basında Özdenetim”**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1990.
- Ali Kemal: **Peyam-ı Sabah**, 3 Ocak 1921.
- Alkan, Türker: **12 Eylül ve Demokrasi**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1986.
- Althusser, Louis: **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, Çev. Alp Tümerterkin, İstanbul, İthaki Yayınları, 2016.
- Althusser, Louis: **Yeniden Üretim Üzerine**, Çev. A. Işık Ergüden, İstanbul, İthaki Yayınları, 2005.
- Altıntop, Mevlüt ve Gökhan Bak: **Türkiye’de Basın Özdenetimi**, Ankara, İksad Yayınevi, 2020.
- Altuğ, Kurtul: **27 Mayıs’tan 12 Mart’a**, İstanbul, Koza Yayınları, 1976.
- Amerika Birleşik Devletleri Anayasası: Amerika Birleşik Devletleri Anayasası, 1.madde.
- Anayasa Düzeni Hakkında Kanun: 2324 Sayılı Anayasa Düzeni Hakkında Kanun, Madde 1.
- Arcayürek, Cüneyt: **12 Eylül’e Doğru Koşar Adım**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1986.
- Arcayürek, Cüneyt: **Yeni Demokrasi Yeni Arayışlar 1960-1965**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1984.

- Aslan, Kemal: **Haberin Yol Haritası**, İstanbul, Anahtar Kitaplar Yayınevi, 2002.
- Aziz, Aysel: **Toplumsallaşma ve Kitleleşme İletişim**, Ankara, Ankara Üniversitesi Basım Yayın Yüksekokulu Yayını, 1982.
- Barutçu, İrem: **Babiali Tanrıları, Simavi İmparatorluğu**, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2004.
- Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştırılanlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi Hakkında Kanun 5953 Sayılı Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştırılanlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi Hakkında Kanun, Madde 1.
- Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü: **Dış Basında Türkiye**, Ankara, Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, 1987.
- Başkut, Cevat F.: **Gazetecilik Dersleri**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Gazetecilik Enstitüsü Yayınları, 1967.
- Baykal, Hülya: **Türk Basın Tarihi 1831-1923**, İstanbul, Afa Matbaacılık, 1990.
- Besen, Haluk: **Türkiye’de Gazetecilik, Gazeteler, Gazeteciler**, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 1997.
- Birand, Mehmet A.: **12 Eylül Saat 04:00**, İstanbul, Karacan Yayınları, 12. Baskı, 1985.
- Boydak, Melih: “Araştırma ve Yayın Etiği”, Nurhan Atasoy vd. (Ed.), **Bilim Etiği** içinde (15-42), İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2011.
- Bozkurt, Gülsün: **Basın Özgürlüğü Kavramının Düşünsel Dayanakları**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2019.
- Bölügiray, Nevzat: **Sokaktaki Asker**, İstanbul, Milliyet Yayınları, İkinci Baskı, 1989.
- Cemal, Hasan: **Demokrasi Korkusu 12 Eylül Günlüğü-2**, İstanbul, Everest Yayınları, 2012.

- Cemal, Hasan: **Tank Sesiyle Uyanmak**, Ankara, Bilgi Yayınevi, Yedinci Basım, 1986.
- Ceyhun, Demirtaş: **Babıâli'nin Şu Son Kırk Yılı**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1985.
- Cohen, Stanley ve Jock Young: **The Manufacture of News: A Reader**, California, Sage, 1973.
- Coşar, Ömer S.: **Atatürk ve Basın**, İstanbul, Türkiye Gazeteciler Sendikası, 1981.
- Cumhuriyet Gazetesi: **Cumhuriyet**, 11 Ekim 1979.
- Cunbur, Müjgan: “Basın Yayın ve Kitap”, Ankara, **Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, C.5 S.11, 1988, ss.405-436.
- Çağlar, Şebnem ve Savash Porghamrezaeieh: **Şövalyelik Mesleği Gazeteciliğin Keskin Kılıcı Haber**, İstanbul, Anonim Yayıncılık, 2012.
- Çavdar, Tefik: **İz Bırakan Gazeteler ve Gazeteciler Babıâli'den Geriye Ne Kaldı?**, Ankara, İmge Kitabevi, 2007.
- Çetin, Celalettin: **İşte Babıâli**, İstanbul, Cem Yayınevi, 1991.
- Çoban, Bekir Z.: **Geçmişten Günümüze Papalık**, İstanbul, İnsan Yayınları, 2009.
- Çölaşan, Emin: **24 Ocak Bir Dönemin Perde Arkası**, 3.Basım, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1983.
- Çölaşan, Emin: **Unutulmayan Söyleşiler Tarihe Düşülen Notlar**, İstanbul, Doğan Kitap, 2005.
- Çubukçu, Mete: “Zorluklara Göğüs Geren Bir Yayın Aracı ve Dördüncü Kuvvet”, **Gazete Nedir Ne Değildir? Ve Basın Özgürlüğü** içinde, İstanbul, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1987.
- Çutsay, Osman: **12 Eylül Bir Alman Pastası**, İstanbul, Yazılama Yayınevi, 2018.
- Dağlar, Ali: **Ordunun Dayanılmaz Ağırlığı Basının Dayanılmaz Hafifliği**, İstanbul, Destek Yayınevi, 2010.

- Değirmenci, Aslan: **12 Eylül**, İstanbul, Çıra Yayınları, 2011.
- Dersaadet Gazetesi: **Dersaadet**, 12 Ağustos 1920.
- Devir: Erol Simavi'nin Hürriyet'i, **Devir**, 30 Nisan 1973.
- Devletoğlu, Jan: **İngiliz Arşivlerinde 12 Eylül'ün Ayak Sesleri**, İstanbul, Doğan Kitap, 2010.
- Doğan, Kutlay: **Turgut Özal Belgeseli**, Ankara, Türk Haberler Ajansı, 1994.
- Dolay, Nur: **Latin Amerika Başkaldırıyor**, İstanbul, Süreç Yayınları, 1983.
- Duman, Hasan: **Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri C: II**, Ankara, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, 2000.
- Durak, Nejdett: **Aristoteles ve Farabi'de Etik, Konya**, Selçuk Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2003.
- Dursun, Davut: **12 Eylül Darbesi**, İstanbul, Şehir Yayıncılık, 2005.
- Erdoğan, İrfan ve Korkmaz Alemdar: **Öteki Kuram: Kitle İletişim Kuramı ve Araştırmalarının Tarihsel ve Eleştirel Bir Değerlendirmesi**, Ankara, Erk, 2010.
- Erdoğan, İrfan: "Dördüncü Gücün İlettiği: Amerikan Örneği", **Medya Gücü ve Demokratik Kurumlar**, Der. Korkmaz Alemdar, İstanbul, Afa Yayınları, 1999.
- Ersöz, Ömer: **2000'li Yıllarda Yazılı Basının Geleceği**, İstanbul, Doğan Ofset, 1999.
- Eryılmaz, Tuğrul: "Gazeteci Kendine de sormalı", **Birikim**, Ocak 1999, S.117, ss.21-25.
- Finch, Lynette: "Psychological Propaganda: The War of Ideas on Ideas During the Twentieth Century", **Armed Forces & Society**, 26 (3), 2000, pp.367-386.
- Gazeteciler Cemiyeti: **Gazeteciler Cemiyeti ve 40 Yıl 1946-1986**, İstanbul, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları:24, 1987.

- Girgin, Atilla: **Gazeteciliğin Temel İlkeleri**, İstanbul, Der Yayınları, 2014.
- Girgin, Atilla: **Türk Basın Tarihinde Yerel Gazetecilik**, İstanbul, İnkılap Yayınevi, 2001.
- Girgin, Atilla: **Yazılı Basında Haber ve Habercilik Etik'i**, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 2.Baskı, 2003.
- Gökman, Muzaffer: **Sedat Simavi, Hayatı ve Eserleri**, İstanbul, Apa Ofset, 1970.
- Gönenç, Aslı Y.: “Medya ve Haber”, **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, 2002, S.14, ss.77-89.
- Gönensin, Okay: Gazetecinin Anayasası, **Demokrasi, Özgürlük ve Basın** içinde, İstanbul, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1997.
- Gunaratne, Dhavalasri S. A.: “Old Wine in a New Bottle: Public Journalism, Developmental Journalism and Social Responsibility”, Londra, **Annals of the International Communication Association**, 21 (1), 1998, pp.
- Gündeş, Osman N.: **İhtilallerin ve Anarşinin Yakın Tanığı**, İstanbul, VPA Basım Yayın, 2010.
- Güngör, Nazife: **İletişim: Kuramlar, Yaklaşımlar**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2011.
- Güz, Nurettin: **Haberde Yönlendirme ve Kamuoyu Araştırmaları**, Ankara, Nobel Yayınları, 2005.
- Haber Türk Gazetesi: **Haber Türk**, 18 Mayıs 2011.
- Habora, Bülent: **12 Eylül Lideri Kenan Evren Ne Dedi? Ne Oldu?**, İstanbul, Habora Kitabevi, 1989.
- Hall, Stuart, Chas Critcher, Tony Jefferson, John Clarke ve Brian Roberts: **Policing the Crisis: Mugging The State, And Law and Order**, Hong Kong, The Macmillan Press, 1978.
- Hargreaves, Ian: **Gazetecilik**, Ankara, Dost Kitabevi, 2006.

Heimsoeth, Heinz:	Kant'ın Felsefesi , Çev. Takiyettin Mengüşoğlu, Ankara, Doğubatı Yayınları, 2012.
Herman, Edward ve Noam Chomsky:	Rızanın İmalatı: Kitle Medyasının Ekonomi Politikası , Çev. Ender Abadoğlu, İstanbul, BGST Yayınları, 2012.
Holokost Ansiklopedisi:	İkinci Dünya Savaşında Mihver İttifakı , Çevrimiçi, https://encyclopedia.ushmm.org/content/tr/article/axis-alliance-in-world-war-ii , 19.11.2021.
Hürriyet 1978 Ansiklopedik Yıllığı:	Hürriyet 1978 Ansiklopedik Yıllığı , 1978.
Hürriyet 1980 Ansiklopedik Yıllığı:	Hürriyet 1980 Ansiklopedik Yıllığı , 1980.
Hürriyet 1981 Ansiklopedik Yıllığı:	Hürriyet 1981 Ansiklopedik Yıllık , İstanbul, Hür-Ofset Matbaası, 1981.
Hürriyet Gazetesi 8.Gün Dergi Eki:	8.Gün Dergisi , 21 Eylül 1980, ss.1-9.
Hürriyet Gazetesi:	Erol Simavi Röportajı, Hürriyet , 1 Mayıs 1988.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 8 Kasım 1949.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 11 Aralık 1949.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 21 Mart 2003.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 3 Mayıs 1988.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 1 Mayıs 1948.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 27 Mayıs 1960.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 10 Ekim 1960.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 12 Mart 1971.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 20 Temmuz 1974.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 7 Eylül 1978.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 30 Eylül 1989.

Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 1 Temmuz 1994.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 5 Temmuz 2002.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 09 Eylül 2009.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 2 Eylül 1977.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 26 Kasım 1977.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 2 Mayıs 1977.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 10 Ekim 1978.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 17 Ekim 1979.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 17 Eylül 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 3 Temmuz 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 31 Ağustos 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 17 Eylül 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 1 Ocak 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 2 Ocak 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 3 Ocak 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 13 Ocak 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 18 Ocak 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 23 Ocak 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 26 Ocak 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 1 Şubat 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 6 Şubat 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 7 Şubat 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 15 Şubat 1980.

Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 16 Şubat 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 19 Şubat 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 20 Şubat 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 21 Şubat 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 27 Şubat 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 1 Mart 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 6 Mart 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 8 Mart 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 9 Mart 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 20 Mart 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 22 Mart 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 23 Mart 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 25 Mart 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 30 Mart 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 2 Nisan 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 6 Nisan 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 7 Nisan 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 8 Nisan 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 19 Nisan 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 23 Nisan 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 30 Nisan 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 1 Mayıs 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 2 Mayıs 1980.

Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 4 Mayıs 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 14 Mayıs 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 19 Mayıs 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 27 Mayıs 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 28 Mayıs 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 29 Mayıs 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 30 Mayıs 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 3 Haziran 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 4 Haziran 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 7 Haziran 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 10 Haziran 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 12 Haziran 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 13 Haziran 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 17 Haziran 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 21 Haziran 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 25 Haziran 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 3 Temmuz 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 5 Temmuz 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 9 Temmuz 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 12 Temmuz 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 15 Temmuz 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 16 Temmuz 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 18 Temmuz 1980.

Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 20 Temmuz 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 21 Temmuz 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 23 Temmuz 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 24 Temmuz 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 26 Temmuz 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 28 Temmuz 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 1 Ağustos 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 5 Ağustos 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 6 Ağustos 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 9 Ağustos 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 10 Ağustos 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 11 Ağustos 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 12 Ağustos 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 15 Ağustos 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 17 Ağustos 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 23 Ağustos 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 28 Ağustos 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 30 Ağustos 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 30 Ağustos 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 1 Eylül 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 2 Eylül 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 3 Eylül 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 5 Eylül 1980.

Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 9 Eylül 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 12 Eylül 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 12 Eylül 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 13 Eylül 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 13 Eylül 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 15 Eylül 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 17 Eylül 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 20 Eylül 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 21 Eylül 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 22 Eylül 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 24 Eylül 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 27 Eylül 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 1 Ekim 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 5 Ekim 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 6 Ekim 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 8 Ekim 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 9 Ekim 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 9 Ekim 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 14 Ekim 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 15 Ekim 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 16 Ekim 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 17 Ekim 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 23 Ekim 1980.

Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 25 Ekim 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 28 Ekim 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 29 Ekim 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 30 Ekim 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 31 Ekim 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 2 Kasım 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 3 Kasım 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 7 Kasım 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 10 Kasım 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 15 Kasım 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 19 Kasım 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 20 Kasım 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 21 Kasım 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 22 Kasım 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 23 Kasım 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 30 Kasım 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 2 Aralık 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 6 Aralık 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 7 Aralık 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 12 Aralık 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 18 Aralık 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 19 Aralık 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 24 Aralık 1980.

Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 25 Aralık 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 29 Aralık 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 31 Aralık 1980.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 18 Temmuz 1982.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 21 Temmuz 1982.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 2 Eylül 1982.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 15 Eylül 1982.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 22 Eylül 1982.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 24 Eylül 1982.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 27 Eylül 1982.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 1 Ekim 1982.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 2 Ekim 1982.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 11 Ekim 1982.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 13 Ekim 1982.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 17 Ekim 1982.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 18 Ekim 1982.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 19 Ekim 1982.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 20 Ekim 1982.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 21 Ekim 1982.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 25 Ekim 1982.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 26 Ekim 1982.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 27 Ekim 1982.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 28 Ekim 1982.

Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 29 Ekim 1982.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 31 Ekim 1982.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 2 Kasım 1982.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 3 Kasım 1982.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 4 Kasım 1982.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 5 Kasım 1982.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 6 Kasım 1982.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 7 Kasım 1982.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 8 Kasım 1982.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 9 Kasım 1982.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 10 Kasım 1982.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 13 Kasım 1982.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 20 Kasım 1982.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 25 Kasım 1982.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 29 Kasım 1982.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 2 Aralık 1982.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 5 Aralık 1982.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 13 Aralık 1982.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 17 Aralık 1982.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 19 Aralık 1982.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 21 Aralık 1982.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 29 Aralık 1982.
Hürriyet Gazetesi:	Hürriyet , 31 Aralık 1982.

- Hürriyet Gazetesi: Ordu Uyarı Mektubu Verdi, **Hürriyet**, 2 Ocak 1980.
- İçel, Kayıhan: **Kitle Haberleşme Hukuku**, İstanbul, Beta Yayınları, 1990.
- İnce, Müslüm: **Darbeler ve Demokrasi**, İstanbul, Ozan Yayıncılık, 2016.
- İnceoğlu, Yasemin G.: **Çeşitli Ülkelerde Medya**, İstanbul, Der Yayınları, 1994.
- İnuğur, Mehmet N.: **Basın ve Yayın Tarihi**, İstanbul, Der Yayınları, 1999.
- İnuğur, Mehmet N.: **Türk Basın Tarihi**, İstanbul, Gazeteciler Cemiyeti, 1992.
- Kabacalı, Alpay: **Türk Basınında Demokrasi**, Ankara, Kültür Bakanlığı, 1994.
- Kara Kuvvetleri Komutanlığı: **Türkiye’de Yıkıcı ve Bölücü Akımlar**, Ankara, KKK’lığı Yayınları, Yayın No:1, 1981.
- Karaca, Emin: **Plazaların Efendisi Aydın Doğan**, İstanbul, Karakutu Yayınları, 2003.
- Karasar, Niyazi: **Bilimsel Araştırma Yöntemleri**, 23. Basım, Ankara, Nobel Yayınevi, 2012.
- Kayar, Ayda: **Hürriyet Gazetesi Özelinde Gazetelerin Birinci Sayfalarında Haber Dağılımı ve Haber Dilinin 60 Yıllık Değişiminin İncelenmesi**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi SBE, 2010.
- Kışlalı, Ahmet T.: **Siyasal Sistemler**, Ankara, İmge Kitabevi, 1998.
- Koloğlu, Orhan: **Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Basın**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1994.
- Koloğlu, Orhan: “Medya-Devlet ve Sermaye”, **Birikim**, Ocak 1999, S.117, ss.69-76.
- Kongar, Emre: **12 Eylül Kültürü**, İstanbul, Remzi Kitabevi, Altıncı Basım, 2012.

- Kovach, Bill ve Tom Rosenstiel: **Gazeteciliğin Esasları**, Çev. Serdar Göktaş, Ankara, ODTÜ Yayınları, 2007.
- Küçük, Cem: 24 Haziran Siyaset Devriminin Medyaya Yansımaları, **Türkiye**, 6 Temmuz 2018.
- Küçük, Yalçın: **Sol Marksizm**, İstanbul, Akış Yayıncılık, 1998.
- Lasswell, Harold D.: **Propaganda Technique in the World War**, New York, Peter Smith, 1938.
- Lippmann, Walter: **Public Opinion**, New York, Harcourt, Brace and Company, 1922.
- MacDougall, Curtis D.: **Interpretative Reporting**, NY, Mac-Millan, 1969.
- Mahmutoğlu, Abdulkadir: “Etik ve Ahlak; Benzerlikler, Farklılıklar ve İlişkiler”, **Türk İdare Dergisi**, Vol.81, No.463-464, Mart 2009, ss.225-249.
- Marx, Karl: **Basın Özgürlüğü Üzerine**, Çev. Önder Kulak ve Kurtul Gülenç, Ankara, Dipnot Yayınları, 2012.
- Milli Güvenlik Konseyi: Milli Güvenlik Konseyi, **1 Nolu Bildirisi**.
- Milli Güvenlik Konseyi: **12 Eylül Öncesi ve Sonrası**, Ankara, TTK Basımevi, 1981.
- Milli Güvenlik Konseyi: **Devlet Başkanı Orgeneral Kenan Evren’in 12 Eylül 1980’den Sonra Yaptığı Konuşmalar**, 1981.
- Milliyet Gazetesi: AP Hükümetinin Yeni Genel Müdürleri Belli Oldu, **Milliyet**, 3 Aralık 1979.
- Milliyet Gazetesi: Ecevit 12 Eylül’ü Anlatıyor, **Milliyet**, 4 Ağustos 1989.
- Milliyet Gazetesi: Ecevit’ten, Evren’in Anıları Üzerine Düşünceler, **Milliyet**, 29 Kasım 1990.
- Milliyet Gazetesi: IMF’ye Göre 1 Dolar=47.10 Lira, **Milliyet**, 27 Haziran 1979.
- Milliyet Gazetesi: Kenan Evren’in Anıları, **Milliyet**, 23 Aralık 1990.

- Milliyet Gazetesi: Kenan Evren'in Anıları, Milliyet, 4 Kasım 1990.
- Milliyet Gazetesi: Kenan Evren'in Anıları, Milliyet, 9 Kasım 1990.
- Milliyet Gazetesi: Mahir Kaynak'la Tatil Sohbeti, **Milliyet**, 21 Eylül 1986.
- Milliyet Gazetesi: Maliye Bakanlığı ile IMF arasında İlk Görüşme Yapıldı, **Milliyet**, 4 Aralık 1979.
- Milliyet Gazetesi: Matbaa Osmanlı'ya Neden Geç Geldi?, **Milliyet**, 9 Ağustos 2001.
- Milliyet Gazetesi: İntikam Yasası, **Milliyet**, 1 Ağustos 1996.
- Milliyet Gazetesi: **Milliyet**, 7 Kasım 1977.
- Milliyet Gazetesi: **Milliyet**, 11 Ağustos 1978.
- Milliyet Gazetesi: **Milliyet**, 3 Şubat 1979.
- Milliyet Gazetesi: **Milliyet**, 10 Mart 1979.
- Milliyet Gazetesi: **Milliyet**, 30 Nisan 1979.
- Milliyet Gazetesi: **Milliyet**, 10 Ağustos 1979.
- Milliyet Gazetesi: **Milliyet**, 17 Ekim 1979.
- Milliyet Gazetesi: **Milliyet**, 27 Ocak 1980.
- Milliyet Gazetesi: **Milliyet**, 31 Ağustos 1980.
- Milliyet Gazetesi: **Milliyet**, 7 Eylül 1980.
- Milliyet Gazetesi: **Milliyet**, 18 Ekim 1981.
- Milliyet Gazetesi: **Milliyet**, 30 Ekim 1980.
- Milton, John: **Areopagitica Basın Özgürlüğü Üzerine**, Çev. Derman Kızılay, İstanbul, Pinhan Yayıncılık, 2018.
- Miscamble, Wilson: **From Roosevelt to Truman: Potsdam, Hiroshima and the Cold War**. New York, Cambridge University Press, 2007.

- Morresi, Enrico: **Haber Etiği**, Çev. Fırat Genç, Ankara, Dost Kitabevi, 2006.
- Mücek, Ahmet A.: **12 Eylül Askeri Darbesinin Ekonomi Politikası**, İstanbul, Gökkuşuğu Yayınları, 2009.
- Newsweek: Turkey's Night of the Generals, **Newsweek**, 22 Eylül 1980.
- Nureddin, Vâlâ: **Akşam**, 13.12.1953
- Oğuzhan, Esra: **Sedat Simavi'nin Türk Basın ve Basım Faaliyetleri**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Oktay, Mahmut: **Kitle İletişim araçlarının Uluslararası Sorumluluğu ve İletişim Ahlak Kuralları**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1990.
- Oran, Baskın: **Kenan Evren'in Yazılmamış Anıları**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 5. Basım, 1989.
- Ortaylı, İlber: **Cumhuriyet'in İlk Yüzyılı**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2015.
- Ortaylı, İlber: **Türkiye'nin Yakın Tarihi**, 8.Baskı, İstanbul, Timaş Yayınları, 2011.
- Ostini, Jennifer ve Anthony Fung: "Beyond the Four Theories of the Press: A New Model of Nation Media Systems", **Mass Communication & Society**, Kasım 2002, 5(1), pp.41-56.
- Özerkan, Şengül: **Haber Analizi ve Arşiv İncelemeleriyle Türkiye'de 9 Gazete**, Ankara, Nobel Yayıncılık, 2009.
- Özgen, Mahmut İ.: **Basın Ahlak Kuralları ve Yasalar**, İstanbul, Kardeşler Basımevi, 1988.
- Özgen, Murat: "1980 Sonrası Türk Medyasında Gelişmeler ve Magazinleşme Olgusu", 2nd International Symposium, **Communication in the Millenium: A Dialogue Between Turkish and American Scholars**, İstanbul, Türkiye, 17 - 19 Mart 2004, cilt.2, ss.465-477.

- Özgen, Murat: “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Mesleki Örgütler Bağlamında Basın Etiği ve Uygulamanın Tarihçesi”, **İstanbul, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, 2005, S.22, ss.13-24.
- Özgen, Murat: “Etik Değerler Açısından Gazeteci Kimdir?”, **İstanbul, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, 1996, S.3, ss.69-82.
- Özgen, Murat: **Gazetecinin Etik Kimliği**, İstanbul, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1998.
- Özgen, Murat: **Türkiye’de Basının Gelişimi ve Sorunları**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 2004.
- Özkır, Yusuf: **Hürriyet Gazetesi 1948-2012, Kurumsal Kimlik, Mülkiyet Sahipliği ve Genel Yayın Politikası**, Konya, Çizgi Kitabevi, 2017.
- Resmi Gazete: 2 Kasım 1945 tarihli ve 6147 sayılı Resmi Gazete.
- Resmi Gazete: 28 Ekim 1980 tarihli ve 17145 sayılı Resmi Gazete.
- Resmi Gazete: 21 Ekim 1982 tarih ve 17845 sayılı Resmi Gazete.
- Rogers, Everett M.: **Diffusion of Innovaitons**, New York, Free Press, 3rd Edition, 1983.
- Saral, Zeki: **Kalemlerin İhaneti**, Ankara, Yurt Kitap, 1991.
- Schneider, Wolf ve Paul Josef Raue: **Gazetecinin El Kitabı**, Çev. Işık Aygün, Ankara, Konrad Adanauer Vakfı, 2000.
- Selçuk, İlhan: “Medyanın Demokratikleştirilmesi”, **Demokrasi, Özgürlük ve Basın** içinde, İstanbul, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1997.
- Seydi, Süleyman: **İkinci Dünya Savaşı**, TDV İslâm Ansiklopedisi, Çevrimiçi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ikinci-dunya-savasi>, 19.11.2021.
- Siebert, Fred, Theodore Peterson ve Wilbur Schramm: **Four Theories of the Press**, University of Illinois Press, 1963.

- Simavi, Sedat: Matbuat Hürriyeti, **Hürriyet**, 21 Eylül 1949.
- Simavi, Sedat: Hükümetler ve Gazeteler, **Hürriyet**, 19 Aralık 1949.
- Simavi, Sedat: Türk Matbuatı, **Hürriyet**, 22 Aralık 1949.
- Simavi, Sedat: Al Ağzının Payını, **Hürriyet**, 3 Haziran 1953.
- Smith, Vaughan: “Freelance Journalism”, J. Owen ve H. Purdey (Ed.), **International News Reporting: Frontlines and Deadlines** içinde, USA, Wiley-Blackwell, 2011.
- Sözeri, Ceren: Ana Akım Medyanın Bitişi Demek, **Cumhuriyet**, 22 Mart 2018.
- Sparks, Colin: “The Media as a Power for Democracy”, Javnost: The Public, 1995, 2(1), pp.45-61.
- Stephens, Mitchell: **History of News: From the Drum to the Satellite**, New York, Viking Press, 1988.
- Süsoy, Yener: **Yasemini Doğurmak İçin Ölümü Göze Aldım**, Hürriyet Gazetesi, Kelebek, 11 Ocak 2006.
- Şeyhanlıoğlu, Hüseyin: “12 Temmuz Beyannamesinin Siyasal Etkileri ve Önemi, Siyasal Hayatımızda Çatışma Çözümüne Bir Başarı Örneği”, **Süleyman Demirel Üniversitesi SBE Dergisi**, 2012/2, S:16, ss.77-100.
- Talu, Umur: Milliyet... Bir Dünya Gazetesi, **Milliyet**, 21 Aralık 1992.
- Talu, Umur: Hürriyet Neyin Sesi, **Star**, 17 Mart 2003.
- Talu, Umur: **Bedelli Gazetecilik**, İstanbul, Everest Yayınları, 2012.
- Taş, Oğuzhan: **Gazetecilik Etiğinin Mesleki Sınırları**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012.
- Taşçı, Cemalettin N.: “Siyasetin Öznesi ve Nesnesi Olarak Medya”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Medya Özel Sayısı, Cilt:1, sayı:11, Yıl:2, Eylül-Ekim 1996, pp.277-322.

The New York Times:	Turkey's Task After the Coup, The New York Times , 16 Eylül 1980.
The Observer:	Turkish Generals Want Peace, The Observer , 14 Eylül 1980.
The Wall Street Journal Gazetesi:	The Wall Street Journal, 9 Kasım 1983.
The Washington Star:	Turkey is the Last Stand, The Washington Star , 8 Nisan 1979.
The World Bank:	Çevrimiçi, https://www.worldbank.org/en/about/history , 19.11.2021.
Tılıç, Lütfi D.:	“Milliyetçilik ve Yeni Sahiplik Yapısı Kıskaçında Türk Medyası: Bazı Ahlaki Sorular”, Birikim , Ocak 1999, S.117, ss.33-43.
Time:	Time, 29 Eylül 1980.
Time:	Turkey: Strong Army Medicine, Time , 8 Aralık 1980.
Tokgöz, Oya:	Temel Gazetecilik , Ankara, İmge Kitabevi, 7. Baskı, 2008.
Topuz, Hıfzı:	II.Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi , İstanbul, Remzi Kitabevi, 2003.
Toruk, İbrahim:	Gutenberg’ten Dijital Çağa Gazetecilik , Konya, Literatürk Academia, 2008.
Tuna, Taşkın:	Adnan Menderes’in Günlüğü: Belgesel Roman; Siyasete Karışan Kan , İstanbul, Şule Yayınları, 2002.
Tunçkol, Yılmaz:	Gazetecinin Not Defteri , İstanbul, Bas-Haş, 2000.
Türenç, Tufan ve Sefa Kaplan:	Yazanların Kaleminden Manşetlerin Öyküsü , İstanbul, Doğan Kitap, 2006.
Türkiye Gazeteciler Sendikası	Atatürk ve Basın , İstanbul, Türkiye Gazeteciler Sendikası, 1981.

- Ülkü, Güler: “Söylem Çözümlemesinde Yöntem Sorunu ve Van Dijk Yöntemi”, **Haber Hakikat ve İktidar İlişkisi**, Der. Çiler Dursun, Ankara, Elips Yayınları, 2004.
- Ünal, Oğuz: **Türkiye’de Demokrasinin Doğuşu, Tek Parti Yönetiminden Çok Partili Rejime Geçiş Süreci**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1994.
- Yalçın, Soner: Aydın Doğan ve Erdoğan, **Sözcü**, 22 Mayıs 2015.
- Yaşlı, Fatih: **Antikomünizm, Ülkücü Hareket, Türkeş: Türkiye ve Soğuk Savaş**, İstanbul, Yordam Kitap, 2019.
- Yetkin, Çetin: **Türkiye’de Askeri Darbeler ve Amerika**, Ankara, Ümit Yayıncılık, 1985.
- Yıldırım, Rahmi: **Dördüncü Ordu Medya**, Ankara, Karınca Yayınları, 2010.
- Yılmaz, Tanzer Sülker: **Türkiye’de Gençlik Hareketleri**, İstanbul, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1997.
- Zincirkıran, Necati: **Hürriyet ve Simavi İmparatorluğu**, İstanbul, Sabah Yazı Dizileri, 1994.

EKLER

EK-1. “İntikam Yasası” başlıklı haber

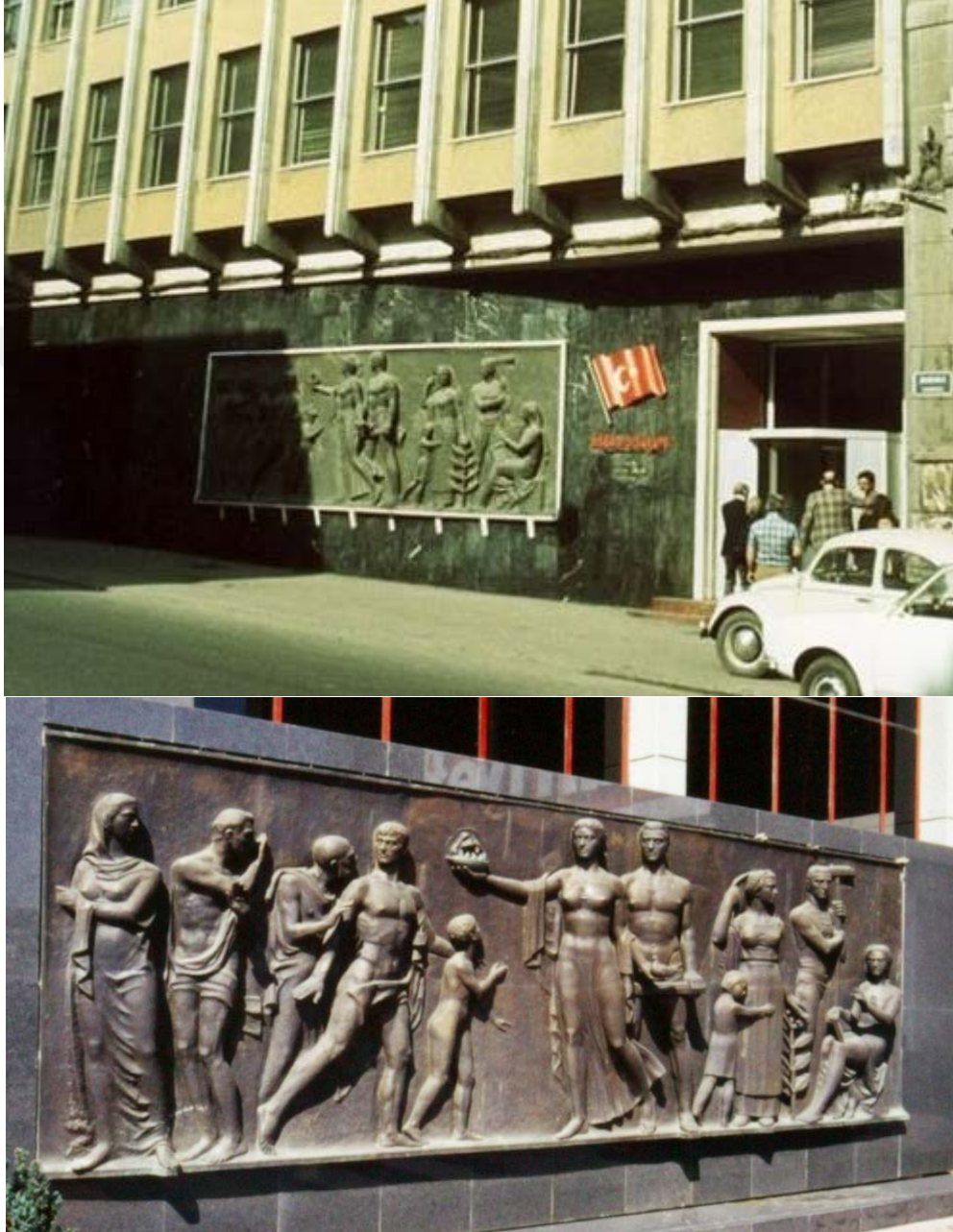

Milliyet Gazetesi, 1 Ağustos 1996, s.1.

● Genelde basın olarak saygınlığımız artıyor mu, yoksa azalıyor mu? Şöyle bir baktığınızda, durumu nasıl görüyorsunuz?

● Şimdi şekerim, basın doğruyu yazdığı sürece, ona karşı her zaman tepki ve nefret vardır... **“Ben, basını çok seviyorum”** diyen insanların yüzde 99’u aslında sahtekârdır. Sanki bizler birer umacı imişiz gibi, bizimle korkudan ahbaplık ederler. Halbuki hepimiz, onlar gibi insanızdır. Basın için dünyada **“Beş büyük kuvvetten biridir... Dördüncü kuvvettir”** derler. Bu söz, Türkiye için geçerli değil... Hâkimiyet, elbette, **‘kayıtsız şartsız’** milletindir... O, başka... Ama birinci kuvvet, Türkiye’de ordu mu? Hayır... Basındır... İkincisi ordudur... Çünkü orduyu, ihtilallere basın hazırlar. Radyo ve televizyon hazırlayamaz. Bu iki organ, hükümetin elindedir. İnşallah, **Cem Duna** kardeşimizle şimdi televizyon daha özgür olacak... Ama daima hükümetlerin elindedir... **Demirel** döneminde de böyleydi... **Ecevit** döneminde de böyle oldu...

EK-5. Hürriyet Gazetesinin Girişindeki Kabartma (Rölyef)

Kaynak. Celal Korkut, Hürriyet Gazetesi İstihbarat Müdürü

EK-7. Dersaadet Gazetesinin Sevr Antlaşması Karşısında Yayınladığı Çizim

Dersaadet Gazetesi, 12 Ağustos 1336 (1920), s.1.

26 Temmuz 1975 Cumartesi

SEN: 28 - No: 9798

1711 Sayı: 28 00 00 00

İzmir Sayısı: 38 00 00 00

Yeni Sayı: 28 00 00 00

TÜRKİYE

TÜRKLERİN

GÜNLÜK MUSTAKİL SİYASİ GAZETE

MİMAR: SEDAT ŞİMAVİ (1896-1963)

İYİ HAYAT

Amerika'nın

tanınan imtiyazlar

kaldırıldı

Ambargo kararının kalkmaması üzerine:

Washington

Ford Meclislerin kararını birkez daha gözden geçirilmesini istedi. Başkan ile Kissinger, Korumak ve Demirel'e "tidallı hareket" için mesaj yagdırdı

Türk dış politikasında yeni bir devir başlıyor

Ankara

Dün akşam toplanan Bakanlar Kurulu bu sabaktan itibaren bütün Amerikan üslerinin faaliyetlerinin durdurulmasını ve derhal Türk Silahlı Kuvvetlerine devrini kararlaştırdı

Türkiye için artık Amerika yok

DOSTLUK hiçbir zaman bir taraflı olmaz. Amerikan Temsilcilik Meclisi, Kısım sonuna ile Türkiye'den ayrılmasını istedi. Bu kararın yanısıra, Ford ve Kissinger'in kararları, Korumak ve Demirel'e "tidallı hareket" için mesaj yagdırdı. Zaten akşamki bu karar, günün birinde, Türkiye'de, Korumak ve Demirel'e "tidallı hareket" için mesaj yagdırdı. Zaten akşamki bu karar, günün birinde, Türkiye'de, Korumak ve Demirel'e "tidallı hareket" için mesaj yagdırdı.

A NKARA (Hürriyet) - Amerika'nın Temsilciler Meclisi'nin Türkiye'ye uygulanan silah ambargosuna devam etmeyecek, bu kararın kalkmaması için Ford ve Kissinger'e mesaj yagdırdı. Zaten akşamki bu karar, günün birinde, Türkiye'de, Korumak ve Demirel'e "tidallı hareket" için mesaj yagdırdı.

EL KÖYÜĞÜMÜZ

Amerika'nın Temsilciler Meclisi'nin Türkiye'ye uygulanan silah ambargosuna devam etmeyecek, bu kararın kalkmaması için Ford ve Kissinger'e mesaj yagdırdı. Zaten akşamki bu karar, günün birinde, Türkiye'de, Korumak ve Demirel'e "tidallı hareket" için mesaj yagdırdı.

EL KÖYÜĞÜMÜZ

Amerika'nın Temsilciler Meclisi'nin Türkiye'ye uygulanan silah ambargosuna devam etmeyecek, bu kararın kalkmaması için Ford ve Kissinger'e mesaj yagdırdı. Zaten akşamki bu karar, günün birinde, Türkiye'de, Korumak ve Demirel'e "tidallı hareket" için mesaj yagdırdı.

EL KÖYÜĞÜMÜZ

Amerika'nın Temsilciler Meclisi'nin Türkiye'ye uygulanan silah ambargosuna devam etmeyecek, bu kararın kalkmaması için Ford ve Kissinger'e mesaj yagdırdı. Zaten akşamki bu karar, günün birinde, Türkiye'de, Korumak ve Demirel'e "tidallı hareket" için mesaj yagdırdı.

EL KÖYÜĞÜMÜZ

Amerika'nın Temsilciler Meclisi'nin Türkiye'ye uygulanan silah ambargosuna devam etmeyecek, bu kararın kalkmaması için Ford ve Kissinger'e mesaj yagdırdı. Zaten akşamki bu karar, günün birinde, Türkiye'de, Korumak ve Demirel'e "tidallı hareket" için mesaj yagdırdı.

Ecevit: Amerika'nın tutumu Dünyu-U Umumiyyeden daha kötü

YAZI: H. SAYFAMİZA

EL KÖYÜĞÜMÜZ

Amerika'nın Temsilciler Meclisi'nin Türkiye'ye uygulanan silah ambargosuna devam etmeyecek, bu kararın kalkmaması için Ford ve Kissinger'e mesaj yagdırdı. Zaten akşamki bu karar, günün birinde, Türkiye'de, Korumak ve Demirel'e "tidallı hareket" için mesaj yagdırdı.

7 kişi yangında can verdi

Herkes bir Renault ikinci cehkisi bugün İzmir'de yaphyor

EK-10. Erol Simavi'nin Başbakan Özal'a Mektubu

Hürriyet Gazetesi, 19 Nisan 1988, s.1.

“Sayın Başbakan. Zat-ı alinizi ve politikanızı, gazetemde gün oldu eleştirdik, gün oldu alkışladık. Ama, şahsınıza olan yakınlığımızı, hep koruduk. Bu duygumuzu, karşı karşıya geldiğimiz zamanlarda, sanırım siz de hissetmişsinizdir. Sevdiğimiz, beğendiğimiz, umut bağladığımız kişiydiniz. Çizdiğiniz hedefler ve uygulamayı vaat ettiğiniz politika, bizlere de sıcak gelmişti. Şimdi, bugünlerden o günlere uzanıp bakıyorum. İtiraf edeyim, sizi artık tanıyamıyorum. Hele şu sıra.. Başımı ellerimin arasına alıp sebebini düşündüğüm çok oldu. Ama bulamadım, bulamadım, bulamadım. Sonra, düündü. Beynimde bir kıvılcım çaktı. “Acaba mı?.” dedim. Ve, oturup bu satırları yazdım. Bir akrabam var. Türkiye’nin sayılı zenginlerinden. Kalbinden rahatsızdı. Yıllar önce Houston’da “by-pass” geçirdi. Belki bu konuda bizim duayenlerdendir. Döndüğünde turp gibiydi. Kendisinden çok genç olan bizleri, öteki diyara uğurlayacak kadar da sağlıklı. Bir gün, hep koruduğumuz karşılıklı sevgi-saygı ilişkisi, incir çekirdeği dolduramaz bir olay yüzünden bozuluverdi. Hiç yoktan, aramızda tartışma çıktı. Baktım, tanınmaz halde. O efendi adam gitmiş, yerine bir mahalle kabadayısı gelmiş. Tükürük ve sövgü saçan ağzını, külhanbeyi tavırlarını, şimdi bile utancın ısıtı yüzüme vurarak hatırlarım. Onun da sebebini, ertesi gün, bir sonraki gün, çok düşündüm. Yine bulamadım. Bir akrabam daha vardı. Teyzezadem. Büyük hekim, iyi insan rahmetli Profesör Cihat Abaoğlu. Olayın şoku hâlâ üzerimde ona sordum. Güldü. “Sen de gül” dedi ve anlattı: “By-Pass ameliyatında, bir ara kalp

durdurulur ya. O sıra, beyine 15-20 saniyelik bir oksijen akımı kesintisi olur ya. İşte ondandır. Herkeste, değişik izler bırakır.” “Ama işini mükemmel götürüyor. Vereceğini akıllıca dengeleyip, alacağına şahin gibi saldırıyor” diyecek oldum. Yine güldü, yine anlattı: “Sayıların merkezi beyinciktir. Ona bir şey olmaz”.. Bir büyük işadaminin oğlu var. O da by-pass’lı. İşinde iyi. Eskiden kırıcıydı. Şimdi duyuyorum, katmerlenmiş. Hayli zayıf olan insan ilişkileri, neredeyse sıfır noktasına inmiş. Düşündükçe; başka by-pass’lı aşına yüzler aklıma geldi. Ameliyatın etkisi, onların başka taraflarına vurmuştu. Mesela biri, kırk yıllık hanımefendi eşini defterden silmiş, torunu yaşındakileri kovalamaya başlamıştı. Yakın bir akrabam var. Şimdi seksenine hayli yakın. Dört, beş yıl önce, o da aynı dertten neşter altına yattı. Bakıyorum, akşamüstü olmuyor mu, genç kız kafeteryalarının baş müşterisi. Ben 58 yaşındayım. Bir mütaahhit tanırım. En az sekiz, dokuz yaş büyüğümdür. Onun da kalp damarları revizyonlu. Bir ara, her gördüğümde “Bugün yine, beş hatunla beraberdim” derdi. Sonra- sonra, yorgunluk belirtileri göstermeye başladı. Şimdilerde, günde üç kadından söz ediyor!.

Sayın Başbakanım. Yine “aynı kalp yolundan” geçmiş bir ünlü zenginimizi hatırlayın. Onun dünden, bugüne girdiği kılıkları, kendisine yakıştırdığı tavırları, birlikte çalıştığınız ya da çalışmadığınız zamanlarda, siz kendisine kondurabilir miydiniz?. Bunlar; iki soluk arasında hatırlayabildiğim örnekler. Ama, tesbih taneleri gibi, art arda sıralanmış gerçekler. Hep görmemezlikten gelinen, hep de örtbas edilmek istenen bir olguyu doğruluyor. “By-pass” dedikleri cerrahi işlemin, kişilik üzerinde mutlaka bir iz bıraktığı. Ama şöyle, ama böyle. Ama şuraya, ama buraya.

Sayın Başbakanım. Gelelim yine şahsınıza. Sizde uyandırdığı etkiyi, iki kelimeyle özetleyebilirim: “Basından nefret”. Sağlık seferinizden dönüş gününden beri, bizleri köşeye sıkıştırma çırpınışı içindesiniz. El hak başarıyorsunuz da. Yetinmiyorsunuz, daha-daha-daha, sıkıştırmayı düşünüyorsunuz. Siz şu by-pass gerçeğini yaşıyorsunuz. Ama, bir başka gerçeği unutuyorsunuz. Dev bir çomar olup mini-mini bir tekirin üzerine hamle etseniz bile, onun can havliyle atılıp yüzünüzü, gözüünüzü tırmalayacağını. Elbette ki ne siz o yaratıksınız, ne de bizler öteki. Ama, üzerine basa-basa söylüyorum: Bizler hancıyız. Sizler öyle de, böyle de, yolcu. Bazı akşamlar, televizyonumun penceresinden, sizinle yüz yüze geliyorum. “Basınla

konuşma” yapacağınız gün bakıyorum da, sizi o tartıştığım yakın akrabama benzetiyorum. Avaz avaz haykırıyorsunuz. Kelimeleri, dudaklarınızdan hem püskürtüyor, hem de adeta çevreye saçıyorsunuz. “Basın yalan yazıyor.” Sonra daha “Asparagas’lar. Uydurmuşlar. İşletmişler.” Bunlar, zat-ı alinizin bizlere attığınız taşlar. Kulaklarımızı hep bu tek taşlarınızla çınlatıyorsunuz. Ben de işte asıl o zaman, isyan ediyorum.

***Hayır Sayın Başbakanım!.** Basın, yalan yazmıyor. Türkiye’de de yazmıyor, dünyada da yazmıyor. Arada gözden kaçıyor, ya da sizin kurduğunuz türde, bilgi vermemeyi bayrak edinmiş iktidarlar çıkıyor. Kovalanan haber için danışsanız da, ağzını sanki kilitliyor. O zaman gazeteci ne yapsın?. Hataya düşüyor. Masa başında haber üreten, hiç mi gazete türü yoktur?. Elbette vardır. Dünya haritasını açın, gözünüzü kapayıp parmağınızı gelişi güzel bir noktaya basın. Orada da vardır, burada da olabilir. Ama onlar, bulvar tipi gazetelerdir. “Hayali haber” üretirler. Nasıl dersiniz, tıpkı sizin “hayali ihracatınız” gibi. Ben Hürriyet’te 40 yıldır sorumluluk taşıyorum. Meslek kıdemime gelince, o azıcık eskidir: 44-45 yıl. Şimdi bu sütunda, şerefimi de ortaya koyarak ve yazdığım satırların da altını çizerek söylüyorum: Bizlerin arasında, bırakınız yalan haberi, yanlış habere bile tahammül gösterecek meslektaşım yoktur.*

Sayın Başbakanım.

Kabul ediyorum. “Devr-i Şahaneniz”de basın sevilmiyor. Gazetelerimizin kamuoyunda, cana yakın bir görüntü taşıdıklarını da sanmıyorum. Sizin de olayı, içinizin yağları eriyerek körükleyişinize, her gün tanık oluyorum. Oysa baş-başa konuşup fikir alışverişinde bulunduğumuz günler, az değildir. Yanımda çoğu zaman, Genel Koordinatörümüz Çetin Emeç de hazır bulunmuştur. Nice sırrınızı bize açmıştınız. Hepsini, kutsal bir gizlilik içinde korumaya ikimizin de özen gösterdiğini, herhalde teslim edersiniz. Ama, hep titizlendiğimiz bu kuralı, şimdi ben bozmak istiyorum. Hatırlarsınız Davos’ta idik. Sizden, başını dertte gördüğüm bir meslek mensubumuz için, ricacı olmuştum. Ödeme sorunları vardı. Makul bir erteleme, ona soluk aldırabilecekti. Aracılık görevimi yerine getirirken, bir noktayı ayrıca belirtmiştim. “Ben, arkadaşımdan çok, bini aşkın çalışanını düşünüyorum. O, evini,

arsasını, olmadı tesisini satar, kendisini kurtarır. Ya ötekiler?. Onlar sokakta kalır. Beni asıl kaygılandıran, çalışanlardır.

”Haftın bir yan tebessümle bileceksiniz, ne demiştiniz?. “Valla Erol Bey bugün iki buçuk milyon işsiz var. Piyasadan bin küsur gazeteci çekilmiş, hiç de fena olmaz.” Bu sözlerinizi herhalde hatırlarsınız da, benim de karşınızda ağzımın açık kaldığını, acaba hatırlayabilir misiniz? Donmuştum. Onca umudum, biraz da o gün, umutsuzluk çukurlarına gömülecekti. Sonra-sonra, düşünüp kurdukça çıktı. Bu ne kişilsiz düzendir ki, parmağınızın bir işaretiyle, pazar günü olmasına rağmen savcılar çalışır, gazete toplar. Bu ne onurdan yoksun devlet kuruluşlarıdır ki, yine bir göz kırpmanızla kâğıdımıza katmerli zammı bindirir. Yine pazar olmasına ve saatlerin akşam karanlığında hayli yol almasına rağmen.

Evet Sayın Başbakanım. Gelelim, netice-i kelama. Montesquieu “Kuvvetler Ayrılığı” sistemini getirirken, üçlü bir düzen düşünmüştü. Yasama, Yürütme, Yargı. Zat-ı devletin, bu ilkeyi tekiye dönüştürdünüz. Şimdi varsa da, yoksa da “Özal”. Anayasa’yı bile ama bir kez, ama on kez, ihlal etmekte beis görmeyen, siz değil misiniz ?. Bilirsiniz Devlet organları arasında yer almasa da, azıcık fantezi, aslında bir gerçeğin ifadesi olarak “ Basını da “Kuvvetler” arasına katarlar. Ona da bir numara yakıştırırlar. “Dördüncü kuvvet!”. Ben de şimdi sizin ilhamınızla, yeni bir “Kuvvetler ayrılığı” ilkesi getiriyorum. Demokrasiye ve demokratik düzenin kutsallığına olan sarsılmaz inancımın da ışığında, Benim kuvvetler ayrılığı kitabım, Türkiye’de birinci kuvvet faslına, bilir misiniz ne yazar? Basın. Ya ikinci? Buyurun, kalemimi zat-ı aliniz teslim alın. Aklınızdan ve gönlünüzden ne geçiyorsa, varın oracığa onu yazın.

Saygılarımla.”

EK-11. Başörtüsü Oylamasına Hürriyet'in Manşeti

Hürriyet Gazetesi, 10 Şubat 2008, s.1.

EK-12. Tarihsel Süreçte Hürriyet Gazetesinin Değişen Logoları

1 Mayıs 1948 tarihli Hürriyet Gazetesi Logosu

8 Kasım 1949'dan itibaren kullanılan Hürriyet Gazetesi Logosu

9 Eylül 1970'den itibaren kullanılan Hürriyet Gazetesi Logosu

30 Ağustos 1987'den itibaren kullanılan Hürriyet Gazetesi Logosu

1 Mayıs 1988'den itibaren kullanılan Hürriyet Gazetesi Logosu

EK-13. Ordu'nun Uyarı Mektubu

KENAN EVREN

ORGENERAL

ANKARA:27-12-1979

Genelkurmay Başkanı

Sayın Cumhurbaşkanım, ülkemizin içinde bulunduğu ortamda Devletimizin bekası, milli birliğin sağlanması, halkın mal ve Can güvenliğinin temini için; anarşi, terör ve bölücülüğe karşı parlamenter demokratik rejim içerisinde anayasal kuruluşların ve özellikle siyasi partilerin, Atatürkçü milli bir görüşle müştereken tedbirler ve çareler aramaları kaçınılmaz bir **zorunluk olarak görülmektedir.**

Milli Güvenlik Kurulu'nun muhtelif toplantılarında bu konuda alınan kararların muhalefete mensup siyasi partilerin kısır tutum ve davranışları yüzünden olumlu sonuçlara götürülemediği yüksek malumlarıdır.

Kuvvet Komutanları ile beraber yaptığım son gezilerimde **Ordu ve Kolordu Komuta seviyesindeki general ve amirallerle** görüşmelerimde milli birlik ve beraberliğe en çok ihtiyaç duyduğumuz bu dönemde süratle bir sonuca ulaşabilmek için gerekli tedbirlerin müştereken tespiti amacı ile tüm anayasal kuruluşlar ve siyasi partilerin bir kere daha uyarılması bütün komutanlarca müştereken dile getirildi.

Bu karar ışığında Türk Silahlı Kuvvetleri'nin görüşlerini, Milli Güvenlik Kurulu Başkanı olarak zatiâlilerine **sunuyorum.**

Gereğini yüksek takdirlerine arz ederim.

S a y g ı l a r ı m l a

Kenan Evren

Orgeneral

Genelkurmay Başkanı

Aslı gibidir.

2/OCAK/1980

EK-14. MGK'nın Radyodan Yayınlanan 1 No'lu Bildirisi

“Yüce Türk Milleti;

Büyük Atatürk'ün bize emanet ettiği ülkesi ve milletiyle bu bütün olan, Türkiye Cumhuriyeti Devleti, son yıllarda, izlediğiniz gibi dış ve iç düşmanların tahriki ile, varlığına, rejimine ve bağımsızlığına yönelik fikri ve fiziki haince saldırılar içindedir.

Devlet, başlıca organlarıyla işlemez duruma getirilmiş, anayasal kuruluşlar tezat veya suskunluğa bürünmüş, siyasi partiler kısır çekişmeler ve uzlaşmaz tutumlarıyla devleti kurtaracak birlik ve beraberliği sağlayamamışlar ve lüzumlu tedbirleri almamışlardır. Böylece yıkıcı ve bölücü mihraklar faaliyetlerini alabildiğine arttırmışlar ve vatandaşların can ve mal güvenliği tehlikeye düşürülmüştür.

Atatürkçülük yerine irticai ve diğer sapık ideolojik fikirler üretilerek, sistemli bir şekilde ve haince, ilkokullardan üniversitelere kadar eğitim kuruluşları, idare sistemi, yargı organları, iç güvenlik teşkilatı, işçi kuruluşları, siyasi partiler ve nihayet yurdumuzun en masum köşelerindeki yurttaşlarımız dahi saldırı ve baskı altında tutularak bölünme ve iç harbin eşiğine getirilmişlerdir. Kısaca devlet güçsüz bırakılmış ve acze düşürülmüştür.

Aziz Türk Milleti:

İşte bu ortam içinde Türk Silahlı Kuvvetleri, İç Hizmet Kanunu'nun verdiği Türkiye Cumhuriyeti'ni kollama ve koruma görevini yüce Türk Milleti adına emir ve komuta zinciri içinde ve emirle yerine getirme kararını almış ve ülke yönetimine bütünüyle el koymuştur. Girişilen harekâtın amacı, ülke bütünlüğünü korumak, milli birlik ve beraberliği sağlamak, muhtemel bir iç savaşı ve kardeş kavgasını önlemek, devlet otoritesini ve varlığını yeniden tesis etmek ve demokratik düzenin işlemesine mani olan sebepleri ortadan kaldırmaktır.

Parlamento ve Hükümet feshedilmiştir. Parlamento üyelerinin dokunulmazlığı kaldırılmıştır.

Bütün yurttaki sıkıyönetim ilan edilmiştir.

Yurt dışına çıkışlar yasaklanmıştır.

Vatandaşların can ve mal güvenliğini süratle sağlamak bakımından saat 05.00'den itibaren ikinci bir emre kadar sokağa çıkma yasağı konulmuştur.

Bu kollama ve koruma harekâtı hakkında teferruatlı açıklama bugün saat 13.00'deki Türkiye Radyoları ve Televizyonun haber bülteninde tarafımdan yapılacaktır. Vatandaşların sükûnet içinde radyo ve televizyonları başında yayınlanacak bildirileri izlemelerini ve bunlara tam uymalarını ve bağrından çıkan Türk Silahlı Kuvvetleri'ne güvenmelerini beklerim.”

*Kenan EVREN
Orgeneral
Genelkurmay ve
Milli Güvenlik
Konseyi Başkanı*

BÜTÜN YURTTA SIKIYÖNETİM İLAN EDİLDİ

Ordu yönetime el koydu

Orgeneral Kenan Evren Genelkurmay ve Milli Güvenlik Konseyi Başkanı

**Hükümet ve Parlamento feshedildi,
Siyasal partilerin faaliyetleri durduruldu.
Parlamentarlerin dokunulmazlıkları
kaldırıldı. Saat 05.00'ten itibaren sokağa
çıkma yasağı başladı**

**Genelkurmay Başkanı Evren'in başkanlığında Kara,
Hava, Deniz Kuvveti Komutanları ile Jandarma Genel
Komutanı Milli Güvenlik Konseyi'nde görev aldı**

**DISK ve MİSK'e bağlı bütün sendikalar faaliyetten
men edildi. Bütün dernekler kapatıldı**

**Bu hafta hiç bir spor faaliyeti yapılmayacak
Bankalar ikinci bir emre kadar çalışmayacaklar
Yurt dışına çıkış yasaklandı. Yurt dışında çalışan
işçiler ve turistler yurt dışına çıkabilecekler**

Orgeneral Nurettin Ersoy
(Kara Kuvvetleri Komutanı)

Orgeneral Tahsin Şahinkaya
(Hava Kuvvetleri Komutanı)

Orgeneral Nejat Tümer
(Deniz Kuvvetleri Komutanı)

Orgeneral Sedat Çelaşan
(Jandarma Genel Komutanı)

**TÜRK Silahlı Kuvvetleri dün sabaha karşı ülkenin yönetimini
ne el koydu ve Parlamento ile Hükümeti feshettiği
siyasi parti ve sendikaların faaliyetlerini durdurulduğu açıklan-
dı. Kurulan Milli Güvenlik Konseyi Başkanı ve Genelkur-
may Başkanı Orgeneral Kenan Evren'in başkanlığında dün
sabah saat 04.00'de Türkiye Radyoları'ndan halka duyurul-
du.**

Sabah saat 04.00'de Milli Marş'la saygıya başlayan Türkiye
Radyoları, her beş dakikada bir Milli Güvenlik Konseyi'nin
bildirilerini yayımlayarak, durumu bütün yurttaşlara açıkladı.

Milli Güvenlik Konseyi bildirisinde tüm yurttaki sıkıyönetim
ilan edildiği ve 05.00'ten itibaren ikinci bir emre kadar sokağa
çıkma yasağı konulduğu açıklandı. Milli Güvenlik Konseyi
Başkanı ve Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren
tarafından rubru ve televizyona girisi açıklama yapıldı. Milli
Güvenlik Konseyi'nin açıklamasında halkın huzar ve sükun
içinde sığınma ilânı edildi. radyoların başında yapılacak yeni
açıklamaların beklenmesi istendi.

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin tüm ülke yönetimine el koymasın-
dan sonra, askeri birlikler şehirlerde soka görevini icra etmektedir
(Devam 7. Sayfada)

İlk bildiriler:

1 numaralı bildiri

YÜCE Türk milleti, Büyük Atatürk'ün bize emanet ettiği ülkeyi ve milleti ile bir bütün olarak Türkiye Cumhuriyeti devleti son yıllarda izlediği gibi dış ve iç düzenin tahrik ile varlığını, rejimini ve bütünlüğünü yitirdi ve fiziki hâline sadakatler içindedir. Devlet başlıca organlarıyla işler duruma getirilmiştir. Siyasi partiler kısıt çekimleri ve uzlaşmaz tutumları ile devletin kurtulmak için ve barışın sağlanmasını ve ülkeyi idare etmeyi alamamışlardır. Böylece sığın ve bölücü muhalefat faaliyetleri alandığı görülmüştür ve vatandaşların can ve mal güvenliği (Devam 7. Sayfada)

EK-16. Yıldırım Baskı İle Çıkan Hürriyet'in Değişen Son Sayfası

Hürriyet, 12 Eylül 1980, s.8.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Taylan MARAL

Öğrenim Durumu

Derece	Alan	Üniversite
Doktora	Gazetecilik	İstanbul Üniversitesi
Yüksek Lisans	Medya ve Kültürel Çalışmalar (Tezli)	İstanbul Arel Üniversitesi
Lisans	İşletme	Eskişehir Anadolu Üniversitesi

İş Deneyimi

- İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü / 2005-Devam)
- Güngören Kaymakamlığı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı (Vakıf Müdürü / 2003-2005)

Sertifika / Katılım Belgeleri

- Uluslararası Akademik Dergilerde Yayın Yapmak: Yazar Çalıştayı – Wiley
- Patent Değerleme Semineri – İstanbul Özyeğin Üniversitesi TTO

- Sosyal ve Beşeri Bilimler Alanında TÜBİTAK ARDEB 1001 ve 3501 Proje Önerisi Yazma ve Değerlendirme Eğitimi – İstanbul Özyeğin Üniversitesi TTO
- VeriProfi / Yönetim Sistemlerinde Dokümantasyon
- 4734 Sayılı Kamu İhale Kanunu - İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü
- İş Sağlığı ve Güvenliği - İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü
- Etik Kurallar - İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü
- Sosyal Güvenlik Kanunu - İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü
- Diksiyon - T.C. Milli Eğitim Bakanlığı
- Sosyal Riski Azaltma Projesi Şartlı Nakit Transferi - T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu

Yayınlar

- Taylan Maral ve Gamze Gezgin, “Bir Pazarlama Aracı Olarak Sosyal Medya: İstanbul Teknokent Örneği”, Kars: Kafkas Üniversitesi Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi, Cilt: 12, İlkbahar, Sayı: 40, s. 75-81. (2019)
- Taylan Maral, “New York Times ve Bir Araştırmacı Gazetecilik Örneği Olarak Pentagon Belgeleri”, Kars: Kafkas Üniversitesi Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi, Cilt: 10, İlkbahar, Sayı: 38, s.64-69. (2018)
- Taylan Maral, “Unutulan Tarih: Hadımköy”, Kars: Kafkas Üniversitesi Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi, Cilt: 9, Kış, Sayı: 35, s.263-269. (2017)
- Taylan Maral, “Türkiye’de Kamu Görevlileri Kavramı ve İşçi-Memur Ayrımı”, Kars: Kafkas Üniversitesi Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi, Cilt: 8, Kış, Sayı: 29, s.40-44. (2016)
- Taylan Maral, “Kurtlar Vadisi Pusu Dizisindeki Muro Karakteri ve ‘Kürt Açılımı’ndaki Rolü”, Kars: Kafkas Üniversitesi Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi, Cilt: 5, Kış, Sayı: 17, s. 31-48. (2013)

- Taylan Maral, “ABD ve Türkiye Örnekleri ile Siyasal Alanda Ötekilik”, Kars: Kafkas Üniversitesi Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi, Cilt: 4, İlkbahar, Sayı: 14, s. 98-105. (2012)

Bilimsel Toplantılarda Sunulan Bildiriler

- Taylan Maral ve Gamze Gezginci, “Dijitalleşmenin Okuma Alışkanlıkları Üzerindeki Etkisi ve Dijital Dönüşüm”, Çukurova Genç İletişimciler Kongresi, Adana – Türkiye, 2-3 Mayıs, 2019.
- Taylan Maral ve Gamze Gezginci, “Meclis Partilerinin Sınırötesi Sınırötesi Harekâtlar Hakkındaki Twitter Paylaşımlarının İçerik Analizi”, Çukurova Genç İletişimciler Kongresi, Çevrimiçi, Adana – Türkiye, 7-8 Mayıs, 2021.
- Taylan Maral, “Siyasal İktidarlar ve Medya Söylemi”, Advisory Board of ITICAM 2015 – International Trends and Issues Communication & Media Conference, Petersburg – Russia, September 2-4.

Kitaplar

- Taylan Maral, Türkiye’de Kürt Kimliğinin Siyasallaşma Süreci ve Medya, Saarbrücken: Lambert Academic Publishing. 2017. (ISBN: 978-3-330-06186-6)
- Taylan Maral, Denemeler, İstanbul: Ayrım Yayınları. 2013. (ISBN: 978- 605- 5484-09-5)

Kitaptan Bölüm

- Taylan Maral, “Uğur Mumcu ve Araştırmacı Gazetecilik”, Özgür Gönenc (Ed.), Uluslararası Skandallar ve Medyadaki Yansımaları içinde (43-56), İstanbul: Der Yayınları, 2020. (ISBN: 978-975-353-600-4)
- Taylan Maral, “0’dan 1’e, Dijitalleşmenin Okuma Alışkanlıklarına Etkisi”, Aslı Yapar Gönenc, Mesut İris (Ed.), Dijitalleşme ve Dergicilik içinde (277-294), İstanbul: Der Yayınları, 2019. (ISBN: 978-975-353-584-7)
- Taylan Maral, “Panama Belgeleri ve Basın”, Özgür Gönenc (Ed.), Uluslararası Medya Skandalları içinde (111-137), İstanbul: Der Yayınları, 2019. (ISBN: 978-975-353-542-7)
- Mehmet Özdemir ve Taylan Maral, “Amerika’da Bir Araştırmacı Gazetecilik

Olayı Pentagon Papers Skandalı”, Özgür Gönenç (Ed.), Uluslararası Medya Skandalları içinde (95-110), İstanbul: Der Yayınları, 2019. (ISBN: 978-975-353-542-7)

Yüksek Lisans Tezi

- Taylan Maral, “Türkiye’de Kürt Kimliğinin Kültürel Bağlamda İncelenmesi ve Siyasallaşma Süreci”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.

TÜBİTAK ve Ar-Ge Projeleri

- TTM-KAP-2019-73 nolu, “Lehçe'nin Söz Varlığında Yer Alan Türkçe'den Ödünçlenen Sözcüklerin Sınıflandırılması” başlıklı Kontratlı Ar-Ge Projesinde, Araştırmacı.
- TTM-KAP-2020-25 nolu, “Covid19 Salgınının İnşaat Sektörüne Etkisi ve Makro Ekonomik Çözüm Önerileri” başlıklı Kontratlı Ar-Ge Projesinde, Araştırmacı.
- 121K654 Nolu ve “İstanbul Örneğinde Depreme İlişkin Risk İletişimi Modeli Geliştirme Projesi” başlıklı TÜBİTAK ARDEB-1001 Projesinde, Araştırmacı.